

КИЇВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
ІМЕНІ В. М. КОРЕЦЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

**РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції

м. Київ, 06 жовтня 2022 року

Львів – Торунь
Liha-Pres
2022

УДК 304.5:339.922ЄС(477)(063)

Р 64

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
27 жовтня 2022 року, протокол № 9*

Редакційна колегія:

А. Б. Гриняк, О. О. Кот, Н. В. Міловська, Н. М. Оніщенко,
О. В. Скрипнюк

Відповідальний редактор: *Н. В. Міловська*

**Розвиток громадянського суспільства як необхідна
складова європейської інтеграції України : матеріали Всеукраїн-
ської науково-практичної конференції (м. Київ, 06 жовтня 2022 р.).
Львів-Торунь : Liha-Pres, 2022. 344 с.**

ISBN 978-966-397-271-8

06 жовтня 2022 року у Київському регіональному центрі Національної академії правових наук України проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Розвиток громадянського суспільства як необхідна складова європейської інтеграції України», в якій взяли участь представники наукових установ і закладів вищої освіти України, аспіранти та працівники з практичним досвідом роботи.

До збірника увійшли тези доповідей з актуальних питань розвитку громадянського суспільства в Україні.

Видання адресоване науковим та науково-педагогічним працівникам закладів вищої освіти та наукових установ, аспірантам, докторантам та всім, хто цікавиться актуальними питаннями розвитку громадянського суспільства.

УДК 304.5:339.922ЄС(477)(063)

© Київський регіональний центр
Національної академії правових наук України, 2022

© Інститут держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України

© Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres», 2022

ISBN 978-966-397-271-8

© автори, 2022

ЗМІСТ

Підтримка громадянського суспільства: нові пріоритети Європейського Союзу Андрійчук Т. С.	11
Податкова політика в умовах розвитку громадянського суспільства Атаманчук Н. І.	15
Місцеве самоврядування як основоположний концепт інституціоналізації громадянського суспільства Баймуратов М. О., Кофман Б. Я.	19
Про деякі тренди ІТ для судової діяльності Бардадим Т. О., Лефтеров О. В., Міхновська А. Г.	23
Омбудсмен з прав військовослужбовців: перспективи створення в Україні Барчук В. Б., Логінов О. А.	28
Щодо оскарження судового рішення про арешт майна Басиста І. В.	31
Роль громадського сектору у забезпеченні дотримання прав людини у діяльності Національної поліції України Березняк В. С.	36
Роль військових фемінітивів у забезпеченні та реалізації гендерної рівності у Збройних Силах України Боброва Ю. Ю.	39
Розбудова громадянського суспільства: соціальні, психологічні та фінансові виклики Богдановський Д. І., Богдановський І. В., Льовкіна О. Г.	42
Розвиток ідеї конституційної скарги як складової механізму охорони прав людини в правничій науці України Боняк В. О.	47
Роль громадянського суспільства у створенні Міжнародного білля про права людини в Інтернеті Бочарова Н. В., Палєєва Ю. С.	52
Становлення національного законодавства про харчові продукти у світлі побудови громадянського суспільства, забезпечення продовольчої безпеки та європейської інтеграції України Бурило Ю. П.	55

Тенденції розвитку зовнішньоторговельного регулювання в умовах економічної інтеграції Бут К. А., Коваленко-Марченкова Є. В., Каховська О. В.	59
Формування соціо-культурної ідентичності в контексті завдань європейської інтеграції України Валевський О. Л.	61
Перегляд положень щодо захисту прав споживачів у контексті адаптації законодавства України до права Європейського Союзу Великанова М. М.	65
Психологічні фактори в механізмі кримінально протиправного посягання Вереша Р. В.	69
Система впливу на суспільну думку населення Донбасу зі сторони російських органів психологічних операцій (2014–2021 рр.) Веденєв Д. В., Семенюк О. Г.	73
Експерт як учасник судового процесу Вілінський М. С.	76
Актуальні питання гендерної політики в сфері безпеки та оборони Возник М. В.	82
Особливості регулювання трудового договору у воєнний час Грабазей А. І.	86
Розвиток конструкції договору про спільну діяльність у вітчизняній правовій системі ХХ століття Гуцуляк В. К.	90
Окремі проблеми структурно функціонального забезпечення протидії кримінальним правопорушенням силами підрозділів стратегічних розслідувань Національної поліції України Дараган В. В.	93
Пошук моделі взаємостосунків держави і громадянського суспільства на шляху України до євроінтеграції Дмитрашко С. А., Гладка В. С.	96
Залучення громадян до спільного управління в рамках реалізації принципів Good Governance Доній Н. Є.	100
Адміністративна відповідальність та міграція Дракохруст Т. В.	103

Розвиток громадянського суспільства як необхідна складова європейської інтеграції України Євдокименко Д. О.	106
Проблемні питання громадського правозахисного руху: між війною та євроінтеграцією Єдаменко С. В.	109
Роль недержавних організацій у становленні громадянського суспільства в Україні Жеребятнікова І. В.	112
Форми взаємодії детективів Національного антикорупційного бюро України із контролюючими органами Жукова В. І.	116
Виконання рішень Конституційного Суду України як необхідна складова розвитку громадянського суспільства Заставна О. П.	120
Деякі зауваження до Законопроекту № 7721 про деколонізацію гуманітарної сфери України Зозуля О. І.	124
Сучасна парадигма економічної безпеки України Зотов Н. М.	128
Класифікація майна як об'єкта правовідносин через призму дослідження практики ЄСПЛ Ільків О. В.	131
Розвиток громадського контролю у сфері інтелектуальної власності в Україні в процесі європейської інтеграції Капітаненко Н. П.	135
Функціональні засади прокурорської діяльності Карпунцов В. В.	138
Медична помилка та відповідальність медичного персоналу Карпушина М. Г.	141
Участь громадського суспільства у формуванні правоохоронної системи України до європейських стандартів та вимог Карпюк С. В.	145
Громадянське суспільство як основа політико-правової системи України Кириченко Ю. В.	149

Трудовий колектив як суб'єкт трудового права, повноваження якого забезпечують розвиток громадянського суспільства як необхідної складової європейської інтеграції України Коваленко О. О.	152
Правові аспекти участі України у Програмі ЄС LIFE – Програмі дій з довкілля та клімату Коваленко Т. О.	155
Зарубіжний досвід оскарження засудженим судового рішення у заочному кримінальному провадженні Ковальчук О. А.	159
Занепад останньої європейської імперії (причини та наслідки) Козьма В. В.	161
Розвиток громадянського суспільства – визначальна умова європейської інтеграції України Колодій А. М., Колодій О. А., Халюк С. О.	165
Wellbeing and mental health of cso's workers as labour law problem in the EU Kolosov I. V.	170
Соціальні орієнтири для України Корж І. Ф.	172
Громадянське суспільство в Україні: деякі шляхи оптимізації розвитку та його євроінтеграційна обумовленість Костецька Т. А.	176
Онтологія громадянського суспільства як європейський феномен Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В.	181
Український націоналізм як шлях до формування української політичної нації Костюшко О. П., Гальченко В. М.	184
Нагляд та управління конфіскованими активами та надходження від них Крамар Р. І.	187
Удосконалення правового механізму запобігання та протидії домашньому насильству в умовах європейської інтеграції України Красицька Л. В.	191

Обмеження державної монополії на застосування сили: нові виклики в умовах воєнного стану Кузнецов В. В.	195
Законодавство про охорону здоров'я у призмі євроінтеграційних прагнень України Логвиненко Б. О.	201
Визначення поняття «децентралізація» у контексті перерозподілу повноважень органів публічної влади Магновський І. Й.	204
Квінтесенція тероризму як виклик глобальній безпеці Марко С. І.	209
Євроінтеграція залізничного транспорту України Марценюк Л. В.	211
Вплив міграції, у зв'язку з війною, на кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості Маршалек К. О.	215
Проблеми реформування пенсійної системи України в умовах євроінтеграції Михайлова І. Ю.	218
Проблемні аспекти реалізації принципу публічного адміністрування Мігрін Б. О.	221
Пріоритетні напрямки протидії правопорушенням, які вчиняються у сфері незаконного обігу наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів в умовах військового стану Мороз В. П.	225
Право на штучне переривання вагітності: законодавство Польщі Наливайко Л. Р., Лебедєва Ю. В.	228
Українське громадянське суспільство за межами України Нестеренко Г. О.	232
Громадські ради: форма комунікації органів виконавчої влади та громадськості, що потребує змін Окша Н. В.	237
Актуальні питання кримінально-правової протидії корупційним правопорушенням у сфері охорони здоров'я Олійник А. М.	239

Професійна самоорганізація громадянського суспільства у сфері захисту прав людини під час війни в Україні Островська Б. В.	243
Окремі аспекти формування громадянського суспільства в державі Паршин Ю. І.	246
Непряма експропріація у міжнародному інвестиційному праві: конструктивні ознаки та особливості застосування Петруненко Я. В.	249
Громадянське суспільство в умовах цифровізації: виклики та відповіді на них Печеранський І. П.	252
Подолання громадянським суспільством протиправної діяльності в умовах наближення України до європейських стандартів безпеки Пиріг І. В.	255
Особливості подолання громадянським суспільством проблеми сексуального насильства в умовах воєнного положення Плетенець В. М.	259
Деонтологічна культура педагога як фактор розвитку громадянського суспільства Савіщенко В. М.	263
Вивчення питань співробітництва України і НАТО на уроках історії та громадянської освіти Санкович М. В.	267
Розвиток взаємодії між інститутами громадянського суспільства та органами публічної влади (зарубіжний досвід) Сидоренко Н. С.	270
Європейські стандарти щодо захисту права на життя та права на гідні умови життя Степаненко К. В.	274
Окремі аспекти реалізації українським народом повноважень власника Стригунов О. М.	278
Громадянське суспільство та його роль у правотворчому процесі Тернавська В. М.	282
Взаємовідносини держави і людини у творчості П. Д. Юркевича Тимошенко В. І.	285

Розвиток процедури взаємного узгодження щодо уникнення подвійного оподаткування як необхідна складова європейської інтеграції України Тимченко Л. Д., Кононенко В. П.	288
Декі питання щодо категорії «віртуальна ідентичність» у мережі інтернет Токарева В. О.	292
Громадська експертиза законопроектів та проектів інших правових актів в Україні: питання правового забезпечення Томкіна О. О.	295
Обґрунтування моделі вищої влади в сучасній Україні Трещов М. М.	299
Громадський контроль за місцями неволі Триньова Я. О.	302
Щодо проблем інформаційної війни в умовах військового стану Улянченко Ю. О.	305
Громадянське суспільство: шлях України до ЄС Федорченко Н. В., Федорченко В. К.	308
Особливості правового регулювання обмеження деяких конституційних прав і свобод в умовах воєнного стану в Україні Фокіна А. О.	311
Громадянське інформаційне суспільство: синергія гуманізму, права, технологій Чиж І. С.	314
Взаємовплив змін в архітектоніці ЗМІ та громадянському суспільстві в Україні Чорний О. О.	319
Цифровізація системи публічного управління України в контексті прискорення європейської інтеграції Шандрик В. І.	323
Розвиток громадянського суспільства та воєнна безпека в контексті європейської інтеграції України Шевчук О. М.	326

Вплив громадянського суспільства на процес формування та реалізації державної політики у сфері юридичної освіти Шемелинець І. І.	330
Удосконалення законодавства України у сфері охорони прав на винаходи Ярошевська Т. В.	333
Цінності та ідентичності політичної еліти Львівщини Ясінська А. Ю.	336

ПІДТРИМКА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: НОВІ ПРІОРИТЕТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Андрійчук Т. С.

*кандидат політичних наук,
заступник завідувача відділу*

*Секретаріату Кабінету Міністрів України,
старший викладач*

*Кисво-Могілянського школи врядування імені Андрія Мелешевича
м. Київ, Україна*

Повномасштабний військовий напад росії на Україну та міжнародна підтримка української боротьби значно прискорили інтеграцію нашої держави до Європейського Союзу. Вже у червні 2022 р. Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС. Відтак мають бути здійснені важливі реформи в політичній, економічній, соціальній і гуманітарній сферах для досягнення відповідності стандартам, принципам та законодавству ЄС. Посилення демократичних інститутів та створення умов для розвитку громадянського суспільства – одна з провідних сфер майбутніх перетворень. Водночас, плануючи кроки на цьому шляху, слід звернути увагу на розвиток відповідної сфери в самому ЄС, щоб врахувати не лише сталі стандарти, принципи і законодавство, але й проблеми, тенденції та пріоритетні напрямки посилення підтримки громадянського суспільства на загальноєвропейському просторі.

Відзначимо, що, на думку багатьох європейських організацій громадянського суспільства (ОГС), законодавство ЄС, що врегульовує їх діяльність, не є достатньо сприятливим та розвивається повільно. Насамперед, протягом вже кількох десятиліть ОГС закликають звернути увагу на перешкоди, з якими вони стикаються при транс-кордонній співпраці. Спеціальний Статут європейського кооперативного товариства існує з 2003 р., а інші учасники соціальної економіки, зокрема громадські асоціації та фонди, досі чекають на подібну регуляторну рамку для діяльності на рівні ЄС [1]. Європейський парламент ще з 1984 р. закликав прийняти Статут європейських асоціацій [2], а остання невдала спроба розробити правила, що регулюють діяльність суспільно корисних ОГС на рівні ЄС, мала місце ще понад 15 років тому [3].

Водночас у 2021 р. увага до проблем ОГС на рівні європейського простору значно посилилася і європейські структури спільно з ОГС знову повернулися до питання важливості ухвалення згаданого вище Статуту, а також прийняття іншого сприятливого регулювання.

Як засвідчує ухвалена Європейським парламентом Резолюція про звуження простору для громадянського суспільства, приводом для актуалізації цих питань стало прийняття в низці країн-членів ЄС під приводом пандемії COVID-19 дискримінаційних щодо громадського сектору законів, випадки перешкоджання діяльності ОГС, їхньому доступу до сталого фінансування та участі у прийнятті рішень, а також інших форм переслідувань, криміналізації та «пошуків цапів-відбувайл» серед ОГС [4].

Серед основних аргументів на користь єдиного Статуту для європейських ОГС наводився і факт, що з роками європейський бізнес отримав більш сприятливе регулювання на рівні ЄС, ніж громадський сектор. Відповідно необхідно «підтягнути» регуляторне поле діяльності ОГС, запровадивши режим, схожий на той єдиний ринок, в якому функціонують європейські компанії, кооперативи чи об'єднання економічних інтересів. Це дозволило б певному ОГС, наприклад, суспільно корисному фонду, що зареєстрований в одній країні-члені ЄС, отримати статус європейської асоціації і мати можливість юридичного визнання своєї діяльності в інших країнах-членах.

Прийняття Європейським парламентом на початку 2022 р. Резолюції про звуження простору для громадянського суспільства дозволило визначити низку пріоритетів у підтримці ОГС. Одним із найголовніших вбачається прийняття Європейською комісією комплексної загальноєвропейської стратегії сприяння громадянському суспільству (наразі подібні стратегії, концепції діють на національному рівні у багатьох країнах-членах ЄС). Запропоновано визначити мінімальні стандарти правового та адміністративного середовища громадянського суспільства; запровадити Статут європейських транскордонних асоціацій та некомерційних організацій; створити координаційні центри між європейськими інституціями та громадянським суспільством; посилити доступ до моніторингу політики ЄС та виконання бюджету ЄС; розширити гнучкий доступ до фінансування Союзу [4].

Європейський парламент також прийняв окрему Резолюцію з рекомендаціями Європейській комісії щодо Статуту європейських транскордонних асоціацій і некомерційних організацій [5]. У документі підкреслено, що національне законодавство та адміністративна практика, яка регулює створення, реєстрацію, фінансування, оподаткування, транскордонну діяльність ОГС, не повинні дискримінувати організації за місцем заснування. Тому Європейський парламент закликав Європейську комісію зосередитися на такому пріоритеті, як врегулювання на рівні ЄС Статуту та мінімальних стандартів діяльності ОГС для сприяння взаємному визнанню суспільно корисних організацій, включно з філантропічними організаціями, у кожній країні-члені ЄС, якщо вони визнані суспільно корисними організаціями, звільненими від оподаткування в одній із країн-членів [5]. Як відзначають прихильники

ідеї впровадження єдиного Статуту, він не лише гармонізує стандарти в Європі, але й створить додаткову систему регулювання, яка встановить такі важливі принципи, як недискримінація та мобільність. Це дозволить ОГС бути вільними у виборі місця діяльності і ставати європейськими неурядовими організаціями, а не просто національними. Іншим важливим питанням стане спільне визначення суспільної корисності ОГС в ЄС, що має запобігти свавільному трактуванню цього статусу [3].

Слід відзначити, що ОГС, які координують свою діяльність на загальноєвропейському просторі, досить позитивно оцінили згадані документи Європейського парламенту та закликали Європейську комісію, до якої адресовані парламентські пропозиції, до співпраці та врахування їхніх пропозицій [1]. Відповідно, слід очікувати, що найближчим часом має бути налагоджена робота Комісії з практичного втілення пріоритетів, визначених Європейським парламентом.

Як вже зазначалося, Україна, яка отримала статус кандидата на вступ до ЄС, наразі має здійснювати наближення свого законодавства до стандартів, принципів та законодавства Союзу. Це також стосується питань взаємодії держави з громадянським суспільством, реалізації права громадян на об'єднання, функціонування ОГС та їх участі в прийнятті рішень. Тому вже зараз важливо врахувати пріоритети, які визначаються у відповідній сфері в ЄС на найближчі роки. У цьому аспекті слід звернути увагу, що Україна, як і багато країн-членів ЄС, з 2007 р. має досвід прийняття спеціальних стратегічних документів з питань сприяння розвитку громадянського суспільства, хоча аналіз досвіду їх реалізації виявляє потребу подальшого удосконалення державної політики у цій сфері [6]. Підтримана Європейським парламентом ідея затвердити загальноєвропейську стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства свідчить, що незабаром буде визначено низку загальних для всіх країн-членів ЄС принципів і завдань. Відповідний процес має відслідковуватися і українською стороною, для того, щоб мати можливість оперативного наблизити до загальноєвропейських принципів Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки.

Крім того, для України важливо звернути увагу і на задекларовану пріоритетність для ЄС наближення регулювання діяльності ОГС до вже спрощеного регулювання бізнес-діяльності. Зауважимо, що в Україні на даний час бізнес в окремих питаннях так само має більші переваги, ніж громадський сектор. Насамперед, йдеться про питання реєстрації – на підставі модельного статуту ТОВ можна зареєструвати онлайн (портал «Дія») у часовий проміжок від 10 хв. (автоматично) до 1 робочого дня (якщо подані документи потребуватимуть певного втручання держреєстратора). Натомість, щоб зареєструвати громадську організацію потрібно звертатися до територіальних органів Мін'юсту чи ЦНАПу і процес розгляду документів займе до 3 робочих днів (за необхідності строк може бути продовжений до 15 робочих днів).

Таким чином, визначений пріоритет ЄС стосовно надання ОГС таких самих сприятливих умов, як і бізнесу, має стати додатковим стимулом для відповідного удосконалення законодавства в Україні в межах підготовки до вступу до ЄС. Не менш важливим питанням, яке потребує поступу з урахуванням пріоритетів ЄС, є розвиток механізмів залучення ОГС до прийняття рішень, у тому числі прийняття у другому читанні законопроекту «Про публічні консультації». Окремо слід звернути увагу на заплановане визначення на рівні ЄС єдиного підходу до визнання статусу суспільної корисності ОГС (в Україні такий статус і відповідні преференції для ОГС законодавством поки що не передбачені).

Література:

1. A European Statute for Associations: Let's get the ball rolling / Civil Society Europe. URL: <https://civilsocietyeurope.eu/a-european-statute-for-associations-lets-get-the-ball-rolling>.

2. European statute for associations and NGOs / European Economic and Social Committee. URL: <https://www.eesc.europa.eu/en/agenda/our-events/events/european-statute-associations-and-ngos>.

3. A European statute for associations and NGOs – long overdue recognition for civil society / European Economic and Social Committee. URL: <https://www.eesc.europa.eu/en/news-media/news/european-statute-associations-and-ngos-long-overdue-recognition-civil-society>.

4. A resolution on the shrinking space of civil society in Europe adopted by European Parliament 08.03.2022 / Legislative Observatory. URL: <https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/summary.do?id=1696770&t=e&l=en>.

5. European Parliament resolution of 17 February 2022 with recommendations to the Commission on a statute for European cross-border associations and non-profit organisations / European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0044_EN.html.

6. Андрійчук Т. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства: проблеми організаційно-функціонального забезпечення. *Політичні дослідження*. 2021. № 2. С. 80–93.

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА В УМОВАХ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Атаманчук Н. І.

*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
взаємодії держави та громадянського суспільства
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Національною стратегією сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки визначено, що діяльність держави у зазначеній сфері має ґрунтуватися на підході «жодних рішень для громадянського суспільства без громадянського суспільства» та співпраці органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства на всіх етапах: проведення аналізу стану реалізації державної політики у відповідній сфері та визначення тенденцій, виокремлення проблем, вироблення варіантів їх розв'язання, розроблення проектів рішень, їх імплементації та моніторингу реалізації, оцінювання результативності [1].

Як зазначають науковці «громадянське суспільство є результатом реалізації конституційних прав громадян, які мають можливість впливати на діяльність держави та прийняття рішень органами публічної влади. Формування громадянського суспільства можливе лише за умови створення належної правової бази функціонування його інститутів, забезпечення реалізації громадянських прав, врегулювання взаємовідносин між державою, органами публічної влади, з однієї сторони, та суб'єктами громадянського суспільства, з іншої» [2, с. 9].

Поділяємо думку С. Ковальчук та М. Пивовар про те, що «в сучасних умовах перебування України в стані війни громадянське суспільство слід розглядати не лише, як суспільство вільних індивідів, але й суспільство, побудоване на правомірних (справедливих) відносинах. Базовим елементом громадянського суспільства є його незалежні самоврядні інститути, які взаємодіючи з органами державної влади, виконують важливі легітимувальні функції як усередині суспільства, так і в процесі його взаємодії з органами державної влади» [3, с. 173].

Варто зазначити, що форми та активність взаємодії громадськості та органів державної влади з питань оподаткування відрізняються залежно від рівня впливу владних інститутів на вироблення та реалізацію державної податкової політики. Саме тому для нас найбільший суспільний інтерес становлять питання співпраці з центральними

органами виконавчої влади, що мають найсуттєвіші повноваження та відповідальність за впровадження та регулювання податкових правовідносин в Україні. Серед державних суб'єктів здійснення податкової політики, хочеться зупинитися саме на податкових органах, на які покладено реалізацію державної податкової політики.

Як пише Ю. Руденко [4, с. 97] «суспільна складова частина податкової політики активізує проблему взаємодії держави та громадян в особі інститутів громадянського суспільства, що відстоюють їх приватні та суспільні інтереси, у сфері оподаткування, оскільки податкова політика держави зачіпає усіх без винятку громадян».

Зокрема, Конституцією України, окрім закріпленого зобов'язання кожного сплачувати податки і збори у порядку і розмірах, встановлених законом (ст. 67), визначається право громадян України на свободу об'єднання у громадські організації для здійснення захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів (ст. 36) [5].

Виконанню більшості завдань Державної податкової служби України (далі – ДПС України) передують взаємодія податкових органів із населенням та громадськими організаціями. Тому формування іміджу ДПС України як сервісної служби європейського зразка з високим рівнем довіри у суспільстві, є однією із стратегічних цілей діяльності ДПС на 2022–2024 роки [6], що передбачає розвиток зручних та доступних сервісів для платників; забезпечення якісного та швидкого консультування платників; удосконалення системи зворотного зв'язку з платниками; удосконалення зовнішніх комунікацій; удосконалення системи надання індивідуальних податкових консультацій; удосконалення процедури адміністративного оскарження, налагодження діалогу з платниками за рахунок впровадження практики медіації; удосконалення процедури судового оскарження з метою підвищення якості розгляду судових справ за участі органів ДПС; виховання майбутнього сумлінного платника серед школярів і студентів.

Досліджуючи питання участі інститутів громадянського суспільства у формуванні податкової політики було встановлено, що «недосконалість чинного законодавства створює штучні бар'єри для реалізації громадських ініціатив, утворення та діяльності окремих видів організацій громадянського суспільства, розгляду та врахування громадських пропозицій органами державної влади, органами місцевого самоврядування. Покращення громадської участі у формуванні податкової політики передбачає, насамперед, поширення інформації про можливості такої участі інститутів громадянського суспільства, сприяння впровадженню законів і норм щодо громадської участі. Упровадження різноманітних форм і методів участі інститутів громадянського суспільства у процесі вироблення та реалізації податкової політики сприяє, з одного боку, ефективному й безперешкодному здійсненню

громадянами своїх прав і законних інтересів у податковій сфері, з іншого – зміцненню надійності та підвищенню якості й ефективності функціонування податкової системи держави» [7, с. 921-922].

О. Десятнюк та Л. Марченко вважають, що «удосконалення податкової політики в умовах трансформації національної економіки має бути спрямоване на вирішення таких завдань, як: 1) побудова стабільної, зрозумілої та єдиної податкової системи; 2) встановлення правових механізмів ефективної взаємодії усіх її елементів та учасників у межах єдиного податкового простору; 3) формування адекватної податкової системи, що забезпечить збалансованість загальнодержавних і приватних інтересів, сприятиме розвитку підприємництва, активізує інвестиційну діяльність та виступить каталізатором нарощування національного багатства країни та добробуту населення; 4) зниження загального податкового навантаження; 5) уніфікація податкової нормативно-правової бази; 6) удосконалення процедур відповідальності за недотримання законодавства; 7) спрощення механізмів декларування та адміністрування податкових платежів тощо» [8, с. 17].

На сьогодні, в умовах воєнного стану, перед державою стоять важливі завдання щодо реалізації ухвалених змін податкового законодавства щодо зменшення податкового навантаження та стимулювання ефективної економічної діяльності платників податків у воєнний час, посилення боротьби з тіньовою економікою та корупцією, активізації конструктивного діалогу з бізнесом і громадськістю, поглиблення соціального партнерства, впровадження в процес взаємодії інформаційних та комп'ютерних технологій, надання узагальнюючих податкових роз'яснень, з метою уніфікації практики застосування податкових норм і зменшення кількості податкових спорів. Успішність заходів з реформування податкової системи та реалізації податкової політики напряму залежить від побудови надійної моделі взаємодії між платниками податків і ДПС України.

Література:

1. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України від 7 вересня 2021 року № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 20.10.2022).

2. Кельман М. С., Котуха О. С., Гентош Р. Є. Правова держава як необхідна умова розвитку громадянського суспільства. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2022. № 11. С. 5-10.

3. Ковальчук С., Пивовар М. Напрямки реформування громадянського суспільства та органів публічної влади в умовах війни в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 1. С. 173-178.

4. Руденко Ю. М. Сутність податкової політики держави та вплив громадянського суспільства на її вироблення та реалізацію. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2017. № 3 (59). С. 94-99.

5. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.10.2022).

6. Про затвердження місії та Стратегічного плану Державної податкової служби України на 2022-2024 роки: наказ ДПС України від 22 листопада 2021 року № 965 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0965912-21#Text>. (дата звернення: 20.10.2022)

7. Атаманчук Н. І. Участь інститутів громадянського суспільства у формуванні податкової політики. *II Міжнародний податковий конгрес* [Електронне видання]: збірник матеріалів (м. Ірпінь, 26 листопада 2021 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2021. С. 917-923.

8. Десятнюк О., Марченко Л. Науково-методичні детермінанти податкової політики в умовах трансформації національної економіки. *Світ фінансів*. 2021. № 4 (69). С. 8-19.

9. Нікітішин А. О. Податкова політика як складова забезпечення суспільного розвитку. *Економічний вісник університету*. 2021. Вип. 48. С. 182-190.

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ КОНЦЕПТ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Баймуратов М. О.

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри політичних наук і права
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Ф. Ушинського
м. Одеса, Україна*

Кофман Б. Я.

*доктор юридичних наук, старший дослідник,
заслужений юрист України,
професор кафедри права, політології та міжнародних відносин
Університету імені Альфреда Нобеля
м. Дніпро, Україна*

Системний аналіз політико-правового інституту місцевого самоврядування (далі – МСВ), що функціонує на території України, особливо в сьогоденні, – в умовах агресії Росії, свідчить про те, що феноменологія конституціоналізму в сфері локальної демократії спирається на: а) розуміння ролі МСВ, як первинного рівня публічної влади – публічної самоврядної (муніципальної) влади [1] та самого наближеного до населення її рівня, що здійснюється сформованими територіальними громадами (далі – ТГ) органами МСВ (далі – ОМСВ), через використання виборних механізмів або демократичного призначення від імені ТГ, – в організації та реалізації заходів щодо існування і функціонування ТГ в ординарних та екстремальних умовах функціонування державності [2]; б) враховує правовий статус території на якій існує та функціонує відповідна ТГ, що формується і залежить від стану воєнних дій, що на ній проходять [3, с. 88]; в) залежить від конкретних дій ОМСВ (їх компетенційних повноважень) відносно ТГ, що ними здійснюються та території її функціонування [3, с. 87–88]; г) розуміння того, що сфера МСВ, його просторова домінанта виступає екзистенційною умовою існування феноменології державності, бо саме на рівні ТГ людина (особистість, громадянин) здійснює процес своєї соціалізації, включаючи й правову соціалізацію; формує свої атитюди (поведінкові настанови), включаючи й правові настанови; розробляє свої габітуси (форми соціальної практики), включаючи й їх правові модифікації; реалізує свій конституційно-правовий статус у вигляді відповідних прав, свобод і обов'язків [4]; а також г') розуміння того,

що МСВ виступає як основоположний концепт формування громадянського суспільства (далі – ГС), а ТГ, її члени – жителі та їх асоціації, що формуються по різних інтересах, є основним суб'єктом ініціації та реалізації профільних процесів, при цьому територіальний простір існування і функціонування ТГ фактично є територією існування і функціонування локального ГС та його інституцій.

Отже, на чільне місце, по-перше, нами поставлено могутній потенціал самоорганізації, який в феноменології конституціоналізму в онто-гносеологічному аспекті відіграє найважливішу роль в контексті інституціоналізації: а) державно організованого суспільства, б) системи публічної влади через виборчі механізми, в) забезпечення пріоритетної ролі і значення конституції в правовій системі держави, г) визнання виключної ролі прав і свобод людини в контексті демократизації державного і суспільного життя, г') що реалізуються у вигляді конституційно-правового статусу людини на локальному рівні соціуму, д) через розмаїття її екзистенційно-нормативних габітусів, включаючи й реалізацію останніх через інституції ГС – бо треба розуміти, що фактично, наведені завдання виникають, кристалізуються, формуються, реалізуються, вдосконалюються саме на рівні МСВ, як нормативного простору, в якому людина здійснює свій життєвий цикл, а її групи і асоціації здійснюють вирішальний вплив на формуванню інституційній основи ГС, що виступає функціонально-діяльнісним та праксеологічно-результативним показником існування ТГ.

Звідси, МСВ як самоорганізація жителів-членів ТГ, що функціонують на територіях адміністративно-територіальних одиниць або їх об'єднань в рамках однієї держави, – виступає важливим, об'єктивно необхідним елементом та іманентною ознакою не тільки демократичної правової державності, а й могутнім соціально-біхевіористським індикатором та суб'єктно-об'єктивним концептом інституціоналізації ГС. Більш того, саме ОМСВ, що безпосередньо формуються жителями-членами ТГ виступають: а) самими наближеними до населення органами публічного управління та рівнем публічної влади (*локально-синергійний публічно-владний комплекс*), який б) відповідає за організацію місцевого життя, надання комунальних послуг (*локально-забезпечуючий екзистенційний комплекс*), а в) в широкому розумінні за реалізацію прав людини в межах локального соціуму (створення саме ОМСВ локальної системи захисту прав людини на локальному рівні соціуму в межах ТГ [5, с. 97-101]) (*локальний правохисний комплекс*), г) на фоні глибоких самоврядних змін, що лежать в основі реформування та демократичної реновації суспільства і держави (*локальний трансформуючий комплекс*), г') в контексті формування феноменології муніципалізму, який, безперечно, є важливою складовою частиною національного конституціоналізму (*локальний системно-інституційний комплекс*), д) в основі якої лежить формування і діяльність інституцій ГС (*локальний мета- і пара-правореалізаційний комплекс*).

Такий висновок, на нашу думку, є методологічно і праксеологічно обґрунтованим, бо детермінується екзистенційною парадигмою існування локальної людської спільноти: а) саме на рівні МСВ (*сфера соціального простору*); б) в межах локальної людської спільноти – ТГ (*сфера дії системи міжсуб'єктного існування*); в) через комунікаційну взаємодію з іншими членами локальної спільноти (*сфера міжсуб'єктної міжособистісної комунікативної взаємодії*); г) в процесі і реалізації систем індивідуальної і колективної соціалізації в контексті формування та втілення в життя наративів людської діяльності та її найбільш поширених форм, що набули типізованого, стереотипного характеру (*сфера праксеологічного існування та впливу на людину та її асоціації соціальних і правових факторів*); г') використовуючи інституційну систему локального ГС (*сфера формування, існування, функціонування його інститутів та реалізація через них індивідуальних, групових та колективних інтересів жителів-членів ТГ*); д) створюють в локальному соціумі реальні можливості, де конкретна людина-житель відповідної території держави і одночасно член відповідної ТГ (*сфера екзистенційного існування людини як біологічного виду та соціальної істоти*); е) в умовах повсякденності (*основоположний та іманентний філософський стан існування людини та її спільнот*); є) реалізує свій життєвий цикл (*основна і стратегічно-визначальна телеологічна домінанта існування людини*); ж) через продукування екзистенційних потреб, запитів, інтересів у вигляді прообразу прав і свобод (*сфера виникнення соціальних, пара- і метанормативно-правових атитюдів, а також формування індивідуальних і колективних габітусів*); з) що виступають правами і свободами людини (*формування нормативного дискурсу «екзистенційний інтерес – конкретне право людини»*); і) які визнаються і легалізуються державою, нею охороняються, захищаються, гарантуються (*основоположна рольова функція держави у формуванні системи прав і свобод людини і громадянина у вигляді його правового статусу*); и) і у підсумку легалізуються у вигляді конституційних прав і свобод людини, що є пріоритетними перед правами держави (ст. 3 Конституції України) (*надання державою обов'язкового характеру та пріоритету прав людини перед правами держави*); й) коли саме конституційні права і свободи людини, складають конституційно-правовий статус людини і громадянина в конкретній державі (*фактор нормативно-правового оформлення реального стану прав людини в межах демократичної держави*); к) і саме завдяки цим конституційним правам і свободам людини на рівні МСВ формується масив муніципальних прав людини, який з одного боку, фактично копіює такі конституційні права і свободи людини і громадянина, а з іншого, – додатково і суттєво легітимус, активізує та стимулює існування і функціонування інституту локальної демократії, підкреслюючи його виключно важливу екзистенційну роль і створюючи реальні умови для реалізації таких

прав і свобод в умовах повсякденної життєдіяльності людської спільноти (*фактор просторово-інструментального забезпечення прав і свобод людини через використання інституту муніципальних прав людини*); л) крім того, завдяки наведеним складним процесам і тенденціям гуманістичної спрямованості формуються, проявляються, розвиваються і реалізуються на рівні конкретної людини, її груп, асоціацій та спільнот феноменології муніципальної свідомості і муніципальної психології, що фундаментально забезпечують існування локальної демократії, а звідси й існування, функціонування і реалізації системного комплексу конституційних прав і свобод людини, що реалізуються на локальному рівні соціуму через інституційну систему ГС, у вигляді індивідуальних, групових та колективних муніципальних прав людини (*фактор свідомо-психологічного забезпечення прав і свобод людини через використання інституту муніципальних прав людини*) [3, с. 83–84].

Отже, МСВ реально і фактично виступає основоположним природним, організаційно-іманентним концептом інституціоналізації ГС у екзистенційному, просторовому, суб'єктному, об'єктному, функціональному, біхевіористичному, психологічному, наративному, конотаційному, ідеологічному, аксіологічному, методологічному і технологічному контекстах через позитивне використання теоретико-праксеологічних настанов феноменології «малих груп», що спираються на ефективний локально-глобальний потенціал виникнення, існування, функціонування і розвитку ТГ [6, с. 79], як єдиного первинного колективного суб'єкту людської цивілізації.

Література:

1. Баймуратов М.О., Григор'єв В.А. Муніципальна влада: актуальні проблеми становлення і розвитку в Україні: монографія. Одеса : Юрид. л-ра, 2003. 248 с.

2. Баймуратов М., Кофман Б. Про роль органів місцевого самоврядування в період воєнного стану в Україні. *Деокупація. Юридичний фронт* [Електронне видання] : матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму; упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін. Київ: Держ. торг. екон. ун-т, 2022. С. 138–141.

3. Баймуратов Михайло, Кофман Борис. Роль органів місцевого самоврядування України в сфері захисту прав людини в період воєнного стану: до формування праксеологічно-компетентної парадигми. *Незалежність України: права людини та національна безпека* : збірник матеріалів Другої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 20 травня 2022 року) / Національний університет

«Львівська політехніка»; упоряд. Л. В. Ярмол. Львів: Галицька видавнича спілка, 2022. С. 83–89.

4. Боярський О.О. Людина в місцевому самоврядуванні: до розуміння та вивчення параметрально-нормативних ознак : монографія; за ред. М. О. Баймуратова; Ін-т законодавства ВР України. Київ-Одеса : Фенікс, 2022. 432 с.

5. Баймуратов М. О. Локальна система захисту прав людини в Україні: сутність та становлення. *Юридична освіта і правова держава* : зб. наук. праць. Одеса, 1997. С. 96–101.

6. Бобровник Д.О. Глобалістський потенціал територіальної громади: теоретичні підходи до визначення. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 79–85.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-4>

ПРО ДЕЯКІ ТРЕНДИ ІТ ДЛЯ СУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Бардадим Т. О.

*кандидат фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова
Національної академії наук України*

Лефтеров О. В.

*науковий співробітник
Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова
Національної академії наук України*

Міхновська А. Г.

*провідний інженер
Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Вступ

Найближчим часом для переговорів про вступ Україні до ЄС уряд нашої держави має виконати низку вимог, серед яких продовження судової реформи є провідною. Процес судової реформи триває вже багато років. На першому етапі, який триває з 1992 року, було прийнято Концепцію судово-правової реформи, далі у 1994 році – закон «Про статус суддів», і в 1996 році у Конституції України було закріплено три гілки державної влади: законодавча, виконавча та

судова. До позитивних того часу слід віднести ще відокремлення цивільного права від адміністративного і створення гілки адміністративних судів. Надалі судова реформа почала гальмування, оскільки тенденція використання судів у власних інтересах політичними силами почала набирати обертів, і стала зростати фінансова залежність судової влади від виконавчої влади.

Початком другого етапу судової реформи можна вважати 2 липня 2016 року, коли Верховна Рада прийняла зміни до Конституції, а також прийняла закон «Про судоустрій і статус суддів» (на зміну попереднього закону від 2010 року і його редакції від 2015 року) і далі закони: «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», «Про забезпечення права на справедливий суд», «Про вищу раду правосуддя» та ряд інших. Для прискорення темпів судової реформи з боку суспільства, провідними українськими експертами та громадськими організаціями у травні 2020 року було розроблено Карту судової реформи – план дій, який містить ключові рекомендації для створення фундаменту щодо сильної та незалежної судової влади в Україні.

Однак, існуюча інерційність персоналу судів на різних рівнях та спротив судовій реформі з боку «суддівського корпусу», який залишив на своїх посадах чимало корумпованих суддів, привела до того, що довіра до судочинства після другого етапу реформи продовжувала залишатися на низькому рівні. Такий результат вказує на те, що можливості організаційних і соціально-правових методів реформування судової влади в Україні на поточний момент майже повністю вичерпано [1, URL].

Для того щоб Україна могла скористатися своїм історичним шансом для забезпечення верховенства права, організації належного доступу до правосуддя та розвитку сприятливих умов для ведення бізнесу, необхідно вектор реформи спрямувати на створення умов для роботи так званого електронного суду та впровадження інформаційних технологій (ІТ) у повсякденну діяльність судів, що приведе до поступового переходу від паперового до електронного судочинства.

1. ІТ – провідний напрямок судової реформи

Рівень довіри громадян до суду не зростатиме, якщо вони не матимуть можливості прозоро, своєчасно та повно захистити свої права.

По Україні до судів першої та апеляційної інстанції у середньому щорічно надходять понад трьох мільйонів справ та матеріалів. Зрозуміло що при такому середньомісячному обсязі навантаження на одного суддю, а це приблизно складає 75 справ і матеріалів, використання можливостей ІТ стає вкрай необхідним. Інформатизація судової системи шляхом впровадження сучасних ІТ-технологій виявляється одним із найефективніших підходів підвищення рівня

доступності та якості правосуддя. Впровадження електронної підтримки правосуддя на основі ІТ дозволяє спростити доступ громадян і бізнесу до судових процедур за рахунок прискорення процесу судочинства, зменшення рутинних процесів в апараті суду, характерних для різних етапів судочинства, скорочення витрат, обумовлених необхідністю фізичної присутності сторін і/або залучення професійних юристів в якості представників учасників судових розглядів. Впровадження ІТ забезпечує максимальний ефект при використанні систем електронної подачі документів та онлайн-взаємодії сторін учасників судових розглядів та суддів, відеоконференц-зв'язку, автоматичного протоколювання та транскрибування судових засідань, а також у разі автоматизації діяльності апарату суду. Крім цього, застосування ІТ у сфері правосуддя сприяє розширенню практик досудового та позасудового врегулювання, розгляду суперечок на ранній стадії, а також компенсує прогалини у правовій освіті громадян, які перешкоджають їм ефективно захищати власні права.

Проте, використання ІТ у діяльності судових установ України та залучення їх до розгляду судових справ досі перебуває у початковій стадії. Протягом чотирьох останніх років електронний суд так і не було створено відповідними службами [2, URL]. В результаті судді і учасників судових процесів потрапили в ситуацію, коли в умовах епідемії COVID-19, а тепер і під час війни, фізично неможливо дістатися суду, а засоби дистанційного ведення засідань у більшості судових установ не впроваджені. На поточний час системи електронного суду, по факту, немає, а відсутність типової розподіленої інформаційної технології судочинства не дозволяє оптимізувати зусилля на супровід інформаційних систем для підтримки діяльності судових установ від першої інстанції до вищої. Виходом з такої ситуації голова Верховного Суду Всеволод Князев вважає необхідним організувати розгляд справ першої інстанції за допомогою інформаційних систем з використанням методів штучного інтелекту та посилювати співпрацю з польськими колегами, які нещодавно перейшли до формату електронного суду [3, URL]. Їхня система організації судочинства дуже схожа на українську, що дає можливість швидко розробити та впровадити методiku використання і супроводу ІТ електронного суду .

Однак, слід звернути увагу на те, що запозичення досвіду та програмного забезпечення з країн ЄС недостатньо для зміни стану справ на краще, необхідно осмислити помилки процесу діджиталізації Судової влади в Україні і до початку нового етапу створення електронного судочинства розробити власну доктрину [4, URL] та виконати роботи по проектуванню типової інтелектуальної суб'єктно орієнтованої платформи та технології для її реалізації, впровадження та підтримки .

2. Штучний інтелект і судочинство

Наприкінці сімдесятих років 20-го століття, у дослідженнях з штучного інтелекту сформувався самостійний напрям, який отримав назву «експертні системи». Пік розвитку експертних систем прийшовся на середину 80-х – 90-х років. Експертні системи сприяють набуттю знань та збагаченню досвіду співробітників слідчих, експертних та оперативних підрозділів; «вирівнюванню знань» не однаково підготовлених співробітників; встановлення «прикордонних» типів злочинців, розпізнати яких іншими методами неможливо чи важко [5, с. 138]. Серед найбільш успішних прикладів їх використання було і судочинство (класичною вважається «JUDITH»). Але технічні та технологічні можливості того часу не дозволяли створювати повноцінні системи, що допомагають людині приймати рішення. То були академічні розробки, здатні вирішувати лише вузькоспеціалізовані завдання. Вузьким місцем експертних систем є процес залучення знань та їх якість, тому на наступному етапі їх розвитку прийшло машинне навчання.

Незважаючи на всі складності і проблеми щодо використання штучного інтелекту, у сфері судової діяльності на поточний момент склалися соціальні, інформаційні, правові і технологічні можливості для створення типових інтелектуальних систем для підтримки діяльності судів і суддів, а саме:

- Рада Європи у особі Європейською комісії з ефективності правосуддя у грудні 2018 року затвердила “Європейську етичну хартію” щодо застосування штучного інтелекту у судових системах. Це перший міжнародний акт спеціально присвячений використанню штучного інтелекту у правосудді, в якому сформульовано п’ять базових принципів застосування штучного інтелекту.

- На даний момент технічні можливості робочих станцій і серверів суттєво зросли у порівнянні з початком 21-го століття, існують потужні Дата центри, розвинута мережа доступу до швидкісного інтернету і мереж зв’язку а також розширились можливості базових сервісів провайдерів.

- Культура взаємодії користувачів з засобами обчислювальної техніки та прикладними програмними пакетами значно підвищилася і зросли навички обробки електронних документів апаратом судів.

- При всіх недоліках і негативних результатах процесу інформатизації судових установ в Україні слід зазначити один позитивний момент – це накопичення великих масивів електронних документів в державних реєстрах та базах даних. А це сприяє можливості застосування методів штучного інтелекту, що у найближчому майбутньому з високою ймовірністю дозволить відмовитися від проведення очних слухань у безперечних справах та підвищити оперативність діяльність суддів і їх помічників.

3. Інтелектуалізація процесів підтримки судів

Машинне навчання є потужним інструментом «інтелектуальної підтримки» судді, яке ставить собі за мету передбачити результат за вхідними даними. Чим різноманітніші вхідні дані, тим простіше машині знайти закономірності і тим точніше результат. Якість роботи алгоритмів навчання залежить від вирішення задачі класифікації існуючих даних. Класичним підходом для інтелектуальних судових систем є тематична категоризація, яка дозволяє відсортувати документи відповідно категорії справ та їх предмета [6, с. 114-122]. А категоризація щодо позитивного або негативного змісту може надати користувачам більш точний і корисний пошуковий образ. Тоді маркування документів їхнім емоційним змістом стане привабливою частиною контенту з яким працює як суддя, так і інші учасники судового процесу. Якщо розглядати емоційну категоризацію загалом, то окрім використання категоризації настроїв для електронних документів її можливо застосовувати для складених у довільній формі скарг або позивних заяв, що подані у форматі природної мови, будь-яких запитів навіть за допомогою месенджерів. Складний аспект цієї проблеми, полягає в тому, що теми можливо ідентифікувати за категорією справ або ключовими словами, а емоційний зміст – неможливо, він висловлюється більш тонкими засобами. Проте, завдяки тому, що велика частка таких документів стандартизована, вони можуть бути залучені в якості даних для машинного навчання з обраного корпусу текстів. Ці корпуси текстів і тренувана на їх базі семантична мережа можуть стати основою розробки ІТ для вирішення одного з болючих питань судової системи – проблеми єдності судової практики. Ця єдність потрібна для підвищення довіри суспільства, прогнозованості судових рішень, оперативності та швидкості розгляду судових справ. Крім того, автоматизований відбір категорій справ та самих справ-еталонів для аналізу судової практики суддями Верховного Суду суттєво прискорить реакцію вищої судової інстанції на невідповідне трактування окремих норм права судами нижчих інстанцій.

Література:

1. Судова реформа в Україні: короткий огляд: веб-сайт. URL: <https://dejure.foundation/library/sudova-reforma-v-ukraini-scho-zminylos-za-try-roku> (дата звернення: 16.10.2022).

2. Ведернікова І. Про виклики для судової системи, суддів-коллаборантів та непотоплюваний ОАСК. *Дзеркало тижня*. 2022. 11 квітня. URL: <https://zn.ua/ukr/internal/holova-verkhovnoho-sudu-vsevolod-knjazjev-meni-soromno-za-rishennja-chleniv-vrp-jaki-podali-u-vidstavku-za-dva-dni-do-pochatku-vijni.html> (дата звернення: 17.10.2022).

3. Лефтеров О. В., Бардадим Т. О., Міхновська А. Г. Електронне судочинство стан і перспективи. *Наукові конференції*. 2020.08 XXVII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми

та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії». URL: <http://conferences.neasmo.org.ua> (дата звернення: 17.10.2022).

4. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 груд. 2020 р. № 1556-р. Редакція від 9.12.2021. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#Text> (дата звернення: 16.10.2022).

5. Гаврилова Т. А., Хорошевский В. Ф. Базы знаний интеллектуальных систем: СПб. Питер, 2018. 382 с.

6. Селіванов М. Електронний суд: IT-технології в судовому процесі як спосіб покращення прогнозованості судових рішень. *Право України*. 2018. № 1. URL: <https://doi.org/10.33498/louu-2018-01-114> (дата звернення: 17.10.2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-5>

ОМБУДСМЕН З ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Барчук В. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший викладач кафедри теорії та історії держави і права
Національної академії Служби безпеки України*

Логінов О. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Однією з важливих категорій фізичних осіб, права яких потребують посиленої уваги з боку держави та суспільства, є військовослужбовці. Виняткового значення це питання набуває в сучасних умовах, коли ці особи безпосередньо виконують бойові завдання, пов'язані із загрозою їхньому життю і здоров'ю.

Особлива увага до прав цієї категорії осіб з боку держави, на нашу думку, полягає передусім у розширенні переліку та змісту прав військовослужбовців, а також у вдосконаленні існуючих і створенні нових механізмів контролю за дотриманням цих прав.

Щодо останнього, то, як вбачається, одним із можливих варіантів у цьому випадку може стати створення Уповноваженого (омбудсмена) з прав військовослужбовців, діяльність якого була б спрямована виключно на захист прав цієї категорії осіб.

Загалом слід зазначити, що стосовно військових омбудсменів у світі виокремлюють три основні моделі:

- інститут омбудсмена, інтегрований до структури збройних сил (Австралія, Франція, Нідерланди, Бельгія, Словенія, США);

- інститут омбудсмена загальної юрисдикції (Швеція, Данія, Польща);

- незалежний інститут омбудсмена, який спеціалізується у справах збройних сил (Австрія, Норвегія, Німеччина, Ірландія, Канада) [1, с. 33].

Кожна із зазначених моделей має свої переваги і недоліки.

Так, перша модель існує, як правило, у вигляді генерального інспектора, який є членом діючого складу збройних сил, і відповідно краще знає закони та особливості військової служби, що позитивно впливає на його ефективність. Також, оскільки він зазвичай проходить свою службу в місцях дислокації особового складу, то є потенційно більш доступним для військовослужбовців. Однак така модель може бути більш вразливою з погляду незалежності омбудсмена через те, що він сам перебуває у військовому підпорядкуванні, і це може знизити його можливості щодо вирішення гострих для армії питань або проведення розслідувань, які суперечать інтересам військової ієрархії [1, с. 28].

Перевагою інституту омбудсмена загальної юрисдикції є, по-перше, те, що він користується авторитетом і повагою в системі політичної влади, а тому його рекомендації неможливо ігнорувати. Високий статус і політична вага означають, що громадяни (у тому числі й представники збройних сил) мають певне уявлення про його роль і будуть звертатися до нього зі своїми скаргами. По-друге, цей варіант інституту є менш витратним, ніж створення спеціалізованих омбудсменів у різних сферах. Водночас, з іншого боку такий інститут може не володіти достатніми знаннями та досвідом і через це не користуватиметься авторитетом серед особового складу збройних сил. Загальний характер його мандату може також ускладнити фокусування уваги на конкретних проблемах військового персоналу. Крім того, брак ресурсів для проведення розслідувань у справах збройних сил може призвести до значного подовження термінів розгляду та вирішення скарг [1, с. 32].

Подолати недоліки перерахованих перших двох моделей здатен незалежний інститут омбудсмена, юрисдикція якого поширюється тільки на збройні сили. І навіть додаткові фінансові витрати, яких потенційно потребуватиме створення такого варіанту інституту, можуть аргументувати його недоцільність тільки у тих країнах, що мають нечисленну армію, і, як наслідок, невелику кількість скарг.

Перевагами цієї моделі є те, що, по-перше, його юрисдикція поширюється тільки на збройні сили (такий омбудсмен має можливість сконцентруватися виключно на правах військовослужбовців), але при цьому він залишається цивільним інститутом, незалежним від вертикалі управління збройними силами, по-друге, широке оприлюднення звітів і доповідей незалежного інституту омбудсмена сприятиме зміцненню

наглядного потенціалу інших демократичних інститутів, передусім парламенту (забезпечуючи його корисною інформацією, до якої парламентарям важко було б отримати доступ в інший спосіб), і підвищуватиме рівень прозорості в діяльності збройних сил та їх підвітності суспільству [1, с. 30], по-третє, його незалежний нагляд посилюватиме довіру до самих збройних сил, не завдаючи шкоди авторитету військових командних інстанцій, по-четверте, він може допомогти командирам здійснити внутрішні зміни і покращити функціонування збройних сил, по-п'яте, як результат, омбудсмен може позитивно впливати на якість життя військовослужбовців, їхній бойовий дух, відчуття військового товариства, що може також допомогти зберегти особовий склад в період критичної нестачі солдат [2, с. 276].

Зрозуміло, що значною мірою ці висновки ґрунтуються на аналізі діяльності відповідних омбудсменів в умовах мирного часу. Водночас, на нашу думку, діяльність такого інституту набуває особливого значення за умов воєнного стану, коли велика кількість військовослужбовців безпосередньо бере участь у бойових діях, деякі з них потрапляють у полон та зазнають тортур, отримують поранення, іншими словами, проходять важкий період фізичного і психологічного навантаження, що є, на жаль, нашим сьогоденням. Безумовно, держава зобов'язана докласти максимальних зусиль, аби створити всі умови для забезпечення прав цих осіб на найвищому рівні.

У більшості країн, що представляють моделі незалежного омбудсмена у справах збройних сил, і які мають парламентарні форми правління, незалежні військові омбудсмени створені в рамках парламентаризму (окрім Канади, де омбудсмен структурно входить до складу Міністерства національної оборони і Збройних сил Канади), що є характерною рисою так званої «скандинавської моделі» омбудсменів. Першим з омбудсменів, які зараз діють в Україні, було створено Уповноваженого, котрий здійснює саме парламентський контроль за додержанням конституційних прав людини, хоча, відповідно до закону, є незалежною посадовою особою [3]. Досвід його діяльності свідчить про правильний, на нашу думку, варіант загальнонаціонального омбудсмена, що особливо важливо сьогодні, коли Україна є парламентсько-президентською республікою. До його компетенції також належить розгляд справ про порушення прав військовослужбовців. Крім того, він діє і як складова частина демократичного цивільного контролю за сектором безпеки і оборони відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» [4]. Водночас цей інститут є представником моделі інституту омбудсмена загальної юрисдикції, і відповідно має недоліки, зазначені вище.

Тому ми вважаємо, що Україні сьогодні необхідний саме незалежний військовий омбудсмен, який має бути створений в рамках парламентаризму і доповнить існуючу систему захисту прав людини та механізм демократичного цивільного контролю над збройними силами.

Література:

1. Бакленд Б., МакДермотт В. Інститути омбудсмена у справах збройних сил: практ. посіб. Женева : ДКЗС, 2015. 178 с. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Ombudsman_book_Ukrainian.pdf. (дата звернення: 04.10.2022).

2. Руководство по правам человека и основным свободам военнослужащих. Варшава : Бюро ОБСЕ по демократическим институтам и правам человека (БДИПЧ).2008. 303 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/f/31394.pdf>. (дата звернення: 04.10.2022).

3. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 року № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

4. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-6>

ЩОДО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ ПРО АРЕШТ МАЙНА

Басиста І. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

Актуальність задекларованої проблематики та нагальність її вирішення слідує із такого стану справ, що на розгляді об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду (далі по тексту ККС, ККС ВС) знаходяться матеріали провадження (справа № 456/3303/21, провадження № 51-5257кмо21) за касаційною скаргою представника цивільного відповідача на ухвалу Львівського апеляційного суду від 21.10.2021. про відмову у відкритті апеляційного провадження.

На сьогодні наявні постанови колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 21 квітня 2021 року у справі № 163/2831/20 (провадження № 51-462км21) та від 9 вересня 2021 року у справі № 646/5246/17 (провадження № 51-2249км20), у котрих викладена позиція, згідно якої ухвала суду щодо накладення арешту на майно, постановлена під час судового провадження у суді першої інстанції до ухвалення судових рішень, передбачених ч.1 ст.392 КПК України, підлягає окремому оскарженню, оскільки приписи ч.7 ст.173 КПК України надають право

особі (підозрюваному, обвинуваченому, третім особам) оскаржити судові рішення щодо арешту майна.

Однак у колегії суддів Другої судової палати ККС ВС наявна протилежна правова позиція із цього питання – про неможливість окремого оскарження ухвали суду про накладення арешту на майно, постановленої під час судового провадження у суді першої інстанції до ухвалення судових рішень, передбачених ч. 1 ст. 392 КПК України¹.

Виходячи із такого стану справ, учасникам Науково-консультативної ради при Верховному Суді було запропоновано для розгляду та вирішення наступне запитання, а саме: чи підлягають апеляційному оскарженню ухвали суду про накладення арешту на майно, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судових рішень, передбачених ч.1 ст.392 КПК України, з огляду на положення процесуального Закону, зокрема, закріплені у ч.2 ст. 392 цього Кодексу, якими чітко встановлено правові обмеження щодо можливості оскарження таких рішень у апеляційному порядку? Спробую винести на розгляд наукової спільноти власні наукові аргументи, котрі й лягли в основу відповідного авторського наукового висновку². Так, приступаючи до розгляду цього питання варто зазначити, що у первинній редакції статті 173 КПК України мова про можливість оскарження судового рішення щодо арешту майна взагалі не йшла, однак згідно Закону України № 769-VIII від 10.11.2015 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні», котрий набув чинності 11.12.2015 року частину сьому статті 173 процесуального Закону вже було викладено у такій редакції: «7. Копія ухвали негайно після її постановлення вручається слідчому, прокурору, підозрюваному, обвинуваченому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, підозрюваному, обвинуваченому, засудженому, третім особам, які були присутні під час оголошення ухвали. У разі відсутності таких осіб під час оголошення ухвали копія ухвали надсилається їм не пізніше наступного робочого дня після її постановлення.

Підозрюваний, обвинувачений, треті особи мають право на захисника, право оскаржити судові рішення щодо арешту майна» [1].

---

¹ Звернення до членів Науково-консультативної ради при Верховному Суді від голови Касаційного кримінального суду Верховного Суду Станіслава Івановича Кравченка у справі № 456/3303/21 (провадження № 51-5257кмо21) із реєстраційним номером Верховного Суду 283/0/26-22 від 11.08.2022.

² Науковий висновок члена НКР при Верховному Суді Ірини Басистої від 22.09.2022. «Щодо оскарження судового рішення про арешт майна» (на виконання звернення від голови Касаційного кримінального суду Верховного Суду Станіслава Івановича Кравченка у справі № 456/3303/21 (провадження № 51-5257кмо21)). 7 с.

Логічне, що таке ж законодавче формулювання частини сьомої статті 173 було наявне у КПК України починаючи з його редакції від 11.12.2015 року, а Законом України від 18.02.2016 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення засад діяльності Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів», котрий набув чинності 11.06.2016 року знову удоконалено частину сьому статті 173 КПК та викладено в новій редакції, у якій «збереглося» право *підозрюваного, обвинуваченого, третіх осіб оскаржити судові рішення щодо арешту майна* [2].

Тобто, серед іншого, у аналізованій частині статті 173 КПК законодавцем вже станом на 11.12.2015 року було передбачено право і можливість оскарження підозрюваним, обвинуваченим, третіми особами судового рішення щодо арешту майна. Такі ж право і можливість підозрюваного, обвинуваченого, третіх осіб на оскарження судового рішення щодо арешту майна є наявними у частині 7 статті 173 КПК України і на сьогоднішній день (редакція КПК України від 10.09.2022 [3]).

Ще раз підкреслю, що таке право на оскарження судового рішення щодо арешту майна частиною 7 статті 173 КПК законодавцем передбачено для трьох учасників кримінального провадження – підозрюваного, обвинуваченого та третіх осіб. У нашому ж випадку, ухвалу Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 4.08.2021. оскаржував до Львівського апеляційного суду представник цивільного відповідача – адвокат, котрий, через те, що Львівський апеляційний суд своєю ухвалою від 21.10.2021. відмовив у відкритті апеляційного провадження, подав скаргу і до ККС ВС.

Отож, по-перше, вживання законодавцем процесуальної термінології на кшталт «підозруваний, обвинувачений», виходячи із частин 1-3 статті 42 КПК України, дозволяє розуміти останнє речення частини 7 статті 173 КПК не інакше, як так, що *і на досудовому розслідуванні (першій стадії кримінального провадження) і в судовому розгляді (другій стадії кримінального провадження) можливе і допустиме оскарження ухвали суду про накладення арешту на майно*. І такий висновок слідує, хоча б і з того, як у частині 1 статті 42 КПК законодавець розуміє підозруваного, який наявний лише на досудовому розслідуванні та обвинуваченого, котрий наявний у судовому розгляді (бо обвинувачений це «колишній» підозруваний на досудовому розслідуванні щодо якого обвинувальний акт вже переданий до суду, в порядку, передбаченому статтею 291 КПК України, і такий підозруваний вже набуває статусу обвинуваченого (ч.2 ст.42 КПК)) і до набрання вироком законної сили. Бо тоді, коли вирок набере законної сили, то такий обвинувачений набуває процесуального статусу засудженого

(обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили (ч. 2 ст. 43 КПК)) або виправданого (виправдувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили (ч. 1 ст. 43 КПК)).

Також аналогічна можливість оскарження, але *на досудовому розслідуванні*, серед іншого, передбачена і п. 9. ч.1 ст. 309 КПК, де унормовано, що під час досудового розслідування можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді, як про арешт майна, так і про відмову у ньому. *А от щодо судового розгляду, то таке право на оскарження закріплене в частині 7 статті 173 КПК.* Тобто ми бачимо певну логіку законодавчих ініціатив щодо розширення можливостей для оскарження судового рішення про арешт майна. Такий законодавчий підхід дозволяє виділяти судові рішення щодо арешту майна серед масиву інших ухвал суду та ставити в одну шеренгу із «схожими», через розширені можливості їх оскарження, з ним. Такі розширені можливості щодо оскарження зазвичай слідують не лише із ступеня обмеження конституційного права, котре (обмеження конституційного права) має місце у перебігу кримінального провадження, як діяльності уповноважених органів, а й із самого факту обмеження конституційного права (зادля вчасного запобігання його порушенню). Частково цю логіку переслідував законодавець, конструюючи статтю 309 КПК України та інші норми, але і на цій ниві є значна кількість процесуальних та інших норм, що неодноразово вже були і, переконана, ще будуть предметами окремих наукових та й судових дискусій.

По-друге, вживання законодавцем у останньому реченні ч. 7 ст. 173 КПК України процесуальної термінології на кшталт «підозрюваний, обвинувачений та треті особи» свідчить нам не лише про етапи кримінальної процесуальної діяльності, у перебігу котрих таке оскарження допустиме, *а й про коло тих учасників, котрі в силу положень чинного КПК уповноважені оскаржувати судові рішення про арешт майна.* Отож, чи вправі звернутися із скаргою на судові рішення щодо арешту майна представник цивільного відповідача – адвокат?

Для відповіді на це питання слід звернутися до ч. 3 ст. 62 КПК України, де, серед іншого зазначено, що «...цивільний відповідач має права та обов'язки, передбачені КПК України для підозрюваного, обвинуваченого, в частині, що стосуються цивільного позову...», то очевидно, що виходячи хоча б із вказаних положень ч. 3 ст. 62 КПК, а також положень ч. 1, ч. 6 ст. 170, п. 4 ч. 2 ст. 170, ч. 7. ст. 173 КПК України цивільний відповідач має таке ж право оскаржувати судові рішення щодо арешту майна, як і підозрюваний, обвинувачений.

Своєю чергою, представник цивільного відповідача, котрим у розглядуваному нами випадку є адвокат, користується процесуальними правами цивільного відповідача, інтереси якого він представляє (ч. 3 ст. 63 КПК). Тобто, виходячи із всього викладеного, очевидним є те, що з позиції належного суб'єкта оскарження до Львівського апеля-

ційного суду ухвали Стрийського міськрайонного суду Львівської області було таким, що відповідало вимогам чинного КПК України.

І наостанок, варто зважити й на те, що перша частина статті 392 КПК налічує *три окремі пункти*, зокрема передбачено, що «...в апеляційному порядку можуть бути оскаржені судові рішення, які були ухвалені судами першої інстанції і не набрали законної сили, а саме:

1) вироки, крім випадків, передбачених статтею 394 цього Кодексу;

2) ухвали про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру;

3) інші ухвали у випадках, передбачених цим Кодексом» [3]. Тобто чіткої вичерпності такого переліку законодавцем у цій частині статті 392 КПК не передбачено, а навпаки, узаконено можливість оскаржувати й «...інші ухвали у випадках, передбачених цим Кодексом». А оскарження ухвали суду про накладення арешту на майно, що постановлена під час судового провадження в суді першої інстанції є тим випадком, котрий і передбачений КПК України, зокрема частиною 7 статті 173. Більше того, не є вичерпно-категоричною і частина друга статті 392 КПК, бо ж і у ній наявне формулювання наступного гатунку: «Ухвали, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судових рішень, передбачених частиною першою цієї статті, окремому оскарженню не підлягають, *крім випадків, визначених цим Кодексом*» [3].

Отож, на підставі сукупності всіх наведених вище аргументів, можно стверджувати, що *підлягають апеляційному оскарженню* ухвали суду про накладення арешту на майно, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судових рішень, передбачених п.п. 1-2 ч.1 ст.392 КПК України³.

Література:

1. Закон України № 769-VIII від 10.11.2015 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769-19#n53>.

2. Закон України від 18.02.2016 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення засад діяльності Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та

---

³ Науковий висновок члена НКР при Верховному Суді Ірини Басистої від 22.09.2022. «Щодо оскарження судового рішення про арешт майна» (на виконання звернення від голови Касаційного кримінального суду Верховного Суду Станіслава Івановича Кравченка у справі № 456/3303/21 (провадження № 51-5257кмо21)). 7 с.

управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1021-19#n13>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс. Документ 4651-VI, редакція від 10.09.2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20220910#Text>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-7>

РОЛЬ ГРОМАДСЬКОГО СЕКТОРУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Березняк В. С.

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Громадський сектор – це конструкт, який не має точних визначень, проте має безліч інтерпретацій. Подекуди в публічному дискурсі для його позначення вживають конструкт «третього сектору». У даних тезах під громадським сектором будемо розуміти простір, в якому одночасно діють громадські організації, громадські рухи, фонди, громадські активісти та інші гравці. Основою громадського сектору виступають, на наш погляд, неурядові громадські організації (НГО). Аналізуючи тенденції розвитку НГО останніх років, зазначимо їх кількісне зростання, розширення сфери інтересів та діяльності, професіоналізацію, поширення тренду об'єднання різних організацій та розширення горизонтальних зв'язків у тимчасових суспільно-важливих проєктах, співробітництво з державними структурами. Зауважимо, що мова тут має йти про реальні потужні НГО, які є драйверами розвитку як громадського суспільства, так і держави в цілому, ініціюють та проводять різноманітні компанії, акції, беруть участь у громадських обговореннях та експертизах, висувають вимоги про зміну законів тощо, тобто впливають на порядок денний.

Захист прав людини – це один з провідних напрямків діяльності багатьох НГО, які виокремлюються в особливий вид «правозахисні організації» [1]. Серед них є частина, фокусом уваги та діяльності яких є Національна поліція. По-перше, це українські осередки міжнародних НГО, наприклад, Amnesty International, яка одним з перших власних напрямків роботи обрала дослідження діяльності української міліції, результати якого презентувала у звітах «Час діяти: катування та жорстоке

поводження із затриманими в міліції» (2005 р.) та «За відсутності складу злочину»: ціна безкарності працівників правоохоронних органів в Україні» (2011 р.) [2].

Знану роль у розуміння проблем, пов'язаних з реалізацією принципу дотримання прав людини Національною поліцією України належить ГО «Харківський інститут соціальних досліджень» (ХІСД), який з 1999 р. працює з даною проблематикою. Спектр роботи ХІСД різноманітний: так, з 2004 р. він здійснює Національний моніторинг незаконного насильства в поліції; опитування громадської думки щодо діяльності поліції у рамках напрямку громадського контролю за діяльністю поліції; реалізували проекти «Поліпшення координації між громадянами, поліцією та місцевою владою задля посилення громадської безпеки», «Базове дослідження і практичний посібник для регіону ОБСЄ “Усунення стимулів застосування тортур”», «Проблеми дискримінації та насильства з боку правоохоронних органів стосовно ЛГБТ» та ін. [3].

ГО «Експертний центр з прав людини» є провідним аналітичним центром у сфері кримінальної юстиції; реалізують програми «Права людини в місцях несвободи», «Права людини і правосуддя», «Безпека громад» та «Право на приватність», у співпраці з Управлінням забезпечення прав людини Національної поліції України здійснили дослідження «Неналежне поведження в діяльності Національної поліції України: прояви, поширеність, причини» (2017 р.), проект «Посилення спроможності працівників поліції у роботі із затриманими під час епідемічних загроз» (2021 р.), видали посібник для поліцейських «Інфекційні хвороби та ризики для роботи поліцейського» (2021 р.), Методичні рекомендації щодо проведення моніторингового візиту НІПМ до відділу поліції (2020 р.), багато аналітичних звітів, зокрема моніторингу і оцінки системи Custody records в ІТТ НПУ, Дотримання прав вразливих груп населення у діяльності правоохоронних органів та ін. [4].

Як зазначено на головній сторінці НГО «Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів» (Асоціація УМДПЛ), дана правозахисна НГО здійснює системний всеукраїнський моніторинг дотримання прав людини та основоположних свобод у діяльності правоохоронних органів. Організацію було створено після розформування Управління моніторингу дотримання прав людини в системі МВС України, яке існувало в 2008–2010 рр. [5]. Головна її мета – здійснення дієвого громадського контролю за діяльністю Національної поліції через моніторинг, адвокацію, експертні оцінки. Серед основних досягнень Асоціації УМДПЛ – розробка мобільного додатку «Порадник «Поліція під контролем»», постійний моніторинг «Поліція під контролем», науково-практичне видання «Права людини в діяльності української поліції» та ін.

ГО «Україна без тортур» одним з основних напрямків роботи зазначає «Просування стандартів належного поведження серед персоналу місць несвободи» [6]. ГО «Центр прав людей ZMINA» серед

основних напрямків діяльності відзначає інформування, освіту, моніторинг, аналітику у сфері прав людини» У 2017-2018 рр. ZMINA займалася інформаційною підтримкою розвитку Community Policing в Україні (у партнерстві із Національною поліцією України), протягом 2013–2018 рр. працювала над становленням та розвитком національного превентивного механізму, запобіганням тортур у місцях несвободи [7]. Отже, в Україні склався пул потужних громадських організацій, які впливають на ефективну роботу Національної поліції України [8].

Таким чином, громадський сектор, переважно через НГО, взаємодіє з поліцією за різними напрямками: інформування поліції про очікування громадян, а громадськість – про проблеми та позитивні аспекти діяльності поліції через соціологічні дослідження; адвокація; просвітницькі компанії серед громадян; залучання до тренінгового навчання поліцейських, моніторинг діяльності та громадський контроль (про останній детально розглядається в монографії Р. Миронюка [9]) та ін. Така взаємодія громадського сектору та правоохоронних органів розуміється як співпраця суб'єкта, у якого немає особливих повноважень з суб'єктами, які мають такі повноваження. Перевагою при співпраці є доступ НГО до ресурсів державної інституції та вплив на її поступове реформування. Залучення державними структурами НГО робить її діяльність більш відкритою та прозорою. Ускладнює взаємодію взаємна недовіра між НГО та поліцією, показники якої хоч і знижуються, проте все ж таки є високими; відсутність у НГО можливості впливати на розробку та реалізації політики взаємодії поліції з громадськістю.

Література:

1. Onyshchuk I. Formalization of Human rights to dignified living conditions in international and national legal acts. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2021. Volume 1 no. 2. P. 172-182. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/8224/1/16.pdf> (дата звернення: 11.10.2022).
2. Amnesty International. URL: <https://www.amnesty.org.ua/hto-my/> (дата звернення: 12.10.2022).
3. ГО «Харківський інститут соціальних досліджень». URL: <https://khisr.kharkov.ua/> (дата звернення: 12.10.2022).
4. ГО «Експертний центр з прав людини». URL: <https://ecpl.com.ua/> (дата звернення: 12.10.2022).
5. НГО «Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів» (Асоціація УМДПЛ). URL: <https://umdpl.info/about/> (дата звернення: 12.10.2022).
6. ГО «Україна без тортур»: Стратегічний план організації 2017–2022 рр. URL: <https://notorture.org.ua/2017/12/05/strategichnij-plan-organizatsiyi-2017-2022-rr/> (дата звернення: 12.10.2022).
7. ГО «Центр прав людини ZMINA». Діяльність організації. URL: <https://zmina.ua/activities/> (дата звернення: 13.10.2022).

8. Petrenko P., Stetsenko V., Fomenko A., Yunin O., & Shevchenko, S. Legal framework for competitive selection for positions of civil servants under the legislation of Ukraine and European countries. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2019. no. 22(5). P. 1-6. URL: <https://www.abacademies.org/articles/legal-framework-for-competitive-selection-for-positions-of-civil-servants-under-the-legislation-of-ukraine-and-european-countries-8615.html/> (дата звернення: 13.10.2022).

9. Миронюк Р. Громадський контроль за діяльністю поліції : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2020. 134 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-8>

РОЛЬ ВІЙСЬКОВИХ ФЕМІНТИВІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Боброва Ю. Ю.

*докторка юридичних наук,
доцентка кафедри міжнародного права
Ужгородського національного університету
м. Ужгород, Україна*

Постановою Кабінету Міністрів України «Питання українського правопису» від 22 травня 2019 року № 437 схвалено Український правопис у новій редакції, розроблений Українською національною комісією з питань правопису. Частиною 3 даного документу покладено на міністерства, інші центральні органи виконавчої влади сприяти використанню Українського правопису в новій редакції в діловодстві, освіті, видавничій справі, сфері телебачення і радіомовлення, інших сферах суспільного життя [1]. Зрозуміло, що і в Збройних Силах України.

Саме у новій редакції правопису § 32 визначено порядок утворення від іменників чоловічого роду іменників на означення осіб жіночої статі за їх професійними, освітніми, посадовими ознаками, сферою діяльності тощо [2], так званих фемінтивів (слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду).

Повернення ділової української мови до використання фемінтивів, пов'язане з актуалізацією в сучасному суспільстві «гендерних питань»; вони створюють умови для забезпечення однакових можливостей рівного ставлення з урахуванням гендеру.

Так, «різною була історія і становище жінки у суспільстві у різні епохи: у певний період чоловіки навіть сумнівались чи взагалі жінка є людиною. У зв'язку з цим, у мові не відображались деякі назви професій

у жіночому роді. Чому? Бо люди навіть уявити не могли, що жінка може бути директором заводу! Світ мислив іншими категоріями» [3]. До недавнього часу українська армія носила маскулінне забарвлення, і тільки нещодавно держава на законодавчому рівні вже реалізувала право жінки на військову службу, нормативно забезпечивши таким чином принцип гендерної рівності в армії.

На законодавчому рівні Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вітання «Слава Україні! – Героям слава!» від 4 жовтня 2018 року № 2587-VIII у тексті Статуту [4] замість слова «товаришу» передбачено заміну «пане (пані)» [5]. Із Висновку Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони від 5 вересня 2018 року слідувало, що прийняття цього Закону дозволить забезпечити підвищення престижу військової служби та іміджу Збройних Сил України в суспільстві, впорядкування взаємовідносин між військовослужбовцями та запровадження нових традицій українського війська [6], серед яких, звісно ж і гендерна рівність. Отож, ці зміни передбачили для звернення військовослужбовців у Збройних Силах України із зазначенням посади вживати «друже», а при зазначенні звання – «пане» (пані). Таким чином, для позначення звань осіб рядового та керівного складу у Збройних Силах України використовуються фемінітиви: рядовий – рядова; лейтенант – пані лейтенант; сержант – пані сержант; капітан – пані капітан; старшина – пані старшина; майор – пані майор; прапорщик – пані прапорщик; підполковник – пані підполковник; полковник – пані полковник; генерал-майор – пані генерал-майор; генерал-лейтенант – пані генерал-лейтенант; генерал-полковник – пані генерал-полковник; генерал – пані генерал.

Так, гендерна рівність є процесом справедливого відношення до жінок і чоловіків та означає, що вони мають однаковий суспільний статус, аналогічні умови для реалізації свого потенціалу згідно здібностей, рівних права; рівні обов'язки чи гарантії, тотожні можливості у прийнятті суспільно важливих рішень, участі у соціальному розвитку та отриманні результатів указаного. Таким чином, використання фемінітивів у Збройних Силах України є дієвим механізмом у забезпеченні та реалізації гендерної рівності в армії; вони підтверджують престиж військової професії для жінки, її значення на цій службі для українського суспільства.

Література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання українського правопису» від 22 травня 2019 року № 437. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.09.2022).

2. Український правопис, схвалений Кабінетом Міністрів України (постанова № 437 від 22 травня 2019 року); спільним рішенням Президії Національної академії наук України (протокол № 22/10 від 24 жовтня 2018 року) і Колегії Міністерства освіти і науки України (протокол № 10/4-13 від 24 жовтня 2018 року); затверджено

Українською національною комісією з питань правопису (протокол № 5 від 22 жовтня 2018 року). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf>. (дата звернення: 21.09.2022).

3. Левченко К. Новим українським правописом закріплене використання фемінітивів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2706989-novim-ukrainskim-pravopisom-zakriplene-vikoristanna-feminitiviv.html> (дата звернення: 21.09.2022).

4. Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» від 24 березня 1999 року № 548-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text> (дата звернення: 21.09.2022).

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вітання «Слава Україні! – Героям слава!» від 4 жовтня 2018 року № 2587-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2587-19#n7> (дата звернення: 21.09.2022).

6. Висновок Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони від 5 вересня 2018 року по Проект Закону про внесення змін до статутів Збройних Сил України № 9036 від 3 вересня 2018 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64530 (дата звернення: 21.09.2022).

РОЗБУДОВА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: СОЦІАЛЬНІ, ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ФІНАНСОВІ ВИКЛИКИ

Богдановський Д. І.

*аспірант за освітньо-професійною програмою «Фінанси, банківська
справа та страхування»*

Державного податкового університету

Богдановський І. В.

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та політології
Державного податкового університету*

Льовкіна О. Г.

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри психології та соціології
Державного податкового університету,
м. Ірпінь, Україна*

Особливої уваги нині потребує вивчення соціокультурних, політичних, економічних детермінант, що спричиняють негативні прояви глобальних трансформацій [2, С.2]. Однією з основних ознак громадянського суспільства є збереження культури і традицій. Тому одним з викликів у розбудові громадянського суспільства є вплив глобалізаційних процесів на національну самобутність тієї чи іншої країни.

У процесі глобальних трансформацій нівелюються розбіжності між країнами, народами, етнічними групами, що призводить до зниження розмаїття світового співтовариства як системи, знижує життєздатність суспільства. Цивілізаційний тиск, культурні деформації обертаються втратою традиційних цінностей, національної ідентичності та солідарності, руйнацією культурного середовища. Адаптивна – важлива культурна, історична, антропологічна конструкція. Тому нехтування й уніфікація культурної мозаїчності антропосфери приховує загрозу для життя усього людства. Спільність природно-кліматичних умов проживання, перебіг головних подій історичного шляху, характер виробничої діяльності, взаємодія формують особливості психології (“національний характер”), етнічну мораль, сукупність традиційних цінностей, норм, правил, вимог, покликаних регулювати вчинки, діяльність як окремих індивідів, так і суспільства у цілому. Засвоєння цих норм сприяє формуванню адекватних уявлень про світ, органічне життя. «У сучасній Україні нагальною стає необхідність подолання негативних проявів глобалізації, що загрожують втратою національної ідентичності та посиленням процесів суспільного відчуження» [3, с. 2]. Під час

глобалізації етнокультурне знеособлення набуває небувалого розмаху, цей процес призвів до зниження культурного розмаїття людства.

Молодь завжди була авангардом будь-яких суспільних інновацій. Основні цінності для сучасної молодої людини мають відповідати аксіологічному мейнстриму сучасного світу, адже, якщо її цінності суттєво будуть відрізнятися від цінностей соціальних груп, до яких вона входить, це буде сприяти її маргіналізації або соціальному від'єднанню, атомізації, відчуженню.

Якщо говорити про пересічного молодого українця, то він (вона) прагне поєднання цінностей традиційно українських (цінність сім'ї, родини, працелюбство, релігійність, свободолюбство, гідність людини) з цінностями кар'єри, професійного зростання.

Якщо проаналізувати ціннісне поле України, то, з одного боку, глобалізується, поширюється група цінностей, які пов'язані із підвищенням економічного статусу людини, соціальної групи. Серед цих цінностей – кар'єризм, успіх, перемога. Філософія успіху, прагматизму, діяльності стають на повсякденному рівні частиною свідомості наших громадян, особливо підростаючого покоління. Відбувається витіснення групи гуманістичних цінностей, мистецьких (якщо вони не приносять прибутку), освітніх, що виходять за межі операційно-професійної підготовки, з якою пов'язується майбутнє кар'єрне просування, заробіток, можливість матеріального забезпечення.

З іншого – на сьогодні для молодих людей пріоритетом є також ряд цінностей, які при виборі професійної зайнятості можуть стати визначальними: цінність самореалізації, можливість поєднання професійної діяльності з улюбленими справами, хобі, особистим життям. Причому співвідношення професійної реалізації та особистих справ в уявленні молодих людей має бути не за принципом: «справі – життя, дозвілля – лише час». Сфери дружнього спілкування, дозвілля, хоббі надзвичайно важливі для сучасної молодої людини. Вони не хочуть знати життя лише у професії – вони хочуть більш збалансованого, гармонійного, різнобічного життя.

Крім того, культурне й інформаційне розмаїття, що є доступним для молоді внаслідок глобалізації та діджиталізації, робить надзвичайно гнучкою та специфічною систему цінностей кожного представника молодого покоління. Релятивізація цінностей сьогодні зашкалює. Кожен сам обирає собі свій набір цінностей, що найбільш підходить до власних світоглядних особливостей. Індивідуалізм молодих (на протигагу колективізму радянського покоління), демократичні принципи функціонування суспільства, свобода совісті, свобода віросповідання, інші здобутки незалежної України надають їм можливість вибору [5, с. 83-85].

Є ще одна аксіологічна особливість українського соціуму у 21 столітті, яка пов'язана насамперед з обранням європейського вектору розвитку України. Мається на увазі система базових соціальних цінностей, серед яких права людини, демократія, плюралізм, правова

держава, верховенство закону, власність, соціальна захищеність тощо, яка успішно засвоюється молодим поколінням. Бурхлива негативна реакція українців на спробу переорієнтувати розвиток країни на неєвропейський шлях призвела до майданів, до готовності захищати право на європейське майбутнє України зі зброєю в руках.

Якщо говорити про економічну сферу, як невід’ємну складову суспільства, тут є також інновації, які можуть стати своєрідним викликом для розбудови громадянського суспільства – впровадження цифрової валюти центральних банків CBDC (Central Bank Digital Currency). Вже 105 країн, на частку яких припадає понад 95% світового ВВП, вивчають можливості та перебувають на різних етапах створення цього фінансового інструменту. Таку валюту також називають «третьою формою грошей», оскільки вона випускається центральними банками та доповнює звичні нам готівкові та безготівкові кошти. Популярність ідеї державних ЦВ (CBDC) зростає. Проекти знаходяться на різних стадіях – від обговорення з експертною спільнотою до пілотного режиму та запуску. Сьогодні світовій економіці потрібний інструмент, за допомогою якого користувачі зможуть здійснювати платежі швидко, недорого та без посередників.

Враховуючи високий рівень доступу до мобільних телефонів та Інтернету, Фінтех має великий потенціал для покращення доступу до платежів та інших фінансових послуг та використання їх у світі. Національні цифрові валюти дозволять проводити платежі та розрахунки набагато швидше, а головне – без комісій. У цій схемі виключаються посередники, які заробляють на комісійних зборах. Для багатьох розвинених країн CBDC можуть стати альтернативним платіжним засобом, але особливо актуальними цифрові валюти центробанків будуть для країн та країн третього світу, де велика частка населення досі не має банківського рахунку.

Відрізняються CBDC від криптовалют тим, що вони мають бути чимось забезпечені – фіатною валютою чи золотом, що зробить їх не такими волатильними, як популярні криптовалюти. Серед основних причин доцільності випуску цифрових валют – зниження витрат, підвищення ефективності реалізації грошово-кредитної політики, протидія конкуренції з боку криптовалют, забезпечення конкурентоспроможності платіжного ринку, а також можливість запропонувати населенню безризиковий платіжний інструмент. Багато країн світу перейшли від вивчення можливості впровадження національних цифрових валют до тестування рішень.

Регулятори прогнозують, що використання CBDC дозволить зменшити розрахунки готівкою, зробить транзакції більш зручними, швидкими і дешевими, а також дозволить охопити фінансовими послугами населення, яке досі не має банківських рахунків.

Щодо правового регулювання в Україні та світі, то слід зазначити, що в Україні, США та країнах Євросоюзу цифрові валюти жодним чином

законодавчо не врегульовані. Законодавці та центробанки поки що досить обережні у легалізації цифрових валют головним чином через непередбачуваність наслідків та потенційно величезні витрати, необхідні для створення відповідної інфраструктури. Якщо ж цифрові валюти відвойовуватимуть собі місце під сонцем, то законодавці постануть перед необхідністю врегулювання низки критично важливих питань: ідентифікації користувача цифрової валюти, встановлення лімітів на розрахунки, здійснення фінансового моніторингу, дотримання банківської таємниці; визначення ролі комерційних банків, платіжних систем та інших провайдерів фінансових послуг в екосистемі цифрової валюти та ін.

Цифрова валюта є зручним інструментом монетарної політики. Емісію цифрової валюти можна здійснити в кілька кліків, що набагато швидше за вплив на грошову масу за допомогою облікової ставки або, скажімо, придбання державних боргових зобов'язань. За такого сценарію центробанки посилюють свою роль монетарної політиці, відбираючи вплив у комерційних банків. Південна Корея, Японія, Великобританія, Канада та інші країни також розглядають можливість запуску цифрових валют своїх центральних банків. Хоча США поки немає планів щодо створення CBDC, Федеральна резервна система заявила, що вивчає можливості оцифрування долара в майбутньому [6].

З одного боку, перевагою цифрової валюти є легкість її обліку або, іншими словами, повна відсутність анонімності, що може полегшити боротьбу з корупцією та відмиванням коштів, одержаних незаконним шляхом. Зрештою, цифрові валюти можна певним чином «програмувати». Наприклад, центробанк може випустити цифрову валюту з певним терміном придатності, що стимулюватиме споживача витратити її якнайшвидше, і таким чином стимулюватиме економіку. Або цифрову валюту можна запрограмувати так, щоб вона була витрачена тільки на придбання тих чи інших товарів або послуг. У цьому випадку цифрову валюту можна використовувати, скажімо, для виплати цільової соціальної допомоги та бути впевненим, що кошти не будуть витрачені іншим чином. У новому світі цифрових валют роль комерційних банків, платіжних систем, інших посередників буде набагато меншою.

З іншого боку, на даному етапі розвитку запровадження цифрових валют центральних банків в світі має численні проблеми, зокрема йдеться про головний недолік цифрової валюти – відсутність анонімності. У країнах з нестійкою демократією це може мати наслідком державне стеження за опозиціонерами, активістами та іншими неугодними, а також використання отриманої фінансової інформації для їхнього переслідування.

Можливість програмування цифрової валюти таким чином, щоб вона була витрачена на придбання певних товарів/послуг у конкретних продавців/постачальників, у корумпованих країнах може призвести до фаворитизму бізнесів, наближених до влади. З погляду ж центробанків ризики поширення цифрових валют полягають у делегуванні центр-

банкам невластивих їм соціальної функції роботи з громадянами, потенційному зниженні ліквідності комерційних банків через відтік їх коштів на користь цифрової валюти.

Таким чином, розбудова громадянського суспільства як в світі, так і в Україні, має певні препони. Але є і безліч ознак готовності українського народу влитись до великої і гідної сім'ї європейських країн, ефективно будувати громадянське суспільство. За великим рахунком, ми вже пройшли чималий шлях в цьому напрямі та підготувались ґрунтовно в організаційному, політичному, аксіологічному та інших аспектах. Виклики на цьому шляху, звичайно, будуть супроводжувати нас постійно. Ми їх будемо досліджувати, адекватно реагувати та перемагати.

Література:

1. Более 100 стран изучают возможность создания цифровой валюты. URL: <https://kapital.kz/tehnology/107148/boleye-100-stran-izuchayut-vozmozhnost-sozdaniya-tsifrovoy-valyuty.html>

2. Льовкіна О. Г. Відчуження людини у соціокультурному просторі: минуле і сучасність: монографія. К. : Парапан, 2006. 168 с.

3. Льовкіна О. Г. Проблема відчуження в соціальній філософії Франкфуртської школи (спроба осмислення в контексті глобалістики): автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / АПН України ; Інститут вищої освіти. К., 2003. 18 с.

4. Льовкіна О.Г. Проблема відчуження у світлі сучасних глобалізаційних трансформацій: соціокультурний та політико-економічний аспекти. *Практична філософія*. № 6. 2006. С. 37–41.

5. Особистісно-професійне становлення сучасної молоді: соціально-психологічні та соціологічні аспекти : монографія / Льовкіна О. Г., Романюк Л. В., Петухова І. О., Богдановський І. В. Калениченко Р. А. та ін.; за заг. ред. О. Льовкіної. Ірпінь : Університет ДФС України, 2022. 318 с.

6. CBDC: Какие страны используют, запускают или тестируют свои собственные цифровые валюты. URL: <https://www.banker.kz/news/cbdc-kakie-strany-ispolzuyut-zapuskayut-ili-testir>.

РОЗВИТОК ІДЕЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СКАРГИ ЯК СКЛАДОВОЇ МЕХАНІЗМУ ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРАВНИЧІЙ НАУЦІ УКРАЇНИ

Боняк В. О.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Суттєвою юридичною гарантією прав і свобод особи в Україні є конституційна скарга, що займає вагоме місце у механізмі охорони прав людини, тісно пов'язана з ним та розвивається в межах цього механізму. З'ясування сутності цих феноменів, висвітлення їх багатогранності неможливе без висвітлення ідеї зародження та розвитку конституційної скарги у правничій науці України.

Конституційна скарга, як різновид звернень, виникла, а також отримала свій подальший розвиток у цивілізованих демократичних державах Європи. В Україні витоки ідеї конституційної скарги сягають періоду другої половини ХХ століття, до здобуття незалежності, коли скарга в цілому розглядалася вченими саме як різновид звернень.

Свого становлення та розвитку ідея запровадження інституту конституційної скарги у національну правову систему отримала з часу проголошення державного суверенітету України, коли Законом УРСР від 24 жовтня 1990 р. було передбачено інститут Конституційного Суду, а Конституція України 1996 р. закріпила європейську модель конституційного права та було прийнято Закон України «Про Конституційний Суд України».

Однією з перших до питання конституціоналізації можливості громадян подавати індивідуальну конституційну скаргу звернулася дослідниця М. Тесленко у своїй науковій праці «Судовий конституційний контроль в Україні» (2001 р.).

Правник наголошувала, що: а) захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина повинні підлягати всі конституційно закріплені права; б) предмет конституційної скарги мають складати закони та інші правові акти, які застосовані або підлягають застосуванню в конкретній справі та здійснюють регулювання суспільних відносин; в) суб'єктами права на звернення до Конституційного Суду України з такою скаргою мають бути громадяни держави, особи без громадянства й юридичні особи (тобто, такі суб'єкти, що були визначені ст. 43 Закону України «Про Конституційний Суд України») [1].

Ідея про необхідність запровадження в національну правову систему України інституту конституційної скарги у правовій науці отримала новий імпульс, починаючи з дискусії між Постійним представником Верховної Ради України у Конституційному Суді України А. Селівановим та суддею Конституційного Суду України П. Євграфовим, що розгорнулася на шпальтах журналу «Право України» під назвою «Конституційна скарга громадян в реаліях сучасності» (2003 р.) [2].

Ця дискусія охопила питання: а) необхідності інституалізації цього інституту конституційного права; б) визначення предмету конституційної скарги та кола суб'єктів її подання; в) умов прийнятності такої скарги та механізм її розгляду тощо. Вказаний дискурс був підтриманий іншими вітчизняним науковцями, які збагатили його предмет.

До розроблення майбутньої української моделі конституційної скарги долучилися також вітчизняні вчені К. Айріян [3], М. Гультай [4], О. Петришин, Ю. Барабаш, С. Серьогіна, І. Бодрова [5], І. Шевчук [6], К. Шаповалова [7] та ін., які насамперед звернулись до позитивного досвіду зарубіжних країн та дослідили існуючі моделі конституційних скарг.

Однією з найбільш ґрунтовних у цьому плані є робота М. Гультая на тему «Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя» (2013 р.). У розділі I монографії «Конституційна скарга та її сучасні моделі: іноземний досвід функціонування» предметом самостійного дослідження правника стали національні моделі конституційної скарги різних держав світу: Австрійської Республіки, ФРН, Королівства Іспанії, Республіки Польщі та ін. [4].

Питанню інституалізації інституту конституційної скарги, як складової галузі конституційного права, присвятили свою працю І. Олійник та О. Безбожна. Правники не тільки обґрунтували конституційну скаргу як повноцінний та дієвий інститут захисту конституційних прав і свобод людини, але й звернули увагу на необхідність визначитися із наслідками розгляду такої скарги [8].

М. Гультай у науковій статті під назвою «Конституційна скарга як інститут конституційного права» акцентував увагу на: 1) основних аспектах розуміння конституційної скарги як інституту конституційного права; 2) сутнісних характеристиках цього інституту та його структурі; в) спрогнозував можливості закріплення цього інституту у національному законодавстві [9].

Ю. Кузнецова свою роботу «Інститут конституційної скарги: теоретичні аспекти проблеми» (2013 р.) присвятила визначенню кола суб'єктів, які можуть бути наділені правом подання конституційної скарги до Конституційного Суду України. Авторка запропонувала досить широке коло таких суб'єктів, додавши до них групи громадян. Цей підхід дослідниця обґрунтувала тим, що деякі свої права

громадяни можуть реалізувати лише колективно. Крім цього, здійснивши аналіз теоретичних положень щодо предмету конституційної скарги, які містяться в роботах П. Євграфова, А. Селіванова, Т. Бринь, Н. Бондаренко, І. Олійник і О. Безбожної, М. Гульгая та ін., Ю. Кузнецова запропонувала визначити його як конкретний правовий акт, що оскаржується [10].

У 2016 р. законодавцем було впроваджено конституційну скаргу, як форму звернення до Конституційного Суду України, а саме: 1) у ст. 55 Основного Закону Української держави конституційну скаргу визначено як право кожного звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених Основним Законом та у порядку, визначеному законом; 2) у ст.151¹ закріплено, що за умов, коли вичерпано всі інші національні засоби юридичного захисту, саме Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України [11]; 3) частиною 1 ст. 50 Закону України «Про Конституційний Суд України» конституційну скаргу, поряд із конституційним поданням та конституційним зверненням, визначено як одну із форм звернення до Суду [12].

Такий підхід суб'єкта законотворчості не тільки гарантував прямий доступ громадян до конституційного правосуддя, сприяв утвердженню та зміцненню принципу верховенства права, але й викликав до життя та вимагає подальших наукових досліджень у цій царині.

Після впровадження конституційної скарги учені акцентують свою увагу на:

- важливості цього інституту для гарантування конституційних прав і свобод людини (Г. Зубенко [13];

- доктринальних проблемах запровадження конституційної скарги у світлі конституційних цінностей і принципів (М. Савчин) [14];

- узагальненні практики розгляду конституційних скарг з метою подальшого вдосконалення механізму функціонування цього нового для галузі конституційного права інституту (М. Костицький, Н. Камінська та Н. Кушакова-Костицька) [15];

- гарантуванні права кожного на звернення із конституційною скаргою, що його пропонується розглядати у двох аспектах: у статичі – як елемент конституційного статусу людини та різновид конституційного права на звернення (ст. 40 Основного Закону Української держави); та у динаміці – як структурний елемент конституційно-правових відносин (В. Боняк, Я. Єрмоленко) [16].

Отже, здійснений аналіз доктринальних джерел щодо розвитку ідеї конституційної скарги в правничій науці України надає можливість виокремити такі його етапи:

1) підготовчий, що охоплював собою радянський період та перші роки незалежності Української держави, включно до ухвалення Конституції України, коли у зв'язку з прийняттям Закону СРСР від 30.06.1987 р. «Про порядок оскарження у суді неправомірних дій посадових осіб, що обмежують права громадян» та Закону СРСР від 02.11.1989 р. «Про порядок оскарження в суді неправомірних дій органів державного управління і посадових осіб, що обмежують права громадян» дістали своє обґрунтування теоретичні положення, що торкаються інституту звернення громадян, як юридичного засобу захисту їхніх прав, та впливу на діяльність органів публічної влади (включно і скарги, як різновиду звернень) [17];

2) початковий – від прийняття 28 червня 1996 р. чинної Конституції України та у жовтні того ж року Закону України «Про Конституційний Суд України» (у останньому формами звернення до Конституційного Суду України, як єдиного органу конституційної юрисдикції у державі, було визначено лише конституційне подання та конституційне звернення) – до 2016 року. Цьому періоду характерна поява перших наукових пошуків, предметом яких стали різні аспекти проблеми конституційної скарги та механізму її функціонування, а також подальша активізація таких досліджень;

3) основний, з 2016 -2017 рр. – до сьогодні (прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та 13 липня 2017 р. Закону України «Про Конституційний Суд України», якими було започатковано інститут конституційної скарги, як юридичний засіб захисту порушених прав людини).

Водночас, в умовах успішної реалізації євроінтеграційного курсу України, поступального демократичного поступу суспільства свого подальшого вирішення потребують і інші питання, що стосуються методології наукових досліджень конституційної скарги, удосконалення механізму охорони прав людини в Україні та гарантування права кожного на звернення до КСУ з конституційною скаргою як елемента вказаного механізму.

Література:

1. Тесленко М. В. Судебний конституційний контроль в Україні. Київ : Ін-т государства и права им. В.М. Корецкого НАН Украины, 2001. 344 с.

2. Селіванов А., Євграфов П. Конституційна скарга громадян в реаліях сучасності. *Право України*. 2003. № 4. С. 80–85.

3. Айріян К. Б. Конституційна скарга як форма звернення до органу конституційної юрисдикції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.

4. Гультай М.М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя : монографія. Харків : Право, 2013. 424 с.

5. Петришин О. В., Барабаш Ю. Г., Серьогіна С. Г., Бодрова І. І. Проблеми та перспективи запровадження індивідуальної конституційної скарги в Україні. Київ : Атіка-Н, 2010. 108 с.

6. Шевчук І. Особливості функціонування конституційної скарги в Республіці Польща. URL: http://historylaw.eenu.edu.ua/publ/2_92_2014/rozdil_2.

7. Шаповалова К. Г. Конституційна скарга у механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина: порівняльне дослідження та перспективи запровадження в Україні. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Nashp_2014_4_7.pdf.

8. Олійник І., Безбожна О. Інституалізація конституційної скарги: новаційний механізм гарантії прав і свобод особистості. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 9. С. 26–27.

9. Гультай М. Конституційна скарга як інститут конституційного права. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. № 1. С. 111–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2012_1_14.

10. Кузнецова Ю. Інститут конституційної скарги: теоретичні аспекти проблеми. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 4. С. 95.

11. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>.

12. Про Конституційний Суд України): Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII (зі змін. та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

13. Зубенко Г. В. Інститут конституційної скарги в Україні: питання запровадження. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2017. № 23. С. 58–61.

14. Савчин М. Доктринальні проблеми запровадження конституційної скарги в Україні. *Право України*. 2018. № 12. С. 39–40.

15. Костицький М. В., Камінська Н. В., Кушакова-Костицька Н. В. Перспективи вдосконалення діяльності Конституційного Суду України в умовах сучасних суспільних трансформацій. *ScienceRise: Juridical Science*. 2019. Vol. 3 (9). P. 4–11. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/180113-400273-1-PB.pdf>.

16. Боняк В.О., Єрмоленко Я.В. Конституційна скарга як юридична гарантія прав і свобод людини в Україні: монограф. / В. О. Боняк, Я.В. Єрмоленко. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 192 с.

17. Зінченко І. Історія виникнення звернень громадян та їх вплив на діяльність органів державної влади. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_24799.

**РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
У СТВОРЕННІ МІЖНАРОДНОГО БІЛЛЯ
ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ В ІНТЕРНЕТІ**

Бочарова Н. В.

*доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права
Університету імені Альфреда Нобеля*

Палєєва Ю. С.

*старший викладач кафедри права
Університету імені Альфреда Нобеля
м. Дніпро, Україна*

Питання правового регулювання Інтернету набувають все більшу актуальність в умовах розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій. Цифровізація соціуму проявляється в широкому застосуванні високошвидкісного індустріального Інтернету (internet of things), інтегрованих промислових мереж і штучного інтелекту, сервісів автоматичної ідентифікації, збору і обробки глобальних баз даних (big data), хмарних сервісів і обчислень (cloud computing), «розумних» робототехнічних комплексів (smart everything), в розвитку соціальних мереж, різноманітних IT-платформ і сервісів в цифровому середовищі. Нова цифрова реальність впливає на розвиток державних і суспільних інститутів, а також на правовий статус особи. Проблема захисту фундаментальних прав і свобод користувачів Інтернету стає умовою подальшого розвитку інформаційного суспільства, оскільки постійно зростає кількість людей, які пов'язані зі створенням, зберіганням, переробкою і розповсюдженням інформації. Крім того, інформаційне суспільство також створює нові права людини, так звані інформаційні права і свободи (digital rights), які охоплюють сукупність правомочностей людини у сфері застосування інформаційних технологій і сервісів, виробництва і забезпечення захисту інформації, а також доступу до Інтернету.

Умови транскордонності цифрового світу поставили питання про міжнародне законодавство щодо захисту прав людини у віртуальному просторі. Воно вирішуються перш за все у рамках міжнародних урядових організацій, таких, наприклад, як ООН та Рада Європи.

За умов відсутності кодифікованого міжнародного законодавства з кінця 90-х років 20 ст. з'являються спроби запропонувати суспільству різні варіанти Міжнародного білля про права людини в Інтернеті з боку різноманітних громадських об'єднань і організацій. За період з 1999 р. по 2015 р. дослідники нараховують біля 30 ініціатив такого роду [1].

Ці громадянські ініціативи в тій або іншій мірі пов'язані з ідеологією так званих кіберлібертаріанців і проголошеною їх лідером Джоном Барлоу «Декларацією незалежності Інтернету» [2], в якій Інтернет визначений як самостійний юридично значимий простір. Рух кіберлібертаріанців тісно пов'язаний з організацією Electronic Frontier Foundation (EFF) – міжнародною некомерційною групою із захисту цифрових прав, що базується в Сан-Франциско, Каліфорнія.

Головним постулатом кіберлібертаріанства є визнання принципової недоторканності кордонів індивідуальної та економічної свободи, значне розширення яких має стати нормою в інформаційному суспільстві. Для повноцінного використання всіх потенційних можливостей кіберпростору практично повинні виконуватися деякі обов'язкові умови. Це дотримання індивідуальної свободи активної особистості, добровільне співробітництво як основний принцип організації співтовариств усіх рівнів, усіяке заохочення творчої активності кожного члена такої спільноти, а також доступність самого кіберпростору для якнайширшого кола бажаючих. Кіберлібертаріанці виступають за використання технологій як засобу просування індивідуальних або децентралізованих ініціатив і зменшення залежності від центральних урядів.

Слідуючим кроком у підготовці і обґрунтуванні демократичних принципів побудови Інтернету стала Хартія народної комунікації (People's Communication Charter) створена професором Амстердамського університету С. Хамелінком (Hamelink) і відкрита для підписання на спеціальному веб-сайті [3]. Текст Хартії базується на сучасних правозахисних документах, а його 18 статей обґрунтовують такі положення функціонування комунікативного простору, як право на повагу, згідно з основними стандартами прав людини, такими як гідність, чесність, ідентичність та недискримінація, право доступу до каналів зв'язку незалежно від урядового або комерційного контролю, право на рівноправний доступ до інформаційних ресурсів.

Серед найбільш помітних і знаних сучасних виступів представників громадянського суспільства на захист прав людини в Інтернеті відмітимо Декларацію про свободу Інтернету (2012) (на захист свобод в Інтернеті), підписану низкою відомих організацій та приватних осіб, серед яких Amnesty International, Фонд електронних кордонів, Репортери без кордонів та Фонд Mozilla [4]. Декларація підтримує встановлення п'яти основних принципів інтернет-політики: 1) відсутність цензури в Інтернеті, 2) універсальний доступ до швидких і доступних мереж, 3) свобода підключення, спілкування, створення та інновацій через Інтернет, 4) захист нових технологій та інноваторів, чийми інноваціями зловживають користувачі, 5) використовувати право на конфіденційність та можливість користувача Інтернету контролювати інформацію про нього.

У березні 2006 р. була опублікована Хартія інтернет-прав, розроблена Асоціацією прогресивних комунікацій – однією з впливових організацій громадянського суспільства, які виступають за свободу кіберпростору

[5]. Хартія вважає, що здатність обмінюватися інформацією та вільно спілкуватися за допомогою Інтернету є життєво важливою для реалізації прав людини, як це закріплено у Загальній декларації прав людини (1948 р.). Оновлена версія Хартії з'явилась у 2020 р. Перегляд в основному мав на меті врахувати питання управління Інтернетом, підняті під час Всесвітнього саміту Організації Об'єднаних Націй з питань інформаційного суспільства (WSIS).

У рамках Європейського Союзу групою переважно німецьких інтелектуалів, політиків, науковців, журналістів і представників різних професійних груп був підготовлений текст Хартії фундаментальних цифрових прав Європейського Союзу (The Charter of Digital Fundamental Rights of the European Union) [6].

Новітня ініціатива (2019 р.) створення міжнародного регулюючого та правозахисного документу стосовно Інтернету пов'язана з ідеєю підписання так званого Інтернет-контракту (The Contract for the Web) в сенсі суспільного договору, який має зіграти роль конституції для кіберпростору [7]. Документ, розроблений творцем Всесвітньої павутини Тімом Бернерсом-Лі, може бути гарною основою для громадського компромісу: низка урядів поряд із громадськими організаціями та ІТ-компаніями вже до нього приєдналася. Він пропонує 9 принципів для держав, компаній та користувачів, дотримання яких зробить інтернет більш відкритим та прозорим [8].

Підсумовуючи, зазначимо, що за умов відсутності кодифікованого міжнародного законодавства з кінця 90-х років 20 ст. з'являються спроби запропонувати суспільству різні варіанти *Міжнародного білліу про права людини в Інтернеті* з боку різноманітних громадських об'єднань і організацій. Зміст найбільш відомих з них свідчить про тісний зв'язок новітніх підходів громадськості з усталеними правозахисними механізмами *Міжнародного білліу про права людини і Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод*. Таким чином, напрацювання офіційного і неофіційного характеру створюють необхідну нормативну базу і закладають методологічні підвалини подальшої роботи в сфері правового забезпечення прав людини в умовах інформаційного суспільства.

Література:

1. Gill L., Redeker D., Gasser U. Towards Digital Constitutionalism? Mapping Attempts to Craft an Internet Bill of Rights. The Berkman Center for Internet and Society at Harvard University. Research Publication No 2015-15. November 9, 2015. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2687120
2. John Perry Barlow. A Declaration of the Independence of Cyberspace. URL: <https://www.eff.org/cyberspace-independence>
3. People's Communication Charter text. URL: <http://www.pccharter.net/charteren.html>

4. Declaration of Internet Freedom. URL: <https://declarationofinternetfreedom.org/>

5. Internet Rights Charter. URL: <https://www.apc.org/en/pubs/about-apc/apc-internet-rights-charter>

6. De Gregorio G. The Rise of Digital Constitutionalism in the European Union (2019). International Journal of Constitutional Law, 2020 Forthcoming, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3506692>

7. Dennis Redeker. The Contract for the Web: The newest manifestation of digital constitutionalism? Völkerrechtsblog, 29 November 2019, doi: 10.17176/20191129-180645-0.

8. Повний текст *Контракту* див.: Contract for the Web. A global plan of action to make our online world safe and empowering for everyone. URL: <https://contractfortheweb.org>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-12>

**СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ХАРЧОВІ ПРОДУКТИ У СВІТЛІ ПОБУДОВИ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА,
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ
ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

Бурило Ю. П.

*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу міжнародного
приватного права та правових проблем євроінтеграції
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Розвиток сучасного громадянського суспільства в Україні має ґрунтуватися на правових засадах, закладених в Конституції України, зокрема на положеннях, закріплених у статті 3 Основного Закону, відповідно до яких людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Звідси випливає, що одним із пріоритетів діяльності держави та побудови громадянського суспільства України має бути створення належних умов для збереження (забезпечення) життя і здоров'я людини.

Одним із факторів, що впливають на здоров'я, якість і тривалість життя людини, є наявність безпечного для здоров'я харчування. Для забезпечення доступу до такого харчування у правовій площині слід виділити законодавство про харчові продукти, основною метою якого є гарантування безпечності таких продуктів. Як випливає з аналізу Угоди СОТ про застосування санітарних і фітосанітарних заходів [1], законодавство про харчові продукти слід розглядати як частину системи санітарних та фітосанітарних заходів, що вживаються державою з метою охорони життя і здоров'я людей, тварин і рослин.

Хоча на перший погляд безпечність харчових продуктів і відповідне законодавство з одного боку та громадянське суспільство з іншого боку можуть здатися не пов'язаними між собою, зв'язок між ними існує досить тісний, оскільки йдеться про забезпечення фундаментальних прав людини – життя і здоров'я. Без належного і першочергового забезпечення цих базових прав говорити про реалізацію інших соціальних, економічних та політичних прав людини та про її активну участь у житті суспільства і держави, що характерно для громадянського суспільства, було б значною мірою недоречним. Тому стан законодавства про харчові продукти є не менш вагомим фактором розвитку громадянського суспільства, аніж, скажімо, законодавство про об'єднання громадян або виборче законодавство.

Водночас безпечність харчових продуктів можна також розглядати в контексті продовольчої безпеки країни. Так, відповідно до визначення Комітету ООН з всесвітньої продовольчої безпеки під продовольчою безпекою слід розуміти ситуацію, за якої всі люди у будь-який момент часу мають фізичний та економічний доступ до достатньої кількості безпечної для здоров'я та поживної їжі відповідно до їх харчових потреб для активного та здорового життя [2].

Отже, сучасна концепція продовольчої безпеки бере до уваги не лише економічні та кількісні фактори забезпечення продуктами харчування, а й фактор їх безпечності. Звідси випливає, що гарантування безпечності харчових продуктів так само як гарантування їх достатності є складовою продовольчої безпеки держави, а відтак одним із завдань державної продовольчої політики. У зв'язку з цим, законодавство про харчові продукти слід розглядати як один із елементів правової основи забезпечення продовольчої безпеки та проведення продовольчої політики держави.

Національне законодавство України про харчові продукти пройшло чимало етапів розвитку, починаючи з грудня 1997 року, коли було прийнято Закон України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини». З того часу зазначений закон зазнав декілька редакцій. Крім того, було прийнято ще ряд законів, не рахуючи численних підзаконних нормативно-правових актів.

Потужним каталізатором розвитку національного законодавства про харчові продукти, так само як і багатьох інших галузей та інститутів

законодавства України стало підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Керуючись положеннями глави 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи» Угоди про асоціацію, протягом останніх років України досягла значного прогресу на шляху наближення свого національного законодавства про харчові продукти до відповідного законодавства Європейського Союзу. Так, у 2014 році з метою імплементації положень Регламенту (ЄС) № 178/2002 Європейського Парламенту і Ради від 28 січня 2002 року про встановлення загальних принципів і вимог законодавства про харчові продукти, створення Європейського органу з безпеки харчових продуктів і встановлення процедур у питаннях, пов'язаних із безпекою харчових продуктів [3], було прийнято Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпеки та якості харчових продуктів». Цим законом встановлюються основоположні вимоги до виробництва та обігу харчових продуктів, зокрема вимоги щодо гігієни, запровадження НАССР, державної реєстрації та надання експлуатаційних дозволів на потужності, що використовуються в процесі виробництва та обігу харчових продуктів тощо. Характерно, що цей закон містить здебільшого матеріально-правові норми, що стосуються харчових продуктів.

Водночас норми процесуального (адміністративного процесуального) права щодо здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про харчові продукти закріплені в іншому євроінтеграційному законі, а саме – Законі України “Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин”, прийнятому у 2017 році. Цей закон є результатом наближення національного законодавства України до Регламенту (ЄС) № 882/2004 Європейського Парламенту і Ради від 29 квітня 2004 року про заходи офіційного контролю, що виконуються для забезпечення перевірки дотримання законодавства про корми та законодавства про харчові продукти, вимог щодо здоров'я та благополуччя тварин [4].

Ще одним важливим блоком в харчовому законодавстві є прийнятий у 2018 році Закон України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів», норми якого ґрунтуються на положеннях Регламенту (ЄС) № 1169/2011 Європейського Парламенту і Ради від 25 жовтня 2011 про надання інформації про харчові продукти споживачам [5]. Цим законом встановлюються вимоги до маркування харчових продуктів.

Таким чином, починаючи з 2014 року Україна прийняла три євроінтеграційні закони, які формують первинне законодавство про харчові продукти. Разом з тим, процес формування цього законодавства ще не завершився. Так, невдовзі може бути прийнятий Закон України “Про матеріали і предмети, що призначені для контакту з харчовими продуктами” на основі відповідних актів законодавства ЄС. Крім того, у зв'язку з постійним оновленням законодавства ЄС потребує

перегляду нещодавно прийнятий Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин», норми якого мають бути приведені у відповідність з Регламентом (ЄС) 2017/625.

Оцінюючи в цілому становлення законодавства про харчові продукти в останні роки, слід зазначити, що європейський вектор його розвитку матиме позитивний вплив як на процеси розбудови громадянського суспільства, так і на продовольчу безпеку країни, оскільки європейські стандарти в цій сфері передбачають посилений захист прав людини на життя і здоров'я та визнані одними з найбільш досконалих у світі.

Література:

1. Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_006#Text.

2. International Food Policy Research Institute URL: <https://www.ifpri.org/topic/food-security>.

3. Regulation (EC) № 178/2002 of the European Parliament and of the Council of 28 January 2002 laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Safety Authority and laying down procedures in matters of food safety URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32002R0178>.

4. Regulation (EC) № 882/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on official controls performed to ensure the verification of compliance with feed and food law, animal health and animal welfare rules URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32004R0882>.

5. Regulation (EU) № 1169/2011 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on the provision of food information to consumers, amending Regulations (EC) № 1924/2006 and (EC) № 1925/2006 of the European Parliament and of the Council, and repealing Commission Directive 87/250/EEC, Council Directive 90/496/EEC, Commission Directive 1999/10/EC, Directive 2000/13/EC of the European Parliament and of the Council, Commission Directives 2002/67/EC and 2008/5/EC and Commission Regulation (EC) № 608/2004 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32011R1169>.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Бут К. А.

студентка IV курсу

*Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Коваленко-Марченкова Є. В.

кандидат економічних наук,

*доцент кафедри аналітичної економіки та менеджменту
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Каховська О. В.

доктор економічних наук, професор,

*професор кафедри аналітичної економіки та менеджменту
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Зовнішньоторговельне регулювання більшості країн пройшло тривалу еволюцію від практично повної автономії у прийнятті рішень до створення взаємозалежної світової торгової системи. Наприкінці XIX – початок XX ст. формування торгової політики відбувалося з урахуванням національних особливостей, пріоритетів, а також залежно від ступеня існуючих торгових угод, які заклали важливі засади міжнародного співробітництва у сфері регулювання зовнішньоторговельної взаємодії та міжнародної економічної інтеграції.

Особливості та тенденції інтернаціоналізації сучасної світової економіки в міжнародній системі відносин сприяли появі, формуванню та розвитку процесів економічної інтеграції, що достатньо впливає на формування сучасної системи регулювання як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Як наслідок, відбувається формування спільної для інтеграційних об'єднань системи зовнішньоторговельного регулювання та впливу. Цей процес деякими вченими називається колективним протекціонізмом [1, с. 98].

Роки численних спроб створення преференційних блоків, митних спілок, надання преференцій іншим країнам збігаються з максимальним розвитком економічних та митних війн, що перейшли у XX ст. у збройну війну за переділ ринків [4, с. 138].

Вплив міжнародної економічної інтеграції знайшло свій відбиток і при становленні системи зовнішньоторговельного регулювання ЄС: національні системи регулювання стали джерелами формування

регіональної системи зовнішньоторговельного регулювання ЄС, що є невід'ємною частиною системи права ЄС [3, с. 34].

Як зазначають фахівці, нині дедалі більше відбуваються зрушення у торговельній політиці від орієнтації на багатосторонні підходи до двосторонніх переговорів. І особливо перенесення їх у регіональний рівень. Подібна еволюція у підходах до лібералізації міжнародної торгівлі викликана низкою причин: розчарування окремих країн у багатосторонніх методах лібералізації торгівлі та прискорений розвиток інтеграції [5, с. 194].

Характерною рисою національних і регіональних систем зовнішньоторговельного регулювання нині є досить висока юридична забезпеченість. Нормативно-правові акти гарантують стабільність правового регулювання товарних потоків, передбачуваність розвитку міжнародних відносин та обґрунтованість застосування норм права у багатосторонній системі регулювання.

Хоча, як зазначають вітчизняні вчені, до сучасної тенденції регулювання зовнішньої торгівлі в умовах інтеграційної взаємодії можна віднести встановлення тісної оперативної взаємодії національних інститутів з метою підвищення ефективності протидії зростаючій кількості та різноманіттю правопорушень, які все частіше набувають міжнародно-організованого характеру [7, с. 44].

Особливістю сучасної системи зовнішньоторговельного регулювання за умов трансформації країн за функціонування різних регіональних угод, міжінтеграційних взаємодій шляхом формування єдиних ринків є визначення багатьох обмежень, що перешкоджають вільному руху товарів [2, с. 40]. Цей вплив та взаємодія передбачає модернізацію, трансформацію вже існуючих національних систем регулювання зовнішньої торгівлі. А саме: створення додаткових нормативно-правових актів, створення та функціонування інститутів як на національному рівні, так і на регіональному; зниження торгових бар'єрів, усунення обмежень, вилучень у торгівлі [6, с. 102]. Але, незважаючи на вже існуючі економічні об'єднання, розвиток інститутів, участь країн у світовій економіці, існують проблеми та суперечності при взаємодії, укладанні договорів, знаходженні компромісів: національні відмінності політичних культур, економічних моделей; цілі та принципи інтеграційних блоків, що ускладнює встановлення єдиної, стійкої системи спільних, насамперед, економічних інтересів та призводить до труднощів, розбіжностей у практичній реалізації різної інтеграційної взаємодії.

Література:

1. Didenko, A., Kovalenko-Marchenkova, Y., Kravets, O., & Lizut R. (2021). Cognitive approach to modeling population's quality of life. *Scientific journal «Philosophy, Economics and Law Review»*. Vol. 1 (2), pp. 92-100.

2. Kadylnykova, T., & Savkin, S. (2021). Increasing the efficiency of managing the financial results of market activities. *Scientific journal «Philosophy, Economics and Law Review»*. Vol. 1 (1), pp. 37-42.

3. Rybalchenko, L., Ryzhkov, Ed., & Ohrimenco, S. (2021). Modeling economic component of national security. Philosophy, economics and law review. *Scientific journal «Philosophy, Economics and Law Review»*. Vol. 1 (1), pp. 25-36.

4. Verkhoglyadova, N., Kononova, I., Morozova, Ye., Kubetska, O., & Kovalenko-Marchenkova, Ye. (2022). Management of structural changes in the system of economic formation of sustainable development. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. No. 2, pp. 135-140.

5. Гарасим Ю. Антидемпінгове регулювання – загроза вільній торгівлі чи одна з умов її становлення? *Дослідження міжнародної економіки*. Вип. 2 (67), 2011. С. 193-200.

6. Макогон Ю., Жарнікова А. Міжнародна торговельна політика України в умовах глобалізації та військово-політичного протистояння на сході країни. *Економічний вісник Національного технічного університету України Київський політехнічний інститут*. № 14, 2017. С. 100-105.

7. Плахотна К. Митно-тарифне регулювання в умовах лібералізації торгівлі. *Економічний часопис – XXI*. Вип. 5 (6), 2012. С. 44-45.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-14>

ФОРМУВАННЯ СОЦІО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАВДАНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Валевський О. Л.

*доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу суспільних процесів
Національного інституту стратегічних досліджень
м. Київ, Україна*

Протягом усіх років державної незалежності у громадській свідомості відбувалося осмислення масштабних економічних та політичних змін у суспільстві й становлення ціннісної матриці світогляду українців. Процес формування соціокультурної ідентичності був складним і суперечливим. Деяким прошаркам населення було складно відмовитися від звичних для них ціннісних установок, що дісталися у спадок від радянських часів. Процесу національного самовизначення багато в чому заважали соціально-економічні

негарazzi та регіональні розбіжності, які роками штучно усугублялися політиками у власних електоральних інтересах.

Військове вторгнення росії стало поштовхом, який кардинальним чином сприяв зміцненню цінностей ідентичності, зокрема це стосується прихильності до євроінтеграційного вибору.

Зникли аргументи прибічників горезвісного євроазійського вектору. Широкі верстви населення наочно усвідомили нагальну необхідність євроінтеграції України. Як свідчать результати опитування громадської думки, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг», під час воєнної агресії значно збільшилася кількість прихильників вступу України до ЄС. Станом на березень 2022 р. безпрецедентно висока кількість респондентів – 91% висловили підтримку євроінтеграційного курсу [1].

Серед ознак, що вказують на суттєві трансформації в суспільній свідомості, зокрема можна вказати на зміни у ставленні громадян до радянського минулого. Результати опитування громадської думки вказують на кардинальне зниження кількості респондентів, які ностальгують за радянським минулим – з 46% у 2010 р. до 11% у 2022 р. Не жалкують за зниклим СРСР абсолютна більшість опитаних – 87%. Як відомо, цінності, що дісталися у спадок від радянської доби, тривалий час впливали на поведінкові установки населення, що було приводом для різного роду пропагандистських спекуляцій на предмет «спільного» історичного минулого. Як можна бачити, наразі цей ціннісно-смісловий спадок фактично подолано [2].

Аналогічні трансформації у громадській свідомості зафіксовані по результатам опитувань проведених Київським міжнародним інститутом соціології. Так, в грудні 2021 р. 58% респондентів відмітили, що хотіли б щоб Україна до 2030 року стала членом ЄС. У серпні 2022 р. таких було вже 92%. Відповідно, у грудні 2021 р. 48% респондентів висловилися за вступ України до НАТО, у серпні 2022 р. – 79% [3].

Зафіксовані тенденції вказують, що в суспільстві сформувалася більшість прихильників курсу євроінтеграції. Можна стверджувати, що в цілому відбувся історичний вибір громадян на користь плюралістичного суспільства, солідарних соціальних відносин, правової держави, тобто тих суспільно-державних цінностей, з якими пов'язується європейська спільнота.

Проте, існує чимало лакун у розумінні громадянами конкретних проблем, з якими доведеться мати справу на цьому шляху. Так, згідно даних КМІС 62% респондентів впевнені у тому, що Україна має відстоювати власні інтереси і не погоджуватися на висунуті вимоги під час євроінтеграції, навіть якщо через це доведеться відкласти набуття повноправного членства в ЄС. Натомість 31% серед опитаних погоджуються з тим, що Україна має схвалювати всі необхідні закони та виконувати всі вимоги ЄС заради якнайшвидшого вступу до ЄС [4].

В громадській свідомості користуються популярністю установки на користь сильного політичного лідера проти демократичних механізмів урядування та плюралізму. Такі базові цінності, на яких будується європейська спільнота, як верховенство права і дотримання прав людини ще стали домінуючими.

Зафіксовані у громадській свідомості ціннісні трансформації вказують на деструкцію багатьох ідеологем, що дісталися у спадок від минулого. Це дає підстави стверджувати про формування оновленої соціокультурної ідентичності громадян. Тому існує потреба законодавчого визначення напрямів гуманітарної та культурної роботи, спрямованої на підтримку нових тенденцій у формуванні ідентичності громадян і розвитку людського потенціалу.

На підставі зазначеного вище актуальним є звернення до законопроекту № 6341 від 23 листопада 2021 р. «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [5]. Схвалення цього законопроекту створить правові підвалини державної політики, спрямованої на формування ідентичності громадян, що є важливим напрямом гуманітарної політики в сучасних умовах.

Водночас під час доопрацювання цього документа необхідно внести зміни, спрямовані на забезпечення його системності та ефективності. Зокрема, необхідні доповнення, які визначатимуть значення євроінтеграційного курсу у формуванні ідентичності. Європейська Рада 24 червня 2022 р. надала Україні статус кандидата у члени ЄС. Це змушує забезпечити трансформацію українського законодавства, зокрема у гуманітарній сфері, згідно з нормами, прийнятими в Європейському Союзі. Тому в політиці формування національної та громадянської ідентичності мають бути імplementовані європейські цінності.

Європейські цінності мають стати невід'ємними складовими української ідентичності. У зазначений законопроект необхідно внести доповнення, які були б спрямовані на імplementацію правових актів ЄС, де визначаються гуманітарні та суспільні цінності, на яких базується ЄС. Зокрема, це ст. 2 Лісабонського договору та Хартія основних прав Європейського Союзу, у яких визначаються такі універсальні європейські цінності як свобода, демократія, рівність, верховенство права, повага до прав людини [6].

Пріоритетним завданням державної політики формування ідентичності має стати поєднання універсальних європейських цінностей із національними, що вже визначені у законопроекті (соборність, самобутність, воля, гідність). Таке поєднання сприятиме гармонійній інтеграції національної політики формування ідентичності із загальноєвропейським історичним, культурним та правовим контекстом.

Фактор величезної підтримки євроінтеграційного курсу означає, що у свідомості широких верств населення ствердився образ майбутнього,

який пов'язується із комплексом європейських цінностей та форм організації суспільного життя. Тож, перед політичним класом та управлінським істеблішментом стоять завдання збереження ціннісного консолідаційного потенціалу українського соціуму і, водночас, забезпечення динаміки економічного розвитку та соціальної гармонії.

Набуття Україною статусу кандидата у члени ЄС ставить на порядок денний завдання оновлення стратегічного дизайну державної політики. Невід'ємними складовими цього процесу мають стати завдання зміцнення ціннісних структур ідентичності українського народу.

Література:

1. Сьоме загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (30–31 березня 2022). Соціологічна група «Рейтинг», 05.04.2022. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/sedmoy_obschenacionalnyu_opros_ukraina_v_usloviyah_voynu_30-31_marta_2022.html

2. Десяте загальнонаціональне опитування: ідеологічні маркери війни. 27 квітня 2022 року. Соціологічна група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/desyatyu_obschenacionalnyu_opros_ideologicheskie_markery_voynu_27_aprelya_2022.html

3. Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України. Київський міжнародний інститут соціології. 20 вересня 2022 р. URL: https://kiis.com.ua/materials/pr/20220920_o/August%202022_wartime%20survey%20Public%20fin%20UKR.pdf

4. Чи має Україна виконувати всі вимоги ЄС для якнайшвидшого вступу. Київський міжнародний інститут соціології, липень 2022 р. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1126&page=4>

5. Проект Закону про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності № 6341 від 23.11.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73263

6. Treaty of Lisbon. Amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, 13 December 2007 (2007/C 306/01). Access to European Union law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=FI>

7. Charter of fundamental rights of the European Union (2000/C 364/01). *Official Journal of the European Communities*. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

ПЕРЕГЛЯД ПОЛОЖЕНЬ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У КОНТЕКСТІ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Великанова М. М.

*доктор юридичних наук, доцент,
заступник головного ученого секретаря
Національної академії правових наук України,
виконуючий обов'язків головного наукового співробітника
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

23 червня 2022 року Європейською радою було ухвалено рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Перед Україною відкрились широкі можливості та постали додаткові зобов'язання щодо виконання вимог з адаптації законодавства України до права Європейського Союзу та здійснення докорінних політичних, соціально-економічних, правових та інституційних реформ, спрямованих на розбудову розвинутої і сталої демократії та ринкової економіки.

Відповідно до постанови Верховної Ради України «Про деякі заходи щодо виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції» від 29 липня 2022 р. № 2483-IX адаптація законодавства України до положень права Європейського Союзу (acquis ЄС), забезпечення відповідності актів Верховної Ради України зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції, праву Європейського Союзу (acquis ЄС) є одним з головних завдань Верховної Ради України, що реалізується спільно з Кабінетом Міністрів України.

На виконання цього завдання розробляються та вносяться на розгляд до Верховної Ради України низка законопроектів, спрямованих на адаптацію законодавства України до права Європейського Союзу. Одним із таких законопроектів є проєкт Закону про захист прав споживачів, що за предметом правового регулювання належить до сфер, правовідносини в яких регулюються правом Європейського Союзу (acquis ЄС). Зокрема, регулювання відносин між споживачами товарів, робіт і послуг та суб'єктами господарювання, які виробляють, продають товари чи харчові продукти, виконують роботи чи надають послуги, здійснюється такими актами:

- Регламентом Європейського Парламенту та Ради № 2017/2394 від 12 грудня 2017 р. про співробітництво між національними органами, відповідальними за виконання законів про захист прав споживачів та який скасовує Регламент (ЄС) № 2006/2004;

- Директивою Європейського Парламенту та Ради № 98/6/ЄС від 16 лютого 1998 р. про захист споживачів при зазначенні цін на товари, що пропонуються споживачам;

- Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2005/29/ЄС від 11 травня 2005 р. про недобросовісні торгівельні методи підприємств до споживачів на внутрішньому ринку, що вносить зміни до Директиви Ради № 84/450/ЄЕС, Директив № 97/7/ЄС, № 98/27/ЄС та № 2002/65/ЄС Європейського Парламенту та Ради, а також до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 Європейського Парламенту та Ради;

- Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2019/771 від 20 травня 2019 р. про деякі аспекти, що стосуються договорів на продаж товарів, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 2017/2394 та Директиви № 2009/22/ЄС та скасовує Директиву № 1999/44/ЄС;

- Директивою Європейського Парламенту та Ради № 93/13/ЄС від 05 квітня 1993 р. про недобросовісні умови у споживчих контрактах;

- Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2011/83/ЄС від 25 жовтня 2011 р. про права споживачів, що вносить зміни до Директиви Ради № 93/13/ЄЕС та Директиви № 1999/44/ЄС Європейського Парламенту та Ради та скасовує Директиву Ради № 85/577/ЄЕС та Директиву № 97/7/ЄС Європейського Парламенту та Ради;

- Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2013/11/ЄС від 21 травня 2013 р. про альтернативне вирішення споживчих спорів та про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 та Директиви № 2009/22/ЄС;

- Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2009/22/ЄС від 23 квітня 2009 р. про заборони, що встановлюються уповноваженими органами з метою припинення порушень у сфері захисту інтересів споживачів;

- Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2000/31/ЄС від 08 червня 2000 р. про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку;

- Директивою Європейського Парламенту та Ради № 2016/2102 від 26 жовтня 2016 р. про доступність веб-сайтів та мобільних додатків органів публічного сектору.

Відтак, проєкт Закону України «Про захист прав споживачів» від 05 жовтня 2021 р. № 6134 потребує аналізу з точки зору його відповідності зазначеним актам. Втім, будучи обмеженими обсягом цієї публікації, зупинимося на аналізі його відповідності Регламенту Європейського Парламенту та Ради № 2017/2394 від 12 грудня 2017 р. про співробітництво між національними органами, відповідальними за виконання законів про захист прав споживачів.

Законопроєктом «Про захист прав споживачів» регулюються відносини між споживачами товарів робіт і послуг та суб'єктами господарювання незалежно від форми власності, які виробляють, продають товари чи харчові продукти, виконують роботи чи надають

послуги; встановлюються права споживачів; визначаються механізми захисту прав споживачів та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів. Важливо, що зазначеним проектом визначаються принципи здійснення захисту прав споживачів; особливості захисту прав споживачів у разі укладання договорів поза торговельним чи офісним приміщенням або дистанційних договорів, у тому числі в електронній торгівлі; система захисту прав споживачів; врегульовуються споживчі спори та відповідальність за порушення законодавства про захист прав споживачів. Такий підхід узгоджується з взятими Україною зобов'язаннями щодо наближення свого законодавства до *acquis* ЄС, зокрема в контексті забезпечення високого рівня захисту прав споживачів та досягнення сумісності між українською та європейською системами захисту прав споживачів.

Регламент (ЄС) № 2006/2004 Європейського Парламенту та Ради від 27 жовтня 2004 р. про співробітництво між національними органами, відповідальними за виконання законів щодо захисту споживачів (Регламент про співробітництво щодо захисту споживачів) передбачає гармонізовані правила та процедури для полегшення співпраці між національними органами, які відповідають за дотримання транскордонних законів щодо захисту прав споживачів. У цьому документі визначені умови, за яких компетентні органи, призначені державами-членами, відповідають за дотримання законів Союзу, що захищають інтереси споживачів, співпрацюють та координують дії між собою та Комісією, щоб забезпечити дотримання цих законів та безперебійне функціонування внутрішнього ринку, а також для зміцнення захисту економічних інтересів споживачів.

Проект Закону про захист прав споживачів загалом відповідає міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції та праву Європейського Союзу, зокрема Регламенту про співробітництво щодо захисту споживачів. Так, правила Розділу V «Система захисту прав споживачів» (стаття 31) узгоджуються зі статтею 9 Регламенту про співробітництво щодо захисту споживачів з приводу закріплення у чинному законодавстві мінімальних повноважень компетентного органу (центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного нагляду (контролю) за додержанням законодавства про захист прав споживачів). Зокрема, статтею 31 проекту Закону передбачаються: 1) позапланові заходи державного нагляду (контролю), а також контрольні перевірки правильності розрахунків із споживачами; 2) можливість відібрання у суб'єктів господарювання зразків товарів, сировини, матеріалів, напівфабрикатів, комплектуючих товарів для їх перевірки для їх перевірки на відповідність вимогам законодавства та умовам договору із споживачами або для проведення незалежної експертизи (дослідження); 3) надання суб'єктам господарювання обов'язкових для виконання приписів, розпоряджень або інших розпорядчих документів про

усунення порушень прав споживачів та перевірка стану їх виконання; 4) можливість обмеження доступу до веб-сайту (частини веб-сайту, програмного забезпечення) суб'єкта господарювання; 5) накладення на суб'єктів господарювання штрафів за порушення законодавства про захист прав споживачів тощо.

Загалом, перелік повноважень компетентного органу охоплює мінімальні повноваження компетентних органів, передбачені Регламентом про співробітництво щодо захисту споживачів. Це дає змогу зробити висновок, що є можливою ефективна співпраця компетентного органу з іншими державними органами України та держав-членів ЄС з метою належного застосування зазначеного Регламенту.

Отже, можна констатувати, що проект Закону України «Про захист прав споживачів» від 05 жовтня 2021 р. реєстр. № 6134 відповідає загальновизнаним міжнародним нормам, принципам та правилам і спрямований на наближення національного законодавства про захист прав споживачів до законодавства Європейського Союзу та гармонізації системи захисту прав споживачів в Україні з принципами, підходами та практиками ЄС.

Література:

1. Регламент Європейського Парламенту та Ради № 2017/2394 від 12 грудня 2017 р. про співробітництво між національними органами, відповідальними за виконання законів про захист прав споживачів та який скасовує Регламент (ЄС) № 2006/2004. *Official Journal L* 345, 27.12.2017, р. 1–26.

2. Директива Європейського Парламенту та Ради № 98/6/ЄС від 16 лютого 1998 р. про захист споживачів при зазначенні цін на товари, що пропонуються споживачам. *Official Journal L* 80, 18.3.1998, р. 27–31.

3. Директива Європейського Парламенту та Ради № 2005/29/ЄС від 11 травня 2005 р. про недобросовісні торгівельні методи підприємств до споживачів на внутрішньому ринку. *Official Journal L* 149, 11.6.2005, р. 22–39.

4. Директива Європейського Парламенту та Ради № 2019/771 від 20 травня 2019 р. про деякі аспекти, що стосуються договорів на продаж товарів. *Official Journal L* 136, 22.5.2019, р. 28–50.

5. Директива Європейського Парламенту та Ради № 93/13/ЄС від 05 квітня 1993 р. про недобросовісні умови у споживчих контрактах. *Official Journal L* 95, 21.4.1993, р. 29–34.

6. Директива Європейського Парламенту та Ради № 2011/83/ЄС від 25 жовтня 2011 р. про права споживачів. *Official Journal L* 304, 22.11.2011, р. 64–88.

7. Директива Європейського Парламенту та Ради № 2013/11/ЄС від 21 травня 2013 р. про альтернативне вирішення споживчих спорів. *Official Journal L* 165, 18.6.2013, р. 63–79.

8. Директива Європейського Парламенту та Ради № 2009/22/ЄС від 23 квітня 2009 р. про заборони, що встановлюються уповноваженими органами з метою припинення порушень у сфері захисту інтересів споживачів. *Official Journal L 110*, 1.5.2009, р. 30–36.

9. Директива Європейського Парламенту та Ради № 2000/31/ЄС від 08 червня 2000 р. про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку. *Official Journal L 178*, 17.7.2000, р. 1–16.

10. Директива Європейського Парламенту та Ради № 2016/2102 від 26 жовтня 2016 р. про доступність веб-сайтів та мобільних додатків органів публічного сектору. *Official Journal L 327*, 2.12.2016 р., с. 1–15.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-16>

ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ В МЕХАНІЗМІ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОГО ПОСЯГАННЯ

Вереша Р. В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України
м. Київ, Україна*

До детермінантів кримінальної поведінки відносять також і психологічні фактори. Визначення психологічних факторів кримінальної поведінки та їх впливу на формування свідомо-вольового спрямування особистості на вчинення суспільно небезпечних діянь завдяки своїй специфіці тісно пов'язується з дослідженнями у юридичній психології.

Особистість, у цілому, визнається метакатегорією психологічної науки і, зокрема, її окремої галузі – юридичної психології. Зазначається, що в межах встановлення ролі особистих психологічних якостей суб'єкта кримінального правопорушення у кримінальній поведінці особа повинна вивчатися крізь призму трьох основних напрямів: 1) біогенетичного (вирішення проблеми розвитку людини як індивіда, який має певні антропогенетичні властивості: задатки, темперамент, біологічний вік, стать, фізичну конституцію, нейродинамічні властивості тощо); 2) соціогенного (проблеми соціалізації людини, засвоєння та виконання нею різних соціальних ролей, набуття соціальних установок і ціннісних орієнтацій, формування національно-етнічного менталітету); 3) персоногенетичного (проблеми активності свідомості, самосвідомості і творчості особистості, формування людського «Я», боротьби мотивів, виховання індивідуального характеру та здібностей, самореалізації та особистісного вибору, пошуку сенсу життя) [1, с. 55].

Зазначається, що психологічні ознаки серед детермінантів кримінальної поведінки – це одні з найважливіших факторів, що впливають на обрання особою кримінального спрямування своєї поведінки: у певній життєвій ситуації, соціальних умовах, за наявності окремих біологічних особливостей особи саме обрання кримінально протиправного способу задоволення своїх потреб і досягнення певної мети обумовлюються психологічними особливостями суб'єкта кримінального правопорушення. Особистість суб'єкта кримінального правопорушення – це, передусім, сукупність психологічних ознак особи, яка вчинює кримінальне правопорушення. Адже власне через особистість здійснюється взаємодія таких факторів, як «причина – середовище», «ситуація – особистість – діяння». І саме ці психологічні ознаки виявляються у рисах характеру, характеристиках свідомості, вольових якостях, емоційному стані особи на момент вчинення кримінального правопорушення та механізмі кримінальної поведінки. Вважається, що психологічні (у тому числі й моральні) якості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення є найбільш глибокою підсистемою особистості, а недоліки психологічних аспектів у межах правового значення виявляються у кримінально протиправній поведінці і ставленні до вчинюваного, до правових цінностей, закону, правозастосування тощо [2, с. 30–32].

Психологічна структура особистості суб'єкта кримінального правопорушення включає такі властивості, як: потребо-мотиваційні (наприклад, потреби, інтереси, стійкі мотиви); ціннісно-нормативні (наприклад, погляди, ціннісні орієнтації, установки, позиції особистості); інтелектуальні, тобто властивості свідомості (наприклад, рівень розумового розвитку, особливості мислення); властивості, які представляють досвід, який має значення при кримінальній поведінці (наприклад, знання, навички, уміння, здібності); вольові якості; емоційні якості; темперамент [3, с. 32]. При цьому потрібно зазначити, що вказані психологічні властивості особистості є характерними і для законослухняної особи. Тому потрібно встановити, які саме властивості визначають особу як суспільно небезпечну.

Хоча, в цілому, визначити певну психологічну властивість, якість, яка без винятків відрізняє осіб, схильних до кримінальної поведінки, від законослухняних людей, практично неможливо. Отже, наголошуємо на тому, що для відповідного розмежування до уваги має братися не одна психологічна властивість, а весь комплекс особистісних психологічних особливостей, які утворюють певну систему. І саме ця система, комплекс психологічних особистісних властивостей, встановлюючи зв'язок з певними соціальними факторами, виступає основним детермінантом кримінальної поведінки. При цьому тип особистості, який виявляє схильність до кримінальної поведінки, характеризується такими психологічними властивостями: негативне ставлення до основних соціальних норм; поглиблене негативне уявлення про соціальні

відносини і цінності; специфічні негативні риси особистого досвіду; підвищена агресивність та збудливість; примітивні потяги і нестриманість у їх задоволенні.

У кримінальній психології до найголовніших психологічних властивостей особистості суб'єкта кримінального правопорушення відносять передусім агресивність, асоціальність, імпульсивність, підвищену чутливість у стосунках з іншими людьми, соціальну уособленість, відчуженість, тривожність. Серед чинників кримінально протиправної поведінки називають і окремі психічні моменти: егоцентризм, завищений рівень потреб і самооцінки, підвищену образливість, емоційну нестабільність, низький рівень розумових процесів. Також виокремлюють високу тривожність, авантюризм, азарт, схильність до невиправданого ризику, невміння адекватно оцінювати небезпеку при досягненні поставленої мети, занижену самооцінку, суттєві протиріччя між уявленням про себе та реальним місцем у соціумі, дратівливість, підвищену ранимість, злопам'ятність, відчуття власної неповноцінності, потребу в самоутвердженні, владарювання. До імпульсивного насильства схильними є суб'єкти, які мають нечіткі й нереалістичні уявлення про міжособистісні стосунки. Інколи зазначається, що суб'єкти кримінального правопорушення відрізняються від законослужняних громадян підвищеною імпульсивністю та агресивністю; вважається, що такі особи не сприймають моральні та інші цінності суспільства, не дотримуються загальних правил.

Є окрема категорія суб'єктів кримінального правопорушення, що не сприймають навколишнє середовище як норму, а тому вони готові захищати власне розуміння того, що навколо відбувається з точки зору особистого комфорту. Психологічне відчуження, відсутність емоційних контактів з іншими людьми – це звичайний психологічно-соціальний стан для цієї категорії осіб. При цьому особистість суб'єкта кримінального правопорушення може мати такі характеристики, як: більш високий рівень імпульсивності, що поєднується у них з високою вразливістю в міжособистісних взаєминах; агресивна активність у поведінці з прагненням підкорити своєму впливу інших та почуття, що компенсують таким особам сором'язливість і підвищену особистісну вразливість; висока тривожність у поєднанні з прагненням домінування, пов'язана з ворожістю до оточуючих; такі особи частіше застосовують насильство в різних конфліктних ситуаціях; погано засвоюють вимоги правових і моральних норм, є більш віддаленими від суспільства та його цінностей і, як наслідок, відчувають складнощі в соціальній адаптації [4, с. 570].

Саме у той момент, коли подібні комплекси психологічних властивостей особи вступають у взаємодію з певною ситуацією, вони сприяють вибору особою саме кримінально протиправного способу досягнення мети. Причому такі властивості можуть викликати порушення сприйняття людиною ситуації, що склалась, у поєднанні з потребами та мотивацією. Порушення сприйняття може призвести

до появи ілюзій, тобто стану помилкового сприйняття реальних об'єктів. Найчастіше зустрічаються афективні ілюзії, прояв яких може спостерігатися навіть у психічно здорових людей у стані, наприклад, страху. Вплив на сприйняття також має попередній особистий досвід людини, що виявляється в тому, що одну і ту саму інформацію різні люди сприймають по-різному, залежно від власних навичок, умінь, інтересів. Цей ефект у психології має назву «апперцепція».

Таким чином, кримінально деформовані психологічні (у тому числі й моральні) якості особистості формують потреби, інтереси і мотивацію, яка і породжує кримінальну поведінку, тобто є її детермінантом. Однак людина з високим рівнем моральності, культури та інтелекту, корисними звичками та правильним способом життя, без будь-яких психічних вад та розладів також може бути суб'єктом кримінального правопорушення. Цьому можуть сприяти, наприклад, збіг негативних обставин, тяжка ситуація у житті або неправомірні поведінка інших осіб, зокрема потерпілого.

Саме тому ми вважаємо, що особистість суб'єкта кримінального правопорушення є сукупністю специфічних соціальних ознак, що ґрунтується на визначенні психологічних особистісних рис та їх походження, впливі на кримінально-правову характеристику та детерміністичній залежності від факту вчинення кримінального правопорушення. При цьому особливість специфічних психологічних ознак особистості суб'єкта кримінального правопорушення полягає здебільшого в тому, що вони: формуються у процесі неблагополучного соціального розвитку особистості; вирізняються своєю суспільною неприйнятністю та суспільною небезпечністю; обумовлюють криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи; безпосередньо призводять до вчинення кримінального правопорушення.

Література:

1. Медведєв В. С., Левенець О. А. Особистість як категорія юридичної психології. *Юридична психологія*. 2015. № 2. С. 53–63.
2. Михайлов В. Суб'єктивна сторона зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 130 КК України). *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 2(61). С. 217–225.
3. Алексєєва Т. В. Методологічні підходи до визначення поняття «особистість злочинця» як ключового у кримінальній психології. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К.-Подільський : Аксіома, 2010. Вип. 8. С. 29–38.
4. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.

**СИСТЕМА ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬНУ ДУМКУ НАСЕЛЕННЯ
ДОНБАСУ ЗІ СТОРОНИ РОСІЙСЬКИХ ОРГАНІВ
ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ (2014–2021 РР.)**

Веденєєв Д. В.

*доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник*

*Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби
з організованою злочинністю
при Раді національної безпеки і оборони України*

Семенюк О. Г.

*доктор юридичних наук,
перший заступник керівника*

*Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби
з організованою злочинністю
при Раді національної безпеки і оборони України
м. Київ, Україна*

Розгалужена система частин і органів психологічних операцій (ПсО) існує у збройних силах та інших силових відомствах Російської Федерації (РФ). Вона працювала в Україні упродовж всього періоду її суверенного існування, передовсім – у регіонах, що становили зону особливих стратегічних інтересів Росії. Активізація профільної діяльності сил ПсО РФ на Сході України відбулася з 2014 р., у період проведення в регіоні АТО та операції Об'єднаних сил. Система інформаційно-психологічного впливу (протиборства) РФ включає сили та засоби ПсО військових формувань (збройних сил, включаючи органи і частини військової розвідки та сил спеціальних операцій), ФСБ, цивільних державних структур, які залучені до проведення інформаційних операцій та цивільних неурядових структур (з підконтрольністю державі) – які залучені до проведення інформаційних операцій У 2014 р. створені війська інформаційних операцій ЗС РФ, а при Генштабі ЗС РФ запроваджене кібернетичне командування [1; 2, с. 558].

Під час проведення військовими формуваннями України АТО та ООС на Сході України діяльність підрозділів спеціального інформаційного впливу РФ спрямовувалася на аудиторні кола: українську аудиторію (для деморалізація населення України, спантеличення особового складу збройних сил та інших військових формувань України, агітації їх до переходу на супротивну сторону сторони, формування точки зору про справедливість рішень РФ і доцільність дій та планів російського керівництва, громадян РФ (для

формування впевненості у справедливості дій російського керівництва і формування у населення підтримки рішень Кремля, населення Донецької та Луганської областей зовнішня аудиторія (з метою психологічної підтримки українських прихильників зближення південно-східних регіонів України із РФ, позитивного забарвлення інформаційних умов позитивного сприйняття політики Росії) [3, с. 10; 4, с. 142].

Після утворення (до жовтня 2015 р.) т.зв. «армійських корпусів (АК) народної міліції» «ЛНР» та «ДНР», вибудовується система управління та усебічного забезпечення їх російською стороною. Спочатку управління й забезпечення 1-го (Донецьк) та 2-го (Луганськ) АК здійснювалися спеціально створеним 12-м командуванням резерву Південного військового округу (ПВО) збройних сил Росії (штаб у м. Новочеркаську Ростовської області РФ). Згодом цю структуру перейменували у Центр територіальних військ.

Згаданому Управлінню територіальних військ ПВО РФ наприкінці 2015 р. підпорядкували Центр інформаційного протиборства (м. Новочеркаськ, центр дислокувався поряд із територіальним розвідцентром ГУ ГШ ЗС РФ). Під його управлінням, зокрема, в Донецьк було доставлено потужний програмно-апаратний комплекс, призначений для проведення розподілених кібератак (DDoS-атаки). Про техніко-технологічні можливості цієї структури свідчить хоча б те, що станом на вересень 2016 р. (за даними ГУР МО України) вона заблокувала на тимчасово окупованих територіях сходу України 32 українські телевізійні канали цифрового сегменту телебачення і замінив їх на 37 російських, наростила можливості з придушення мовлення українських телеканалів і в аналоговому сегменті. Структуру центру (35 штатних одиниць) утворили:

- відділ інформаційної ізоляції району бойових дій (забезпечення домінування російських мас-медіа в інформаційному просторі на Сході України, три відділення)
- відділ дезінформації і контрпропаганди (зокрема, займався дискредитацією воєнно-політичного керівництва України, три відділення);
- відділ військово-цивільної взаємодії (три відділення) [2, с. 558, 646; 5].

Діяльність Центру інформаційного протиборства спрямовувалась на:

- підготовку й розміщення на підконтрольних інформаційних ресурсах РФ і та «ЛДНР» матеріалів інформаційно-психологічного впливу на визначені цільові аудиторії;
- поширення відповідної інформації спрямування в соціальних мережах, адресна робота серед українських громадян та представників сил АТО (ООС) через мережу інтернет;
- підготовка матеріалів впливу в проросійській інтерпретації про події на Сході України, передача їх іншими інформаційним структурам для подальшого поширення в російських та іноземних ЗМІ;

- організація теле- та радіомовлення, розсилання з використанням мобільного зв'язку sms-повідомлень відповідного змісту військово-службовцям сил АТО (ООС) і населенню поблизу лінії зіткнення сторін;
- інформаційні заходи серед особового складу «1 та 2-го армійських корпусів Народної міліції»;
- сприяння розбудові інформаційної інфраструктури самопроголошених «республік»;
- надання інформації представникам міжнародних організацій та ЗМІ безпосередньо в районі проведення АТО (ООС);
- нарощування власних можливостей інформаційного впливу, у тому числі на інтернет-ресурсах тощо [6, с.74–114].

На центр замикалася система проведення ПсО на Сході України, до якої входили:

- оперативні групи ПсО (4 групи), мобільні підрозділи у складі 2-4 осіб, які на території Донбасу вели усну пропаганду, поширювали пропагандистську літературу, створювали пропагандистські групи з місцевих активістів, та організації і координації їхніх дій, сприяли роботі російських журналістів, збору інформації, моніторингу поточного морально-психологічного стану місцевого населення;
- групи спеціальних журналістів (8-10 окремих груп), котрі працювали безпосередньо на російські інформаційні канали, у складі 3-4 осіб (журналіст, оператор, водій, охоронець);
- агенти диверсійної психологічної роботи в інших областях України – кадрові співробітники ГУ ГШ або ФСБ РФ, які займалися створенням диверсійно-пропагандистських груп серед місцевого авторитетного населення, навчанням активістів проведенню підривних пропагандистських акцій, забезпеченням груп необхідними матеріально-технічними засобами, безпосередньо організовували мітинги, акції протесту, поширювали пропагандистські матеріали

Для проведення цілеспрямованого інформаційного впливу у регіоні сили ПсО ЗС РФ могли спиратися не тільки на розгалужену медійну систему РФ (станом на 2020 р. – 16 телеканалів, близько 117 супутникових і кабельних телеканалів, 7 телеканалів, що ведуть мовлення за межі Росії, близько 180 регіональних телеканалів, без урахування інтернет-ресурсів), але на 8 теле- та радіоканалів, 11 «республіканських» і 29 місцевих газет та 7 відомчих журналів «ЛНР» та «ДНР» [2, с. 645; 7, с. 58–63; 8, с. 162-164].

Література:

1. Бадрак В., Козлов Д. Информационный фронт Кремля. К. : ЦИАКР, 2016. 116 с.
2. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: у 2 ч. Ч. 1. вид. 2-е, перероб. зі змін. та допов. за заг. ред. В. В. Стасюка. Бровари : ТОВ 7БЦ, 2020. 754 с.

3. Алещенко В. Феноменологія «гібридної війни» та її особливості у виконанні російської федерації: інформаційно-психологічний аспект. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2016. Вип. 1. С. 6–11.

4. Резнік В. І. Оперативне командування російських окупаційних військ (сил) «Донецьк»: склад та можливості. Відродження Українського війська: сучасність та історична ретроспектива : збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції 1–2 грудня 2016 р. К. : НУОУ, 2016. С. 141–142.

5. Особливості діяльності Управління інформаційного протиборства Центру територіальних військ Південного військового округу ЗС РФ. URL: <https://web.archive.org/web/20170722012303/http://gur.mil.gov.ua/content/osoblyvosti-diialnosti-upravlinnia-informatsiinoho-protyborstva-tsentru-terytorialnykh-viisk-pivdennoho-viiskovoho-okruhu-zs-rf.html>

6. Твердохліб Ю.М. Інформаційно-психологічні операції у російсько-українській гібридній війні : дис. ... канд. політ. наук. 23.00.04. Чернівці, 2019. 219 с.

7. Звіт за науково-дослідною роботою «Захист-МПЗ». К. : НУОУ імені Івана Черняховського, 2016. 269 с.

8. Алещенко В.І. Особливості сучасних психологічних операцій Російської Федерації в умовах гібридної війни. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2019. № 3. С. 162–167.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-18>

ЕКСПЕРТ ЯК УЧАСНИК СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Вілінський М. С.

аспірант кафедри цивільного процесу

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

В останній період часу питання будови складу учасників судового процесу в цивільних справах та визначення правового статусу окремих із них перебували в центрі досліджень вітчизняних вчених. Водночас, окремі суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин лишаються поза увагою наукової думки, не зважаючи на їх важливу роль в процесі доказування в цивільних справах. Серед них – експерт.

З історичного аналізу національного законодавства вбачається, що в Цивільному процесуальному кодексі (надалі – ЦПК) УСРР 1924 року (затвердженому постановою від 03.09.1924 ВУЦВК), ЦПК УСРР

1929 року (затвердженому постановою від 11.09.1929 ВУЦВК і РНК УСРР), а також ЦПК України 1963 року (в редакції від 11.03.1996), законодавець не відносив експерта до певного виду чи групи суб'єктів цивільного процесу. Норми, що регулювали його процесуальний статус, відповідно, було викладено законодавцем в розділі XVI (арт. 152-162) «Про експертизу та огляд на місці» УСРР 1924 року [9], розділі 16 «Експертиза та огляд на місці» ЦПК УСРР 1929 року [10] та главі 4 розділу I «Докази» ЦПК України 1963 року [11].

Значних змін в цій частині зазнало цивільне процесуальне законодавство незалежної України, де законодавцем не лише здійснено поділ учасників судового процесу (в редакції ЦПК України від 18.03.2004 – учасників цивільного процесу) на: осіб, які беруть участь у справі та інших учасників цивільного процесу, а й закріплено місце експерта в складі останніх (ч. 1 ст. 47 ЦПК України 2004 року (в редакції від 18.03.2004) [12].

Розробниками чинної редакції ЦПК України, в порівнянні з редакцією кодексу від 18.03.2004, не було змістовно змінено склад учасників судового процесу, однак замінено їх назву з «інших учасників цивільного процесу» на «інших учасників судового процесу». А тому, нині експерт відноситься до «інших учасників судового процесу», наряду з помічником судді, секретарем судового засідання, судовим розпорядником, свідком, експертом з питань права, перекладачем, спеціалістом (ч. 1 ст. 65 ЦПК України (в редакції від 07.08.2022) [13].

Аналіз іноземних цивільних процесуальних актів дозволяє висувати, що регламентація місця експерта у складі учасників цивільного процесу в країнах здійснена по-різному. Зокрема, в таких країнах, як Естонія (ЦПК Естонії (в редакції від 01.09.2022) (глава 32 частини 5) [2], ФРН (ЦПК ФРН (в редакції від 24.06.2022) (секції 402-414 титулу 8 глави 1 книги 2) [14], США (Федеральні правила доказування США (The Federal Rules of Evidence) (зі змінами станом на 01.12.2020) (стаття VII правила 701-706) [8], законодавчо не закріплено місця експерта в складі учасників судового процесу та віднесено норми, що регулюють його процесуальний статус, до розділів про докази та доказування чи проведення експертизи. Однак, до прикладу, в Азербайджані місце експерта закріплено у складі «інших учасників судового процесу» (ч. 1 ст. 61 ЦПК Азербайджана (в редакції від 08.07.2022) [1].

Таке різноманіття нормотворчих підходів підводить до питання: що стало підґрунтям для віднесення експерта до «інших учасників судового процесу», що було аналогічно закріплено й в ч. 1 ст. 65 ЦПК України (в редакції від 07.08.2022)?

Українські вчені з цього приводу зазначають, що в основу поділу учасників судового процесу на: учасників справи та інших учасників судового процесу (осіб, які сприяють здійсненню правосуддя) покладено критерій заінтересованості осіб у розгляді справи [7, с. 111],

а її відсутність виділяється процесуалістами як основна ознака інших учасників цивільного процесу [15, с. 35].

Правова категорія «інтерес», як критерій поділу учасників судового процесу на певні групи, в деяких країнах знайшла своє відображення безпосередньо в цивільному процесуальному законі. Зокрема, в ст. 82 ЦПК Казахстану (в редакції від 12.09.2022) закріплено, що як експерта може бути викликано незаінтересовану у справі особу, що володіє спеціальними науковими знаннями (ч. 5 ст. 82 ЦПК Казахстану (в редакції від 12.09.2022) [3]. Тобто законодавцем Республіки Казахстан критерій «незаінтересованості» вводить в ЦПК для експерта, як такої, що є визначальною характеристикою його процесуального статусу і вирізняє його з-поміж учасників судового процесу (сторін, третіх осіб та ін.), зважаючи на його специфічні процесуальні функції та роль у цивільній справі.

А тому, поняття «юридична заінтересованість» нині носить як доктринальну, так і законодавчу цінність в контексті визначення місця експерта в складі учасників судового процесу в цивільних справах.

Серед вітчизняних правників сформувалась думка, що юридичну заінтересованість можна визначити, зокрема, як правовий результат, який базується на законі, і якого очікують, який повинен настати для зацікавленої особи у зв'язку з розглядом і вирішенням справи [7, с. 113]; що її сутність полягає в тому, що рішенням суду може безпосередньо вплинути на права й обов'язки особи, яка порушує процес або бере в ньому участь для захисту своїх прав або охоронюваних законом інтересів [6, с. 690].

В той же час, у зазначених поглядах вченими не враховується той факт, що юридична заінтересованість є структурованою категорією.

В цивільній процесуальній доктрині України юридичну заінтересованість поділяють на: матеріально-правову й процесуальну заінтересованість [4].

Матеріально-правова заінтересованість – це особиста ознака суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин (особи, яка бере участь у справі (прим. у редакції ЦПК України від 15.12.2017 замінено на «учасники справи»), яка полягає у прагненні за допомогою судової діяльності поновити порушене, оспорене чи невизнане право, законний інтерес (отримати певне майно, благо, встановити певний стан, обставини) або навпаки, не допустити їх порушення [цитовано за 5].

В свою чергу, процесуальна заінтересованість – це функціональна ознака суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин (особи, яка бере участь у справі (прим. у редакції ЦПК України від 15.12.2017 замінено на «учасники справи»), що полягає у прагненні досягти певного процесуального результату у формі відповідного судового рішення, що відповідає функціональному призначенню участі цього суб'єкта у розгляді та вирішенні цивільної справи. Процесуальною заінтересованістю наділені як суб'єкти матеріальних правовідносин,

так і ряд учасників цивільного процесу, які беруть участь у справі, для виконання покладених на них функцій в силу закону, договору чи з іншої підстави [цитовано за 5].

Зважаючи на це, видається, що такий підхід можливо та доцільно застосувати також й до інших учасників судового процесу, в тому числі й експерта.

При цьому, слід погодитись з думкою окремих вчених, що процесуальний результат, якого прагне досягти певний учасник судового процесу, проявляється не лише у формі відповідного судового рішення, а й у самому факті виконання покладеного на учасника цивільного процесу обов'язку [17, с. 137], а також належній реалізації власних прав.

А тому, можна дійти до висновку, що експертові не притаманна матеріально-правова заінтересованість у розгляді цивільної справи, адже він не прагне захистити власні порушені, невизнані чи оспорювані права, свободи та законні інтереси. В той же час, йому притаманна процесуально-правова заінтересованість у розгляді справи, що зумовлено його прагненням досягти відповідного процесуального результату у вигляді сумлінного виконання покладених законом процесуальних обов'язків та реалізації власних функцій у цивільній справі – проведення експертизи та надання висновку. В іншому ж випадку, експерт може бути підданий заходам юридичної відповідальності.

Вказане й зумовлює віднесення експерта до інших учасників судового процесу.

Свідченням такого може бути, до прикладу, наступне. За ч. 3 ст. 72 ЦПК України, експерт зобов'язаний дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому питання [13]. В той же час, відповідно до ч. 4 ст. 262 ЦПК України, суд постановляє окрему ухвалу щодо, серед іншого, експерта у разі виявлення під час розгляду справи неправдивого висновку експерта та направляє її прокурору чи органу досудового розслідування [13].

Тобто під загрозою настання негативних наслідків у вигляді постановлення судом окремої ухвали, процесуальна заінтересованість експерта буде спонукати його сумлінно виконати власний обов'язок та надати суду об'єктивний та обґрунтований висновок, тобто досягти певного процесуального результату.

За результатами вищевикладеного аналізу, можна зробити також висновок, що критерій процесуальної заінтересованості є спільною ознакою, окрім експерта, й інших представників групи «інші учасники судового процесу», адже кожен з таких прагне досягти певного процесуального результату під час участі в цивільній справі (виконати власний процесуальний обов'язок чи реалізувати права). Однак, не дивлячись на наявність спільних ознак у останніх, їх права, обов'язки та процесуальні функції у справі різняться, що дозволяє здійснити їх поділ на окремі підгрупи з віднесенням експерта до однієї з них.

Одним із критеріїв вказаного поділу виступатиме відношення кожного з інших учасників судового процесу до здійснення правосуддя.

За вказаним підходом в рамках інших учасників судового процесу можна виділити: осіб, які організаційно забезпечують здійснення правосуддя (помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник) та осіб, які сприяють встановленню судом фактів та обставин, що мають значення для правильного розгляду справи (свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст).

Отже, критерієм віднесення експерта до інших учасників судового процесу є відсутність у такого матеріально-правової заінтересованості та наявність процесуально-правової; в межах інших учасників судового процесу експерта можна віднести до групи осіб, які сприяють встановленню судом фактів та обставин, що мають значення для правильного розгляду справи.

Література:

1. Гражданский процессуальный кодекс Азербайджанской Республики : Закон Азербайджанской Республики от 28.12.1999 в редакции от 08.07.2022. № 780-IQ. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30420065&doc_id2=30420065#pos=4;-100&pos2=483;-101 (дата звернення: 30.09.2022).

2. Гражданский процессуальный кодекс Эстонской Республики : Закон Эстонской Республики от 20.04.2005 в редакции от 01.09.2022. RT I 2005, 26, 197. URL: <https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/ГРАЖДАНСИЙ%20ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ%20КОДЕКС%2001.09.2022.pdf> (дата звернення: 30.09.2022).

3. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан : Закон Республики Казахстан от 31.10.2015 в редакции от 12.09.2022. № 377-V. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=34329053#pos=2;-140&sdoc_params=text%3D%25D0%25B3%25D1%2580%25D0%25B0%25D0%25B6%25D0%25B4%25D0%25B0%25D0%25BD%25D1%2581%25D0%25BA%25D0%25B8%25D0%25B9%2520%25D0%25BF%25D1%2580%25D0%25BE%25D1%2586%25D0%25B5%25D1%2581%25D1%2581%25D1%2583%25D0%25B0%25D0%25BB%25D1%258C%25D0%25BD%25D1%258B%25D0%25B9%26mode%3Dindoc%26topic_id%3D34329053%26spos%3D1%26tSynonym%3D0%26tShort%3D1%26tSuffix%3D1&doc_pos=0 (дата звернення: 30.09.2022).

4. Комаров В.В., В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. Курс цивільного процесу: підручник. В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. 2011. 1352 с. URL: <https://lawbook.online/protses-ukrajini-tsilvilny/ponyattystorin-tsilvilnomu-protsesi-57281.html> (дата звернення: 30.09.2022).

5. Олексієнко А.С. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин та їх класифікація. Тези доповіді. Інтернет конференція

«Тридцять шості економіко-правові дискусії». 2019. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-2920/> (дата звернення: 30.09.2022).

6. Полюк Ю.І. Юридична заінтересованість як передумова виникнення права на звернення до суду. *Традиції та новачії юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.). У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г. О. Ульянова. Видавничий дім «Гельветика». 2017. С. 689-692.

7. Резникова М.О. Щодо класифікації осіб, які беруть участь у справі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*. 2012. № 3. С. 110-117.

8. Федеральні правила доказування (The Federal Rules of Evidence) Сполучених Штатів Америки : Закон, чинний з 01.07.1975, зі змінами станом на 01.12.2020. URL: <https://www.law.cornell.edu/rules/fre> (дата звернення: 30.09.2022).

9. Цивільний процесуальний кодекс УСРР : Закон УСРР, затверджений постановою від 03.09.1924 ВУЦВК. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1924 рік. Народний комісаріат юстиції, 4-е вид. Харків: Друкарня УВО ім. М. Фрунзе. 1924. 1052 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00000551%5F01 (дата звернення: 30.09.2022).

10. Цивільний процесуальний кодекс УСРР : Закон УСРР, затверджений постановою від 11.09.1929 ВУЦВК і РНК УСРР. Збірник Законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1929 рік. Народний комісаріат юстиції. Харків: Юр. вид-во НКЮ УСРР. 1929. 1172 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00000342%5F03 (дата звернення: 30.09.2022).

11. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.07.1963 у редакції від 11.03.1996. № 1501-06. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1501-06/ed19960311#Text> (дата звернення: 30.09.2022).

12. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 у редакції від 18.03.2004. № 1618-IV. База даних «Законодавство України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20040318#Text> (дата звернення: 30.09.2022).

13. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 у редакції від 07.08.2022. № 1618-IV. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 30.09.2022).

14. Цивільний процесуальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини : Закон Федеративної Республіки Німеччини від 12.09.1950 у редакції від 24.06.2022. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/ipro/BJNR005330950.html> (дата звернення: 30.09.2022).

15. Штефан М.И., Дрижчаная Е.Г., Радзиевская Л.К. и др. Гражданское процессуальное право Украинской ССР. К.: Изд-во при Киевском ун-те. 1989. 320 с.

16. Ясинок М.М. Особливості дії цивільних процесуальних обов'язків в Цивільному процесуальному праві України : монографія / за заг. ред. д.ю.н. проф. М.М. Ясинка. К. : Алерта. 2014. 373 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-19>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Возник М. В.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правового забезпечення

Національного університету оборони України

м. Київ, Україна

У пошуках ресурсів для розвитку країни ми маємо дбати про забезпечення гендерної рівності, надання можливостей жінкам нарівні з чоловіками (поки що саме порівняно з чоловіками, адже в більшості сфер досі спостерігається нерівність можливостей) користуватися своїми правами та іншими благами. Забезпечення гендерної рівності є серйозним ресурсом економічного та соціального розвитку та безпеки, який в Україні поки що використовується недостатньо. Питання рівних можливостей чоловіків та жінок стає все актуальнішим в українському суспільстві. Без гендерного підходу, тобто без з'ясування ролі жінки й чоловіка в сучасному житті, тих специфічних внесків, які кожний з них робить у розвиток суспільства, неможливо сьогодні уявити будь-яке психологічне, політологічне чи інше наукове дослідження. Наша держава приєдналася до основних міжнародних договорів у сфері гендерної рівності та прав жінок, зокрема Пекінської декларації, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Факультативного протоколу до неї, відповідних конвенцій Міжнародної організації праці, Конвенції про права осіб з інвалідністю. Україна є учасницею ключових міжнародних договорів з прав людини, зокрема Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і

культурні права, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У 2020–2021 роках Україна отримала офіційний статус учасниці таких міжнародних ініціатив, як «Партнерство Біарріц» і «Коаліція дій для сприяння досягненню гендерної рівності», набула членства у Міжнародній коаліції за рівну оплату праці (EPIC), а також приєдналася до Групи друзів жінок, миру й безпеки, чим продемонструвала прихильність до реалізації резолюцій Ради Безпеки ООН.

Разом з тим, реальна ситуація з гендерним паритетом у всіх сферах життя поки що є далекою від ідеалу. Україна поки що посідає 59 місце в світі з півтори сотні країн, що беруть участь в цьому рейтингу, за показником «гендерний розрив», що готується Світовим економічним форумом та вимірює величину гендерного розриву у чотирьох важливих сферах нерівності між чоловіками та жінками: економічна участь, рівень освіти, політичне представництво та сфера здоров'я.

В Україні основним Законом є Конституція, і саме вона гарантує громадянам права та свободи, включаючи гендерну рівність. Так, стаття 24 звучить наступним чином: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [1]. Кроком у напрямі розширення гендерних прав жінок в українському законодавстві стало ухвалення в 2005 році Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», яким визначено основні вектори реалізації гендерного паритету на всіх рівнях. В статті 1 цього Закону визначено, що до основних напрямів державної гендерної політики можна віднести наступні: утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; запобігання та протидія насильству за ознакою статі; захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі [2].

Разом з тим, рівне виборче право забезпечується згідно з п. 1 ч. 5 ст. 3 Закону України «Про вибори народних депутатів України»: «...забороною привілеїв чи обмежень кандидатів у депутати за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [3]. Наступними важливими документами в сфері гендерної рівності є: Указ Президента України від 6 квітня 2011 року № 389/2011 «Про Положення про Міністерство соціальної політики України» визначає, що Мінсоцполітики є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, попередження насильства в сім'ї та з питань протидії торгівлі людьми; Закон України «Про протидію торгівлі людьми».

Також важливими в сфері подолання гендерної нерівності є закони України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» 2012 року і «Про запобігання та протидію домашньому насильству» 2017 року. Перший передбачає заборону дискримінації, зокрема за ознакою статі, а другий чітко визначає всі види домашнього насильства, і домашнє насильство нарешті стає кримінальним злочином.

Стосовно гендерної політики в сфері безпеки і оборони, то тут багато років спостерігаємо гендерні стереотипи стосовно того, що жінкам заборонено працювати на деяких посадах. В зв'язку з цим в період з 2014 року, з моменту проведення бойових дій в районі Донецької та Луганської областей, багато жінок приймали участь в бойових завданнях, а реально вони були оформлені кухарями, що, на наш погляд, є несправедливим. Цю ситуацію вдалося виправити підписанням Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». В останні роки відбулися позитивні зрушення, адже на законодавчому рівні були зняті обмеження жінкам займати ті чи інші посади. Так, в грудні 2017 року було скасовано наказ Міністерства охорони здоров'я № 256 від 1993 року, яким було визначено перелік із 450 заборонених професій для жінок. Тепер жінки можуть працювати і пожежниками, і водолазами тощо. Крім того, у вересні 2018 року Верховною Радою України підписано Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях». Ці зміни передбачають рівні права чоловіків та жінок при укладанні контракту на військову службу, жінкам дозволити їздити у відрядження та заступати у добові наряди.

У травні 2022 року ООН та організацією CARE було проведено оперативний гендерний аналіз. Він свідчить про те, що в результаті кризи жінки та представники різноманітних меншин зіштовхуються з величезними труднощами, коли йдеться про здоров'я та безпеку, а також про доступ до їжі. В Україні жінки все частіше очолюють домогосподарства і стають лідерками у своїх громадах, оскільки чоловіки йдуть на військову службу. Але жінки залишаються значною мірою виключеними з офіційних процесів прийняття рішень, пов'язаних з гуманітарними зусиллями, миротворчістю та іншими сферами, які безпосередньо впливають на їхнє життя. Аналіз ґрунтується на опитуваннях в Україні, проведених в період з 2 по 6 квітня 2022 року. Він висвітлює гендерну динаміку кризи та містить перелік рекомендацій, яких важливо дотримуватися у гуманітарному реагуванні. Рекомендації розроблені для урядів, міжнародного співтовариства та інших залучених суб'єктів.

1 липня 2022 року відбулася онлайн-дискусія «Гендерний вимір післявоєнної політики відновлення та розвитку в Україні», організована Апаратом Урядової уповноваженої з питань гендерної політики спільно

з Офісом Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, в партнерстві з проектом «Європейський Союз за гендерну рівність: Служба допомоги реформам», Українським жіночим фондом, Жіночим інформаційно-консультативним центром, Центром економічного відновлення. Цей захід підбив проміжні підсумки на шляху застосування гендерного підходу до Плану відновлення України. План відновлення розробляється Національною радою з відновлення України від наслідків війни, створеною відповідно до Указу Президента України 21 квітня 2022 року. Для належної роботи Національної ради передбачено створення при ній 23 робочих груп, що охоплюють усі можливі сфери, пов'язані з післявоєнним відновленням та розвитком України. Також, 30 червня 2022 року Міністр соціальної політики України, під час візиту до Брюсселю провела зустріч з Робертом Бедронем, головою Комітету Європейського Парламенту із захисту прав жінок та гендерної рівності, а також з членами Комітету. Міністр окреслила основні наслідки негативного впливу війни на становище українських жінок, як тих, які залишаються в Україні, так і тих, які рятуються від війни за кордоном. Мова йшла про воєнні злочини проти жінок, в тому числі сексуальні, ризики потрапляння в ситуації торгівлі людьми, вимушене переміщення та втрату доходів.

Отже, є підстава зробити висновок, що формування державної гендерної політики в Україні будуватиметься: по-перше, на основі міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Україною, а по-друге, регулюється національними нормативно-правовими актами щодо рівноправності між жінками і чоловіками є

Зростання в сфері безпеки та оборони кількості жінок загалом та жінок-офіцерів зокрема свідчить про системну та планомірну реалізацію державної гендерної політики у напрямі забезпечення гендерного балансу.

Проте, ситуація щодо створенням реальних умов проходження служби для жінок нарівні з чоловіками є далекою від ідеальної й тому потрібні зміни чинного законодавства та удосконалення механізму забезпечення гендерної рівності проходження жінками служби в сфері безпеки та оборони, що в подальшому дасть змогу якісно врегулювати окремі суперечливі аспекти у зазначеній сфері.

Література:

1. Конституція України : станом на 1 жовтня 2017 р. / Верховна Рада України. Київ : Право, 2017. 93 с.
2. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17.11.2011 р. № 4061- VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 10-11. Ст. 73.
3. Про забезпечення прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866- IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 5. Ст. 561.

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ У ВОЄННИЙ ЧАС

Грабазей А. І.

*студентка III курсу факультету міжнародної торгівлі та права
Державного торговельно-економічного університету*

Науковий керівник: Дараганова Н. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права*

*Державного торговельно-економічного університету
м. Київ, Україна*

Україна – суверенна, незалежна, демократична, соціальна й правова держава. Одним із її обов'язків є створення умов для реалізації конституційних прав громадян. Статтею 43 Конституції України передбачено, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Основною формою реалізації такого права є трудовий договір.

У частині 1 статті 21 Кодексу законів про працю в Україні (далі – КЗпП України) зазначено, що трудовим договором є угода між працівником і роботодавцем (роботодавцем – фізичною особою), за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а роботодавець (роботодавець – фізична особа) зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін [2]. Як наголошує Н. Д. Гетьманцева, «трудовий договір – це угода сторін, яка зводиться не тільки до виконання роботи як такої. Процес роботи визначається певним режимом робочого часу, умовами праці, її оплати, охорони, які запроваджуються в процесі виконання роботи і, звісно, доводяться до відома працівника як під час укладення трудового договору, так і згодом у процесі виконання роботи» [3, с. 51]. Так, складно не погодитися з тим, що явище трудового договору є досить обширним, адже містить в собі не лише угоду про виконання роботи, а й різні умови, що мають надзвичайно важливе значення.

Відомо, що трудові відносини за трудовим договором регулюються зазначеним кодексом вище. Однак, у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, Указом Президента України № 64/2022 24 лютого 2022 року введено воєнний стан [4]. На період дії такого правового режиму, конституційні права і свободи людини і

громадянина, передбачені ст. 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, можуть обмежуватися. Тож, з огляду на тему даної наукової роботи, вважаємо за необхідне висвітлити особливості укладення, розірвання та дії трудового договору у період воєнного стану.

За загальним правилом, трудовий договір укладається в письмовій формі (частина 1 статті 24 КЗпП України). Однак, у частині 1 статті 2 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» вказано, що «у період дії воєнного стану сторони за згодою визначають форму трудового договору» [5]. У свою чергу, порядок організації діловодства з питань трудових відносин, оформлення і ведення трудових книжок та архівного зберігання відповідних документів у районах активних бойових дій визначається роботодавцем самостійно, за умови забезпечення ведення достовірного обліку виконуваної працівником роботи та обліку витрат на оплату праці (частина 1 статті 7 Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин») [6]. Дійсно, повномасштабна збройна агресія, ведення бойових дій в місцевості, де знаходиться робоче місце працівника, на думку законодавця, покладає на роботодавця обов'язок письмово повідомити працівника будь-яким узгодженим способом комунікації про наявність такого ризику. Переконані, що такі доповнення позитивно впливають на формування ринку праці в Україні в умовах війни, адже зазначені зміни роблять його більш «гнучким» та «приспосованим» до сьогоденних реалій.

Складно не зазначити про запровадження Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» нової підстави укладання строкових трудових договорів, а саме: на період дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника [5]. На нашу думку, впровадження нових підстав укладання трудових договорів дозволяє як роботодавцям, так і працівникам реалізовувати себе як суб'єктів трудових відносин навіть у такі складні для нашої країни часи.

За період жорстокої війни з Російською Федерацією країна-агресор вдається до масованих ракетних ударів не лише по військовим об'єктам, а й по цивільній інфраструктурі. Мирне населення страждає від незліченої кількості авіабомб, відтак, з об'єктивних причин, наслідками такого страждання є переселення громадян в інші, більш безпечні регіони України, міграція осіб за кордон. З метою покращення становища таких осіб, законодавець доповнив статтю 12 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» четвертою частиною такого змісту: «у період дії воєнного стану роботодавець за заявою працівника, який виїхав за межі території України або набув статусу внутрішньо переміщеної особи, в обов'язковому порядку надає йому відпустку без збереження заробітної плати тривалістю, визначеною у заяві, але не більше 90 календарних днів, без зарахування часу перебування у відпустці до стажу роботи, що дає право на щорічну

основну відпустку, передбаченого пунктом 4 частини першої статті 9 Закону України «Про відпустки» [5].

Аналізуючи модифікації у сфері припинення та призупинення дії трудового договору, варто наголосити на тому, що дані поняття не слід ототожнювати, адже вони передбачають різні правові наслідки. Вважаємо, що слід погодитися з думкою С. М. Прилипка та О. М. Ярошенка, які визначили, що «під припиненням трудового договору слід розуміти закінчення дії трудових правовідносин працівника з роботодавцем у всіх випадках, передбачених законодавством про працю» [7, с. 354]. Варто наголосити, що законодавець доповнив статтю 36 КЗпП України новими підставами припинення трудового договору, а саме: у зв'язку зі смертю роботодавця – фізичної особи або набрання законної сили рішенням суду про визнання такої фізичної особи безвісно відсутньою чи про оголошення її померлою; смертю працівника, визнання його судом безвісно відсутнім або оголошення померлим; відсутністю працівника на роботі та інформації про причини такої відсутності понад чотири місяці підряд. Оновлені удосконалення вказують на важливість розвитку трудового законодавства паралельно із сучасними тенденціями. Вважаємо, що дана норма втілює прямий механізми реалізації передбачених Конституцією України гарантій прав працівників, забезпечує захист їх інтересів.

Натомість, з огляду на небезпечну ситуацію в Україні, бувають випадки, коли сторони трудових відносин не можуть виконувати свої обов'язки, передбачені трудовим договором, адже, фактично, їх здійснення може загрожувати життю осіб. Новацією, в такому випадку, є запровадження законодавцем процедури призупинення дії трудового договору. Наголошується, що це тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором у зв'язку із збройною агресією проти України, що виключає можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором (частина 1 статті 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану») [5]. Законодавець детально описав критерії, умови та обмеження у сфері призупинення дії трудового договору, передбачив механізм його відновлення.

Отже, можна зробити висновок, що надзвичайно важливою рисою розвитку законодавства є його вчасне оновлення, зміна та удосконалення. Військова агресія Російської Федерації проти України продемонструвала, що від становища громадян та країни прямо залежать зміни, які сягають всіх сфер права, а трудове законодавство – не є виключенням. На нашу думку, законодавець має на меті удосконалити норми у цій сфері задля покращення існування суб'єктів трудових правовідносин у такий складний для країни час. Так, деякі положення стають недійсними, а інші – зазнають трансформацій.

У процесі написання даної роботи, визначено особливості укладення трудового договору у воєнний час, проведено аналіз нових підстав його розірвання. Розмежовано поняття «припинення» та «призупинення» дії трудового договору, наголошено на правових наслідках реалізації таких процедур.

Література:

1. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 23.09.2022).

2. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудн. 1971 № 322-VIII // *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 23.09.2022).

3. Гетьманцева Н.Д. Трудовий договір як множинна правова конструкція. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Т. 3. С.49-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2019_3_8 (дата звернення: 24.09.2022).

4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n31> (дата звернення 24.09.2022).

5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березн. 2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення 24.09.2022).

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України від 1 липн. 2022 р. № 2352-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text> (дата звернення 24.09.2022).

7. Прилипко С. М., Ярошенко О. М. Трудове право України: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків: Видатництво «ФІНН», 2009. 728 с. С. 354.

**РОЗВИТОК КОНСТРУКЦІ ДОГОВОРУ
ПРО СПІЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ У ВІТЧИЗНЯНІЙ
ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ ХХ СТОЛІТТЯ**

Гуцуляк В. К.

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу дослідження
проблем взаємодії держави і громадянського суспільства
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Конструкція договору про спільну діяльність характеризується доволі тривалою історією свого становлення та розвитку, а її виникнення пов'язують із періодом римського права. Так, римському праву була відома конструкція *societas* (договір про сумісну діяльність або ж договір товариства) – контракт, за яким дві або кілька осіб об'єднувалися для досягнення якоїсь спільної господарської мети. Специфіка договору *societas* відображалась у його характеристиці як багатостороннього договору, основу якого складала особлива довіра товаришів один до одного, впевненість у порядності, чесності, сумлінності і добросовісності всіх інших. Без такої впевненості успіху у спільній діяльності досягти неможливо. Тому римські правознавці визначали *societas* як об'єднання, засноване ніби на братстві [1, с. 114].

Не вдаючись до детального дослідження історії становлення конструкції договорів про спільну діяльність у вітчизняній правовій системі, окрему увагу акцентуємо на їх розвитку в період ХХ ст., який характеризувався активними кодифікаційними процесами цивільного законодавства УРСР.

Зауважимо, що передумови виділення групи договорів про спільну діяльність неодноразово відзначалися у дореволюційній цивілістиці. Зокрема, В. І. Синайський вбачав доцільність та ефективність таких договорів у тому, що зусиль окремої особи, особливо фізичної, далеко не завжди достатньо для досягнення поставлених нею цілей. До того ж, не завжди особа має в своєму розпорядженні й засоби, необхідні для справи. Ось чому окремі особи (неважливо, фізичні чи юридичні) прагнуть діяти спільно, поєднуючи у тій чи іншій комбінації свої кошти та свої сили [2, с. 183]. О. Ф. Федоров з цього приводу також наголошував, що «одноосібні сили людини іноді виявляються недостатніми для різних труднощів у досягненні поставлених цілей; так, наприклад, в одного може бути капітал, але немає уміння відкрити і вести справу, а в іншого, навпаки, може бути таке вміння, але немає

потрібного капіталу. Водночас об'єднання таких осіб може дати і капітал, і потрібне вміння» [3, с. 411–412]. Отже, ключовим у розумінні концепції спільної діяльності вчені визначали потенційну недостатність ресурсів однієї особи для досягнення певної мети та з урахуванням цього необхідність об'єднання зусиль і/або майна для максимального підвищення ймовірності отримання бажаного результату.

Зазначимо, що обґрунтовані в цивілістичній доктрині положення про ефективність конструкції договору спільної діяльності знайшли своє відображення й у нормах тогочасного цивільного законодавства. Так, хоча Цивільний кодекс Української Соціалістичної Радянської Республіки 1922 р. (далі – ЦК УСРР 1922 р.) не містив спеціальних норм, безпосередньо присвячених досліджуванім договорам, проте ст. ст. 276–294 ЦК УСРР 1922 р. регулювали відносини, які опосередковувалися договором простого товариства. Так, за договором товариства двоє або кілька осіб зобов'язувалися одна перед одною об'єднати свої вклади і разом діяти для досягнення спільної господарської мети. Вкладом визнавалося все, що кожен товариш вкладав до спільної справи, незалежно від того, були це гроші, інше майно чи послуги (ст. ст. 276–277 ЦК УСРР). Отже, вже в той час правовідносини зі спільної діяльності знаходили своє нормативне впорядкування. Проте специфіка законодавчого підходу того часу в нормах цього кодифікованого акта відображалась у обов'язковості та безальтернативності об'єднання вкладів учасників договору товариства, що в цілому відповідало властивій Радянському Союзу ідеології матеріалізму.

Наступний кодифікований акт цивільного законодавства радянського періоду – Цивільний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки 1963 р. (далі – ЦК УРСР 1963 р.), на противагу своєму попереднику присвятив досліджуваній договірній конструкції окрему гл. 38 «Сумісна діяльність». Так, відповідно до ст. 430 ЦК УРСР 1963 р. за договором про сумісну діяльність сторони зобов'язуються сумісно діяти для досягнення спільної господарської мети, як-то: будівництво і експлуатація міжколгоспного або державно-колгоспного підприємства або установи (що не передаються в оперативне управління організації, яка є юридичною особою), будування водогосподарських споруд і пристроїв, будівництво шляхів, спортивних споруд, шкіл, родильних будинків, жилих будинків і т. ін. Громадяни могли укладати договір про сумісну діяльність виключно для задоволення своїх особистих побутових потреб. Укладання договорів про сумісну діяльність між громадянами і соціалістичними організаціями не допускалось. Тобто, ЦК УРСР 1963 р. не лише закріплював легальне визначення та особливості правової природи договору про спільну діяльність, а й наводив невичерпний перелік галузей, у межах яких укладення такого договору було доцільним та обґрунтованим. Відзначимо, що серед них було окремо виділено галузь будівництва різноманітних об'єктів цивільної інфраструктури. Крім того, було змінено й підхід щодо обов'язкового

об'єднання вкладів учасників договірних правовідносин, натомість предметом договору визначено їх сумісні дії для досягнення уніфікованої мети.

Сучасний вітчизняний підхід до правового регулювання відносин із договорів про спільну діяльність відображено у гл. 77 «Спільна діяльність» Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Ст. 1130 ЦК України визначено, що за договором про спільну діяльність сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законові. Спільна діяльність може здійснюватися на основі об'єднання вкладів учасників (просте товариство) або без об'єднання вкладів учасників. Тобто, як вбачається із зазначеного, підхід до визначення особливостей сутності договору про спільну діяльність у межах чинного законодавства став симбіозом двох попередніх підходів, відображених у кодифікованих актах радянської доби та не зазнав значних змін.

Разом із тим, в сучасних реаліях розв'язаної російською федерацією війни та заподіяної військовими діями шкоди, серйозний інтерес у контексті пошуку дієвого інструментарію відбудови та відновлення пошкоджених чи зруйнованих об'єктів інфраструктури, викликають договори про спільну діяльність, ефективність яких полягає у здатності об'єднати людський ресурс, зусилля та/або майно для досягнення спільної для учасників такої діяльності мети – швидкого відновлення об'єктів цивільної інфраструктури.

Література:

1. Основи римського приватного права : навчально-методичний посібник. За ред. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2019. С. 114.
2. Синайский В. И. Русское гражданское право: Обязательственное, семейное и наследственное право. Вып. II. Киев, 1915. С. 183.
3. Федоров А. В. Торговое право. Одесса, 1911. С. 411–412.

**ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ СТРУКТУРНО
ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ
КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ СИЛАМИ
ПІДРОЗДІЛІВ СТРАТЕГІЧНИХ РОЗСЛІДУВАНЬ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

Дараган В. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

На сьогодні в Україні триває процес реформування органів внутрішніх справ та правоохоронної системи в цілому, вплив як зовнішніх, так і внутрішніх факторів зумовлює необхідність постійного удосконалення структурно-функціональної побудови підрозділів НП України.

Реформування системи ОВС суттєво вплинуло на структурно-функціональну побудову окремих підрозділів НП України, велику частину з них було значно скорочено, деякі підрозділи були зовсім ліквідовані.

Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України було створено відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2019 року № 867, як міжрегіональний територіальний орган Національної поліції з вертикальним підпорядкуванням, на який покладено функції протидії злочинності у сфері економіки та організованої злочинності.

Не зважаючи на те, що при створенні Департаменту стратегічних розслідувань значна кількість працівників ліквідованого Департаменту захисту економіки перейшла працювати в новостворений департамент, далеко не всі з них на сьогодні здійснюють функції щодо протидії кримінальним правопорушенням у сфері економіки. Крім того, наділення новоствореного департаменту значною кількістю нових функцій майже не відобразилось на штатній чисельності підрозділу. Так, Департамент захисту економіки налічував 3269 працівників, а новостворений Департамент стратегічних розслідувань було створено з урахуванням штатної чисельності 3424 працівника, тобто штатну чисельність департаменту було збільшено лише на 5%. При цьому, для порівняння, на Департамент захисту економіки було покладено 21 функцію, а на Департамент стратегічних розслідувань покладено 52 функції. Вказана обставина нівелює можливість здійснювати силами вказаного підрозділу якісної протидії злочинності у сфері економіки та організованої злочинності.

Крім того, при створенні Департаменту стратегічних розслідувань не було враховано недоліки в територіальній розгалуженості його попередника (Департаменту захисту економіки). Зокрема, на сьогодні Департамент стратегічних розслідувань має таку структуру: апарат та територіальні (відокремлені) підрозділи (Управління стратегічних розслідувань). У свою чергу до структури управлінь входять відділи та міжрайонні відділи стратегічних розслідувань. Тобто, залишилась стара структурна побудова, притаманна побудові підрозділів захисту економіки, яка мала значну кількість недоліків. При цьому кількість міжрайонні відділів була значно скорочена [1, с. 84].

У зв'язку з чим, існуючі до цього проблеми оперативного обслуговування об'єктів та галузей економіки навіть погіршилися. Наприклад, у Дніпропетровській області діяльність щодо протидії злочинності у сфері економіки та організованій злочинності покладено на підрозділи Управління стратегічних розслідувань в Дніпропетровській області Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України. У структуру зазначеного управління на сьогодні входить один міжрайонний відділів, який розташований у Кривому Розі (20 осіб) (647 тис. жителів).

Зазначений розподіл викликає певні запитання. Зокрема, не зрозуміло, чому такі відділи відсутні у таких великих містах, як Кам'янське (240 тис. жителів), Нікополь (116 тис. жителів), Новомосковськ (71 тис. жителів), Павлоград (109 тис. жителів), Марганець (48 тис. жителів), Жовті Води (46 тис. жителів), Покров (40 тис. жителів), Синельникове (31 тис. жителів), Першотравенськ (29 тис. жителів). При цьому виникає питання щодо якості оперативного обслуговування державних підприємств, установ та організацій, розташованих у зазначених населених пунктах.

Окрім цих недоліків, у структурно-функціональній побудові підрозділів стратегічних розслідувань НП на сьогодні залишились ще кілька проблем, які виникають у процесі покладених на працівників цих підрозділів обов'язків. Зокрема, існують певні проблеми, пов'язані з веденням секретного діловодства та налагодженням взаємодії зі слідчими підрозділами.

Перша проблема виникає в міжрайонних відділах стратегічних розслідувань, оскільки за місцем свого розташування вони не мають режимно-секретних секторів. Усі документи складаються працівниками цих відділів у приміщенні режимно-секретного сектору управління стратегічних розслідувань в обласному центрі, де і зберігаються їх спеціальні валізи усі оперативно-службові документи. Тобто для складання відповідного документу, працівнику міжрайонного відділу необхідно виїхати з місця дислокації відділу до обласного центру. Така обставина призводить до втрати інтересу до оперативної роботи у працівників цих підрозділів, що, безперечно,

негативно впливає на рівень протидії злочинності у сфері економіки та організованої злочинності.

Друга проблема також погіршилась у зв'язку з ще більшим відшаруванням підрозділів стратегічних розслідувань від територіальних підрозділів Національної поліції. Зокрема, справи у злочинах, виявлених працівниками відділів при управліннях захисту економіки, як правило, розслідують або слідчі слідчих управлінь при ГУНП в областях, або слідчі підрозділи при відділеннях поліції в обласних центрах, де розташоване відповідне управління стратегічних розслідувань. І тут майже не виникає проблем з організацією взаємодії між цими підрозділами. Однак у випадку коли такі злочини розслідують слідчі підрозділи при відділеннях (відділах) поліції, на території яких такий злочин було скоєно, і тут виникають проблеми, описані нами вище, пов'язані з великою територією обслуговування таких відділів стратегічних розслідувань. Оперативний працівник, який працює в окремо взятому обласному центрі, не має можливості якісно здійснювати оперативне супроводження кримінального провадження, яке ведеться слідчим за 50, а в деяких випадках і за 200 кілометрів від місця дислокації оперативного підрозділу.

Як зазнає Shynkevych A. у своєму дослідженні, у сучасний період стрімкого розвитку суспільства все більша роль у діяльності оперативних підрозділів відводиться інформаційно-аналітичній роботі, добуванні, обробці, аналізу та використанні оперативно-розшукової інформації, обсяги якої постійно зростають. Правоохоронні та контролюючі органи різних країн світу працюють над упорядкуванням інформації, що надходить, автоматизацією її обробки та використання у протидії злочинності. Але, як показує практика, не вся добута інформація піддається автоматичній обробці з використанням інформаційних технологій. Провідна роль у її обробці, як і раніше, відводиться людині, особливо якщо це стосується латентних процесів, які діють у сфері економіки. Проте ресурси правоохоронних та контролюючих органів у боротьбі з правопорушеннями не безмежні. Тісно взаємодіючи між собою, вони поєднують свої зусилля, обмінюються як новою, так і вже обробленою інформацією, вирішуючи при цьому свої специфічні завдання [2, с. 171]. Тому забезпечення нормальної взаємодії підрозділів стратегічних розслідувань зі слідчими підрозділами на сьогодні повинно стати одним із пріоритетних напрямів у процесі реформування існуючої структури підрозділів стратегічних розслідувань.

Враховуючи вище сказане можна дійти до висновку, що існуюча на сьогодні організаційно-штатна структура підрозділів Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України не в змозі забезпечити протидію кримінальним правопорушенням, віднесеним до їх компетенції, на відповідному рівні.

Література:

1. Darahan V., Boiko O., Rohalska V., Soldatenko O., Lytvynov V. Structural-functional providing of the operative-investigative crime prevention in the field of public procurement in Ukraine. *Amazonia Investiga*, 10 (42), 80-92.
2. Darahan V., Shynkevych A. Theoretical and methodological fundamentals in formation of economic security in the field of public procurement. *Scientific journal "Philosophy, Economics and Law Review"*. Volume 2, no. 1, 2022. p. 161-174.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-23>

ПОШУК МОДЕЛІ ВЗАЄМОСТОСУНКІВ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ШЛЯХУ УКРАЇНИ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Дмитрашко С. А.

кандидат політичних наук,

старший викладач кафедри політичних наук і права

*Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського*

Гладка В. С.

студентка IV курсу соціально-гуманітарного факультету

*Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
м. Одеса, Україна*

Держава як основний інститут політичної системи є системою регламентованих взаємовідносин політичної організації та регулятором прав людини. Безумовно, інститут держави є тою силою, що протидіє дезінтеграції, кризовим явищам та конфліктам. Громадянське суспільство виступає сполучною ланкою між централізованою владою та вільним громадянином-власником, який здатний взяти на себе політичну, економічну та соціальну відповідальність. В ідеалі громадянське суспільство можна розглядати як суспільство, в якому існують розвинені економічні, культурні, правові, соціальні відносини між його індивідами [1, 19]. Вільний громадянин-власник має почуття громадянської гідності, реалізує власні інтереси та об'єднується з іншими громадянами для вирішення соціально важливих проблем.

Процедура вступу до Євросоюзу є досить складним та тернистим шляхом, не кожній країні усміхнеться вдача стати її членом. В складних

умовах широкомасштабного вторгнення Росії, Україна отримала статус кандидата на вступ до Євросоюзу. Взаємодія державної влади і громадянського суспільства, ЗСУ та асоціацій громадян, бізнесу, релігійних спільнот продемонстрували непереборну єдність спільних зусиль у боротьбі проти ворога. Вкотре українське громадянське суспільство стало опорою для держави, особливо в умовах, коли загрожує смертельна небезпека. Подібна єдність викликала ланцюгову реакцію в європейських країнах та країнах-партнерах, де громадянське суспільство заявило про солідарність з Україною та вплинуло на політичну владу з метою посилення допомоги Україні.

Копенгагенські критерії від 21 червня 1993 року передбачають декілька критеріїв. Політичний критерій складається з можливості незалежних й чесних виборів, активної роботи демократичних інституцій й незалежних засобів масової інформації, законодавства яке б дбало про права меншин, боротьба з корупцією й злочинністю, з нечесним відмиванням коштів, покращення роботи судів й гарантування їх незалежності, захист прав і свобод людини. Слід зазначити, що українське громадянське суспільство формувалося на початку 2000-х років, підтримуючи незалежні й чесні вибори. Засоби масової інформації активно висвітлюють соціально-політичні, соціально-економічні проблеми, взаємодіють з органами влади. Відкритий інформаційний простір та створені центри, що формують громадянську свідомість, вплинули на стан громадянського суспільства в Україні. Особливого значення набула культура волонтерства, яка свідчила про бажання громадян поліпшувати життя в країні. З 2014 року волонтерський рух став впливовою силою, оскільки взяв на себе велику відповідальність підтримувати українських військових та чинити опір російській агресії. Організації громадянського суспільства підтримують дії, спрямовані як на захист інтересів громадян, так і дії, спрямовані на реформування політико-правових інституцій держави на шляху до європейської інтеграції.

Щодо найголовніших критеріїв ЄС до країн-учасниць, наша країна переважну кількість них вже виконала. До виконаних політичних критеріїв, можна віднести: ратифікація Конвенції про захист прав і основних свобод людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Міжнародної конвенції ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації; схвалення нових Законів України «Про вибори народних депутатів України», зміна Закону України «Про вибори Президента України» та «Про вибори народних депутатів України»; прийняття нової редакції Закону України «Про судоустрій» та скасування смертної кари; ратифікація Європейської соціальної хартії та вступ у дію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин; підписання Конвенції Ради Європи про протидію торгівлі людьми та ухвалення Закону України «Про виконання рішень Європейського суду з прав людини» та «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Ці дії щодо виконання вимог Копенгагенських критеріїв є необхідними для ефективного функціонування громадянського суспільства. Конституція України та інші правові нормативні документи створили простір приватного життя громадян як вільних і рівних індивідів, які усвідомлено об'єднуються в добровільні асоціації та мають право одночасно брати участь у різних соціально-політичних організаціях заради створення й забезпечення клімату взаємної солідарності. Як зазначає К. А. Бабенко, «Конституцією України абсолютно чітко фіксується ряд вихідних норм, які повинні гарантувати формування базисного рівня громадянського суспільства. В першу чергу це норми, покликані утвердити свободу та можливості для вільного ініціативного розвитку особистості (причому цей розвиток може відбуватись як самостійно, так і в колективі без надання будь-якої переваги тій чи іншій з названих форм). Як приклад можна навести статті 22, 23, 29 Конституції України» [2].

Європейські держави продемонстрували високий рівень солідарності з Україною. Ця підтримка довела, що громадяни європейських держав усвідомлюють, що авторитарні загрози існують в їх державах. Солідарність з Україною підтримує обопільно українську демократію і європейські ліберальні демократії, оскільки перемога України укріпить демократичні позиції в європейських виборах. Відповідно, укріпить ліберальні демократії та зменшить авторитарні тенденції. Стосунки взаємної довіри та співробітництва зцілюють європейські суспільства, так само як і українське. Теперішній період відзначається набуттям нової якості партнерства Україна-ЄС в рамках Угоди про асоціацію, протистоянням російській агресії й війні, утвердженням незворотності євроінтеграційного курсу України.

Гарантія політичної стабільності, демократії, безпеки; збільшення продуктивності економіки та обсягів торгівлі між Україною та ЄС; вільне пересування робочої сили на територіях Євросоюзу та макроекономічна стабільність; захист прав працівників; проведення реформи в соціальній сфері; охорона навколишнього середовища – всі ці досягнення укріплять позиції громадянського суспільства в Україні. Держава з деякою пересторогою, але допускає волонтерські організації в мережеву структуру «державна – бізнес – добровільні асоціації громадян». Добровільні асоціації дозволяють формувати кожному громадянину свій соціальний капітал. Для функціонування громадянського суспільства в демократичній державі, уміння громадян об'єднуватися та діяти солідарно, з урахуванням інтересів інших індивідумів означає уміння узгоджувати інтереси та добровільно виконувати домовленості з державою. Зберігається регулятивна роль держави та підкріплюється ідентичність громадянина. При цьому громадянське суспільство відіграє все вагомішу роль у проведенні інформаційно-просвітницьких та адвокаційних заходів у рамках реалізації різних складових політики

євроінтеграції (молодіжної, гендерної, інклюзивної та ін.), забезпечення всіх складових частин національної безпеки України, здійсненні антикорупційного контролю [3, с.10].

В Україні розвинуте демократичне громадянське суспільство – у громадян домінує активна соціально-політична позиція, є усвідомлення необхідності вирішувати проблеми з позиції соціального блага і справедливості. Існує сильна традиція співпраці різних груп в складних умовах. Проте існує традиція інертності у сприйнятті цінностей та особистісних якостей інших. Саме в цьому напрямку повинні працювати посередницькі структури громадянського суспільства. Традиція «шукати своїх» через суспільні сварки повинна бути замінена на солідарність, довіру, повагу до цінностей інших людей. Європейське гасло «Єдність у різноманітності» стає все більш прийнятним українським громадянським суспільством. Виборче громадянське суспільство як модель стосунків держави і громадянського суспільства підтримує створення асоціацій, плюралізм позицій, узгодження позицій справедливості. Ця модель підтримує мережеву модель політики.

Українське громадянське суспільство створює свою модель взаємостосунків «держава – громадянське суспільство», де добровільні асоціації волонтерів стають впливовими акторами з великою підтримкою громадян та можливістю майбутньої політичного рекрутування до політичної еліти та органів державної влади. Найважливіше, що євроінтеграція стимулює впровадження політико-правових норм регулювання взаємостосунків «держава – громадянське суспільство» на всіх рівнях життя соціуму.

Література:

1. Дубас Н. Я. Поняття громадянського суспільства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 13 – 20.
2. Бабенко К. А. Становлення громадянського суспільства в Україні : Конституційний вимір. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/109-stanovlennya-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrajini-konstitutsijnij-vimir.html>
3. Хомей О. Д. Взаємодія громадянського суспільства та органів державної влади в умовах інтеграції України в ЄС : автореф. дис. ... канд. пол. наук : 21.00. 01. Київ, 2021. 23 с.

ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДЯН ДО СПІЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ В РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ GOOD GOVERNANCE

Доній Н. Є.

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін
Академії Державної пенітенціарної служби
м. Чернігів, Україна*

За доби Стародавньої Греції мудреці, моделюючи різні форми керування країною, розуміли державу і соціум як єдине ціле. Й саме за Античності, підшуковуючи оптимальну справедливу форму для задоволення інтересів і потреб більшості громадян, політичні еліти зупинилися на представницькій демократії. Вибудована класична система представницького демократичного управління з продуманим розподілом на гілки влади, в свою основу заклала той принцип, якій ревіталізувався в другій половині ХХ ст., за яким «всяка держава є певне об'єднання, а будь-яке об'єднання утворюється для певного щастя. Адже всі діють заради того, що вважається достойним життям, тож вочевидь усі об'єднання прямують (у своїй діяльності) до певного щастя» [1, с. 15].

Класичні теорія і практика представницької демократії передбачали, що обрані політики діятимуть відповідно до волі та інтересів своїх виборців. Утім, вже на початку ХХ ст., коли в світі демократія як політичний режим ще тільки набирала потужності, деякі соціологи (М. Острогровський, Г. Уоллас та ін.) звернули увагу на фракційність, пропаганду, фінансові марнотратства та інші проблеми в представницьких демократіях. Соціологам стало зрозуміло, що, по-перше, різні групи інтересів грають потужну й часто домінуючу роль у політичному процесі. Зокрема, особи, які представляли корпоративні інтереси почали використовувати значні ресурси заради того, щоб стати впливовими лобістами, фінансистами та радниками політиків. Це, в свою чергу, викликало занепокоєння, що потужні інтереси можуть змусити політичних представників діяти навмисно від імені деякої елітної групи, а не від імені широкої громадськості. По-друге, складність суспільства, як певної системи, загрожує багатьом ідеалам представницької демократії, і в першу чергу прозорості виборів і прийнятих рішень. Так, якщо класична теорія передбачала, що державна політика здійснюється обраними представниками прозорим чином, то в ХХ ст. вже мало що залишилося від цієї теорії. Навіть коли законодавчі органи приймають якісь нормативні акти, ці акти часто розпливчасті, а їх тлумачення, застосування та забезпечення

дотримання покладаються на адміністративні та судові органи, які мають відповідні знання, які й використовують їх на свою користь.

Виділені проблеми стали основою, що правило про виконання волі та захист інтересів громадян дедалі частіше піддавалося сумніву й, в підсумку, призвело до розуміння, що держава – це гравець, який обмежений своєю залежністю від інших й вимагає співпраці багатьох дійових осіб, бо «держава є об'єднанням громадян, то, мабуть, неможливо, щоб громадяни не брали участі в жодній з державних справ» [1, с. 35]. Відтак, замість того, щоб диктувати політичні рішення та командувати іншими учасниками політико-правового театру, держава має вступати у діалог, вести переговори з цими учасниками та використовувати стратегії метауправління. Відповідно, це не могло не призвести до перегляду суті самої держави як інституції та ролі громадян в існуванні та функціонуванні держави. Як наслідок, в другій половині ХХ ст. все більш жвавими стали згадки та посилання на концепцію громадянського суспільства. В наш час під громадянським суспільством розуміють певну систему соціального контролю та аудиту з метою завчасного попередження соціальних проблем. Надзвичайно важливим для громадянського суспільства серед усіх інших функцій є лобізм публічних інтересів, який дуже багато значить для вирішення питань захисту прав людини, забезпечення гендерної рівності, охорони довкілля та сприяння соціальному розвитку громадян через представлення простору для політичної соціалізації й навчання. Й такий альянс держави і громадянського суспільства, коли «відносини між державою та громадянським суспільством будуються на основі взаємовигідній основі й потенційно є симбіозом» [цит. за: 5, с. 54] визнається на початку ХХІ ст. оптимальним.

В контексті вказаних змін наприкінці ХХ ст. відбулися кристалізація концепції державного управління та оформлення принципів Good Governance. Якщо спробувати викласти сенс концепту «Good Governance», то краще звернутися до того тлумачення, яке було представлено А. Бензом за яким англійське слово «governance» («урядування») вказує насамперед на те, що в межах тієї чи іншої політичної-суспільної одиниці керування та регулювання здійснюються не лише державою («першим сектором»), але й також приватним бізнесом («другим сектором») і «третім сектором» (асоціаціями, об'єднаннями, групами представлення інтересів) [цит. за: 3]. Good Governance передбачає «вироблення у колегіальний спосіб із залученням максимально можливої чи доцільної кількості членів конкретної громади для вирішення життєво важливих рішень щодо впорядкування суспільного життя та делегування для їх реалізації обраним для цього особам певних повноважень» [4, с. 50]. Колегіальне прийняття рішень передбачає і водночас акцентує увагу на новій варіації демократичного управління, в якій участь і діалог доповнюють класичні представництво та підзвітність. На відміну від безпосереднього керування «згори вниз»

та поняття державної влади (уряду), в даному випадку громадянському суспільству відводиться активна роль з виконання поточних завдань і подолання труднощів, при закладені обов'язковості елементів власної відповідальності.

Good Governance фактично є «реалізація повноважень органів державної влади і органів місцевого самоврядування у тісній співпраці з громадськістю та усіма заінтересованими сторонами з метою зробити добре громаді» [2, с. 4]. В якості прикладу, як це може працювати, корисним видається досвід Німеччини, де в рамках реалізації політики Good Governance при муніципалітетах реалізуються чотири основні моделі взаємодії громадян та органів місцевого врядування [3]:

1) «Держава, що надає можливість». Дана модель сприяє покращенню рамкових умов для залучення громадян і громадських організацій в місцеве управління. Це реалізується шляхом страхового захисту залучених осіб, надання можливостей для навчання й підвищення кваліфікації, податкові пільги та сприяння створенню необхідної інфраструктури.

2) «Держава, що активує». Дана модель передбачає «підштовхування» громадян до участі в соціальному та політичному житті. Так, в якості заходів, можливе стимулювання та мотивування участі молоді в молодіжних соціальних службах чи організація служби допомоги мешканців певного кварталу.

3) «Держава, що гарантує». Дана модель передбачає делегування повноважень, коли місцева влада дистанціюється від безпосереднього виконання завдань, бо вважає, що їх краще виконуватимуть волонтери з громадянського суспільства, проте зберігає за собою відповідальність за якість виконання цих завдань.

Щодо питання зацікавленості громадян до реалізації принципів політики Good Governance, то для багатьох виправдань такого спільного управління може бути морально-етичний бік справи. Спільне управління здатне просувати демократичний ідеал самоврядування. Це може розширити діапазон і глибину можливостей доступних громадянам для участі у прийнятті тих рішень, які зачіпають їх самих та тих, хто їм небайдужий. Можливість захищати свої переконання та інтереси чи інтереси інших шляхом участі у соціальному та політичному житті – це свобода, якій демократія дає одну з перших позицій в аксіологічних пірамідах. Тому-то, навіть якщо соціальні інновації, якими є залучення громадян до державного та публічного управління, становлять цінність самі по собі, зацікавлені сторони також повинні вірити, що ці інновації «працюватимуть».

Отже, Good Governance доцільно визначати як «процес взаємодії органів влади із суспільними інститутами та громадянами в процесі прийняття рішень» [6, с. 1]. Відповідно, залучення громадян в рамках реалізації принципів політики Good Governance передбачає відмову від формального досвіду на користь діалогу та взаємодії з представниками

громадянського суспільства. Навіть попри бачення позитивності таких інновацій, однак, слід мати на увазі, що реалізація принципів Good Governance через залучення громадян має не тільки відповідати демократичним цінностям, а й бути ефективною.

Література:

1. Арістотель Політика; Пер.з давньогрец. О. Кислюк. Вид. 3-тє. Київ, Основи, 2005. 239 с.
2. Бенчмаркінг доброго врядування: практ.посібник / За ред. А. Гука. Київ, ТОВ «Видавництво «Юстон», 2018. 60 с.
3. Кляйн А. Добре урядування – громадянське суспільство й залучення громадян у Німеччині URL: http://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.agree-europe.de/images/Expertenbeitraege/Expertenbeitrag_Klein_UKR.pdf
4. Олійник О. Традиції врядування у національному державотворенні: міфи й реальність. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 1. С. 49-56.
5. Ховард М. Слабость гражданского общества в посткоммунистической Европе / Пер. с англ. И.Е. Кокарева. Москва, Аспект Пресс, 2009.
6. Graham J., Amos B., Plumptre T. Principles for Good Governance in the 21st Century: Policy Brief, № 15. August 2003. Ottawa : Institute on Governance, 2003, 9 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-25>

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА МІГРАЦІЯ

Дракохруст Т. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного права та міграційної політики
Західноукраїнського національного університету
м. Тернопіль, Україна*

У галузі функціонування адміністративної відповідальності у сфері міграції в країнах Європейського Союзу значущою є тенденція теоретичного конструювання та моделювання правозахисної дії з погляду на її реальність, що в підсумку формує загалом складається уявлення про дію адміністративного права, насамперед за обмеження його тільки встановленою державою формою.

З урахуванням того, що за основу взято дві концептуальні ідеї, розгортання яких можливе лише за поєднання всіх зазначених методів, це означає, що:

– зміст чинного права за його функціонального різноманіття, визначають, однак, лише системоутворюючі функції, які безпосередньо характеризують його природу;

– громадське правове життя є результатом дії (функціонування) права в різних формах і видах.

При цьому дуже важливо, що такі ідеї виступають не констатацією в загальному вигляді властивостей емпіричної реальності, а неминучими методологічними передумовами, що уможливають реалізацію теоретико-правового підходу до предмета адміністративної відповідальності у контексті системної, структурної, соціальної та генетичної характеристик.

Існуюча законодавча база, у сфері адміністративних деліктів іноземних громадян на сьогодні потребує вивчення й перегляду, що сприятиме: виявленню та визнанню застарілими нормативно-правових актів чи окремих їхніх положень; усуненню суперечностей між окремо взятими джерелами; чіткому розмежуванню нормотворчої компетенції між державою та її суб'єктами; визначенню подальших шляхів розвитку вітчизняного законодавства в цій сфері відповідно до реалій сьогодення.

Результатом перегляду зазначеної нормативно-правової бази має бути побудова багаторівневої системи запобігання й профілактики адміністративних правопорушень, що вчиняються іноземними громадянами на території України [1].

Як відомо, провадження у справах про адміністративні порушення міграційного законодавства врегульовано розділами III–V КУпАП, Інструкцією з оформлення посадовими особами Державної прикордонної служби України матеріалів справ про адміністративні правопорушення, затвердженою наказом МВС України № 898 від 18.09.2013 [2], та Інструкцією з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення Державною міграційною службою України, затвердженою наказом МВС України № 825 від 28.08.2013 р [3].

Проте гармонізація міграційного законодавства передбачає необхідність подальшої систематизації законодавчих актів про адміністративні правопорушення у галузі законодавства про міграцію, зокрема існує доцільність об'єднання всіх складів, закріплених на сьогодні в різних розділах Особливої частини КУпАП, у самостійну за назвою «Адміністративні правопорушення у сфері міграції», де має бути визначено адміністративну відповідальність за порушення міграційного законодавства.

Гармонізація законодавства України та Європейського Союзу про адміністративну відповідальність у сфері міграції передбачає необхідність внесення змін і доповнень у чинне законодавство [4].

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне закріпити положення про те, що даний кодекс є єдиним нормативним джерелом адміністративної відповідальності. Тільки державний рівень правового регулювання адміністративної відповідальності дасть змогу забезпечити єдність

правового статусу громадянина, іноземця, особи без громадянства, біженця, захист його законних прав і інтересів, єдиний масштаб відповідальності за адміністративне правопорушення.

Варто зазначити, що у 2017 р. Проект Концепції проекту Міграційного кодексу України було розроблено ДМС з метою виконання пунктів 17 і 18 Плану заходів щодо реалізації Концепції здійснення першочергових заходів з реформування Державної міграційної служби на 2017 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України № 83-р від 08.02.2017 р., та Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 482 від 12.07.2017 р., та передбачало вироблення єдиних підходів до можливих шляхів кодифікації законодавства у сфері міграції і розроблення проекту кодифікаційного акту, в якому можуть бути частково об'єднані та систематизовані норми права, що регулюють суспільні відносини у сфері міграції. Проте, ця концепція не набула подальшого розвитку.

Отже, в цьому разі слід застосувати інкорпорацію за назвою «Особливості міграційного законодавства України» – якісно-правову систематизацію нормативних актів, що полягає в їхньому зведенні у збірники, у певному порядку без зміни змісту. Відповідно необхідно сформувати офіційні збірники інкорпорованих актів компетентним органом, а саме Кабінетом Міністрів України.

Такий збірник сприятиме поєднанню всіх існуючих на сьогодні законів і підзаконних актів різних органів державної влади, що регулюють питання міграції населення (як зовнішньої, так і внутрішньої), а також питання адміністративних деліктів, що вчиняються іноземними громадянами та питання адміністративних деліктів, вчинених іноземними громадянами й особами без громадянства на території України.

Визначаючи адміністративну відповідальність іноземних громадян і осіб без громадянства на території нашої країни, збірник законів має базуватися на положеннях КУпАП, а також урахувати норми міжнародного права, у т. ч. ті, що є результатом євроінтеграційної політики.

Література:

1. Лук'янець Д. М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання: [моногр.]. Суми : Унів. кн., 2006. С. 367.

2. Про затвердження Інструкції з оформлення посадовими особами Державної прикордонної служби України матеріалів справ про адміністративні правопорушення: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 18 вересня 2013 року № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1729-13> (дата звернення 01.02.2022 р.).

3. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення Державною міграційною службою

України: наказ Міністерства внутрішніх справ України № 825 від 28.08.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1654-13> (дата звернення 11.02.2022 р.).

4. Гармонізація законодавства про адміністративну відповідальність із стандартами ЄС та практикою ЄСПЛ: доповідь. URL: http://umdppl.info/police_experts.info/2017/04/03/theses_admin_discussion/ (дата звернення 12.02.2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-26>

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Євдокименко Д. О.

*студентка VI курсу факультету Національної безпеки
Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Громадянським суспільством традиційно називають таке суспільство, у якому розвинені економічні, політичні, соціальні зв'язки, налагоджені відносини з державою, а також панують право та демократія [2, с. 13]. Фактично це система суспільних інститутів, що спрямовані на передачу цінностей держави та народу наступним поколінням. При цьому виділяються такі компоненти громадянського суспільства: наявність різних груп людей, наявність недержавних та некомерційних організацій, професійна та непрофесійна діяльність людей, функціонування самоврядування на різних рівнях.

Ознаками громадянського суспільства є:

- соціальний напрямок;
- демократичність;
- регулювання законодавством [4, с. 11].

Відповідно до них, можна визначити наступні особливості громадянського суспільства. По-перше, відображення інтересів публічної влади. Населення на певній території спрямована на покращення свого добробуту. При цьому воно повинно бути ініціативним та співпрацювати із місцевою владою у цьому аспекті. Тож думка громадянського суспільства у вирішенні питань громад має бути ключовою та незалежною від різних факторів.

По-друге, включення громадянського суспільства у всі сфери життя. Громадянське суспільство не може функціонувати лише у межах соціального чи духовного життя, воно повинно реалізовуватися і щодо

всіх інших напрямків. Лише так можна почути думку громадян та покращити їх добробут.

По-третє, системність. Вважається, що громадянське суспільство формується лише тоді, коли постає певна гостра проблема. Проте насправді таке суспільство об'єднує різні суспільні інституції та існує постійно. Тож громадянське суспільство повинне постійно виявляти себе для постійного вирішення існуючих питань [5, с. 8].

Водночас поруч із поняттям «громадянське суспільство» можна поруч поставити таке як «формальне громадянське суспільство». Дане явище характеризує відсутність громадянського суспільства як такого. Це відбувається тоді, коли влада монополізує всі сфери, не залишаючи населенню можливість впливу та вибору. Тому створюються організації, які підконтрольні уряду та які створюють видимість демократичності. Це повинно сформувати в інших громадян думку, що у державі є свобода слова та право вибору, а громадянське суспільство як таке, функціонує успішно.

На жаль, на сучасному етапі, багато вітчизняних дослідників говорять про те, що в Україні функціонує саме формальне громадянське суспільство. Це обумовлено тим, що суспільні інститути, які прагнуть змін в державі, не можуть реально впливати на існуючі ризики, піддаються тиску зі сторони влади, не можуть організовувати волевиявлення громадян. Проте ті інституції, які контролюються владою, не мають перешкод у своїй діяльності. Крім того, в Україні нині відсутнє дотримання всіх трьох ознак громадянського суспільства, особливо дослідники нарікають на демократичність, яка систематично порушується.

Так, згідно даних Інституту соціології НАН України, з-серед офіційно зареєстрованих громадських організацій дійсно суспільно активними є близько 5%, бюджет 90% яких створюється з коштів міжнародних організацій [3, с. 266]. За даними цього ж інституту, 80% українців не є членами жодної з громадських організацій [3, с. 266]. Хоча за формальним показником кількості громадських організацій Україна майже не відстає від загальноєвропейського рівня.

Крім того, далеко не завжди значна увага приділяється цілком побутувим, але насправді вирішальним для реформування державної системи аспектам життєдіяльності організованого соціуму – різноманітним громадським ініціативам, спрямованим на упорядкування публічного простору й створення комфортних умов існування, продукуванню культурних інновацій та популяризації різноманіття, вирішенню повсякденних соціальних проблем, громадянській освіті та навчанню молоді, охороні довкілля, захистові прав та інтересів громадян і запобіганню порушень закону, просуванню реформ та системному підвищенню якості державного управління. Водночас широкий резонанс мають майже постійно екстремальні прояви громадянської активності.

Українське громадянське суспільство нині поки не спромоглося сформувати системну матрицю та конкретні чіткі механізми впливу

на соціальне середовище та поточну політику. Нерідко відбувається повернення до імітаційних практик (зокрема, до створення «кишенькових» громадських рад при владних структурах) [4, с. 68].

При цьому враховуючи проблеми громадянського суспільства України можна запропонувати наступні компоненти розвитку громадянського суспільства як ключові показники під час європейської інтеграції нашої держави:

- наявність загальної національної ідеї, традицій, уподобань, пріоритетів та цінностей, що є умовою збереження національної держави, національної ідентичності та власне нації;

- розвиток системи державного управління, підвищення ефективності суспільного керівництва, прозорість у діях влади, відсутність партійного розколу та протистояння, громадська думка щодо управлінських рішень;

- наявність ефективних економічних механізмів забезпечення суспільної стабільності, нова структурна економічна політика;

- забезпечення населення якісними соціальними послугами, високий рівень соціального захисту;

- вихід на одне з головних місць соціального прошарку, який є не лише найбільш чисельним, але й активним, претендуючи при цьому на домінуюче положення в системі політичної та економічної влади;

- посилення значення гуманітарних аспектів, науково-технічний та культурний рівень населення як важливої умови стійкого розвитку [1, с. 54].

Розробка такої стратегії розвитку громадянського суспільства вимагає спроможності до стратегічного прогнозування, формування дієвих планів та спроможності впливати на вдосконалення моральних основ суспільства. В українському суспільстві, враховуючи події останнього часу, чітко простежується необхідність переходу до нової моделі свідомості громадян і відповідно до нового витку суспільного розвитку. Ігнорування потреби здійснення змін, що назріли, можуть призвести до суспільної кризи.

Отже, громадське суспільство України потребує значних змін. Проте їх неможливо організувати без зміни світобачення громадянами свого соціуму та держави, а тако беззацікавленості держави у цьому. Адже на сучасному етапі влада навпаки перешкоджає формуванню такого суспільства, що не може не викликати незадоволення громадськості.

Література:

1. Дашо Т. Розвиток громадянського суспільства відповідно до вимог європейського інституціонального поступу. *Вісник Львівського університету*. 2018. Вип. 1. С. 48-55.

2. Дубас Н. Поняття громадянського суспільства. *Науковий вісник*. 2011. Вип. 4. С. 13-20.

3. Корнієвський О. Суперечності сучасного розвитку громадянського суспільства в Україні. *Наукові записки*. 2018. Вип. 3. С. 266-274.
4. Руденко О. М. Розвиток громадянського суспільства в Україні: минуле, сучасність, перспективи. Острого, 2014. 328 с.
5. Яблонський В. М. Розвиток громадянського суспільства в Україні. Київ, 2015. 60 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-27>

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ
ГРОМАДСЬКОГО ПРАВОЗАХИСНОГО РУХУ:
МІЖ ВІЙНОЮ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЄЮ**

Єдаменко С. В.

голова

*Кіровського районного суду міста Дніпропетровська
м. Дніпро, Україна*

Події 2022 року стали переламним моментом української та загальноєвропейської історії: з однієї сторони, російська агресія переросла в повноцінну масштабну війну, яка є визначальним військовим конфліктом ХХІ століття (принаймні, на цей час), з іншої, Україна розпочала процес вступу до ЄС і має на меті стати повноправним членом цього об'єднання.

Питання дотримання прав людини та реалізації доктрини верховенства права постали з усією гостротою: адже в умовах, коли під загрозу поставлене саме існування країни та народу, коли держава тимчасово втрачає контроль над своїми суверенними територіями, неможливо казати про якісь гарантії з її сторони для кожного з громадян. Фактично в умовах «кризи існування» потреба збереження країни домінуватиме над інтересами окремих індивідуумів, бо як змогли наочно побачити чимало наших співвітчизників: там, де немає держави (де влада тимчасово не може здійснювати свої повноваження) – у громадян немає жодних прав.

Водночас процес деокупації та відновлення суверенної влади Українського народу над своїми територіями ставить проблему відновлення правових механізмів нормального функціонування держави.

В цьому контексті, важливим чинником відновлення функціонування України як правової держави на усій її території та подальша інтеграція до ЄС в якості повноправного члена виступатиме діяльність громадських правозахисних організацій.

Чітке і влучне визначення громадського правозахисного руху свого часу дав голова правління Української гельсінської спілки з прав людини Євген Захаров. За його словами, правозахисні організації – це особливий вид недержавних неприбуткових організацій, діяльність яких спрямована на утвердження й захист прав і свобод людини, ефективний контроль за їхнім дотриманням державою, її органами і посадовими особами. Правозахисні організації сприяють зменшенню організованого насильства, здійснюваного державою [1].

Особливими рисами громадського правозахисного руху до початку широкомасштабної агресії Російської Федерації були:

1. Використання найменування «правозахисні» організації звичайними фігурантами юридичного ринку, оскільки з радянських часів сформувалось ставлення до «правозахисного руху» як до безкорисливої діяльності для служіння суспільству, протистояння державній та правоохоронній системі, на противагу до, наприклад, адвокатської діяльності, яка сприймалась як суто комерційна діяльність спритних юристів, що за великі кошти допомагають правопорушникам уникнути відповідальності.

2. Зосередження правозахисного руху насамперед на захисті осіб, що притягаються до відповідальності, зі, значною мірою, ігноруванням порушення прав потерпілих.

3. Залучення організацій, які мають в своїй назві посилання на належність до громадського правозахисного руху, до широких публічних кампаній, розроблених адвокатами як частину із захисту їх клієнтів у кримінальних провадженнях.

4. Значна політизація правозахисного руху.

5. Активне використання грантових програм іноземних партнерів, через що окремі напрями правозахисного руху в Україні були продовженням відповідних американських чи європейських адвокаційних рухів, що не завжди мали таку ж саму актуальність та сприйняття у вітчизняному просторі.

Очевидними ознаками післявоєнного громадського правозахисного руху будуть наступні.

По-перше радикалізація суспільства, вимога щодо найсуворішої відповідальності колаборантів, зрадників та підданих суду російських військових диктуватимуть свої умови для сприйняття правозахисту в очах широких верств населення. В цих умовах, діяльність правозахисних організацій може викликати нерозуміння громадян, сприйматися як ворожа та шкідницька. Зі свого боку, представники держави та правоохоронних органів матимуть спокусу для використання подібних настроїв для зменшення чи взагалі нівелювання ролі громадських правозахисних організацій. Також слід розуміти, що значна частина мас-медіа та громадськості, що не належить до правозахисного руху, можуть підтримувати такий підхід та допомагати формувати в суспільстві враження, що «правозахисники захищають

злочинців та колаборантів». Це є особливо небезпечним в умовах, коли людей відносять до цієї категорії лише на підставі повідомлень у ЗМІ чи соцмережах. Наведене може істотно ускладнити діяльність громадських правозахисних організацій.

По-друге, окремі заяви відомих міжнародних рухів та організацій (Міжнародного Комітету Червоного Хреста, Amnesty International) під час війни викликали обурення у значній кількості співгромадян та лідерів громадської думки, що спричинило значну девальвацію в суспільстві як безпосередньо цих рухів, так і роль правозахисної громадськості в цілому (навіть не зважаючи на те, що подекуди йдеться і не про правозахисні організації, і не про громадські).

По-третє, під час дії військового стану розширювались повноваження правоохоронних органів (наприклад, прокурорам були надані повноваження в окремих випадках надавати дозволи на обшук та вирішування питання про тримання під вартою), подекуди, такі повноваження супроводжувались значними порушеннями прав громадян, а інколи взагалі були відвертим зловживанням у власних інтересах. Через це, роль правозахисників, очевидно, зростатиме.

По-четверте, діяльність громадських правозахисних рухів активно розширюється за змістом та обсягом: проблеми біженців та тимчасово переміщених осіб, права військовослужбовців, захист жертв війни – до вирішення цих питань активно долучаються не лише державні інституції, а й правозахисники.

Окремим фактором, що ускладнюватиме діяльність громадських правозахисних організацій, є використання іноземними спецслужбами та ворожими інституціями окремих організацій, замаскованих під структури «громадського правозахисту», на шкоду інтересам України. В свою чергу, їх викриття може підірвати суспільну довіру до громадського правозахисного руху в цілому.

В свою чергу, інтеграція України до ЄС вимагає як дотримання принципу верховенства права та пріоритету прав громадян, зважаючи на принципи цього об'єднання, так і формування інституційного забезпечення цих принципів, що поряд з вимогами до державних публічних інституцій та вимог да адвокатури, містить також вимоги щодо забезпечення належних умов для правозахисної громадськості. Це зумовлене принципами, закладеними в ст. 2 Договору про Європейський Союз [2], яких повинна дотримуватись Україна, щоб потрапити до складу повноцінних членів Союзу.

Очевидно, що дорожня карта на шляху до ЄС супроводжуватиметься жорсткими вимогами щодо захисту прав людини та дотримання гарантій діяльності громадських правозахисних організацій. До певної міри, це захищатиме такі організації.

Таким чином, громадський правозахисний рух на сучасному етапі може відчувати загрозу через потребу обстоювати права людини всупереч настроям радикалізованого суспільства, та зважаючи на істотне

посилення повноважень правоохоронних органів. Водночас, повноцінне функціонування інститутів цього руху є однією з передумов вступу України до ЄС, а заохочення та захист реальних представників громадського правозахисного руху – дієвим механізмом контролю за дотриманням нашою державою критеріїв членства в ЄС, що стосуються забезпечення верховенства права та дотримання прав людини.

Література:

1. Захаров Є.Ю. Що таке право захист? Завдання, функції, права і принципи діяльності правозахисних організацій. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2001. № 21. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/zakharov.htm> (дата звернення: 20.10.2022).
2. Consolidated Versions of the Treaty on European Union and the Treaty on The Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union*. 2016/C 202/01. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016ME/TXT&from=EN#d1e92-13-1> (дата звернення: 20.10.2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-28>

РОЛЬ НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СТАНОВЛЕННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Жеребятнікова І. В.

*кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин,
політичних наук і практичної філософії*

*Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна*

Громадянське суспільство є основою і фундаментом становлення демократичної держави та свідченням її правового розвитку. Формування громадянського суспільства в Україні має орієнтуватися на європейські стандарти забезпечення та захисту прав і свобод людини, таких як: впровадження практики належного врядування, доброчесності, відкритості, прозорості та підзвітності інститутів влади, створення умов для різноманіття суспільних інтересів і форм їх вираження (громадські ініціативи, суспільні рухи, асоціації, об'єднання).

Найчастіше зміст громадянського суспільства включає всю сукупність неполітичних відносин соціуму – економічних, соціальних, національних, духовно-моральних, релігійних тощо. Виходячи з цього, громадянське

суспільство розглядається як своєрідне символічне поле, розгалуження соціальних інститутів, практик і цінностей, що охоплює комплекс основних соціальних характеристик і параметрів суспільної життєдіяльності, яка відокремлена від держави та є самоорганізованою [1, с. 28].

Розбудова громадянського суспільства передбачає роздержавлення суспільних інститутів, зменшення на них державного впливу. Розгалужена система недержавних громадських організацій і рухів є необхідною умовою демократії, одним із загальноприйнятих і найбільш поширених критеріїв якої є можливість громадян брати реальну участь в управлінні, у вирішенні як державних, так і громадських справ. Суспільство не може бути демократичним, якщо воно позбавлене таких можливостей. Тільки створюючи сприятливі умови для розкриття творчого потенціалу громадян і подолання їх соціальної інертності, суспільство отримує спроможність до саморозвитку способом участі народу в процесі демократизації. Проблема формування національної свідомості, громадянських почуттів сьогодні є передумовою для створення та розвитку мережі громадських організацій, тому що життєздатна мережа місцевих добровільних організацій створює соціальний капітал – громадянські цінності, навички й знання – необхідний для консолідації демократії [2, с. 74].

Недержавні громадські організації здійснюють свою діяльність на демократичних засадах, якими є добровільність членства та неприбутковість. Головні цілі та завдання їх діяльності полягають:

- у задоволенні і захисті законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів громадськості; сприянні реалізації громадських ініціатив шляхом усебічної підтримки професійних та громадських починань;

- залученні найширших верств громадськості до розбудови відкритого громадянського суспільства в Україні; розробці та реалізації громадських програм своїми силами, а також у співпраці з державними та іншими організаціями;

- допомозі іншим громадським організаціям у становленні та розвитку їхніх структур, інформаційна та початкова підтримка, надання різноманітних послуг організаціям;

- в участі у програмах іноземних та міжнародних недержавних організацій, у проведенні міжнародних заходів відповідно до чинного законодавства України;

- самостійне здійснення різних видів інформаційної діяльності або спільно з іншими організаціями на некомерційній основі;

- формування еліти, сприяння розвитку громадянської свідомості [3, с. 98].

Основні завдання та характер діяльності недержавних організацій спрямовані на розвиток громадянського суспільства: зміцнення його матеріально-ресурсної основи та формування ідеологічної бази громадянського суспільства (виховання почуття власної відповідальності

за вирішення суспільних проблем, розуміння свого місця і ролі в процесах, що відбуваються в суспільстві та державі тощо).

Згідно з моделлю розвитку демократичного суспільства, недержавні організації мають утворити консолідований громадський рух, який складатиметься з окремих не підпорядкованих одна одній, але взаємодіючих громадських організацій, які спрямовували б енергію громадян на творчу діяльність, і тим самим знижували б соціальну напругу в суспільстві. Це можливо лише в демократичному суспільстві, де існує достатньо громадських організацій, здатних впливати на хід суспільно-політичних процесів, і переважна більшість з них не є антагоністами, тобто вони не тяжіють до взаємовиключних політичних, економічних чи соціальних полюсів [1, с. 64].

Збільшення чисельності і авторитету недержавних організацій наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття в Україні зумовлене певними процесами у сфері внутрішніх і міжнародних відносин. Виявом цього процесу є прогресуюча політизація мас, яка вимагає доступу до інформації, участі у прийнятті рішень. Громадяни вимагають більшої прозорості та звітності з боку політичних лідерів, прагнуть збільшувати контроль над процесами прийняття рішень. Громадські організації забезпечують розширення варіативності і гнучкості політики держави, пропонують такі варіанти дій і рішень, які раніше не розглядалися і не аналізувалися, допомагають політикам краще зрозуміти сутність і особливості тієї сфери діяльності, за яку вони несуть відповідальність, а також зрозуміти завдання, що потребують вирішення, з точки зору громадян [3, с. 167].

Сектор недержавних громадських організацій в українському суспільстві характеризується широким спектром організацій з різноманітними напрямками діяльності. Кожна недержавна організація має свою власну «філософію існування», яка конкретно визначає місію організації, мету, яку вона перед собою ставить, методи та засоби, за допомогою яких її досягає. Форми діяльності недержавних організацій охоплюють всі сфери громадського життя країни, а саме: охорона здоров'я; наука і технології; освіта; релігія; економіка; культура і мистецтво; екологія; інформація; права людини; соціальний добробут; безпека; гуманітарна сфера тощо. Слід зазначити, що недержавні організації сприяють добробуту громадян найрізноманітнішими способами – безпосередньо і опосередковано. Вони надають величезний комплекс послуг як своїм членам, так і більш значному колу людей, починаючи з профілактики і послуг у місцевому масштабі до інституційної допомоги: від організації культурних і розважальних заходів до соціального забезпечення і медичної допомоги; від послуг, наданих добровольцями до послуг, що надаються висококваліфікованими фахівцями; від безкоштовних до платних послуг [2, с. 225].

Важливим аспектом у питанні спроможності громадських організацій виступати представниками інтересів суспільства у громадсько-політичній сфері є їхня ефективна взаємодія з державними органами

влади, органами місцевого самоврядування. Проблеми та перспективи практичної взаємодії держави та організацій громадянського суспільства мають сьогодні особливе значення для України, зокрема в її євроінтеграційному контексті. Слід зазначити, що тривалий час характер взаємин держави та громадського сектору відзначається певною взаємною відстороненістю через недоліки політичної комунікації політичної системи, такі як закритість або обмеженість інформаційних потоків, чітко вироблених механізмів співробітництва.

Постійна співпраця недержавних структур та органів державної влади, залученість громадських організацій до прийняття політичних рішень служить як індикатором, так і чинником розвитку громадянського суспільства. Наявність налагоджених, ефективно діючих каналів комунікації між органами влади та «третім сектором» виступає важливим чинником адекватності та послідовності державної політики, її підконтрольності суспільству, відповідності стратегічним національним інтересам. Забезпечення функціонального зв'язку між владою та суспільством, надання державній політиці більшої легітимності, забезпечення її прозорості та розширення громадської підтримки є необхідними умовами демократичної політичної культури європейського зразка. Виходячи з цього, характер діяльності недержавних організацій виявляється: в артикуляції й агрегуванні інтересів соціальних груп, верств населення; в орієнтації органів влади на розв'язання суспільно значимих соціальних проблем; у формуванні суспільної думки з актуальних аспектів громадського життя; у посередництві між громадянами та владою. Становлення незалежного від держави громадянського суспільства є одним із елементів посткомуністичної трансформації, за ступенем та ефективністю впливу на державу інститутів громадянського суспільства можна оцінювати глибину перетворень, ступінь модернізації та європеїзації держави [2, с. 230].

Функціонування недержавних організацій порушує державну монополію на політичну творчість і політичну інформацію, активізує змагання і конкуренцію на ринку ідей. Завдяки їх діяльності суспільство стає більш відкритим, а діяльність урядових структур – більш прозорою, виникає безліч механізмів для покращення легітимності державно-політичних та міждержавних рішень, здійсненню контролю за реалізацією цих рішень. Таким чином, недержавні громадські організації відіграють стратегічно важливу роль у формуванні сучасного громадянського суспільства в Україні, становленні демократії, захисті прав і свобод громадян, вивчаючи й озвучуючи суспільні потреби, пропонуючи державним інститутам нові ідеї, варіанти дій.

Література:

1. Пухкал О.Г. Модернізація державного управління в контексті розвитку громадянського суспільства в Україні : монографія. Київ, 2010. 287 с.

2. Розвиток громадянського суспільства в Україні: минуле, сучасність, перспективи: колективна монографія / за заг. ред. О.М. Руденко, С.В. Штурхецького. Острог, 2014. 328 с.

3. Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства: монографія / за наук. ред. В. П. Беха. Київ, 2011. 680 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-29>

ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ДЕТЕКТИВІВ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ ІЗ КОНТРОЛЮЮЧИМИ ОРГАНАМИ

Жукова В. І.

*аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
детектив*

*Національного антикорупційного бюро України
м. Київ, Україна*

В українській мові слово «форма» серед іншого тлумачиться як: тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом; спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз; спосіб здійснення, виявлення будь-якої дії [1, с. 1543; 2, с. 617-619].

Використання різних форм взаємодії визначається специфікою оперативної обстановки, особливостями суб'єктів взаємодії, поставленими задачами тощо, а форми взаємодії не є незмінними, оскільки повинні постійно вдосконалюватися з метою успішного здійснення досудового розслідування з урахуванням багаторічного практичного досвіду, нових умов, досягнень науки і техніки [3, с. 243].

Досліджуючи особливості взаємодії міліції і органів фінансового контролю, Ю.І. Пивовар визначає форму взаємодії як зовнішній прояв урегульованих нормами адміністративного, фінансового, кримінально-процесуального права, узгоджених за часом, місцем, засобами й цілями функціонально-обумовлених дій відповідних суб'єктів з метою виконання завдань, що ставляться перед ними [4, с. 48]. В розрізі взаємодії слідчих та оперативних працівників форми взаємодії в загальному розглядають як спосіб співробітництва, сукупність регламентованих заходів з метою спільної діяльності [5, с. 284; 6, с. 284].

Підтримуючи запропоновану О.В. Скомаровим умовну класифікацію взаємодії Національного антикорупційного бюро України (далі – Національне бюро) з іншими державними органами в залежності від сфери

її здійснення на таку, що здійснюється у межах кримінального провадження, та таку, що здійснюється поза його межами [7, с. 127-129], пропонуємо форми взаємодії детектива Національного бюро із контролюючими органами в широкому сенсі визначати як способи організації, практичну реалізацію нормативно-правової регламентації спільної, узгодженої діяльності детективів і контролюючих органів (їх службових осіб) з метою виконання поставлених завдань та покладених обов'язків.

Форми взаємодії детективів із контролюючими органами в ході досудового розслідування (у вузькому сенсі) пропонуємо тлумачити як регламентовані нормами Кримінального процесуального кодексу України, інших законів, підзаконних актів та міжвідомчих угод (меморандумів) способи організації детективом спільної, узгодженої діяльності із контролюючими органами або їх посадовими особами з урахуванням особливостей злочинного діяння, його кримінально-правової кваліфікації, слідчої ситуації, строків досудового розслідування та інших обставин.

Чіткої класифікації взаємодії слідчого, а тим більше детектива Національного бюро, з контролюючими органами та їх посадовими особами за формами або видами у юридичній літературі не зустрічається. Так, в залежності від правової регламентації виділяють взаємодію процесуальну та непроцесуальну (організаційну) [3, с. 243], організаційну та процесуальну [8, с. 105], нормативно-правову (формальну) та організаційно-тактичну (неформальну) [9, с. 318]. Підходи щодо поділу взаємодії на інші форми та види в наукових джерелах різняться в залежності від обраних критеріїв класифікації та галузі науки, в межах предмету якої здійснюється дослідження.

На нашу думку, доцільно запропонувати таку класифікацію форм взаємодії детективів Національного бюро із контролюючими органами та їх посадовими особами:

1. За обов'язками Національного бюро: а) взаємодія під час здійснення оперативно-розшукових заходів з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом підслідності, а також в оперативно-розшукових справах, витребуваних від інших правоохоронних органів; б) взаємодія в ході здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності, а також проведення досудового розслідування інших кримінальних правопорушень у випадках, визначених законом; в) взаємодія під час здійснення інформаційно-аналітичної роботи з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного бюро; г) взаємодія в ході забезпечення особистої безпеки працівників Національного бюро та інших визначених законом осіб, захист від протиправних посягань на осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у підслідних кримінальних

правопорушеннях; г) взаємодія в ході вжиття заходів щодо виявлення необґрунтованих активів та збору доказів їх необґрунтованості.

2. За ступенем відкритості: а) гласна – використовується під час досудового розслідування, в ході інформаційно-аналітичної роботи, пошуку необґрунтованих активів та збору доказів їх необґрунтованості; б) негласна – використовується під час проведення оперативно-розшукових заходів в оперативно-розшуковій справі, негласних (слідчих) дій у кримінальному провадженні, в ході забезпечення особистої безпеки працівників Національного бюро та інших визначених законом осіб, захист від протиправних посягань на осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві; в) з обмеженим доступом – може бути під час взаємодії в ході виконання різних обов'язків у випадку обмеження хоча б одним із суб'єктів взаємодії доступу до інформації грифом «для службового користування» з огляду на її зміст.

3. За тривалістю: постійна та тимчасова.

4. В залежності від нормативно-правової регламентації: а) обмін інформацією у паперовому та електронному вигляді, а також шляхом безпосереднього доступу детективів до інформаційно-телекомунікаційних систем державних органів; б) ознайомлення детективів із документами та іншими матеріальними носіями інформації, що знаходяться у володінні контролюючих органів; в) взаємодія під час надсилання і розгляду контролюючим органом пропозицій та рекомендацій Національного бюро щодо усунення причин і умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного бюро; г) залучення працівників контролюючих органів як спеціалістів у кримінальних провадженнях.

5. За змістом: використання спеціальних знань та обмін інформацією.

6. За рівнями планування: оперативно-стратегічна та оперативно-тактична взаємодія.

Характеризуючи сутність категорії взаємодії та її форми, не можна обійти увагою тактичну та психологічну складові цього процесу. Як вірно вказує А.Д. Марушев, встановлення психологічного контакту слідчим з спеціалістом-економістом в процесі взаємодії дозволяє максимально використовувати можливості, сили і засоби кожного з них, виключає елементи невинного дублювання, нерациональної витрати наявних сил і засобів, дозволяє за необхідності зосередити зусилля на найважливішому напрямку [10, с. 215-216]. Тому хочемо відмітити, що взаємодія детектива із контролюючими органами під час розслідування злочинів, незалежно від того, у якій формі вона здійснюється, потребує від детектива стійкого позитивного емоціонального налаштування, витримки, комунікабельності, знання та дотримання професійної етики і основ психології, а також вміння тримати керівну роль в ході взаємодії. Вказане допоможе уникнути помилок як тактичного, так і кримінально-процесуального характеру.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ. Ірпінь : Перун. 2005. VIII. 1728 с.
2. Словник української мови : [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. Думка. 1970-1980. Т. 10 : Т-Ф. 658с.
3. Абламський С. Є. Актуальні питання взаємодії слідчого з іншими учасниками, які залучаються під час досудового розслідування. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу. Нац. ун-т внутр. справ. Харків. 2017. С. 242–244.
4. Пивовар Ю.І. Організаційно-правові засади взаємодії міліції і органів фінансового контролю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ. 2008. 266с.
5. Зубач І.М. Деякі аспекти взаємодії оперативного працівника та слідчого під час розслідування злочинів, скоєних у кредитно-банківській сфері. *Вісник Запорізького юрид. ін-ту МВС України*. 2003. № 1. С. 282–289.
6. Озерський І.В. Взаємодія органів слідства та дізнання у боротьбі з організованою злочинністю (психолого-правовий аспект). Економічні злочини: попередження і боротьба з ними : збірник / За ред. А.І. Комарової, М.О. Потебенька, В.П. Пустовойтенка та ін. Київ : Інфра. 2001. Т. 25. 820 с.
7. Скомаров О.В. Взаємодія Національного антикорупційного бюро України з іншими державними органами: особливості та класифікація. *Международный научный журнал «Верховенство права»*. 2017. № 1. С. 124–130.
8. Верхогляд В. О. Адміністративно-правове регулювання взаємодії органів Служби безпеки України з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування та громадськістю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків. 2011. 232 с.
9. Багрій М.М. Взаємодія слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Випуск 57. С. 315–321.
10. Марушев А. Д. Принципи взаємодії слідчого з спеціалістами-економістами. *Форум права*. 2013. № 1. С. 662–665.

ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Заставна О. П.

кандидат юридичних наук,

викладач

Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола

м. Тернопіль, Україна

В усьому демократичному світі органи конституційної юрисдикції займають провідне місце в утвердженні принципів верховенства права, законності, захисту людини і громадянина. Україна в цьому не виключення. Завданням єдиного органу конституційної юрисдикції, Конституційного суду України, є гарантування верховенства Конституції України та контроль за тим, щоб усі закони відповідали Конституції. Приймаючи новий Закон України «Про Конституційний суд України» 13.07.2017 року Верховна Рада України реформувала конституційну юрисдикцію та судочинство, впровадила новий інститут конституційного контролю – конституційну скаргу.

На перший погляд, такі зміни повинні сприяти утвердженню верховенства права та дотримання демократичних принципів та цінностей, проте на практиці виявилось, що недостатньо просто визнати закон або його норму неконституційною – обов'язковим елементом є виконання рішень Конституційного суду. Ця обов'язкова стадія конституційного процесу, як бачимо, виявилася суттєвою перепорою у досягненні мети та завдань єдиного органу конституційної юрисдикції. Тому актуальним видається аналіз та дослідження рівня виконання рішень Конституційного суду.

Згідно з нормами Основного закону України, а саме ст. 147, діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків. Основним для нашого дослідження в цьому приписі є те, що обов'язковість рішень Конституційного суду закріплена прямо в Конституції України, тобто ні в якому разі не може ставитися під сумнів. Ст. 151-1 встановлює, що рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені [1]. Відповідно до Рішення Конституційного Суду від 09.06.1998 року у справі про внесення змін до Конституції України, рішення і висновки Конституційного Суду України є однаково обов'язковими до виконання [3].

Нормами Закону України «Про Конституційний суд України» встановлено, що суд у рішенні, висновку може встановити порядок і строки їх виконання, а також зобов'язати відповідні державні органи забезпечити контроль за виконанням рішення, додержанням висновку, а також встановлено, що невиконання рішень Конституційного суду тягне за собою відповідальність, передбачену законом [2].

Доречно буде згадати про ще одне рішення КСУ, що стосувалося виконання його рішень. У рішенні Конституційного Суду України від 14.12.2000 року у справі про порядок виконання рішень Конституційного Суду України, зазначено, що рішення Суду мають пряму дію і для набрання чинності не потребують підтверджень з боку будь-яких органів державної влади. Обов'язок виконання рішення Конституційного Суду України є вимогою Конституції України, яка має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів [4]. КСУ звернув увагу на те, що незалежно від того, чи визначено в рішенні, висновку Конституційного Суду України порядок його виконання, відповідні державні органи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

У працях науковців у сфері конституційного права поширеною є думка про те, що наразі ключовою проблемою виконання рішень КСУ є їх ігнорування та не вчинення жодних дій для зміни законодавства або підзаконних нормативно-правових актів. [5, с. 81]

Найчастіше КСУ визнає неконституційними закони або певні норми, що в них містяться. Це спричинює утворення певної прогалини в законодавстві, яку необхідно терміново вирішити. В таких випадках безпосереднім суб'єктом виконання такого рішення є Верховна Рада України. Але на практиці можна побачити, що депутати інколи роками ігнорують відповідні «пусті місця» в законах та трапляються ситуації, коли стара норма визнана такою, що не відповідає Конституції України, а нову ще навіть не збираються приймати. В даному випадку вважаємо, що замало для повноцінного виконання рішення лише утриманні від застосування такої норми є недостатнім.

Яскравим прикладом того, скільки часу парламентарі можуть ігнорувати прогалину в законі є ситуація, яка виникла після прийняття Рішення Конституційного Суду від 14.07.2009 року у справі про конституційно встановлену процедуру набрання чинності законом, де було визнано неконституційною норму, що передбачала, що строк провадження у справах за конституційними поданнями та конституційними зверненням не повинен перевищувати три місяці. Але Верховна Рада не ухвалювала відповідні зміни закону «Про Конституційний Суд України». Таким чином, відповідна прогалина вирішилася лише у 2017 році з прийняттям вже нового закону. Тобто парламент вісім років не звертав увагу на дане рішення КСУ, а КСУ, в свою чергу, не мало строків, в межах яких повинно було здійснюватися конституційне провадження [6]. Іншим прикладом депутатської бездіяльності щодо виконання вже

інтерпретаційних рішень КСУ може бути Рішення Суду від 19.04.2001 року у справі щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання, в якому Суд зробив тлумачення ст. 39 Конституції України і дійшов до висновку, що визначення конкретних строків завчасного сповіщення з урахуванням особливостей форм мирних зібрань, їх масовості, місця, часу проведення тощо є предметом законодавчого регулювання, тобто фактично стверджував, що необхідно прийняти профільний закон, який буде регулювати дану сферу. Проте й досі законодавство України немає серед своїх актів прийнятого закону про мирні зібрання, не дивлячись на те, що пропонувалася велика кількість проєктів [7].

З цього приводу вчені дотримуються однієї позиції. Наприклад, Л. Чубар зазначає, що виконання рішень Конституційного Суду є завершальним етапом процедури конституційного контролю. Але питання виконання рішень і висновків Суду безпосередньо належить та знаходиться в рамках компетенції тих державних органів, органів місцевого самоврядування та посадових осіб, які є суб'єктами виконання таких рішень чи висновків. адресовано відповідне рішення чи висновок [8, с. 55]. В.Є. Скомороха зауважує, що загальнообов'язковість рішень Конституційного Суду висуває обов'язкову вимогу до органів, які прийняли правовий акт, що визнаний таким, що не відповідає Конституції, протягом деякого часу розпочати процедуру прийняття нового акта, аби уникнути прогалини в законодавстві [9, с. 632].

Відповідна проблема є проявом низького рівня правосвідомості вищих органів державної влади, залишається лише здогадуватися, який приклад вони надають іншим державним органам, які стоять нижче за ієрархією. До того ж досліджуване явище є частиною погано налагодженої конституційно-правової відповідальності загалом. Практика конституційної юрисдикції інших країн свідчить про те, що, можливо, доцільним є впровадження окремого державного органу, посадової особи або наділення вже існуючого органу повноваженнями щодо здійснення контролю за виконанням рішень КСУ.

Прикладом може слугувати Австрія. Там Основний закон покладає контроль за виконанням рішень Конституційного Суду на Федерального Президента. Відповідний контроль виконується уповноваженими органами Федерації чи земель, якізначаються на його розсуд, у тому числі таким органом, як федеральна армія [11, с. 106].

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що становлення дієвої та ефективної конституційної юрисдикції в Україні ще перебуває на перехідному етапі, коли законодавчо всі механізми та засоби врегульовані, проте на практиці виникає велика кількість проблем та протиріч. Основною проблемою функціонування Конституційного суду України вважаємо невиконання його рішень вищими органами державної влади, зокрема Верховною Радою України. На підставі зробленого дослідження, можемо зауважити, що зараз Суд має всі можливості для забезпечення впливу на депутатів щодо реалізації

в їхній діяльності положень рішень КСУ. Проте в ситуації, яка склалася в нашій державі, вважаємо за можливе провадження нового органу або посадової особи, яка б слідкувала та контролювала виконання рішень єдиного органу конституційної юрисдикції та виносила питання про притягнення винних осіб до відповідальності перед органами досудового розслідування.

Також пропонуємо законодавчо закріпити строки, в межах яких суб'єкти виконання рішень КСУ повинні такі рішення реалізувати задля того, щоб уникнути ситуацій, коли між визнанням певної норми неконституційною та прийняттям нової норми проходять роки, а прогалина в законодавстві негативно впливає на здійснення правосуддя.

Література:

1. Конституція України: Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141. № 254к/96-ВР.

2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 35, ст. 376. № 2136-VIII.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (справа щодо внесення змін до Конституції України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-98#Text> (дата звернення 08.10.2021).

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про чинність Закону України «Про Рахункову палату», офіційного тлумачення положень частини другої статті 150 Конституції України, а також частини другої статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» стосовно порядку виконання рішень Конституційного Суду України (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) 14 грудня 2000 року Справа N 1-31/2000 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-00#Text__дата звернення 08.10.2021).

5. Маркуш М. Шляхи підвищення ефективності виконання рішень Конституційного Суду України: теоретичні та практичні аспекти. Вісник Конституційного Суду України. 2009. № 5. С. 76-88.

6. Рішенням Конституційного Суду України від 14.07.2009 року (справа про конституційно встановлену процедуру набрання чинності законом) Справа N 1-22/2009 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-09#Text> (дата звернення 08.10.2021).

7. Рішення Суду від 19.04.2001 року (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання). Справа N 1-30/2001. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01#Text> (дата звернення 08.10.2021).

8. Чубар Л. Обов'язок державних органів виконувати рішення конституційних судів. *Вісник Конституційного Суду* 2001. № 5. С. 55-59.

9. Скомороха В. Є. Конституційна юрисдикція в Україні: проблеми теорії, методології і практики. МП Леся, 2007. С. 716.

10. Рішення Конституційного суду України у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої, абзаців першого, другого, четвертого, шостого частини п'ятої статті 141 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та положень пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» (справа про щомісячне довічне грошове утримання суддів у відставці) від 8 червня 2016 року № 4-рп/2016

11. Конституции государств Европы: в 3-х томах. Т. 1 . Под общ. ред. Л. А. Окуньков. НОРМА. 2001. С. 824.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-31>

ДЕЯКІ ЗАУВАЖЕННЯ ДО ЗАКОНОПРОЕКТУ № 7721 ПРО ДЕКОЛОНІЗАЦІЮ ГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Зозуля О. І.

*доктор юридичних наук, доцент,
завідуючий науковим сектором порівняльного
конституційного та муніципального права
Науково-дослідного інституту державного будівництва
та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

В умовах триваючої з 2014 року російсько-української війни питання протидії антиукраїнській, проросійській пропаганді, у тому числі позбавлення гуманітарної сфери України символізму т.зв. «руського міру», наразі відповідає нагальним суспільним запитам і національним інтересам протидії триваючій проти України агресії Російської Федерації. У цьому контексті слід відзначити загалом із позитивного боку ініціативи щодо законодавчого врегулювання зазначених питань, зокрема законопроект від 01.09.2022 р. реєстр. № 7721. Разом із тим, даний законопроект не позбавлений деяких недоліків і прогалин, що мають бути враховані та опрацьовані в рамках законодавчої процедури з метою дотримання норм Конституції

України та прав людини, а також забезпечення ефективного правозастосування. З огляду на це нами й вбачаються актуальними питання законодавчих засад деколонізації гуманітарної сфери України.

Передусім, відмітимо, що попри наявність у ст.1 законопроекту визначень деяких термінів він залишається переобтяжений термінами, що не мають ані усталеного загальнолексичного розуміння, ані чіткого, однозначного юридичного змісту. Це значною мірою ускладнюватиме правозастосування й створюватиме передумови для довільної інтерпретації його положень. Зокрема йдеться про такі терміни як «російська імперська гегемонія», «фруський мір», «російський понаднаціональний імперський простір», «російське месіанство», «імперська експансія держави-агресора» тощо. Також викликає питання коректність використання відносно України саме терміну «деколонізація», оскільки у політико-правовому значенні вона ніколи не була колонією або підмандатною територією СРСР чи Російської імперії. Натомість більш доречно було би говорити, наприклад, про «протидію ідеології русского міра».

Потребує суттєвого уточнення визначення у ч.1 ст.4 законопроекту принципом державної політики деколонізації неприпустимості діяльності політичних партій і об'єднань громадян, «формальними або неформальними програмними цілями» яких є «заперечення існування України та українського народу, елементи ідеології русского міра, пропаганда російського нацистського тоталітарного режиму». Так, фактичне визнання достатнім для заборони об'єднання громадян наявності лише певних «неформальних» програмних цілей (навіть без вчинення реальних дій щодо їх реалізації) не узгоджується з нормою ч. 1 ст. 37 Конституції України. Такий підхід не забезпечує необхідну правову визначеність та створює умови для обмеження конституційного права на свободу об'єднання через можливий надмірний суб'єктивізм пошуку та юридичної оцінки «неформальних програмних цілей» громадських формувань. Тому у даному разі коректніше мало би йтися про зміст як закріплених програмних цілей, так і практичної діяльності об'єднань громадян.

При цьому, вищеозначене «заперечення існування України та українського народу, елементи ідеології русского міра...» змістовно вже охоплюється конституційними підставами заборони об'єднань громадян. З огляду на це обґрунтованим вважаємо не стільки формулювання нового принципу заборони діяльності певних об'єднань громадян, скільки покладення в основу державної політики деколонізації існуючої конституційної заборони утворення та діяльності відповідних об'єднань громадян.

Іншим принципом державної політики деколонізації у ч. 1 ст. 4 законопроекту визначено «всебічну підтримку Томосу про автокефалію Православної Церкви України як основи деколонізації України у релігійній сфері». Щодо цього зауважимо нерозкритість законопроектом реального змісту даного принципу, зокрема суб'єктів і можливих/

обов'язкових форм подібної «всебічної підтримки Томосу». Тим більше в контексті потреби дотримання конституційного принципу релігійного плюралізму та відокремленості релігійних організацій від держави, що не має допускати опосередковане відведення особливої ролі у державній політиці деколонізації окремого внутрішньо-організаційному заходу окремої релігійної організації.

При цьому, «заперечування автокефалії Православної церкви України та її канонічного статусу, правової бездоганності Томосу про автокефалію» у п. 10 ч. 2 ст. 5 законопроекту пропонується розглядати як один із різновидів антиукраїнської, проросійської пропаганди. Наголосимо, що статус Православної церкви України де-юре прямо не пов'язаний з питаннями державності України, її суверенітету та національної безпеки. Тому у захисті та відстоюванні державою суто релігійного статусу даної релігійної організації може вбачатись надання державою їй певних преференцій та втручання у релігійну сферу, що порушуватиме ч. 1 ст. 15, ч. 3 ст. 35 Конституції України.

Зазначимо, що згідно ст.6 законопроекту забороняється трансляція та публічний показ програм телерадіоорганізацій, які підпадають під юрисдикцію Російської Федерації або прирівнюються до них. Водночас вказане містить прогалину, не охоплюючи випадки трансляції програм (які містять антиукраїнську, проросійську пропаганду) телерадіоорганізацій та інших суб'єктів у сфері медіа не Російської Федерації, а інших країн.

Також не можна погодитись із передбаченим п. 9 ч. 1 ст. 6 законопроекту виключенням із заборони трансляції програм телерадіоорганізацій Російської Федерації їх трансляції у місцях де присутні особи, які належать до «кола сім'ї або близьких знайомих цієї сім'ї». Адже юридична невизначеність категорії «близькі знайомі сім'ї» фактично створює передумови для формально легального публічного відтворення серед значного кола осіб програм телерадіоорганізацій Російської Федерації.

Відповідно до ч. 5 ст. 7 законопроекту ним встановлюються загальні підстави для відмови у наданні погодження на спорудження пам'ятників, тоді як додаткові підстави можуть визначатись Положенням, затверджуваним центральним органом виконавчої влади у сфері культури. На нашу думку, з метою забезпечення більшої правової визначеності та недопущення надмірного обмеження у підзаконному порядку прав громадян на спорудження пам'ятників доцільно закріпити виключний перелік означених підстав саме на законодавчому рівні. Тим більше, що з огляду на загальну мету відмови у погодженні спорудження пам'ятника, пов'язану з протидією антиукраїнській пропаганді, перелік підстав для такої відмови цілком може бути сталим і постійним.

Те ж саме загалом стосується й передбаченого ч. 3 ст. 8, ч. 3 ст. 9 законопроекту аналогічного затвердження в окремих Положеннях додаткових підстав відмови у наданні погодження на використання

власних імен фізичних осіб, географічних назв у найменуванні закладів культури та закладів освіти.

Відзначимо, що у ч. 6 ст. 7 законопроекту передбачено прийняття рішення про демонтаж пам'ятників, встановлених з порушенням вимог цього законопроекту, місцевою радою, сільським, селищним, міським головою або головою обласної державної адміністрації. Разом із тим, даний механізм містить прогалину, пов'язану з можливим фактичним неприйняттям головою обласної державної адміністрації рішення про демонтаж відповідних пам'ятників у встановлений строк або з судовим оскарженням та наступним скасуванням його рішення (у разі спливу строку для його перезатвердження). Вказане має бути враховане у процедурі прийняття рішення про демонтаж пам'ятників задля недопущення її блокування через сплив строків прийняття рішення про це.

Запропоновані у ст. 8 законопроекту обмеження щодо назв закладів культури стосуються тільки тих з них, які засновані на державній або комунальній формі власності. Водночас навряд чи відповідає цілям даного законопроекту щодо протидії антиукраїнській пропаганді відсутність потреби одержання погодження на використання імен фізичних осіб, географічних назв у найменуванні закладів культури, заснованих вже на приватній формі власності. Те саме стосується й викладеного у ст. 9 законопроекту ідентичного підходу до погодження найменувань лише державних та комунальних закладів освіти.

А у ст. 10 законопроекту встановлено заборону присвоєння географічним об'єктам і об'єктам топоніміки назв, пов'язаних з державою-окупантом. Тут як прогалину маємо зауважити, що не передбачається жодних механізмів і строків перегляду вже існуючих назв географічних об'єктів і об'єктів топоніміки, які у розумінні законопроекту можуть бути пов'язані з державою-окупантом.

Суміжним недоліком законопроекту вбачається відсутність й інших належних процедур реалізації його положень, зокрема порядку контролю дотримання встановлених заборон, порядку запобігання, встановлення фактів антиукраїнської, проросійської пропаганди та реагування на них тощо.

Встановлена ст. 11 законопроекту вимога щодо відповідного перейменування релігійних організацій, афілійованих з релігійними організаціями держави-агресора, сама по собі не обмежує конституційне право на свободу віросповідання чи безпосередню релігійну діяльність таких релігійних організацій. При цьому, в рамках удосконалення порядку їх перейменування слушним було би закріпити строк, протягом якого компетентний центральний орган виконавчої влади повинен надіслати повідомлення такій релігійній організації про необхідність приведення її назви у відповідність до вимог даного законопроекту.

Крім цього, досить дискусійним є запровадження відповідних штрафів за порушення лише окремих вимог даного законопроекту (наприклад, щодо заборони антиукраїнської, проросійської пропаганди),

водночас не передбачаючи подібних стягнень за порушення вимог щодо географічних назв та назв об'єктів топоніміки, спорудження пам'ятників тощо.

Таким чином, триваюча проти України військова, політична та інша агресія Російської Федерації виявляє необхідність системного реагування держави щодо позбавлення гуманітарної сфери України символізму т.зв. «руського міру». Спрямовані на це законодавчі ініціативи не мають допускати використання не юридичних, не узгоджених між собою термінів, відсутності належних правових процедур і строків реалізації встановлених правил і обмежень, контролю за їх дотриманням; а також не повинні виходити за межі конституційних підстав заборони об'єднань громадян, надавати преференції окремим релігійним організаціям чи допускати підзаконне розширення підстав відмови у погодженні спорудження пам'ятників тощо.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-32>

СУЧАСНА ПАРАДИГМА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Зотов Н. М.

аспірант кафедри кримінального права і процесу

Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»

м. Львів, Україна

Національна безпека України – запорука демократичного розвитку, поступу держави; захист суверенітету, конституційного ладу та національних інтересів від реальних та потенційних ризиків.

Законодавчо регламентація національної безпеки здійснюється Законом України «Про національну безпеку України», згідно якого, національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1].

Економіка виступає платформою функціонування та стабільного розвитку держави, отже, забезпечення стійкості економічної системи до впливу негативних чинників, та, водночас, інтегрованої до міжнародного економічного простору, є одним із найважливіших завдань національної політики держави. Упродовж останніх восьми років, економіка України, не зважаючи на виклики гібридної війни, пандемії COVID-19, поступово репрезентувала відновлювальне зростання (позитивна динаміка ВВП, зростання середньої номінальної заробітної плати, підвищення реальних доходів громадян та їх добробуту).

Унаслідок повномасштабної війни, розв'язаної РФ, економіка України зазнала змін. Сукупно (за даними опитування «Advanter Group» станом на 10.06.2022 р.), майже половина підприємств зупинені (18,7%) або майже зупинені (28,1%), загальні прямі втрати МСБ оцінюються у 83 млрд. доларів США, бізнес-активність скорочується, а експортери стикаються з обмеженими можливостями через блокаду портів – поточні логістичні маршрути покривають менше 20% експорту. Понад 10 млн. українців (~25% населення) покинули свої домівки, у тому числі 7,5 млн. виїхали за кордон. У результаті щонайменше 3 млн. українців уже втратили роботу, а 53% населення ризикують її втратити (за даними ООН). Зростання рівня безробіття, за приблизними оцінками, перевищило 30%. Рівень заробітної плати, за експертними оцінками, знизився з 9 до 58% у різних сферах економічної діяльності, а заборгованість із заробітної плати перевищила 3 млрд. грн. Видатки бюджету зросли майже вдвічі через збільшення витрат на оборону, підтримку бізнесу та гуманітарну допомогу [3, с. 4].

В умовах сьогодення, особливого значення набуває проблематика пошуку шляхів гарантування економічної безпеки та забезпечення сталого економічного розвитку. В Україні існує потреба не лише в адаптації, а й у створенні новітньої парадигми економічної безпеки на різних рівнях управління. Економічна безпека – це стан національної економіки, який забезпечує стійкість до системних ризиків, забезпечує конкурентоспроможність у глобальному економічному середовищі та характеризує здатність до сталого збалансованого зростання.

Стратегія національної безпеки України, визначає забезпечення економічної безпеки одним з основних напрямів державної політики України [2].

Забезпечення національних економічних інтересів вимагає формування і реалізації стратегічного курсу у сфері забезпечення економічної безпеки, спрямованого як на стале нарощення конкурентоспроможності економіки України, так і на поступове зміцнення економічної стійкості та відповідно невразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз. Отже, стратегічний курс у сфері забезпечення економічної безпеки має два взаємопов'язаних напрями – напрям розвитку та безпековий напрям. Порушення територіальної цілісності України внаслідок збройної агресії, залишається головним зовнішнім викликом національній безпеці. Продовження втручання Російської Федерації у внутрішні справи інших держав для посилення власних позицій на міжнародній арені є викликом для всього демократичного світу [2].

Оскільки, цим нормативно-правовим актом національні інтереси України трактовано, як : « ... життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» [4], можемо стверджувати

що забезпечення стійкого розвитку національної економіки на усіх її рівнях й здатність протидіяти будь-яким загрозам виступає предметом національної безпеки, а, отже, економічна безпека є складовою національної безпеки.

«Економічна безпека – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання» [4].

У наукових колах [5] домінують чотири концептуальні підходи трактування економічної безпеки:

- 1) механізм протидії зовнішнім та внутрішнім ризикам;
- 2) інструмент гарантування економічної свободи;
- 3) спосіб забезпечення конкурентного розвитку та утвердження національної економіки;
- 4) система захисту національних економічних інтересів.

Під економічною безпекою країни розуміють таке поєднання економічних, політичних та правових умов, які можуть забезпечити довгострокове виробництво максимальної кількості економічних ресурсів на душу населення найбільш ефективним способом [6, с. 108].

Для обчислення інтегрального індексу економічної безпеки використовують 9 складових економічної безпеки (субіндексів): виробнича; демографічна; енергетична; зовнішньоекономічна; інвестиційно-інноваційна; соціальну; макроекономічна; продовольча; фінансову. Проте, дотепер, не розроблено уніфікований нормативно-правовий документ, який би регламентував дефініцію економічної безпеки, методологію та методику економічної безпеки.

Економічна безпека – це домінанта національної безпеки, універсальна економіко-правова категорія, яка репрезентує діяльність органів публічного управління у сфері забезпечення стійкого розвитку національної економіки та забезпечення добробуту громадян.

Література:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018. № 2469-VIII. Дата оновлення: 15.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 01.10.2022).

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015. № 287/2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 01.10.2022).

3. Проект Плану відновлення України: Матеріали робочої групи «Відновлення та розвиток економіки. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/economic-recovery-and-development.pdf> (дата звернення: 01.10.2022).

4. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. № 1277 від 29.10.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13/sp:wide> (дата звернення: 01.10.2022 р.).

5. Скорук О.В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 6 (3). С. 39-42.

6. Яковенко Р. В., Сігова Х. В. Економічна безпека України : поняття, структура та проблема забезпечення. *Сучасні проблеми економічної теорії, маркетингу та моделювання соціально-економічних систем* : матеріали Першої Всеукраїнської науково-практичної конференція (заочної), (м. Кропивницький, 28-29 квітня 2017 р.). Кропивницький: «Ексклюзив-систем», 2017. С. 108-112.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-33>

КЛАСИФІКАЦІЯ МАЙНА ЯК ОБ'ЄКТА ПРАВОВІДНОСИН ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Ільків О. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету*

*Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

У підготовленому ОБСЄ науково-методичному посібнику «Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя» [1] розкривається питання класифікації видів «майна» в розумінні статті 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція).

Щоб скористатися захистом статті 1 Першого протоколу особа повинна мати хоч якесь право, передбачене національним законодавством, яке може вважатися правом власності з точки зору Конвенції. Цей момент ілюструється розглядом багатьох заяв Європейським судом з прав людини (далі – Суд).

Як і поняття «цивільних прав і обов'язків», концепція «майна» в розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції має автономне значення, тобто не обмежується власністю на матеріальні речі та не

залежить від формальної класифікації у національному праві: певні інші права та інтереси, які становлять активи, також можуть вважатися «правом власності», а відтак і «майном». Отже, при з'ясуванні змісту поняття «майно» недостатньо керуватися національним законодавством держав-учасниць Конвенції. Щоб вирішити питання щодо застосування статті 1 Першого протоколу до Конвенції до конкретної справи Суд повинен з'ясувати, чи надають обставини справи в цілому заявнику право на самостійний інтерес, який захищається цією статтею.

Аналізуючи практику розгляду Судом справ щодо порушення права володіння майном, ми можемо зробити висновок, що поняття «майно», як і «власність», має досить широке тлумачення й охоплює цілу низку економічних інтересів (активів) – як матеріальних, так і нематеріальних. Розглянемо деякі з них детальніше.

У контексті статті 1 Першого протоколу Конвенції Судом розглядалися справи щодо порушення права власності, де об'єктами були:

- усе «власне» майно особи, що може входити до складу спадщини, і яке можна заповісти («Маркс проти Бельгії» (the Marckx case), рішення від 27 квітня 1979 р., п. 64), тобто наявне майно (“existing possessions”);

- нерухомість, зокрема, маєтки («Колишній Король Греції та інші проти Греції» (The Former King Of Greece and Others v. Greece), заява № 25701/94, рішення від 23 листопада 2000 р.), земельна ділянка та будинок, будинки («Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (Sporrong and Lönnroth v. Sweden), рішення від 23 вересня 1982 р., заяви № № 7151/75; 7152/75, серія А, № 52) та інша нерухомість;

- прибутки, що випливають з власності, зокрема, орендна плата (рента), передбачена договором, добровільно укладеним відповідно до законодавства («Меллахер та інші проти Австрії» (Mellacher and Others v. Austria), заяви № № 10522/83; 11011/84; 11070/84, рішення від 19 грудня 1989 р.);

- рухоме майно, наприклад, картина (зокрема, «Портрет молодого селянина» Ван Гога був предметом розгляду у справі «Беелер проти Італії» (Beyeler v. Italy) [GC] від 5 січня 2000 р., заява № 33202/96), або речі особи, що знаходяться в її помешканні («Новоселецький проти України» (Novoseletskiy v. Ukraine), заява № 47148/99, рішення від 22 лютого 2005 р.);

- банківські внески («Гайдук та інші проти України» (Остаточна ухвала щодо прийнятності заяв № 45526/99 [...], поданих Іваном Юрійовичем Гайдучком та іншими проти України від 2 липня 2002 р.);

- частка у пенсійному фонді («Мюллер проти Австрії», ухвала щодо прийнятності заяви № 6849/72, поданої Christian Muller v. Austria від 16 грудня 1974 р.;

- кошти/присуджені суми, належні до виплати заявникам на підставі остаточного і обов'язкового до виконання арбітражного

рішення («Грецькі нафтопереробні заводи «Стран» та Стратіс Андреадіс проти Греції») (Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece), заява № 13427/87, рішення від 21 листопада 1994 р.);

- кошти, належні заявникам на підставі судових рішень, які є остаточними та підлягають виконанню («Бурдов проти Росії») (Burdiv v. Russia), заява № 59498/00, рішення від 7 травня 2002 р., п. 40);

У Рішеннях по справах «Бурдов проти Росії» (Burdiv v. Russia) від 7 травня 2002 р., заява № 59498/00, п. 40; «Ясіуньене проти Литви» (Jasiūnienė v. Lithuania) від 6 березня 2003 р., заява № 41510/98, п. 45. Суд звертає увагу на свою практику, де неможливість для заявника домогтися виконання рішення на його чи її користь становить втручання у право на мирне володіння майном, як вказано у першому реченні пункту першого статті 1 Першого протоколу.

- «активи», які можуть виникнути, зокрема, на підставі позову про відшкодування шкоди, який виникає з її заподіянням («Прессос Компанія Нав'єра С.А. та інші проти Бельгії») (Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium) (1), заява № 17849/91, рішення від 28 жовтня 1995 р.;

- «правомірні очікування» / «законні сподівання» вчиняти певні дії відповідно до виданого державними органами дозволу (наприклад, правомірні сподівання бути здатним здійснювати запланований розвиток території, з огляду на чинний на той час дозвіл на промислове освоєння землі (Справа «Пайн Велі Девелопмент Лтд. та інші проти Ірландії») (Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland), заява № 12742/87, рішення від 23 жовтня 1991 р.);

- майнові права, наприклад, набуте на підставі заповіту право на одержання орендної плати (ренти) за користування земельною ділянкою (ухвала щодо прийнятності заяви № 10741/84 S. v. the United Kingdom від 13 грудня 1984 р.);

- приватні власні інтереси, визнані відповідно до національного права (справа «Беєлер проти Італії») (Beyeler v. Italy), рішення [GC] від 5 січня 2000 р., заява № 33202/96);

- акції компанії (ухвала щодо прийнятності заяв № № 8588/79 та 8589/79 Lars Bramelid and Anne-Marie Malmström v. Sweden від 12 жовтня 1982 р.; «Совтрансавто-Холдинг» проти України) (Sovtransavto Holding v. Ukraine), заява № 48553/99, рішення від 25 липня 2002 р.;

- патенти;

- «гудвіл» (goodwill) – накопичені нематеріальні активи підприємства, що включають її найменування, репутацію, ділові зв'язки (в тому числі клієнтуру), товарні знаки та ін.; власність «фірми» (Ван Марле та інші проти Нідерландів») (Van Marle and Others), заяви № 8543/79, 8674/79, 8675/79 та 8685/79, рішення від 3 червня 1986 р.;

- інше «майно», що «становить економічну цінність», зокрема, необхідні для здійснення підприємницької діяльності дозволи чи

ліцензії (справа «Тре Тракторер Актіболаг проти Швеції» (Tre Traktörer Aktiebolag v. Sweden), рішення від 7 липня 1989 року, серія А, № 159).

Отже, поняття «майно» в розумінні статті 1 Першого протоколу Конвенції має автономне значення. Це, насамперед, означає, що національне законодавство держав-учасниць Конвенції не може вважатися остаточним при з'ясуванні його змісту, проте Суд може визнати за доцільне застосувати національне законодавство. Водночас, це передбачає обізнаність – насамперед, на національному рівні – з позицією Суду щодо тих чи інших питань. Особливо зазначена проблема є актуальною, коли підхід Суду є більш широким, аніж у національного законодавця.

Наприклад, визнання майном «правомірних очікувань» не вписується в традиційну канву об'єктів цивільних прав за чинним Цивільним Кодексом України, як і визнання економічних інтересів за ліцензією на право здійснення певного виду діяльності. Тобто, документи дозвільного характеру можуть водночас визнаватися «активами» та охоплюватися поняттям «майна». Такі ситуації вимагатимуть від органів правосуддя, враховуючи вимоги Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV, вирішення справ з урахуванням не лише національного законодавства, але й Конвенції та практики ЄСПЛ.

У рішенні у справі ««Інтерсплав» проти України» (Intersplav v. Ukraine) від 9 січня 2007 року, заява № 803/02 – ЄСПЛ визнав порушення статті 1 Першого протоколу, оскільки фактично постійні затримки відшкодування і компенсації у поєднанні із відсутністю ефективних засобів запобігання або припинення такої адміністративної практики, так само як і стан невизначеності щодо часу повернення коштів заявника, порушив «справедливий баланс» між вимогами публічного інтересу та захистом права на мирне володіння майном.

Рішення у справі ««Україна-Тюмень» проти України» (Ukraine-Tyumen v. Ukraine) від 22 листопада 2007 року, заява 22603/02, є показовим прикладом того, що відповідаючи інтересам суспільства, певна дія, вчинювана органами влади, все одно може порушувати права особи через її непропорційність.

Література:

1. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів / 2-ге вид. випр., допов. Київ. 2015. 208 с.

РОЗВИТОК ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ В ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Капітаненко Н. П.

доктор юридичних наук,

професор кафедри цивільно-правових дисциплін

*Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Сучасний етап розвитку контролю як явища характеризується посиленням уваги до нього з боку громадськості, що зумовлено багатьма чинниками, у тому числі потребами підвищення відповідальності органів публічної влади за прийняті рішення та забезпечення ефективного механізму захисту прав і свобод людини в процесі трансформації багатьох галузей суспільства, зокрема у сфері права інтелектуальної власності. Перманентний процес гарантування законності та правопорядку в українському суспільстві визначає необхідність становлення вітчизняного законодавства задля вдосконалення практики застосування норм права в усіх напрямках суспільного розвитку, зокрема щодо сфери інтелектуальної власності [1, с. 151].

Особливий інтерес до питання становлення громадського контролю в цілому, його інституалізації та функціонування викликаний також реформуванням системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні, процесом імплементації норм Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [2] та гармонізацією українського і європейського законодавства. Це актуалізує важливість та практичну доцільність теоретико-практичних досліджень вказаної проблематики.

Варто зауважити, що не зважаючи на актуальність процесу формування громадянського суспільства, чинне законодавство України та юридична наука використовують значну кількість термінів для характеристики громадськості – громадські формування, недержавні організації, неприбуткові організації, громадські об'єднання, некомерційні організації, об'єднання громадян, неурядові організації тощо [3, с. 200]. Така термінологічна еkleктичність породжує певну плутанину і не сприяє об'єктивному вирішенню ситуацій у правозастосовній практиці з питань статусу громадськості в Україні.

Розглядаючи категорію «громадський контроль», варто визнати, що його офіційне визначення в українському законодавстві також відсутнє.

Певні кроки суб'єктів законодавчої ініціативи стосовно розроблення законопроектів про громадський контроль не знайшли відображення в прийнятих законах. На наш погляд, громадський контроль в Україні слід розуміти як діяльність суб'єктів громадськості щодо встановлення відповідності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування вимогам, передбаченим чинним законодавством, і сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики.

Правовими підставами прояву громадського контролю у сфері інтелектуальної власності постають, передусім, положення Конституції України про те, що єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 5), громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами (ч. 1 ст. 38) [4]. Відтак, громадяни України наділені правом бути активними учасниками процесу вироблення, прийняття та реалізації рішень щодо управління державою. Однією із складових становлення публічного управління в Україні є формування та подальший розвиток інституції громадського контролю, зокрема у сфері інтелектуальної власності.

Виходячи із доктринального розуміння громадського контролю, суб'єктами, які здійснюють контрольні функції у сфері інтелектуальної власності є: громадські ради, які функціонують при органах виконавчої влади у сфері інтелектуальної власності; громадські організації, що об'єднують фахівців у вказаній галузі; організації колективного управління у сфері авторського права і суміжних прав; творчі спілки.

Відповідно до існуючих засад, об'єктами громадського контролю у сфері інтелектуальної власності є діяльність органів виконавчої влади по дотриманню вимог чинного законодавства.

Слід зауважити, що забезпечення громадського контролю в досліджуваній галузі має забезпечуватися встановленням юридичної відповідальності за незалучення громадськості до вирішення питань врядування. Чинне законодавство не передбачає безпосередньо відповідальності щодо вказаного питання. Існує відповідальність за порушення законодавства про державну реєстрацію нормативно-правових актів (ст. 188-41 КУпАП) і за порушення права на інформацію та права на звернення (ст. 212-3 КУпАП). Прийняття норми права, яка б передбачала відповідальність за порушення права громадськості брати участь в управлінні державними справами, посилить значення громадського контролю в суспільстві, зокрема у сфері інтелектуальної власності.

Нормативно-правовий аналіз надає можливість визначити значний інструментарій по здійсненню громадського контролю у досліджуваній галузі: громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади чи нормативно-правових актів; громадська антикорупційна експертиза проектів нормативно-правових актів; консультації з громадськістю у формі публічного громадського обговорення; офлайн/онлайн наради

громадських рад; офлайн/онлайн засідання робочих груп громадських рад; дискусії громадськості і представників органів державної влади; електронні консультації; інформування про діяльність; звернення громадян до органів влади. Всі форми громадського контролю пов'язані між собою, а їх комплексне застосування забезпечує ефективність контрольної діяльності.

Отже, сутність громадського контролю у сфері реалізації права інтелектуальної власності полягає у встановленні відповідності діяльності органів державної влади вимогам, передбаченим чинним законодавством, щодо інтелектуальної власності. Контроль громадськості у сфері інтелектуальної власності є закономірною тенденцією реформування державного управління в означеній галузі відповідно до низки стратегічних документів задля утвердження принципів публічного управління. Законодавство визнає за громадськими організаціями у сфері інтелектуальної власності дорадчу демократію. Поєднання державного і громадського контролю, участь громадськості у виборі оптимальних рішень органів державної влади сприяє формуванню в Україні громадянського суспільства

Потребують подальшого дослідження та вдосконалення форм громадського контролю, уніфікації процедури участі громадськості в нормотворчій та практичній діяльності, відповідальності органів державної влади за порушення у відповідній галузі державного управління. Вказані пропозиції поряд з іншими питаннями мають бути відображені в Законі України про громадський контроль, потреба в якому є нагальною в умовах формування в країні інституцій публічного управління в процесі європейської інтеграції.

Література:

1. Капітаненко Н. П. Громадський контроль у сфері реалізації права інтелектуальної власності. *Правові новели*. 2021. № 13. С. 150–159.
2. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. ст.2021.
3. Віхляєв М.Ю. Види громадських об'єднань в Україні: питання законодавчої плутанини та теоретичний пошук способів її розв'язання. *Науково-інформаційний вісник «Право»*. 2013. № 7. с.200 – 2005.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст.141.

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОКУРОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Карпунцов В. В.

доктор юридичних наук,

професор кафедри політичних наук і права

*Київського національного університету будівництва і архітектури
м. Київ, Україна*

Основоположний документ, що визначає міжнародні стандарти прокурорської діяльності, – Рекомендація (R)19 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи щодо ролі державного обвинувачення в системі кримінального правосуддя, прийнята Комітетом Міністрів 6 жовтня 2000 р. на 724-му засіданні заступників міністрів. Цим документом визначені функції прокуратури. Так, відповідно до Рекомендації прокурори є представниками органів державної влади, які від імені суспільства та в інтересах держави гарантують застосування закону, коли його порушення веде до кримінальних санкцій, враховуючи як права фізичної особи, так і необхідну ефективність системи кримінального судочинства.

Соціальна місія органів прокуратури зумовлена соціальною спрямованістю її функцій. Тому призначення органів прокуратури більшою мірою виражається саме в її функціях. А отже, з урахуванням аналізу різних точок зору виокремлюються основні ознаки соціального призначення органів прокуратури: 1) пов'язаність із суспільними відносинами; 2) інтегрованість у соціальне середовище; 3) ґрунтування на принципах рівності, свободи, справедливості; 4) наявність взаємного впливу суспільних інститутів та органів прокуратури один на одного; 5) пов'язаність з особливостями громадських відносин суспільства. Таким чином, соціальне призначення органів прокуратури – це форма впливу системи певного органу на суспільні відносини в Україні, яка виявляється у таких її функціях, як: забезпечення захисту прав та свобод людини і громадянина, утвердження режиму законності в діяльності різних інститутів громадянського суспільства, громадської безпеки та правопорядку, підвищення рівня правосвідомості та правової культури населення, яка заснована на принципах рівності, свободи, справедливості [1, с. 24]. Отже, соціологічний підхід передбачає розкриття причинно-наслідкових зв'язків в адміністративно-правовій дійсності та теорії.

Функції прокуратури зумовлюють її роль, значення і місце в державному механізмі, а також її систему та структуру. Система функцій впливає на соціальну компетентність органів прокуратури, їх призначення [2, с. 122]. При цьому, як влучно зазначає В.С. Ковальський, у сучасних умовах завдяки реалізації у прокурорському нагляді вимог державної влади діяти в інтересах усієї держави відбувається

поступова трансформація з карально-обвинувальної на обвинувально-захисну форму реалізації охоронної функції права [3, с. 193].

У функціональному аспекті прокуратура має самостійні і відокремлені напрями діяльності, увесь масив яких не збігається з функціями жодної з гілок влади чи окремого органу. Поширення визначення функції через напрям певної діяльності є не зовсім точним, оскільки напрям – це шлях до певної мети. Більше того, в межах однієї функції можна виділити декілька напрямів, видів процесуальної діяльності. Дещо умовно можна визначити функції прокуратури як вид діяльності її органів і посадових осіб, здійснювані в межах їхньої компетенції, обумовлені соціальним призначенням прокуратури і спрямовані на виконання покладених законом на прокуратуру завдань [2, с. 123].

Більшість науковців вважає, що пріоритетною функцією прокуратури є захист прав і законних інтересів громадян. У теперішній час прокуратура виступає дієвою інстанцією, де людина може знайти реальну, швидко і безкоштовну допомогу в захисті своїх прав [4, с. 119].

Така мета прокурорської діяльності конкретизується при виконанні завдань трьох рівнів, які є загальними та реалізуються у всіх сферах прокурорської діяльності і при здійсненні всіх покладених на прокуратуру функцій: 1) захист прав і свобод людини. Це зумовлює правозахисний характер прокурорської діяльності і кореспондує до положень ст. 3 Конституції України. Таким чином, захист прав і свобод людини і громадянина є першочерговим завданням прокуратури, визначає зміст і характер покладених на неї функцій. З іншого боку, прокуратура є однією зі складових механізму утвердження і забезпечення прав і свобод людини, що функціонує задля виконання відповідного обов'язку держави, задекларованого у ст. 3 Конституції України і до якого, крім прокуратури, включають також діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, центрів надання безоплатної вторинної правової допомоги, адвокатури та ін.; 2) захист загальних інтересів суспільства. Завданням прокурорської діяльності є захист не лише прав та свобод конкретного індивіда, але й суспільства в цілому. При цьому діяльність прокуратури спрямована на захист економічних, політичних, культурних, духовних та інших цінностей суспільства. Захист суспільних інтересів тісно пов'язаний із захистом прав і свобод людини, оскільки одним із найголовніших інтересів суспільства є всебічна правова захищеність індивіда, і навпаки – суспільні інтереси виражають загальні потреби членів суспільства, кожної окремої людини; 3) захист загальних інтересів держави. Очевидно, що прокуратура як орган державної влади покликана захищати інтереси держави, серед яких пріоритетними для органів прокуратури є забезпечення незалежності й обороноздатності України, фінансово-економічні інтереси держави, передусім у бюджетній та земельній сферах, належне функціонування системи кримінальної юстиції, а також пенітенціарної системи тощо. Необхідно

значити, що захист державних інтересів нерозривно пов'язаний із захистом інтересів суспільства, а також, у свою чергу, із захистом прав і свобод людини [5, с. 241].

Позиції науковців стосовно включення прокуратури до органів судової влади не є безпідставними, оскільки реалізація прокуратурою покладених на неї функцій безпосередньо пов'язана зі здійсненням правосуддя. Проте необхідно обов'язково враховувати, що в разі включення прокуратури до числа органів судової влади особливої уваги потребуватиме недопущення незаконного впливу прокурорів на особливий статус, повноваження і незалежність суддів, і навпаки [6, с. 40].

Дослідження управління органами прокуратури дає змогу зробити висновок про їх різносторонній та багатоаспектний характер, що насамперед пов'язано з виконанням ними специфічних завдань та функцій, які закріплені в Конституції України та Законі України «Про прокуратуру». Управління в органах прокуратури регулюється матеріальними та процесуальними (процедурними) адміністративно-правовими нормами, які визначаються в науковій літературі як «обов'язкове правило поведінки, що встановлене й охороняється державою, метою якого є регулювання суспільних відносин, що виникають, змінюються і припиняються у сфері публічного управління» [7, с. 285].

Засновуючись на вищевказаних наукових позиціях, відзначимо, що завдання управління органами прокуратури базуються на актуальності ситуації взаємовідносин між прокуратурою та іншими суб'єктами соціально-політичної дійсності і полягають сьогодні у зміцненні авторитету органів прокуратури. До завдань управління органами прокуратури необхідно віднести: підвищення прозорості у діяльності прокуратури, доведення до широких верств населення інформації про соціальне призначення, правовий статус та особливості діяльності прокуратури в Україні; залучення представників громадськості до обговорення напрямів реформування органів прокуратури, шляхів вирішення актуальних проблем, що постають перед її працівниками під час виконання покладених на них повноважень; прогнозування можливості виникнення соціальної напруженості в окремих соціальних групах у сфері інтересів діяльності прокуратури та вжиття заходів щодо їх попередження; підвищення кваліфікації працівників органів прокуратури, насамперед оволодіння ними навичками якісного та ефективного спілкування; удосконалення відомчої нормативно-правової бази; організація постійних соціологічних досліджень громадської думки щодо діяльності органів прокуратури.

Органи прокуратури як органи публічної влади виконують відповідно до своїх завдань частину функцій держави. Кожне з цих завдань припускає здійснення власного набору функцій. Концептуальна, на наш погляд, зміна підходу до визначення публічної влади зумовила необхідність дослідження функціональної природи органів прокуратури крізь призму поняття публічної влади.

Література:

1. Єрмаков Д.І. Адміністративно-правове забезпечення формування позитивного іміджу органів прокуратури України : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Міжнародний університет бізнесу і права. Херсон, 2013. 212 с.
2. Михайленко О.Р. Прокуратура України: підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2011. 336 с.
3. Ковальський В.С. Охоронна функція права : монографія. К.: Юрінком Інтер, 2010. 336 с.
4. Беззубов Д.О. Трансформація та розвиток адміністративного права в умовах сучасного правотворення: навч. посібник. К. : «МП Леся», 2014. 176 с.
5. Сучасна правова енциклопедія. О.В. Зайчук, О.Л. Копиленко, Н.М. Онищенко [та ін.] / за заг. ред. О.В. Зайчука; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. К.: Юрінком Інтер, 2009. 384 с.
6. Колесник Т. Шляхи удосконалення адміністративного законодавства, яке регулює механізм реалізації гарантій незалежності прокуратури в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 4. С. 39–44.
7. Рибалка Н.О. Особливості визначення системи та структури органів прокуратури України. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 284–287.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-36>

МЕДИЧНА ПОМИЛКА ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ

Карпушина М. Г.

*аспірантка II курсу кафедри кримінального
та адміністративного права
Академії адвокатури України
м. Київ, Україна*

Медіакомунікаційна та телекомунікаційна складові процеси відіграють значну роль в системі обліку даних.

Так, науково-технічний прогрес захопив усі сфери діяльності людини (Тимошенко С.П., 1982). Бурхливий розвиток сучасних інформаційних технологій, як однієї із складових частин науково-технічного прогресу, обумовлений необхідністю отримання і використання інформації у зв'язку з підвищеною діловою активністю населення. Однак, високі технології надто швидко відходять у минуле і потребують свого розвитку

(П. Урусов, 2006). Зараз зусилля науковців спрямовані на подальше втілення ідеї розвитку комп'ютеризації, цифровізації та диджиталізації специфічних галузей інтернет технологій, що впроваджуються на телекомунікаційному та медіакомунікаційному просторах [1, с. 16-17].

Представники суспільних наук активно досліджують місце соціальних інститутів в суспільному житті, їхню роль у відтворенні суспільства як соціального цілого, взаємозв'язок інституту держави і інститутів громадянського суспільства (Г. Спенсер), розкривають умови виникнення та функціональне призначення соціальних інститутів (Е. Дюркгайм), визначають роль соціальних інститутів в здійсненні соціальної стратифікації суспільства (П. Сорокін), вивчають соціальний інститут як спосіб пізнання соціальних процесів (М. Вебер). І якщо Т. Парсонс ще розглядає соціальний інститут як соціальне утворення, яке регулює певну сферу суспільних відносин, то інші представники структурного функціоналізму вже подають соціальний інститут як соціальне поле, у якому відтворюються значущі для суспільства продукти, послуги, або легітимізується державна влада (Е. Шилз), або такий феномен, що виконує роль суспільного зразка і задовольняє будь-яку соціальну потребу (Р. Мертон). Підхід Р. Мертона сприяв появі у подальшому появі теорій формальних і неформальних, легальних і латентних, легітимних і нелегітимних соціальних інститутів суспільства. Представники теорій соціального інтернакціонізму звернули увагу на роль первинних потреб людей у виникненні соціальних інститутів (Дж. Хоманс, Н. Смельзер), на конкретно-історичний характер виникнення і функціонування соціальних інститутів (П. Блау). Серед праць стосовно інституціоналізації варто виокремити роботи В. Барабаша, присвячені дослідженню інституціоналізації громадських рухів, де вперше подані моделі системоутворювальних компонентів інституціоналізації.

Цілком логічним та видається використання службових осіб органів внутрішніх справ медіапродуктів інтернет-технологічної галузі [2, с. 10, с. 145-155].

Слід визнати, що проблема використання інформаційних технологій в державному управлінні надзвичайно актуальна і багатогранна. Позначимо тільки деякі проблеми правового забезпечення процесів використання інформаційних технологій (ІТ) в державному управлінні, хоча, напевно, правильніше говорити про роль інформаційно-комунікаційних технологій, тому що саме телекомунікації (інфраструктура зв'язку), які забезпечують доставку інформації, є так би мовити «кровоносною системою» державного управління. Вони відбивають у собі багатовимірний комплекс інваріантних, тобто, незалежних від змін умов, характеристик, які або послаблюють, або посилюють ціннісну домінанту гуманістичного змісту всієї парадигми інформативно-комунікативних відносин у сфері державного управління. Єдиний інформаційний простір органів державної влади означає використання сумісних інформаційних технологій, загальні вимоги

до формування інформаційних ресурсів і взаємний доступ до них з урахуванням обмежень, що накладають правовими режимами інформації, установленими в цих органах [3, с. 8-15].

Цікавим видається відсутність поняття «медичної помилки» в законодавчих актах національного рівня.

Приміром, в законодавстві національного рівня медична (лікарська) помилка розглядається як допустимий побічний результат медичної послуги. Крім того відсутнє її однозначне розуміння та нормативне закріплення.

Проблема кваліфікування медичної помилки досліджувалась такими медичними науковцями як М.І. Пирогов, І.В. Давидовський, І.Ф. Огарков та ін., та представниками наукового кола юриспруденції: С.В. Антонов, О.О. Прасов, В.А. Глушков, Я.Л., Лейбович, С.Г. Стеценко, І.Я. Сенюта та ін.

В загальному розумінні, медична помилка кореспондується із статтею 49 Конституції України, в якій зазначено, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Із згаданої вище норми, слідує що інституційна галузь медичного обслуговування та забезпечення населення повинна отримувати належне забезпечення на загальнодержавному рівні, адже мова йде про життя та здоров'я людини, які разом із честю, гідністю та недоторканістю людини визнаються Основним Законом найвищою соціальною цінністю на державному рівні та за загальноприйнятими правилами всього цивілізованого світу.

Немає єдиної точки зору на кваліфікацію медичної помилки і в юридичній літературі. В одних випадках медичною помилкою називають протиправне винне (чи з необережності) діяння медичних працівників, що мало наслідком спричинення шкоди здоров'ю пацієнта, в інших – випадкове невинне спричинення шкоди, але головна відмінність – це наявність чи відсутність вини. В першому випадку – це правопорушення, вчення якого має наслідком притягнення до відповідальності (кримінальної, дисциплінарної, цивільної), в другому – відсутність вини, а відповідно, і відповідальності [4, с. 92-96].

В Українському законодавстві немає плування поняття «лікарська помилка», а дану категорію правопорушень кваліфікують за ст. 140 Кримінального кодексу України як «неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення».

Така неоднозначність у розумінні досліджуваного поняття не сприяє кваліфікації, виявленню і фіксації медичних помилок, розробці ефективних заходів по їх попередженню, і як наслідок, захисту прав пацієнтів. Тому, закріплення терміна «медична помилка» у нормах законодавства є нагальним. Вбачається, що це можна зробити, наприклад, у спеціальному законі про медичну діяльність або іншому нормативному акті.

У відповідності до (потенційної) висунутої гіпотези, за іноземним прикладом, доцільним видається розтлумачення терміна «медична (лікарська) помилка» в Медичному кодексі або в спеціальній прийнятій нормі КК України [5, с. 53-55].

Абстрактно до визначення медичної помилки можна віднести марне витрачання грошей на «шарлатанські» дії – тести, процедури та лікування, які не приносять ніякої користі. В значному обсязі трапляються випадки, коли офіційна змагальна система виявлення помилок слугує додатковим важелем перекачування великих сум грошей від введених в оману пацієнтів до адвокатів, із стягненням додаткових судових витрат. Зрозуміла пацієнтові необхідність додаткових витрат у процесі доказування особистої правоти і є стримуючим фактором для вдосконалення системи запобігань медичних помилок. Окрім того, хоча електронні записи мають потенціал для покращення догляду та зниження витрат завдяки обміну інформацією, їх поточне впровадження не покращує лікування, знижує витрати. Навчання лікарів інформаційній галузі відображення медичного процесу у відповідних базах даних, деякою мірою призводить до погіршення якості надання медичних послуг, оскільки займає додатковий лікарський час та деякою мірою знижує увагу медичного персоналу у відношенні безпосереднього лікувального процесу [6, с. 1129-1132; 7, с. 1571-1580].

При кваліфікації медичної помилки як протиправного діяння, слід точно розбиратися в деталях, оскільки настання чи не настання відповідальності за подібні діяння часто обумовлюються неоднозначними критеріями розмежування кримінально-караного діяння від сумнінного виконання обов'язків у несприятливих умовах виконання, що не залежать від волі виконавця.

Література:

1. Шавловський Г. С. Використання смартфонів і комунікаторів в судово-медичній експертизі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мед. наук: 14.01.25 «Суд. Медицина» / М-во охорони здоров'я України, Нац. мед. акад. післядиплом. освіти ім. П. Л. Шупика. К., 2008. 20 с.: іл., табл. Бібліогр.: с. 16–17 (4 назви). 100 пр. [2008-2690 А] УДК 340.6:615.47.
2. Шендеровський К.С. та інші. Медіакомунікації та соціальні проблеми: Збірка навчально-методичних матеріалів і наукових статей в трьох частинах. Частина перша / Упор., ред. К. С. Шендеровського. Київ. нац. ун-т; Ін-т журналістики. К., 2012. 288 с.
3. Олександр Соснін. Інформація в сучасному суспільстві: значення і вплив на суспільно-політичні процеси: Інформація в сучасному суспільстві: значення і вплив на суспільно – політичні процеси. УДК 323.23. С. 8-1.

4. О.В. Оніщенко. В.В. Єрзаулова. Медична помилка. Правовий аспект: публікація у розділі цивільне право. *Юридичний вісник*. 2(27) 2013. С. 92-96 (УДК 349 : 616 (045))

5. Антонов С. В. Лікарська помилка як особливий критерій при встановленні вини медичних працівників у цивільно-правовому делікті: Держава і право : Збірник наукових праць. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2002. Вип. 18. 520 с.

6. Edward P. America's Health Care System Is Broken: What Went Wrong and How We Can Fix It. Part 5: Malpractice, Fraud, Waste, and the EMR Hoffer, Edward P. *The American Journal of Medicine*, Volume 132, Issue 10, 1129 – 1132.

7. Daniel S. Tawfik, Jochen Profit, Timothy I. Morgenthaler, Daniel V. Satele, Christine A. Sinsky, Liselotte N. Dyrbye, Michael A. Tutty, Colin P. West, Tait D. Shanafelt Physician Burnout, Well-being, and Work Unit Safety Grades in Relationship to Reported Medical Errors: Mayo Clinic Proceedings, Volume 93, Issue 11, November 2018, Pages 1571-1580.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-37>

УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ФОРМУВАННІ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ТА ВИМОГ

Карпюк С. В.

*кандидат наук з державного управління, член (академік)
Української академії наук,
доцент кафедри правознавства
Житомирського інституту Міжрегіональної Академії
управління персоналом
м. Житомир, Україна*

Правоохоронна система України – це сукупність публічно-правових органів та осіб, що забезпечують захист від будь-яких посягань на права та законні інтереси фізичних, юридичних осіб і держави, а також здійснюють захисну соціально-правову та правоохоронну функцію.

Кардинальні політичні й економічні зміни, що відбуваються в країні, необхідність долати негативні явища, які супроводжують повернення України до єдиного Європейського співтовариства з його ідеалами правової держави та громадянського суспільства, зумовлюють необхідність реформування всієї державно-правової системи. Реформування не може залишити поза увагою правоохоронну систему – важливий структурний компонент держави.

В обставинах, що склалися, реалізація комплексу заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування правоохоронної системи, стає невід'ємною складовою реформування. Водночас вживані заходи не забезпечують досягнення позитивного результату. Правоохоронна система залишається громіздкою, недостатньо пристосованою до вирішення нових стратегічних завдань. Незважаючи на зростаючий потенціал правоохоронних структур, їхня робота інколи є неефективною, не має адекватних юридичних інструментів для протидії екстремізму, сепаратизму, кримінальній злочинності [5].

Водночас реформування правоохоронної системи не доцільно розглядати як засіб побудови правової держави в Україні, оскільки вона не є чинником, що визначає розвиток держави та права. Формування правової держави в Україні залежить не стільки від посилення правоохоронної системи, підвищення її функціональності скільки з приватними якісними та функціональними змінами елементів правоохоронної системи. Їх вплив на трансформацію різних підсистем і елементів державно-правової системи є суперечливим, тягне за собою як позитивні, так і негативні для процесу формування правової держави наслідки.

Європейські інтеграційні прагнення суспільства та держави на сучасному етапі розвитку української держави закономірно породжують нові вимоги до державно-правових та соціальних інститутів і явищ в Україні. Поряд з тим, реалії сьогодення підтверджують той факт, що держава ще не позбулася успадкованої авторитарної державо центричної моделі правоохоронних органів, яка була зорієнтована не на служіння суспільству, а на репресивні форми соціального контролю. Наразі необхідність реформи правоохоронної системи України визнається всіма зацікавленими сторонами: суспільством, політиками, правоохоронцями. Репресивна та корумпована система не відповідає потребам суспільства та не користується його довірою [6].

Слід визнати, що реформа правоохоронної системи є передумовою будь яких інших реформ в Україні. Без належного захисту й дотримання прав і свобод усіх суб'єктів суспільного процесу неможлива розбудова правової держави та громадянського суспільства. Питання реформування правоохоронних органів України виникло не сьогодні, воно є складним і тому розраховане на довгострокове вирішення за участю як державних органів, так і громадських організацій.

З метою створення сприятливих умов для розвитку в суспільстві громадської ініціативи та самоорганізації, формування та діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодження партнерської взаємодії між ними та органами державної влади, органами місцевого самоврядування Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021 затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки.

Одним із завдань вказаної стратегії є посилення комунікації правоохоронних органів з правозахисними та іншими інститутами

громадянського суспільства, зокрема шляхом створення консультативно-дорадчих органів з метою організації обміну інформацією та обговорення проблемних питань, пов'язаних із безпекою діяльності представників інститутів громадянського суспільства [2].

Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами. Це визначено в статті 38 Конституції України. Для участі у прийнятті рішень, які впливають на суспільство, громадяни зокрема можуть долучатися до громадських рад, які створені при державних органах та органах місцевого самоврядування [1].

Громадська рада є постійно діючим колегіальним виборним консультативнодорадчим органом, утвореним для забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, здійснення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, налагодження ефективної взаємодії зазначених органів із громадськістю, врахування громадської думки під час формування та реалізації державної політики.

За останні два роки більше 9 тисяч інститутів громадянського суспільства взяли участь в установчих зборах по формуванню громадських рад. Державні службовці всіх 602 органів виконавчої влади були залучені до процесу розбудови діалогу з суспільством через створення громадських рад. У результаті було створено 555 громадських рад, до складу яких увійшло більше ніж 8 тисяч 500 інститутів громадянського суспільства. Середня кількість членів громадських рад при міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади склала 40 осіб, а при обласних адміністраціях – 79 осіб [4].

Вирішення суспільних проблем покладається на органи державної влади та місцевого самоврядування. Тому будь-яка ініціатива із їх вирішення є політичною справою, а сама державна (регіональна) муніципальна політика (policy) нічим іншим, як зусиллям органів влади та їх посадових осіб не може вирішити певну проблему. Державна політика – це дії, що їх реалізує владний орган, який має законодавчі, політичні та фінансові повноваження це робити. Це, як правило, не одне окреме рішення, дія чи реакція, а ретельно розроблений підхід або стратегія.

Для того, щоби була можливість впливу громадських рад на покращення державної політики з будь-якого суспільно важливого питання, Постановою КМУ № 996 передбачене використання громадянською радою у своїй діяльності таких інструментів, як:

- громадський контроль;
- громадська експертиза;
- громадська антикорупційна експертиза [3].

Усі ці інструменти дозволяють громадській раді реально покращити ситуацію та забезпечити сталість змін, щодо питання, яке піднімається. Наголошуємо, що ефективною громадська участь у формуванні та реалізації державної політики може вважатися тоді, коли озвучені громадськістю проблеми починають безпосередньо вирішуватися.

Громадська участь не може статися сама собою – це заплановане зусилля над залученням громадян у процес прийняття рішення.

Досвід інших країн говорить про те, що розвиток та стабільність демократичних держав неможливі без взаємодії громадянського суспільства та державних органів.

У сучасному світі громадські ради існують у більшості правових держав. Вони створюються у різних формах та сферах суспільного життя для підвищення ефективності державного управління і підвищення якості розроблюваних політик та рішень.

Література:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Указ Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021 Про затвердження Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4872021-40193>.

3. Постанова КМУ від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-2010-%EF>.

4. Волошина А. В. Ефективна організація роботи громадської ради: метод. рек. / А. В. Волошина, М. В. Лациба ; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. К. : Агентство «Україна», 2011. 76 с. – авт. зазн. на звороті тит. арк.

5. Ковалів М.В. Адміністративно-правове регулювання діяльності правоохоронних органів у демократичній державі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. Випуск 1. 2018. С. 166-173.

6. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності : навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 323 с.

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ОСНОВА ПОЛІТИКО-ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Кириченко Ю. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри політології та права
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

Становлення демократичної, соціальної та правової держави тісно пов'язане з розвитком громадянського суспільства, що об'єднуються для прийняття спільних рішень, а також для захисту прав і свобод. Суспільство є тим явищем, яке існувало завжди, але воно не завжди було громадянським. Основою суспільства є людина, адже без людей суспільство не може існувати.

Громадянське суспільство являє собою необхідний і раціональний спосіб співвідношення людей, який базується на свободі, праві і демократії за розумно необхідного й мінімально достатнього втручання держави. Таке суспільство є природною формою соціальної організації і тому, саме з такої моделі виходить Конституція України, що закріплює засади правового статусу основоположних інституцій громадянського суспільства, характер, принципи і зміст їх взаємовідносин із державними органами.

Важливою ознакою сталості громадянського суспільства є функціонування його інститутів, за допомогою яких громадяни та різноманітні суспільні групи забезпечують самоорганізацію, представництво, а також реалізацію і захист прав і свобод.

Варто відзначити, що громадянське суспільство виникло у той час, коли в країнах західної цивілізації сформувались засновані на приватній власності ринкові відносини, ліберально-конституційний політичний лад і виник тип самостійної особистості, яка мала схильність і правові можливості діяти від держави та вступати у взаємодію з іншими людьми на договірній основі з власної волі, без будь-якого примусу.

Ретельний аналіз наукової літератури засвідчив, що в ній є ціла низка визначень громадянського суспільства. Так, на думку В. Ф. Погорілка, громадянське суспільство – це спільність вільних і рівноправних людей, кожному з яких держава забезпечує юридичні можливості бути власником та брати активну і всебічну участь у політичному житті [1, с. 88]. А за визначенням Ю. М. Тодики, громадянське суспільство – це система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, які забезпечують умови для реалізації приватних інтересів і потреб індивідів та колективів для життєдіяльності соціальної,

культурної і духовної сфер, їх відтворення та передачі від покоління до покоління [2, с. 187]. У той же час О. В. Петришин вважає, що громадянське суспільство слід характеризувати як сукупність добровільно сформованих громадських інститутів, котрі діють на самоврядних засадах у межах Конституції та законів, за посередництвом яких індивіди реалізують свої основні невід’ємні права і свободи [3, с. 3]. Але при цьому слід звернути увагу на те, що сучасні дискусії науковців щодо розуміння поняття “громадянське суспільство” насамперед пов’язані із тим, що цей термін став таким, коли словам, що його утворюють, надають різне значення, а також застосуванням різних методологічних підходів при дослідженні цього багатоаспектного явища.

Досліджуючи громадянське суспільство як основу політико-правової системи України слід наголосити, що для створення сприятливих для розвитку в суспільстві громадської ініціативи та самоорганізації, формування та діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодження партнерської взаємодії між ними та органами державної влади, органами місцевого самоврядування була прийнята Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки, затверджена Указом Президента України № 487/2021 від 27 вересня 2021 року [4]. Згідно цієї стратегії, важливим завданням органів державної влади та органів місцевого самоврядування є створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства та налагодження взаємодії з його інститутами [4]. У зв’язку з цим, вважаємо за необхідне дослідити взаємовідносини громадянського суспільства і держави, які перебувають у процесі постійного розвитку, а також відбиваються у визнанні їх відносно незалежного існування і функціонування. При цьому у найбільш загальній формі громадянське суспільство частіше визначається як таке, що відокремлене від держави, як сфера недержавних суспільних інститутів і відносин. Але ця відокремленість зовсім не означає, що громадянське суспільство перебуває поза сферою державного впливу [5, с. 128-129].

Як зауважує І. М. Пижик, особливого значення набуває проблема взаємозв’язку між соціальною та правовою державою, з одного боку, та між соціальною правовою державою і громадянським суспільством, з іншого. На думку вченого, актуальність першого кола проблем пов’язується з тим, що аналізуючи забезпечення такого важливого принципу правової держави, як верховенство права і закону, ми повинні постійно тримати в полі зору те, що, по-перше, права людини і громадянина далеко не обмежуються виключно сферою політичних та громадянських прав, а, по-друге, те, що ідея правової держави передбачає не лише законодавчу фіксацію і нормативне закріплення певного кола прав, але й наявність дієвих механізмів правозабезпечення [6, с. 2].

Водночас, формування громадянського суспільства в Україні має орієнтуватися на досвіді європейських держав, який свідчить про те,

що саме така суспільна система взаємовідносин громадянського суспільства і держави забезпечує їх стабільність і демократичний вектор розвитку соціуму.

Також слід звернути увагу на те, що формування громадянського суспільства відбувалося еволюційно, протягом кількох століть, внаслідок дії об'єктивних соціальних закономірностей. А окремі його елементи вже мали місце в Стародавній Греції і Стародавньому Римі, де розвиток ремесла та торгівлі спричинили товарно-грошові відносини, що знайшло своє закріплення в римському приватному праві. При цьому необхідно зазначити, що протягом певного періоду часу терміни «громадянське суспільство» та «державна» були синонімами і тільки пізніше сформувались як окремі поняття. Перехід від середньовіччя до Нового часу обумовило формування громадянського суспільства і усвідомлення різниці між ним і державними інститутами.

Таким чином, підсумовуючи зазначене можна зробити висновок, що громадянське суспільство являє собою необхідний і раціональний спосіб співвідношення людей, який базується на свободі, праві і демократії за розумно необхідного й мінімально достатнього втручання держави. А завданням держави є створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства та налагодження взаємодії з його інститутами.

Література:

1. Конституційне право України / за ред. В. Я. Тація, В. Ф. Погорілка, Ю. М. Тодики. Київ : Український центр правничих студій, 1999. 376 с.
2. Тодика Ю. М. Конституція України: проблеми теорії і практики: монографія. Харків : Факт, 2000. 608 с.
3. Петришин О. Громадянське суспільство і держава: питання взаємовідносин. *Вісник Академії правових наук України*. Київ, 2006. № 4 (47). С. 2-12.
4. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. № 487/2021 від 27 вересня 2021 року. Київ, 2021.
5. Політико-правова система України: підруч. / за загл. ред. В. М. Кириченка. Київ : «Центр учбової літератури», 2019. 304 с.
6. Пижик І. М. Політико-правові проблеми формування соціальної держави в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2001. 18 с.

ТРУДОВИЙ КОЛЕКТИВ ЯК СУБ'ЄКТ ТРУДОВОГО ПРАВА, ПОВНОВАЖЕННЯ ЯКОГО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК НЕОБХІДНОЇ СКЛАДОВОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Коваленко О. О.

*доктор юридичних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О. І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

Розвиток громадянського суспільства є необхідною складовою європейської інтеграції України. Даний постулат залишається актуальним і у часи, коли Україна потерпає від військової агресії російської федерації, адже саме зараз, як ніколи для майбутнього нашої держави важливо юридично стати повноправним учасником європейської спільноти. І для цього важливим є створення юридичного фундаменту врегулювання правовідносин в Україні.

Однак, варто зазначити, що у площині трудових правовідносин зараз намітився зворотній процес, адже ті зміни, які були прийняті у квітні 2022 р. перекреслили провідний шлях розвитку громадянського суспільства, який забезпечували норми трудового права.

21 квітня 2022 р. було прийнято Закон України «Про дерадянізацію законодавства», яким, на думку законотворців, «відповідно до пункту 1 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України, згідно з яким закони та інші нормативні акти, прийняті до набуття чинності Конституцією, є чинними у частині, що не суперечить Конституції України, зважаючи на статтю 3 Закону України «Про правонаступництво України», згідно з якою закони Української РСР та інші акти, ухвалені Верховною Радою Української РСР, діють на території України, оскільки вони не суперечать законам України, ухваленим після проголошення незалежності України» [1] досягається мета «дерадянізації і систематизації законодавства України» [1].

Але, на жаль – погодитись з ними можна навряд чи в питаннях правового регулювання праці. Тут варто загадати відомий вислів Д. Галіфакса «Якби закони могли говорити вголос, вони б насамперед поскаржились на законників». І ось чому.

Трудове право завжди стояло на сторожі інтересів людини у більшому ступеню ніж всі інші, бо саме трудове право унормувало прояв такої сутності людини, як праця, через врегулювання відносин із її

застосування у якості безпосереднього предмету правового регулювання. Відповідно, саме норми трудового права «випромінювали» динаміку цивілізації, прогрес ставлення до людини як до єдиного творця духовних і матеріальних благ. І саме норми трудового права трансливали свідоме ставлення до якісного виконання добровільно взятих на себе зобов'язань як результату найвищого ступеню розвитку людського мозку, який формував свідоме, зріле бажання працювати у працівника і надавати людям роботу у роботодавця, а отже вступати саме для цього у трудові відносини – фундамент усїєї системи відносин, що регулюються нормами трудового права, саме для тривалого взаємного процесу, з якого кожен з учасників отримує користь і від якого виникають всі інші групи відносин, врегульовані предметом трудового права. Отже мова йде про найвищий ступінь розвитку свідомості учасників трудових правовідносин, де в ідеальній моделі – тій, в якій мають перебувати працівник і роботодавець, апіорі не може бути умислу на невиконання чи на неякісне виконання своїх обов'язків. А якщо такі наслідки і виникають, то, як правило, з необережності.

Так само, і відносини похідні від трудових, маючи у своєму зародку це височайше зерно цивілізації, в ідеальній моделі, в якій задумувалося правове регулювання, осяяні свідомістю всіх їх учасників. Враховуючи ту зернинку, з якої пішов пагон всіх відносин, що регулюються нормами трудового права, і у колективних відносинах у сфері найманої праці ця усвідомленість своїх дій і результату мотивує кожного працівника, що стає із укладанням трудового договору ще й членом трудового колективу, виявляти й здійснювати різні ініціативи, задовольняти різні суспільні потреби і відстоювати колективні інтереси у сфері праці, таким чином дозволяючи ідентифікувати трудові колективи саме як одну з відповідних ланок громадянського суспільства.

Тому трудовий колектив є такою своєрідною моделлю громадянського суспільства у трудовому праві. Саме таку роль він виконує зараз і має не втрачати її. І помилковою є точка зору, що трудовий колектив – це пережиток Радянського Союзу. Насправді саме трудовий колектив має всі шанси у впливі на забезпечення дисципліни на підприємстві, в установі, організації саме в умовах незалежної України, на розвиток соціального діалогу – до речі, однієї з конструкцій, що згадується в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами (далі Угода), з іншої сторони [2]. Він дійсно є потужним суб'єктом, адже його учасники через спільну мету та форми участі в управлінні підприємствами, установами, організаціями можуть впливати на свідомість працівників, бо, власне, ці працівники і створюють правила, виносять рішення, які вони самі й мають виконувати. А хіба ж це не запорука успіху?

І тому дуже дивно, коли ми розвиваємо соціальний діалог, бо його визначено в Угоді як пріоритетний напрям державних зусиль задля

приєднання до Європи, в якому профспілки при укладенні угод є представникам саме трудових колективів, залишаємо норми ст. 13, 142, 152 у Кодексі законів про працю України [3] (далі КЗпП України), які наділяють трудові колективи певними повноваженнями щодо участі у розподілі прибутку, щодо затвердження правил внутрішнього трудового розпорядку, щодо передачі питання про порушення трудової дисципліни на розгляд трудового колективу або його органу, але виключаємо з КЗпП України норми про врахування громадських стягнень за порушення трудової дисципліни при розірванні трудового договору за п. 3 ст. 40 КЗпП України.

Станне взагалі дуже дивне адже норма ст. 152 КЗпП України залишилась і передбачає наступне: «Роботодавець має право замість накладання дисциплінарного стягнення передати питання про порушення трудової дисципліни на розгляд трудового колективу або його органу» [3]. Виникає логічне запитання: а яка користь від неї, якщо передавши таке питання на розгляд трудового колективу буде винесено рішення, яке не буде враховуватись у подальшому у якості інструментів впливу на поведінку працівника, бо накладення громадської догани не буде значущим і не зарахується для визначення системи порушень без поважних причин обов'язків, покладених на працівника трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку, а отже й не призведе внаслідок продовження такої лінії поведінки працівником до розірвання трудового договору за п. 3 ст. 40 КЗпП України?

Тобто такими змінами законодавці не те що не досягли, означеної в законі України «Про дерадянізацію законодавства» мети дерадянізації та систематизації законодавства, а навпаки позбавили трудовий колектив як уособлення громадянського суспільства дієвих інструментів впливу на розвиток відносин у сфері найманої праці чим по суті схибили на шляху до європейської інтеграції, встановивши перепону, і призвели до десистематизації законодавства про працю.

Очевидно, що для того, щоб вносити зміни в галузеве законодавство, треба розуміти передумови його формування та сутність і призначення галузевих правових конструкцій, щоб не схибити на провідному шляху розвитку нашої держави, що дозволило б забезпечити чітке слідування за визначеним європейським дороговказом. Бо наслідки таких помилок можуть достатньо дорого коштувати розвитку нашої правової системи, а отже й перспективам європейської інтеграції України.

Очевидно, що трудові колективи мають навпаки підсилити свої позиції, бо саме вони є уособленням громадянського суспільства у відносинах у сфері найманої праці і здатні розвивати ці відносини із метою захисту трудових прав працівників.

Література:

1. Про дерадянізацію законодавства. Закон України від 21 квітня 2022 року. URL: № 2215-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2215-20#Text>.

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода, Міжнародний документ від 27.06.2014 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

3. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-40>

ПРАВОВІ АСПЕКТИ УЧАСТІ УКРАЇНИ У ПРОГРАМІ ЄС LIFE – ПРОГРАМІ ДІЙ З ДОВКІЛЛЯ ТА КЛІМАТУ

Коваленко Т. О.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри земельного та аграрного права
Навчально-наукового інституту права*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Законом України від 20 вересня 2022 р. ратифіковано Угоду між Україною та Європейським Союзом про участь України у Програмі ЄС LIFE – Програмі дій з довкілля та клімату, укладену 24 червня 2022 р. в м. Києві та 13 липня 2022 р. у м. Празі [1]. Зазначену Угоду ще наприкінці червня 2022 р. підписали Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України Руслан Стрілець та Комісар ЄС з питань навколишнього середовища, океанів і рибальства Віргініюс Сінкявічюс під час його візиту на Київщину. Угода між Україною та Європейським Союзом про участь України у Програмі ЄС LIFE застосовується з 1 січня 2021 року. Вона залишається чинною, поки це буде необхідно для всіх проєктів та дій, що фінансуються Програмою LIFE, усіх дій, необхідних для захисту фінансових інтересів ЄС, та поки всі фінансові зобов'язання, що випливають із виконання цієї Угоди між Сторонами, будуть завершені.

Ратифікація Угоди відкрила перед Україною джерела фінансування, які раніше були недоступні. За рахунок співфінансування LIFE країна матиме більше можливостей для відновлення пошкоджених чи знищених природних екосистем, будівництва центрів реабілітації тварин та

ревіталізації річок тощо. Зокрема, на 2022 рік Єврокомісія оголосила 34 конкурсні пропозиції на суму 598 млн євро. Вже зараз до участі в конкурсі Програми LIFE відібрано ряд українських проєктів [2].

Програма дій із навколишнього середовища та клімату (LIFE) була запроваджена Регламентом (ЄС) № 1293/2013 Європейського Парламенту та Ради на період 2014–2020 років, та є останньою в серії програм Союзу з 1992 року, які підтримують впровадження екологічного та кліматичного законодавства та пріоритетів політики. Програма LIFE є єдиною програмою, яка спеціально присвячена навколишньому середовищу та кліматичним діям, і тому відіграє вирішальну роль у підтримці впровадження законодавства та політики Союзу в цих сферах. Вона розроблена для підтримки демонстрації методів, підходів і найкращих практик, які можна відтворити та розширити. Інноваційні рішення сприятимуть покращенню екологічної ефективності та стійкості.

Програма LIFE отримала позитивну оцінку в нещодавній середньостроковій оцінці як ефективна, результативна і актуальна. В даний час її продовжено з певними змінами відповідно до Регламенту ЄС № 2021/783 Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2021 року про запровадження Програми дій з довкілля та клімату (LIFE) і про скасування Регламенту ЄС № 1293/2013 (далі – Регламент ЄС № 2021/783) [3]. Цей Регламент встановлює Програму дій із навколишнього середовища та зміни клімату (LIFE) (далі – Програма LIFE) на період з 2021 по 2027 рр.

Програма LIFE має сприяти справедливому переходу до стійкої, циркулярної, енергоефективної, заснованої на відновлюваних джерелах енергетики, кліматично нейтральної та стійкої економіки, до захисту, відновлення та покращення якості навколишнього середовища, включаючи повітря, воду та ґрунт, а також здоров'я людини. Вона спрямована також на зупинення втрати біорізноманіття, у тому числі шляхом підтримки впровадження та управління мережею Natura 2000 та боротьби з деградацією екосистем шляхом прямого втручання або шляхом підтримки інтеграції цих цілей в інші політики. Програма LIFE складається з трьох елементів: LIFE-Nature (дії, спрямовані на охорону природних середовищ існування та дикої флори і фауни); LIFE-Environment (імплементация політики та законодавства Співтовариства з навколишнього середовища в ЄС та країнах-кандидатах); LIFE-third countries (технічна допомога третім країнам) [4, с. 31]. Згідно Регламенту ЄС № 2021/783 вона має бути структурована таким чином: (1) компонент «Довкілля», який включає: (а) підкомпонент «Природа та біорізноманіття»; (б) підкомпонент «Циркулярна економіка та якість життя, та (2) компонент «Кліматичні дії», який включає: (а) підкомпонент «Пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптація»; (б) підкомпонент «Перехід до чистої енергетики».

Відображаючи важливість боротьби зі зміною клімату в скоординований та амбітний спосіб, відповідно до зобов'язань ЄС щодо

імплементатії Паризької угоди про зміну клімату та Цілей сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй, Програма LIFE сприятиме інтеграції кліматичних дій шляхом спрямування принаймні 30% витрат бюджету ЄС на підтримку кліматичних цілей. Так, відповідно до Регламенту ЄС № 2021/783 фінансовий пакет для реалізації Програми LIFE на період з 1 січня 2021 р. до 31 грудня 2027 р. становитиме 5 432 000 000 євро. Очікується, що заходи в рамках Програми LIFE внесуть 61% загального фінансового пакета Програми LIFE для досягнення кліматичних цілей. Відповідні дії будуть визначені під час підготовки та реалізації Програми LIFE та переоцінені в контексті відповідних процесів оцінки та перегляду. Витрати в рамках підпрограми «Природа та біорізноманіття» становлять 100% цілі до 10% до 2027 р. Сфера LIFE «Довкілля» має забезпечити 60% своїх ресурсів як внесок у біорізноманіття, підтримуючи мережу Natura 2000 і проекти захисту біорізноманіття, які на 100% сприятимуть досягненню цілі щодо інтеграції біорізноманіття. Крім того, інші дії в рамках програми LIFE Environment, спрямовані на зменшення забруднення та викидів, підтримку комунікаційної та рекламної діяльності тощо, також принесуть користь біорізноманіттю. Їх вага становить 40% [5].

Програма LIFE може фінансувати заходи на підтримку підготовки, впровадження та впровадження екологічного, кліматичного або відповідного енергетичного законодавства та політики Союзу, зокрема: (а) інформація та комунікація, включаючи кампанії з підвищення обізнаності та корпоративні комунікації щодо політичних пріоритетів ЄС, а також щодо стану впровадження та транспонування екологічного, кліматичного або відповідного енергетичного законодавства Союзу; (b) дослідження, опитування, моделювання та створення сценаріїв; (c) підготовка, впровадження, моніторинг, перевірка та оцінка законодавства, політики та програм, а також оцінка та аналіз проєктів, які не фінансуються Програмою LIFE, якщо вони служать її цілям; (d) семінари, конференції та зустрічі; (e) створення мереж і платформ передового досвіду; (f) інші види діяльності, такі як нагородження.

Згідно Регламенту ЄС № 2021/783 програма LIFE є відкритою для участі третій країн. Якщо третя країна бере участь у Програмі LIFE за рішенням, ухваленим відповідно до міжнародної угоди або на основі будь-якого іншого правового інструменту, третя країна надає необхідні права та доступ, необхідні відповідальному уповноваженому службовцю, Європейському бюро з протидії шахрайству (OLAF) та Рахунковій палаті всебічно здійснювати відповідні повноваження.

Угодою між Україною та Європейським Союзом про участь України у Програмі ЄС LIFE – Програмі дій з довкілля та клімату передбачено, що Україна бере участь у Програмі LIFE відповідно до умов, викладених в Угоді про асоціацію між Україною з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, та відповідно до

умов та положень, викладених в цій Угоді, у правових актах, зазначених у статті 1 цієї Угоди, а також у будь-яких інших правилах, що стосуються реалізації Програми LIFE, в їх найновіших версіях. Участь України або українських юридичних осіб у Програмі LIFE здійснюється за умови, що Україна сплачує фінансовий внесок за участь у Програмі та пов'язані з цим витрати на управління, реалізацію та операційні витрати в рамках загального бюджету ЄС. Фінансовий внесок України до Програми LIFE встановлюється щороку пропорційно та додатково до суми доступної кожного року в бюджеті Союзу для асигнувань на зобов'язання, необхідних для управління, виконання та функціонування Програми LIFE.

В Угоді між Україною та Європейським Союзом про участь України у Програмі ЄС LIFE зазначено, що без шкоди для повноважень Комісії, Європейського бюро з протидії шахрайству (OLAF) та Рахункової палати ЄС, стосовно контролю та оцінки Програми LIFE, участь України в цій програмі знаходитиметься під постійним спільним контролем України та Комісії на партнерських засадах. ЄС має право проводити згідно з чинними актами однієї або кількох установ чи органів Союзу та відповідно до чинних угод і/або контрактів, технічні, наукові, фінансові та інші види оглядів та аудитів у приміщеннях будь-якої фізичної особи резидента, юридичної особи, яка заснована в Україні та отримує фінансування від Європейського Союзу, а також будь-якої третьої сторони, яка залучена до використання коштів Європейського Союзу і розташована або заснована в Україні. Європейська Комісія та Європейське бюро з протидії шахрайству (OLAF) уповноважені здійснювати адміністративні розслідування, включно з виїзними перевітками та інспекціями на території України. Ці розслідування проводяться відповідно до правил та умов, визначених чинними актами однієї або кількох інституцій ЄС.

Література:

1. Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у Програмі ЄС LIFE – Програмі дій з довкілля та клімату» від 20 вересня 2022 року. *Голос України*. 2022. № 201. 30 вересня.

2. Парламент ратифікував Угоду про участь України у Програмі ЄС LIFE. Офіційний портал Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/content/misiya-ta-strategiya.html>.

3. Регламент ЄС № 2021/783 Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2021 року про запровадження Програми дій з довкілля та клімату (LIFE) і про скасування Регламенту ЄС № 1293/2013. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. L 172. 17.05.2021. Стор. 53.

4. Микієвич М. М., Андрусевич Н. І., Будякова Т. О. Європейське право навколишнього середовища : навч. посіб. Львів, 2004. 256 с.

5. Climate Mainstreaming in the EU Budget: 2022 Update. Study. P. 43.
URL: <https://www.t33.it/resources/docs/ce2053281cab/DocumentingclimatemainstreamingintheEUBudget.pdf>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-41>

**ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОСКАРЖЕННЯ
ЗАСУДЖЕНИМ СУДОВОГО РІШЕННЯ
У ЗАОЧНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Ковальчук О. А.

студентка

*Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Порядок заочного кримінального провадження досить детально регламентовано у міжнародних актах та законодавстві зарубіжних країни, де окремо увага приділена реалізації такої гарантії додержання прав, свобод та законних інтересів засудженого, як порядок оскарження ним судового рішення, постановленого за його відсутності. Так, у Резолюції (75) 11 Комітету Міністрів Ради Європи «Про критерії, які регламентують розгляд, який проводиться за відсутності обвинуваченого» від 19 січня 1973 року зазначається, що «кожний, чия справа розглядалася за його відсутності, повинен мати можливість оскаржити таке рішення будь-яким доступним йому способом, якби він був присутнім і період часу для оскарження не повинен починатися раніше, а ніж особа, щодо якої постановлено вирок, не отримає повідомлення про постановлене судове рішення, якщо тільки не буде встановлено, що така особа цілеспрямовано намагалася ухилитися від правосуддя» [1].

При вирішенні питання про оскарження засудженим (виправданим) судового рішення, яке постановлене за його відсутності, необхідно виходити із таких вимог: 1) будь-яка особа, щодо якої кримінальне провадження суд розглянув за її відсутності, має право на оскарження, яке передбачене кримінальним процесуальним законодавством; 2) право на перегляд матеріалів кримінального провадження по суті мають ті обвинувачені, яким не було відомо про судовий розгляд; 3) відлік часу на оскарження судового рішення, яке постановлено за відсутності обвинуваченого, починається з моменту отримання повідомлення про постановлене рішення, якщо встановлено, що він не ухилився від явки до суду.

Кримінальне процесуальне законодавство країн, які передбачають норми, що регулюють заочний судовий розгляд кримінальних проваджень і постановлення заочних вироків, передбачає певні особливості в порядку оскарження даного виду судових рішень. «Допускається два способи такого оскарження обвинуваченим: перший – у звичайному порядку досудової інстанції вищого рівня, другий – звернення до суду, який постановив заочний вирок, з клопотанням (скаргою) про його перегляд цим же судом на підставі нового розгляду кримінального провадження» [2, с. 205] Такий порядок, наприклад, закріплений у КПК Франції 1808 року. «Згідно зі статтею 489 КПК Франції заочний вирок вважається таким, що не мав місця, якщо засуджений направляє протест на його виконання. При цьому строк для оскарження заочного вироку для засуджених, які перебували на території Франції, становив 10 днів, а для обвинувачених, які проживають за межами Франції, – протягом 1 місяця. При оскарженні засудженим заочного вироку заочне провадження втрачає своє юридичне значення, судовий розгляд здійснюється в загальному порядку.» Надане французьким законодавством «право засудженому на протест пов'язане із тим, що заочне провадження може бути розпочато щодо будь-якої особи, яка належним чином повідомлена про час і місце судового розгляду, але яка при цьому не з'явилася в судове засідання» [2, с. 205].

Кримінально-процесуальне законодавство Естонії та Казахстану, Республіки Молдова не містять положень про можливість беззаперечної відміни заочного вироку у випадку заявлення клопотання засудженим, або його захисником, чи будь-які особливі правила для такого оскарження [3, с. 102].

Разом з тим у Кримінальному процесуальному кодексі Естонії частиною 3 статті 318 законодавчо закріплено положення про те, що апеляція не може бути подана на заочний вирок ні засудженим, ні прокурором, який постановлений при спрощеному провадженні.

Щодо цього В.Т. Маляренко та А.С. Тукієв вважають, що «для посилення захисту від набрання законної сили помилковими заочними вирокими і звернення їх до виконання важливо передбачити в КПК можливість оскарження таких вироків не лише в загальному порядку, а й шляхом перегляду їх тим же судом, за відкликом (скаргою) самого засудженого про новий розгляд кримінального провадження, якщо він прямо висловив згоду на розгляд без нього, а також за доведеності, що він ухилився від вручення повістки про виклик або ховається від суду» [4, с. 9].

Таким чином, наведене практика низки країн свідчить, що переважно відсутність з тих чи інших причин засудженого під час судового провадження та постановлення судового рішення за таких умов не є підставою позбавлення такої особи права на оскарження такого рішення з певних підстав порушення норм матеріального або процесуального права.

Література:

1. Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться за відсутності обвинуваченого: Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи від 19 січня 1973 року № (75) 11
2. Власова Г.П. Спрощення кримінального судочинства України: історія, теорія, практика: монографія; Держ. податк. служба України, Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь : Вид-во Нац. ун-ту ДПС України, 2014. 422 с.
3. Бендерская К.Г. Заочное разбирательство уголовных дел в странах СНГ: сравнительно-правовой анализ. *Вестник Московского университета. Серия 11. Право.* 2008. № 5. С. 99–107
4. Маляренко В.Т. Про заочне провадження у кримінальному судочинстві. *Вісник Верховного Суду України.* 2004. № 10 (50). С. 4–10.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-42>

ЗАНЕПАД ОСТАННЬОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ)

Козьма В. В.

доктор політичних наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

*Національного університету фізичного виховання і спорту України
м. Київ, Україна*

В умовах війни, окрім безпосередньо бойових дій, з'являються проблеми які вимагають глибокого теоретичного осмислення, а головне практичного врахування. Це стосується і проблематики, що досліджується в цій публікації.

«Багнетами ми можемо робити все, тільки не сидіти на них» – відома цитата Талейрана чи Наполеона Бонапарта, нагадує нам просту істину суть якої зводиться до того, що шляхів захоплення чужих територій може бути багато, проте для тривалого панування грубої сили недостатньо.

Досвід існування великих імперій показує, що тривалість їхнього життя залежить від двох обставин: по-перше, від наявності потужної й добре організованої військової сили, завданням якої є завоювання й упокорення нових земель та, по-друге, від проведення на цих територіях розумної й виваженої політики. Так, свого часу, розширюючи свої володіння Рим покладався не лише на силу легіонів. На завойованих територіях римляни, як правило, не нав'язували загальних законів, не

втручалися у питання віри, звичаїв, побуту підкорених народів тощо. Це давало змогу забезпечувати мирне та тривале панування. Як би це дивно не звучало, шляхом завоювань ця імперія несла для підкорених народів безпеку, цивілізацію та прогрес. З часом в цьому «плавильному казані» народилось те, що сьогодні заведено називати Західним світом. Виникає питання: яке відношення все сказане має до сучасної України? Якщо коротко – пряме, адже за століття свого існування український народ був під владою багатьох імперій, пережив неймовірно багато випробувань, а головне – вижив, зберіг свою національну ідентичність і сьогодні знайшов у собі сили боротися проти останньої, мабуть, найжорстокішої імперії в історії людства. Ця імперія, на відміну від римської, захоплюючи чужі землі приносить з собою лише кров, страждання та занепад повертаючи світ у темні часи середньовіччя. Сьогодні багато поневолених Росією народів з надією дивляться на битву України за свою незалежність сподіваючись, що ця Велика війна поставить крапку в існуванні подібних імперій.

Загарбання чужих територій відбувалось постійно і навряд чи припиниться у найближчому майбутньому. Яка ж причина цього явища? Для простого розуміння скажемо так – епідемія. Ні, не коронавірусу чи мавпячої віспи. З цими пошестями ще можна боротися. Епідемія шовінізму у всіх його проявах. Сьогодні ця небезпечна хвороба знову загострилась у нашого північного сусіда.

«Для більшої частини історії міжнародних відносин, пише у своїй знаменитій роботі «Велика шахівниця» Збігнев Бжезинський, фокусом політичних конфліктів був територіальний контроль. Причиною більшості кровопролитних війн з моменту виникнення націоналізму було або задоволення своїх національних устремлінь, спрямованих на отримання значних територій, або почуття національної втрати у зв'язку з втратою «священної» землі... В аналогічному річичі століттями тлумачення російської національної величі ототожнювалося з придбанням територій і навіть наприкінці ХХ століття російська наполеглива вимога зберегти контроль над таким неросійським народом, як чеченці, які живуть навколо життєво важливого нафтопроводу, виправдовувалося заявами про те, що такий контроль є принципово важливим для статусу Росії як великої держави» [1, с. 50].

З огляду на останні події, що відбуваються в нашій країні розглянемо детальніше чим Російська імперія, як би вона сьогодні не називалась, відрізняється від собі подібних та що відрізняє її народ від інших народів світу. На цю тему написано багато різноманітної літератури, проте спільним є одна річ. Все, що не піддається розумному поясненню трактується як «загадковість російської душі». Спробуємо розв'язати цю «загадковість» тим більше, що досвід співжиття з цим народом у нас великий, а з початком повномасштабної війни проявились найхарактерніші глибинні його риси. Відтак можемо констатувати наступне:

▪ *Переважає більшість сучасних росіян перетворюється у керований натовп.* (В цьому питанні ми поділяємо думку К. Ясперса: «Масу слід відрізнити від народу. Народ структурований, усвідомлює себе у своїх життєвих підвалинах, у своєму мисленні та традиціях. Народ – це щось субстанціальне і квалітативне, у його спільноті є якась атмосфера, людина з народу має особисті риси характеру завдяки силі народу, яка служить йому основою. Маса, навпаки, не структурована, не має самосвідомості, однорідна і квантитативна, вона позбавлена будь-яких відмінних властивостей, традицій, ґрунту – вона порожня. Маса є об’єктом пропаганди та нав’ювання, не знає відповідальності та живе на найнижчому рівні свідомості» [2, с.142].);

▪ *В середині цієї маси спостерігається значна моральна деградація.* Агресія та насилля з боку влади практично ліквідували в Росії будь-який спротив перетворивши населення на покірних рабів. Поступово ситуація в цій країні скочується до 30-х років ХХ ст. Боротьба з інакдумцями та пошук ворогів народу набувають характеру політичних репресій, а це, своєю чергою, змушує мільйони людей покидати батьківщину шукаючи кращої долі. Під рукою абсолютизму переважна більшість росіян втратили здатність до критичного мислення, до співчуття, поваги, терпимості до ближнього.

▪ *Наявний високий рівень ксенофобії,* що є прямим наслідком моральної деградації та культурного занепаду росіян. Як не дивно, ксенофобські настрої поширюються і на так звані «братні» народи, як в середині самої Російської Федерації, так і за її межами.

▪ *Фанатична одержимість ідеями «русского мира» та «величия Росії».* Як тут не згадати слова знаменитого італійського психіатра Чезаре Ломброзо: «Чим дивніша і безрозсудніша ідея, тим більшу кількість душевнохворих та істеричних людей вона захоплює...» [3]. В цьому контексті скажемо декілька слів про «хороших росіян». Безперечно міряти увесь народ однією міркою не варто, кожному хто відкрито виступає проти режиму Путіна і підтримує Україну ми вдячні. Вдячні навіть тим хто робить це мовчки прикриваючись фразеологізмом «Один у полі не воїн». Питання в іншому: скільки таких людей? Сотні, тисячі, мільйони? Чи існує в Росії критична маса розсудливих людей, що здатні змінити на краще цю країну? Відповідь очевидна – їх значно менше ніж ми очікували. Чому так? Можна відповісти коротко – «загадкова російська душа», проте одна обставина вражає нас. Навіть серед добре освіченої російської інтелігенції кількість фанатично упереджених людей досить велика. В цьому легко переконалися потрібно лише, як, писав Володимир Винниченко, поставити перед російським демократом українське питання.

Підсумовуючи сказане зазначимо, що так звана «загадковість російської душі» це ширма якою намагаються прикривати хронічні хвороби російського суспільства в першу чергу його моральний занепад. Досліджувати причини такого стану речей потрібно окремо

використовуючи міждисциплінарний підхід. Напевно повернення цього народу у спільноту цивілізованих народів зможе з часом його вилікувати. Як це зробити? Це також тема для іншої розмови. Думається, що без сторонньої допомоги уже не обійтись.

Отже, аналізуючи російські наративи щодо власної зверхності та приналежності тих чи інших територій мусимо враховувати той факт, що у своїх прагненнях до експансії ця держава не знає меж і єдиним дієвим механізмом здатним зупинити її в цьому є сила. Сила нового світового порядку, що буде базуватися на жорсткому контролі виконання державами норм міжнародного права. Таким чином, по завершенні війни Україні разом із найближчими сусідами потрібно виробити такі гарантії та механізми власної безпеки, щоб наступні покоління наших громадян жили в мирі та спокої.

Література:

1. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. Москва: Международные отношения, 1999. 256 с.
2. Ясперс К. Смысл и назначение истории. Москва: Политиздат, 1991. 527 с.
3. Ломброзо Ч. Гениальность и помешательство. Киев: Издательский союз «Андронум», 2020. 220 с.

**РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА –
ВИЗНАЧАЛЬНА УМОВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ
УКРАЇНИ**

Колодій А. М.

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу дослідження проблем
взаємодії держави та громадянського суспільства
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України*

Колодій О. А.

*доктор юридичних наук,
старший викладач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ*

Халюк С. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Для аналізу розвитку громадянського суспільства, як визначальної умови європейської інтеграції України, насамперед, необхідно звернути увагу та дійти єдності, наскільки це загалом можливо у науці, щодо розуміння базових категорій цієї проблеми, а саме громадянського суспільства, європейської інтеграції, розвитку громадянського суспільства, як умови європейської інтеграції України.

1. Аналіз доктринальних юридичних джерел[1, с. 646; 2, с. 143; 3, с. 470 – 473] дає можливість стверджувати, що *можна виділити такі ознаки громадянського суспільства*: 1) свобода та ініціативність особистості; 2) розвиток суспільних відносин відповідно до принципу, за яким людина завжди повинна розглядатися як мета і ніколи як засіб; 3) ліквідація відчуженості людини; 4) реальне забезпечення здійснення принципу рівних можливостей у політиці, економіці, духовній сфері життя суспільства; 5) постійний захист прав та свобод людини і громадянина; 6) плюралізм усіх форм власності, серед яких приватна власність в її різних формах посідає домінуюче місце; 7) існування в абсолютній більшості так званого середнього прошарку; 8) плюралізм духовного життя суспільства; 9) офіційна заборона і практична відсутність з боку держави та інших соціальних суб'єктів жорсткої регламентації і будь-якого втручання в приватне життя членів

суспільства; 10) існування і функціонування розвинутої соціальної структури; 11) активна участь у всіх сферах суспільного життя недержавних самоврядних людських спільностей; 12) розвиток ринкових відносин, в яких, відповідно до своєї сутності, беруть участь на рівних засадах суб'єкти всіх форм власності і видів господарської діяльності; 13) визнання і гарантування ідей верховенства Права; 14) підпорядкованість громадянському суспільству демократичної, правової, соціальної держави.

Приймаючи до уваги усе вищевикладене можна стверджувати, що *громадянське суспільство* – це об'єднання вільних індивідів і асоціацій громадян, що сформовані добровільно для забезпечення свободи та ініціативності особистості, прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, задоволення інших загальних інтересів і яке завдяки приватній власності в економічній сфері, демократії у політичній, плюралізму у духовній, справедливості у правовій зумовлює існування в абсолютній більшості так званого середнього прошарку, який здатен підпорядкувати громадянському суспільству демократичну, правову, соціальну державу.

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що *до структурних елементів громадянського суспільства слід відносити*: приватну власність і підприємництво, як його економічну основу; національну і в тому числі екологічну безпеку, визнаючи пріоритет останньої над економікою; сім'ю, що є природним, соціальним осередком громадянського суспільства; освіту, науку і культуру, що повинні мати, переважно, не державний, а суспільно-світський характер; громадські об'єднання, як форму самовиявлення і самозахисту інтересів громадян; недержавні засоби масової інформації, що забезпечують свободу інформації, а також рівні права і можливості доступу до інформації; людину, народ України, національні меншини, корінні народності, соціальні та етнічні прошарки; пряме народовладдя, основою якого є суверенна воля народу і яке може здійснюватися через референдуми, вибори, народну правотворчу ініціативу, всенародні і місцеві обговорення найважливіших питань державного і громадського життя та інші форми безпосередньої демократії; благодійні і релігійні організації; місцеве самоврядування, за умови, що воно є незалежною по відношенню до держави системою соціального управління, тощо.

2. Досліджуючи *розуміння європейської інтеграції* хотілося б звернути увагу на те, що вона інтерпретується, як розвиток політичних, економічних, культурних та інших відносин України з Європейським Союзом, який є її стратегічною зовнішньою функцією і який має зумовити набуття Україною повноправного членства в цій міжнародній організації.

Існують різні форми інтеграції, але безумовним є те, що політична, економічна, культурна та інші види інтеграції зумовлюють інтеграцію у правовій сфері. Найбільш наочною є інтеграція, що здійснюється в межах Ради Європи і Європейського Союзу, призначенням якої є

об'єднання національних правових систем Європи в єдиний геоправовий простір [4, с. 108].

Інтеграція в Україні може здійснюватися у наступних формах (способах): уніфікація – це процес приведення якогось об'єкта у відповідну одноманітність з іншими об'єктами; гармонізація передбачає, щоб держави чи інші суб'єкти лише застосовували подібні (схожі) норми, принципи та інститути права; адаптація – це лише наближення національного права, законодавства, або окремих правових актів до певної моделі; стандартизація передбачає встановлення єдиних, мінімальних, модельних вимог до правового врегулювання тих чи інших суспільних відносин.

Досліджуючи Європейську інтеграцію України *хотілося б звернути увагу на складність цього процесу*. Для прикладу проаналізуємо Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р, що ратифікована Законом України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII [5], а саме ст. 152 «Планування адаптації законодавства», яка передбачає, що до початку адаптації законодавства Україна подає до Комітету з питань торгівлі комплексну «дорожню карту» з реалізації зазначеної статті із часовими графіками та ключовими поетапними результатами, що повинні включати всі реформи стосовно адаптації законодавства та розвитку інституційного потенціалу. Ця дорожня карта повинна збігатися з етапами та часовими рамками, викладеними у додатках до Угоди. «Дорожня карта» повинна охоплювати всі аспекти реформування та загальні правові засади для імплементації у сфері державних закупівель. Після позитивного висновку Комітету з питань торгівлі ця «дорожня карта» розглядається як довідковий документ для реалізації положень цієї статті. Тобто, нам необхідно чітко зрозуміти, що частина статей Угоди є «м'якими», а частина «жорсткими» і відповідно вони мають інтегруватися у різних формах.

Враховуючи викладене можна із повною впевненістю стверджувати, що:

1. Європейська інтеграція в Україні буде підтримуватися, схвалюватися, якщо буде здатна задовольняти потреби та інтереси кожної людини (особистісна цінність інтеграції), соціальних спільнот та об'єднань (групова цінність інтеграції), суспільства у цілому (загальносоціальна цінність інтеграції).

2. Найбільш наочною та вразливою є саме особиста цінність інтеграції в Україні. Саме вона, у найбільшій мірі буде визначати відношення людей до інтеграції, її підтримку, несприйняття або навіть засудження.

3. Європейська інтеграція в Україні буде мати цінність, тобто задовольнятиме потреби людини, якщо характеризуватиметься системністю, стабільністю, логічністю, політичною незаангажованістю.

4. Інтеграція в Україні повинна бути саме процесом, тобто складатися із обґрунтованих, логічно поєднаних стадій. Вона має передбачатися довгостроковим планом.

5. Має бути створеною спеціальна інституція яка б координувала, контролювала та відповідала за здійснення сучасної євроінтеграційної політики. Запровадження посади віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України відверто недостатньо.

6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р, що ратифікована Законом України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII має стати модельним правовим актом для багатьох вітчизняних нормативно-правових та інших правових актів.

3. Оскільки розвиток громадянського суспільства є визначальною умовою європейської інтеграції України, що передбачено Преамбулою, пунктом 5, частини 1, ст. 85, частиною 3, ст. 102, пунктом 1¹, частини 1 ст. 116 Конституції України [6], необхідно, передусім, внести зміни до Розділу 1 Конституції України присвятивши окремі статті громадянському суспільству та його окремим інститутам, а саме: Українському народу; національним меншинам та корінним народам; політичним партіям та іншим об'єднанням громадян; місцевому самоврядуванню; соціальному захисту осіб похилого віку; соціальній підтримці дитинства, материнства, молоді і т. д. І це надзвичайно важливо зробити, адже є парадоксом те, що проголосивши себе правовою державою Україна жодного разу у тексті Основного Закону не згадала за громадянське суспільство, загалом.

Розвитку громадянського суспільства, як умови європейської інтеграції України сприяло б: прийняття законодавчих актів про місцеві референдуми, всенародні опитування (плебісцити), демонстрації, мітинги, вуличні походи та збори громадян; запровадження інституту народної ініціативи (насамперед, правотворчої); спрощення проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою; усунення політизації представницьких органів держави та місцевого самоврядування; розробка та прийняття Законів України «Про Український народ», «Про національно-культурну автономію», «Про територіальну громаду», «Про територіальний устрій», «Про власність Українського народу», «Про комунальну власність», «Про приватну власність», «Про місцевий бюджет», «Про мирові суди»; запровадження програми (концепції) соціального розвитку, на зразок «нового курсу» Ф.Рузвельта або

англійського «Плану Беверіджа», а у перспективі Соціального кодексу України; відпрацювання національної ідеї України та моделі соціально-справедливого права.

Переконані, що саме у відповідності до зазначеної наукової доктрини повинен складатися вітчизняний розвиток громадянського суспільства, як визначальної умови європейської інтеграції України враховуючи, безумовно, ті особливості, про які також частково йшлося.

Література:

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 1: А – Г. 672 с.

2. Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 992 с.

3. Загальна теорія держави і права [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с. (с. 470–473).

4. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти) : [моногр.] / Луць Л. А. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 304 с.

5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р., ратиф. Законом України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 40. Ст. 2021.

6. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

WELLBEING AND MENTAL HEALTH OF CSO'S WORKERS AS LABOUR LAW PROBLEM IN THE EU

Kolosov I. V.

*Dr. Hab (Poland), PhD in Law (Ukraine),
Private Expert in Law
Nikopol, Ukraine*

Civil society organizations (CSO) in the European Union (EU) play a crucial role in promoting fundamental rights, and so contribute to the functioning democracies. The EU Fundamental Rights Agency cooperates and regularly consults with such organizations. They increasingly report that it has become harder for them to support the protection, promotion and fulfillment of human rights within the Union – due to both legal and practical restrictions.

While challenges exist in all EU Member States, their exact nature and extent vary across countries. How strongly these challenges are felt also varies depending on the type and size of organization involved, and on domestic historical contexts of civil society development.

The lack of available data and research – including comparative research – on this issue is striking. For instance, most Member States do not have overviews of how much money – stemming from national or EU public funds – they spend on project implementation or to directly fund human rights civil society inside the EU. Furthermore, there are no data in the public domain across the EU regarding attacks and incidents against civil society activists.

The agency's look at the different types and patterns of challenges faced by civil society organizations is therefore particularly timely.

Expert interviews and reports indicate that burnout, depression, 'compassion fatigue' and 'helping-induced trauma' is prevalent among civil society activists, not only in disaster and war zones, but also in western societies. There are a multitude of reasons for this, ranging from direct contact with severely traumatized people to advocating for difficult issues, sometimes against majority views or state positions. Further reasons include feeling personally attacked by negative a safe space for civil society discourse and smear campaigns, working long hours and a lack of recognition [2].

Despite various surveys [1; 7, p. 93-96; 8, p. 71-79], mental health effects on human rights workers and advocates in the EU are under-researched and likely to be underestimated. Mental health should be protected and promoted by states as part of workers' right to health, which is protected by the EU Charter of Fundamental Rights and other international instruments. More research is needed on the mental health and wellbeing of civil society advocates and activists in the EU [3 – 5].

Compassion fatigue or secondary traumatic stress is fairly common among individuals who work directly with trauma victims and Civil Society Organizations' activists often face issues similar to police officers, social workers or doctors. Sufferers can exhibit several symptoms, including hopelessness, a decrease in experiencing pleasure, constant stress and anxiety, sleeplessness or nightmares, and a pervasive negative attitude. However, trauma symptoms are not always recognized.

A refugee support volunteer reports from Greece: "As a volunteer, it was impossible to separate myself from the trauma and heartache of the refugees, and I saw this inability in other volunteers too. (...) Many of the volunteers, short-term and long-term, are exhausted and unable to establish boundaries to keep their own mental and physical health in check. (...) Volunteers, like myself, are ill-equipped to deal with these serious mental health issues. We can only do our best to hold space for the refugees, and, eventually, we all go home"¹.

There are resources available to activists, some of which are free. Along the Balkan refugee route, a volunteer network of psychotherapists offer psychological support to volunteers via Skype. However, generally speaking, there seems to be insufficient psycho-social support available for organizations and volunteers operating inside the EU, and the topic appears to be taboo [6].

Thus:

1. Mental health effects on human rights workers and advocates in the EU so as in Ukraine devote to medical conditions of work and refer to labour law subject. Consequently, Civil Society Organizations' activists often face issues similar to police officers, social workers or doctors, i.e. servants or employees.

2. The psycho-social support available for organizations and volunteers operating inside the EU, similarly to Ukraine, is insufficient despite provision that mental health should be protected and promoted by states as part of workers' right to health, guaranteed both – by UN (ILO) and EU Acts.

3. Presented medically-labour relations' problem requires not furthermore investigations, but the Code on Labour, Medicine and Social Welfare immediate creation [9, p. 135] with provisions about workers' mental health protection and promotion taking in account.

References:

1. United Nations Development Programme. Heightened Human Rights Due Diligence for business in conflict-affected contexts; A Guide. New York, United States of America. Edited by Siniša Milatović, UNDP. 2022. 62 p.

2. Challenges facing civil society organizations working on human rights in the EU. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

---

¹ Keep as continue of link # 2.

2017. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/CivicSpace/20Anniversary/15.RO_FRA.pdf (Day of Address to is September, 23, 2022).

3. EU Charter of Fundamental Rights of the European Union. 2012. Art. 31 (1).

4. UN, GA, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR), Art. 12.

5. CoE, European Social Charter (revised). 1996. Art. 3.

6. UN, GA. Report of the Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, A/HRC/35/21, 28 March 2017.

7. Kolosov I. V. IMPACT OF THE INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION ACTS ON PUBLIC RELATIONS IN FIELD OF MEDICINE. "THE ROLE OF LEGAL SCIENCE IN ESTABLISHING A NEW WORLD ORDER IN WARTIME AND POST-WAR PERIOD": conference proceedings. July 29-30, 2022. Riga, Latvia: "Baltija Publishing". 2022. 304 p. doi: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-229-6-24>

8. Колосов І. В. Міжнародна організація праці, її акти та роль у правовому регулюванні трудових правовідносин. *Альманах міжнародного права*. 2014. № 6. С. 71-79.

9. Kolosov I. Military's medical cooperation between Poland and Ukraine: labour law features. Scientific monograph. Riga, Latvia : Publishing House "Baltija Publishing". 2022. 268 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-45>

СОЦІАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Корж І. Ф.

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
заступник керівника наукового центру електронного парламенту
та правової інформації*

*Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»
м. Київ, Україна*

Рух до громадянського суспільства і правової держави, входження в сім'ю демократичних європейських країн, є одним із основних напрямів розвитку України, оскільки громадянське суспільство виступає своєрідним фундатором правової демократичної держави. У свою чергу, становлення та розвиток громадянського суспільства нерозривно пов'язані, насамперед, із забезпеченням належних

економічних умов життя країни. Зазначене є напрочуд актуальним для сучасної України, яка задекларувала себе в Конституції України [1], як соціальну державу, одною із важливих складових соціальної сфери якої є належне, справедливе пенсійне забезпечення громадян.

Незважаючи на сьогоднішні складні умови, у зв'язку із воєнною агресією Російської Федерації, і як наслідок – погіршення економічної ситуації, значна соціальна напруга, провідна ідея соціальної політики України має залишатися прагнення до більшої справедливості суспільства та забезпечення сталого розвитку. З огляду на зазначене, особливої актуальності набувають дослідження, які спрямовані на створення наукового підґрунтя для розроблення та реалізації дієвої політики соціального захисту та підтримки населення в Україні, наближення до стандартів Європейського Союзу (ЄС).

Необхідно зазначити, що соціальна політика є визначальним напрямом внутрішньої політики будь-якої держави. Вона є складовою загальної політики, втілена в соціальні програми і різноманітні заходи, які спрямовані на задоволення потреб та інтересів людей і суспільства. Початком формування соціальної політики країн Європейського союзу пов'язаний із набуттям чинності Маастрихтського договору щодо його заснування, який доповнив Договір про заснування ЄЕС розділами VIII «Соціальна політика, освіта, професійне навчання і молодь» і XIV «Економічне і соціальне з'єднання», а також його додатків – Угоди про соціальну політику й Протоколу про соціальну політику, передбачали певні зміни інституціонального характеру й визначили правові основи для здійснення комунітарної соціальної політики.

Попри те, що між членами ЄС існують розбіжності як у баченні сутності, мети та напрямків соціальної політики, так і її змісту, переважна більшість з них (окрім Великобританії та Ірландії) декларують прагнення змінити національні соціальні моделі відповідно до моделі, яка отримала назву Європейська соціальна модель. Таким чином, декларуючи Єдину соціальну модель, європейські уряди мали на меті досягти суттєвого покращення добробуту і підвищення рівня економічного розвитку Союзу загалом і кожної держави-члена зокрема, сприяння зайнятості, поліпшення умов життя і праці, підтримка високого рівня соціальної захищеності, високого рівня освіти та соціальний діалог [2, с. 82-83].

Невід'ємною складовою соціальної системи є пенсійне забезпечення. Пенсійна система країни є одним з найважливіших елементів соціального захисту осіб похилого віку. Пенсійна політика приймається та реалізується кожною країною ЄС на національному рівні. ЄС підтримує національні зусилля щодо забезпечення високого рівня соціального захисту, включаючи адекватність пенсій, шляхом сприяння взаємному навчанню та обміну передовими практиками. Ця політика включає в себе:

– Звіт про адекватність пенсій [3] за 2018 рік Комісії та Комітету соціального захисту містить огляд пенсійної політики, зосереджуючи

увагу на адекватності доходів за віком сьогодні та в майбутньому (т. 1). Том 2 містить опис пенсійної системи та адекватності пенсій у кожній країні-члені ЄС. Ключові висновки звіту були схвалені Радою ЄС 21 червня 2018 року та обговорені з державами-членами, соціальними партнерами, зацікавленими сторонами та експертами на міжнародній конференції;

– Звіт про старіння щодо стійкості державних витрат, пов'язаних зі старінням [4]. Це важливі звіти від 20.11.2020 року, що аналізують економічну ситуацію та розвиток економіки, підготовлені Генеральним директором з економічних і фінансових питань Європейської Комісії, які служать основою для розробки економічної політики Європейською Комісією, Радою Європейського Союзу та Європейським Союзом, Європейським парламентом;

– Група експертів високого рівня з питань додаткових пенсій (18.12.2017) [5]. Місія групи полягає в наданні політичних консультацій Комісії з питань, пов'язаних зі способами покращення забезпечення, безпеки через пруденційні правила (кількісні та якісні показники), балансу між поколіннями, адекватності та сталості додаткових (професійних та особистих) пенсій у світлі викликів у Союзу та держав-членів, що впливає на адекватність доходів похилого віку та розвиток пенсійного ринку Союзу.

У пенсійній системі України є ряд проблем, які пов'язані з низьким рівнем пенсійного забезпечення та майже відсутньою диференціацією розмірів пенсій, а також гостро потребує фундаментальних реформ. Як відмічають дослідники [6, с. 162], головними проблемами пенсійної системи є старіння населення, різні економічні кризи та погіршення показників макроекономіки. Крім того, на що хочеться звернути увагу, це проблеми щодо незаконних дій органів публічної влади у питанні виконання положень пенсійного законодавства. Мова, насамперед, йде про проблеми застосування положень згаданого законодавства щодо військових пенсіонерів.

Вважаємо доцільним навести крилатий вислів відомої землячки, п'ятого прем'єр-міністра Ізраїлю Голди Меїр: «Якщо ви хочете сильну державу, то зробіть, щоб корупція була державною зрадою, а всі корупціонери, навіть їх діти, за все платили. І зробіть найбільш вагомими та шанованими три професії: офіцер, вчитель і лікар» [7]. Нинішня політико-військова ситуація навколо України підтверджує актуальність зазначеного висловлювання. Однак українська публічна влада протягом усіх років нашої незалежності робила усе до навпаки. І особливо це проявлялося, як зазначалося вище, у незаконних обмеженнях, здійснюваних публічною владою щодо пенсійного забезпечення захисників Вітчизни, змушуючи ветеранів звертатися до судів для поновлення своїх порушених прав.

Незважаючи на позитивні для військових ветеранів судові рішення щодо поновлення їхніх прав у пенсійній сфері, державна виконавча влада

(Уряд, Міністерство соціальної політики України) робить усе можливе, щоб ці рішення не виконувати. Крім того, запропоновані ветеранською спільнотою і українському парламентові, і українському Урядові шляхи вирішення даної проблеми, в нинішніх час ними ігноруються. Тим самим публічною владою України ігнорується європейська пенсійна політика, та політика, до якої, як стверджує українська влада, вона хоче приєднатися, вступивши в Європейський Союз. Тим самим обіцянки і зобов'язання нашої влади розходяться з її практичними ділами. З таким підходом української влади щодо недотримання положень міжнародного права у пенсійній сфері, стверджувати про свою готовність до вступу в ЄС не витримує критики.

Зазначені дії української публічної влади не підтримуються громадянським суспільством, а точніше засуджуються, оскільки вони створюють умови для відтермінування вступу України в ЄС, оскільки фактично здійснюється ігнорування права.

Висновок. Є нагальна необхідність у налагодженості взаємодії органів публічної влади з такими інститутами громадянського суспільства, як ветеранські організації, що є умовою існування правової демократичної держави. Інститути громадянського суспільства є партнерами держави у реалізації нормотворчих, правозастосовчих та правоохоронних функцій, а взаємна довіра є умовою ефективної співпраці у вирішенні існуючих проблем у сфері пенсійного забезпечення. Водночас, громадська ініціатива є запорукою успішного діалогу, що у підсумку створює умови для входження України у сім'ю демократичних європейських країн.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Слюсаренко К.В., Садовенко М.М. Соціальна політика ЄС: сучасні виклики і перспективи. *Економічний аналіз*: збірник наукових праць. 2017. Т. 27, № 1. С.80-90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2017_27%281%29_12 (дата звернення: 25.09.2022).

3. Pension adequacy report 2018 – Current and future income adequacy in old age in the EU (Volume 1, 2). URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8084&furtherPubs=yes> (дата звернення: 25.09.2022).

4. The 2021 Ageing Report: Underlying Assumptions and Projection Methodologies. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2021-ageing-report-underlying-assumptions-and-projection-methodologies_en (дата звернення: 26.09.2022).

5. Register of Commission Expert Groups and Other Similar Entities. URL: <https://ec.europa.eu/transparency/expert-groups-register/screen/expert->

groups/consult?lang=en&do=groupDetail.groupDetail&groupID=3589&news=1 (дата звернення: 26.09.2022).

6. Болотіна Є.В., Шубна О.В., Бившева Л.О., Колесникова Г.М. Проблеми розвитку пенсійного забезпечення в Україні в контексті соціального захисту. *Економічний вісник Донбасу*. 2021. № 1. С. 162-170. URL: [http://www.evd-journal.org/download/2021/1\(63\)/18-Bolotna.pdf](http://www.evd-journal.org/download/2021/1(63)/18-Bolotna.pdf) (дата звернення: 27.09.2022).

7. Збройні сили – це те дитя, про яке повинен дбати весь український народ, – Ігор Смешко. URL: <https://sylaichest.org/zbrojni-sili-cze-te-ditya-pro-yake-povinen-dbati-ves-ukra%D1%97nskiy-narod-igor-smeshko/> (дата звернення: 27.09.2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-46>

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ: ДЕЯКІ ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ЙОГО ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ

Костецька Т. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник*

*Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Заявлена для обговорення проблематика розвитку громадянського суспільства як необхідної складової європейської інтеграції України у теперішніх умовах повномасштабного російського вторгнення на територію нашої держави, коли гостро стоять питання щодо збереження української нації, її державності, не втрачає своєї актуальності.

Історично відомо про визначальну роль саме громадянського суспільства (мова про події 2013–2014 рр.) щодо євроінтеграційного зовнішньополітичного вибору розвитку. На сьогодні можна констатувати, що держава, її інституції здійснили і здійснюють чимало зусиль по впровадженню якісно нових механізмів розбудови демократичної, правової держави, взаємозв'язку влади і суспільства у вирішенні завдань і проблем, що стоять перед ними, впровадження контролю громадянського суспільства з метою підвищення відповідальності державних органів за результати діяльності, прийняті рішення тощо, як основних інтеграційних чинників, інструментів реалізації національних інтересів.

Враховуючи серйозні виклики та загрози глобалізаційних процесів, пов'язані з цим явищем проблеми трансформації політичної влади, євроінтеграційні та євроатлантичні концептуально визначені прагнення розвитку, впродовж вже тривалого періоду зумовлюють суттєве оновлення всіх сфер українського суспільства, вироблення ефективних шляхів, якісних форм, методів, дієвих механізмів у вирішенні завдань, зумовлених відповідними процесами державотворення.

Досягнення стратегічної мети держави щодо набуття статусу у перспективі повноправного члена Європейського Союзу, як відомо, потребує проведення внутрішніх системних демократичних політичних, економічних, правових реформ як передумови такого процесу. Україна концептуально визначила стратегічний розвиток електронної демократії, розпочала впровадження окремих її складових громадян (найпоширенішими можна назвати, наприклад, електронні звернення, електронні петиції). Вже в умовах гібридної війни, зокрема, розпочались процеси реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, серед різних стратегічних завдань яких постало створення ефективної, прозорої, відкритої та гнучкої структури публічної адміністрації із застосуванням новітніх інформаційно-комунікативних технологій, здатної виробляти і реалізовувати цілісну державну політику, спрямовану на суспільний сталий розвиток і адекватне реагування на внутрішні та зовнішні виклики.

Доведено: формування громадянського суспільства в класичному його розумінні – довготривалий процес. Не зайвим буде нагадування, що багаторічні численні зарубіжні та вітчизняні фундаментальні напрацювання щодо самої категорії «громадянське суспільство» і в сучасній науковій думці не сформували універсального його тлумачення, оскільки концепт цього феномену постійно поповнюється, удосконалюється в ході суспільного розвитку тієї чи іншої держави. Окремими вітчизняними науковцями навіть визнається неможливість вироблення єдиного і статичного названого поняття через постійну динаміку відповідних процесів [1, с. 40].

Громадянське суспільство – це не тільки інституційний феномен, а насамперед стан суспільства, режим його мобілізації для захисту своїх легітимних прав і інтересів; система суспільних відносин, спрямованих на мобілізацію та захист суспільством і його представниками, як індивідуальними, так і колективними названих прав і інтересів у всіх сферах суспільного і державного життя [2, с. 168]. Однак, його розвиток – це завдання, що стоять не тільки перед державою. При формуванні активного громадянського суспільства державна влада залишається вагомим інструментом регулювання здебільшого неоднорідних його структур, забезпечення їх єдності та розвитку. Цей процес, як наголошується, залежить від громадянської активності людей, їх творчої енергії, бажання і готовності обстоювати свої інтереси і права [3, с. 317-318].

Становлення українського громадянського суспільства в останні десятиріччя проходило як у руслі демократичних перетворень на загальнонаціональному рівні, так і в деяких випадках жорстоких протистоянь влади і структур суспільства, із зміцненням існуючих та впровадженням нових механізмів його формування та функціонування, все більш гнучкого реагування на зміну суспільних потреб унаслідок дії внутрішніх і зовнішніх чинників, охопленням більшості суспільних сфер (захисту прав людини та громадянина, представлення інтересів різних груп громадян, надання соціальних та інших послуг, провадження благодійної та волонтерської діяльності тощо), високим рівнем суспільної довіри, із трансформацією окремих інститутів у повноцінних суб'єктів політичних процесів, напрацюванням в контексті забезпечення демократичного та європейського розвитку держави тощо на тлі, як аргументується [4, с. 212-213], відсутності системного закріплення відповідного інституту на конституційному рівні, чіткої правової характеристики його суб'єктного складу, відносного унормування зв'язків інститутів громадянського суспільства та суб'єктів владних повноважень, – з одного боку, а з іншого, – дещо низького рівня правової і політичної культури, свідомості населення, неналежної структури взаємозв'язків із державними інституціями тощо.

На шляху просування до європейського та світового простору держава направляла певні зусилля щодо підтримки розвитку громадянського суспільства, підвищення регулятивного впливу громадської думки на прийняті рішення органів публічної влади, налагодження громадського контролю за їх діяльністю, приведення у відповідність з європейськими стандартами вітчизняного законодавства у сфері функціонування інститутів громадянського суспільства.

Ураховуючи роль громадянського суспільства у різних сферах суспільного життя, створення сприятливих умов для його розвитку та налагодження взаємодії з його інститутами було визначено як важливе завдання органів державної влади, місцевого самоврядування Національною стратегією сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, в основу якої як сказано, було покладено бачення ролі і значення громадянського суспільства та принципів його взаємодії з державою, що ґрунтується на міжнародних нормах та стандартах [5].

В умовах воєнного стану стала очевидною наявність досить потужного, свідомого українського громадянського суспільства, мобілізованого на боротьбу з державою-агресором у різноманітних формах та засобах. Тобто, розвиток громадянського суспільства не зупиняється, а переходить, на наш погляд, на інший більш якісний рівень свого функціонування. У цьому контексті значущим є конструктивний діалог, інститутів громадянського суспільства та органів публічної влади. Це також стосується і сфери євроінтеграційних процесів.

Визначена на державному рівні перспектива разом із впровадженням засад відкритості та підзвітності діяльності органів публічної влади, прозорості процесу прийняття рішень суб'єктами владних повноважень на засадах використання сучасних електронних комунікацій, налагодження громадського контролю за їх виконанням тощо, створює можливості для якісно нових форм організації діяльності органів влади, суб'єктів владних повноважень, їх взаємодії з інститутами громадянського суспільства; для розширення прямої демократичної участі громадян у вирішенні питань як державного, так і місцевого значення [6, с. 442].

Стратегія впровадження державної політики цифрової трансформації усіх сфер суспільних відносин, переведення до цифрового формату традиційних (оф-лайн) демократичних процесів (диджиталізація), виникнення нових каналів обміну інформацією, а також вплив соціальних мереж на діяльність органів публічної влади у контексті їх комунікативної взаємодії з громадянським суспільством тощо, як прогнозувалось, була направлена на забезпечення якісного ступеню розвитку громадянського суспільства, підвищення впливу громадської думки на політично-правові рішення, налагодження громадського контролю за діяльністю органів публічної влади [7].

Урядом, зокрема, була поставлена амбітна мета – потрапити до першої 20-ки країн з найбільш розвинутою е-участю громадян у комунікації з державою. Для чого запустили єдину національну платформу взаємодії органів виконавчої влади з громадянами та інститутами громадянського суспільства [8]. Зрозуміло, що російське вторгнення на територію нашої держави внесло певні корективи не тільки в ці конкретні, а й інші стратегічні плани українського державотворення та суспільного розвитку. Однак, справедливо буде відмітити позитивну роль від впровадження державної політики цифрової трансформації у відповідних сферах під час воєнного стану в Україні.

Відповідно до поточного складного моменту значущими і такими, що потребують адекватного вирішення, є питання налагодження ефективної моделі формування та функціонування інституційної складової громадянського суспільства як гаранта існування України як суверенної і незалежної, демократичної, правової, соціальної держави, повноправного члена європейської спільноти, в тому числі через систему зворотніх зв'язків, через налагоджений діалог його структур з органами влади. Своєю чергою, як прогнозується, реалізація курсу на євроінтеграцію сприятиме забезпеченню гарантій верховенства права, багатоманітності форм демократії, дотримання прав людини, розвитку якісного громадянського суспільства тощо.

Література:

1. Лотюк О.С. Конституційно-правовий механізм формування та підтримки інститутів громадянського суспільства. *Публічне право*. 2013. № 2. С.37-42.
2. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України : академічне видання. Харків: Право, 2009. 468 с.
3. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посібник /за ред. Орзіха М.П. Київ : Юрінком Інтер, 2012. Вип. 2. 432 с.
4. Костецька Т.А. Громадянське суспільство і інформаційне суспільство: концептуальні та нормативні аспекти взаємозв'язку. *Правова держава*. Щорічник наукових праць. 2015. № 26. С. 210-219.
5. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України від 27 вересня 2021 р. № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>Указ (дата звернення 20.10.2022 р.)
6. Костецька Т.А. ЗМІ у взаємодії інститутів держави і громадянського суспільства. *Громадянське суспільство в Україні: сучасний стан, виклики, стратегія модернізації*: монографія у 3 т. / за заг. ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка та акад. НАПрН О.В. Скрипнюка. Т. 3. Львів : друкарня «Папуга», 2021. С. 442-458.
7. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства на 2018 – 2020 роки: затв. розп. Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p#Text> (дата звернення 20.10.2022 р.)
8. Мінцифра робить інструменти електронної демократії доступними для всіх. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-robot-instrumenti%elektronnoyi-demokratiyi-dostupnimi-dlya-vsih> (дата звернення 25.10.2022 р.)

ОНТОЛОГІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ФЕНОМЕН

Костицький М. В.

*доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) Національної академії правових наук України,
член-кореспондент НАН України, заслужений юрист України,
професор кафедри філософії права і юридичної логіки
Національної академії внутрішніх справ*

Кушакова-Костицька Н. В.

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри філософії права і юридичної логіки
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Онтологія (від грецького *ón, ontos* – сутнісне, *logos* – вчення) – вчення про буття, яке виступає базовим компонентом філософської системи, філософського розуміння. Дефініція буття має кілька смислів: як суще, об'єктивний світ на відміну від суб'єктивного існування, як протяжність в часі («було», «є», «буде»). З іменем М. Гартмана пов'язаний період відродження онтології в ХХ ст., переборювання позитивізму, домінуючого із середини ХІХ ст. та виникнення т. зв. «нової онтології». М. Гартман разом з М. Гайдеггером та М. Шелером започаткували переворот в онтології, виступили проти суб'єктивізму І. Канта та кантіанців. У сфері буття виділялися дві первинні сфери (реальне і ідеальне) і дві вторинні (пізнання і логіка). В контексті заявленої теми нас цікавить, в першу чергу, реальне буття з його часовістю, матерією, життям, психікою і духом. Стосовно соціальної сфери часовий фактор буття є визначальний в тому, як розвивається те чи інше суспільне явище, феномен, які трансформації і зміни характерні для нього. В повній мірі особливості онтології стосуються і громадянського суспільства як феномену, явища, типу суспільної організації.

Поняття «громадянське суспільство» (від латинського *civilis societas*) ми зустрічаємо в Ціцерона, а за змістом те, що стосується громадянського суспільства пов'язане в Арістотеля з ідеєю поліса. Аналіз фрагментів чи повної ідеї громадянського суспільства можна знайти в працях Н. Макіавелі, Т. Гобса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, Г.В.Ф. Гегеля та ін. Правда, сам термін «громадянське суспільство» став популярним в Європі на початку ХV ст. в тому змісті і структурі, які визначив це Ціцерон у І ст. д.н.е. Ціцерон, як і Арістотель, не бачив різниці між державою і суспільством. Він ще вказував, що мова, розум, спілкування між людьми, дискусії при

прийнятті рішень об'єднують людей у «природне суспільство». Від цих мислителів поширилася думка, що в так званих варварських, доурбаністичних суспільствах громадянське суспільство відсутнє.

На нашу думку, громадянське суспільство зародилося та існувало незалежно від того, що про нього думали чи писали сучасники та й більш пізні мислителі. Громадянське суспільство виникає в давні часи. Можливо ще задовго до виникнення давньогрецького полісу, який появляється в архаїчний період VIII ст. д.н.е. Але еллінському періоду давньогрецької історії передував крито-мікенський період з III тисячоліття д.н.е. Видається, ще перед виникненням Критської держави на цьому острові з окремих сімей виростає суспільство, яке стає пізніше базою для виникнення держави (слід зауважити, що, на жаль, в українських підручниках з історії, опублікованих після двохтисячних років, «прорізається» класовий, марксистський підхід з продуктивними силами, виробничими відносинами, класовою диференціацією і т.п.).

Можна зазначити, що громадянське суспільство завжди передусе виникненню держави. А давньогрецькі держави не є найдавніші на Землі. Можна згадати про держави Дворіччя, зокрема, міста-держави Шумеру, які виникли до семи тисяч років тому назад. Найдавніший епос, писаний літературний та історичний твір, який дійшов до нас, присвячено Гільгамешу, царю шумерського міста-держави Урука. Творення цього епосу започатковується в IV тисячолітті д.н.е. В цей період шумери впералися з ріками Євфрат та Тігр, з іригацією, захистом від стихій з боку Персидської затоки, налагодили землеробство та виділили з поміж себе жерців, управлінців і воїнів та заклали основи держави (власне, основи міст-держав). У них із знатних людей створювалися ради старійшин, які могли давати вказівки жерцю-правителю. Вільні громадяни, здатні носити зброю, збиралися на народні збори, до яких зверталися правителі за підтвердженням найважливіших рішень. Останні приймалися здебільшого криком «хеам» – «хай буде», хоча нерідко коли могли і відкидатися.

Близькою до шумерської була трипільська культура. Її залишки знайдено в с. Трипілля на Київщині В. Хвойкою в 1890 р. Спеціалісти вказують, що вона існувала з XXXVIII по XXVI ст. д.н.е. Відомостей про суспільство трипільців небагато. Ймовірно, воно державу так і не створило. Але матеріальні носії цієї культури близькі тим, що знайдені на території Румунії, інших балканських країн та й самого Шумеру.

Зазначене підтверджує, що громадянське суспільство виникає у найдавніших країнах, як правило, в містах, які з часом стають містами-державами. І що античні греки не були монопольними авторами творення держави громадянськими суспільствами. З іншого боку, власне, давньогрецька модель громадянського суспільства та творення ним держави реалізувалася в грецьких містах-колоніях Великої Греції в Малій Азії та Північному Причорномор'ї, в Римській державі, Середньовічній Європі та в нас на Русі – Україні.

Історичні обставини склалися так, що стародавні держави Шумеру, Аккаду, Вавилонії, Єгипту, Фінікії, Карфагену, Ізраїлю, Стародавньої Греції, Риму перестали існувати, а аутентичні їм громадянські суспільства відійшли в небуття. Як відомо, естафета була передана в Європу тим громадянським суспільствам, які в Середньовіччя творили європейські держави. На Сході ситуація була зовсім інша: із розвитком держав занепали громадянські суспільства. І на довгі століття чи навіть тисячоліття там запанували деспотії, і розвиток громадянського суспільства не передбачався. Це мало місце в Перській державі, Арабському Халіфаті, державі Великих Монголів, державах Чингіз-Хана та Тамерлана, Турецькій імперії. Але час все одно вносить свої корективи. Так, сьогодні в арабському світі відбулося серйозне відродження тандему громадянського суспільства і держави, що докладно описано в «Зеленій книзі» лідера Лівійської джамахерії Муамора Кадафі.

Після закінчення епохи тоталітаризму відродилося громадянське суспільство в Україні наприкінці 80-х р.р. ХХ с. Можна стверджувати, що завдяки саме українському громадянському суспільству відновилася українська державність. Саме активність українського громадянського суспільства, його креативність проявлялася певними квантами, певними підйомами, які характерні для 1991, 1996, 2004, 2014 роках і особливо в умовах сьогодення.

Отже, можна констатувати, що зараз в Україні громадянське суспільство продовжує формуватися по європейській моделі. Воно не тільки певним чином йде у фарватері української держави, але й збалансовує її в захисті прав людини, сім'ї, етносу, націй, всього українського народу. З іншого боку в умовах воєнного стану має місце обмеження деяких фундаментальних громадянських прав і свобод, зокрема, свободи пересування, зібрань, висловлювань тощо. І, видається, що головним завданням громадянського суспільства в Україні буде відродження усіх задекларованих у Конституції прав і свобод у поствоєнний – мирний період, який неодмінно прийде на зміну війні. Головне в наших реаліях – зберегти усі надбання громадянського суспільства, ті конституційні цінності, які було гарантовано народом і на яких, власне, будь-яке демократичне суспільство базується.

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ ЯК ШЛЯХ ДО ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ

Костюшко О. П.

*кандидат юридичних наук,
депутат
Київської міської ради*

Гальченко В. М.

*кандидат психологічних наук, доцент,
докторант кафедри теоретичної та консультативної психології
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

Українсько-російська війна, яка фактично має національне підґрунтя, змінює концепції безпеки в багатьох сферах суспільного життя українців, таких як військова, економічна та енергетична. В Україні за останні 30 років відбулося кілька революційних подій, а цього року додалася повномасштабна війна. Всі ці події стали вагомим важелем у формуванні української політичної нації.

Вивченням цієї проблеми займалися такі дослідники, як А. Бичко, І. Бичко, М. Бойченко, В. Здоровенко, М. Михальченко, Н. Скотна та ін.

Погоджуємося з думкою С. Плохія, який вважає, що для України російська агресія порушила фундаментальні питання про її подальше існування як єдиної країни, державну незалежність та демократичні основи її політичних інститутів. Автор зазначає, що в творенні української політичної нації величезну роль мають історія, етнічне походження, мова та культура. «Українське суспільство здивувало й себе, і світ, прочитавши свою історію в спосіб, який забезпечив подальше майбутнє своєї країни» [1].

Метою нашого дослідження є визначення місця й ролі українського націоналізму в процесі формування української політичної нації.

Спочатку звернімося до розуміння поняття «національна ідентичність». Національна ідентичність є важливою характеристикою будь-якого індивіда, оскільки передбачає його ідентифікацію з певною нацією, конкретизацію у геополітичному просторі, її особливостей та форм існування. Зокрема, О.Сергеева основою існування будь-якої цивілізаційної системи вважає її самоідентифікацію, оскільки самоідентифікаційний принцип має властивість діахронного (від покоління до покоління) соціально-культурного відтворення, тобто в підсумку відтворення базових цінностей і стійких навичок людей, визначених традицією культурного розвитку, соціальними та духовними константами [3].

У свою чергу, європейська ідентичність сягає корінням глибоко в Римську імперію, вплив якої також поширювався на частину території нинішньої України, це прибережна частина території Криму, Херсонської області, навколо якої сьогодні точаться запеклі бої. Християнство, яке визначило європейські цінності, майже одночасно прийшло на територію України, а Україна на той час була релігійним центром Київської Русі. Такі правові структури, як самовизначення міст, розвивалися одночасно в Європі та в Україні.

Зважаючи на вищесказане, розглянемо поняття етнічного націоналізму та громадянського націоналізму. На нашу думку, український націоналізм, як і європейський, у своїх витоків має етнічну основу, але в теперішній час, в умовах війни, він стає все більш громадянським. З початком нинішньої повномасштабної війни стався великий прорив у розвитку українського націоналізму. Цей феномен варто порівняти з подією, яка сталася в ніч з 9 на 10 листопада 1989 року, коли впала Берлінська стіна. Це слугувало потужним поштовхом для переосмислення ідеї Європи. Відтак, в соціалістичній Європі набрав обертів етнічний націоналізм, закріплений соціалізмом у різних країнах, і це, в свою чергу, породило достатню кількість етнічних конфліктів у Європі. Невдовзі після цього Радянський Союз припинив своє існування, а друга за величиною «республіка Україна» отримала свободу та почала відроджувати свій автентичний націоналізм.

Останнім часом Україна пережила три революції: Революцію на граніті 1991 року, Помаранчеву революцію 2004 року, Революцію гідності 2013 року. Наявність спільного ворога, такого як Росія, зблизила народи Європи та України як ніколи. Будь-які конфлікти між поляками та українцями канули в Лету. Багато людей покинули Україну та знайшли притулок у Європі, а українські діти вже вивчають європейські мови, які є фундаментальною основою європейського націоналізму.

У світлі подій в Україні важливо зазначити, що військова співпраця між Європою та Україною є дуже міцним фундаментом для майбутньої співпраці в усіх сферах: енергетиці, фінансах, торгівлі, культурі та освіті. А якщо говорити про перемогу, то що насправді перемога України у цій війні? Вважаємо, що недостатнім буде вбити ворога з нашої території, оскільки він набереться сили і повернеться не лише в Україну, а й у Європу. Війна має національне підґрунтя, і це питання потрібно розглядати на національному і світовому рівнях.

Маємо переконання, що розвинений український націоналізм, інтегрований у європейську систему координат, має стати для ворога червоним кордоном, який вони більше ніколи не наважаться порушити. Особливу роль у цьому процесі слід відвести Організації Об'єднаних Націй, яка, на нашу думку, повинна почати виконувати ту функцію, для якої була створена. Європейська правова система, очевидно, має працювати на користь покарання винного агресора, як це було після Другої світової війни.

Також важливою для нашого дослідження є думка О. Поліщука, який стверджує, що «для існування політичної нації в Україні потрібно чітко визначити її ознаки: існувати політична нація може лише у демократичній державі; одним із найголовніших елементів політичної нації є панування громадянського суспільства, верховенства закону та поваги до прав людини; рівність прав титульного етносу із іншими етносами, що проживають на території тієї чи іншої держави; кожний громадянин бере участь у політичному процесі або безпосередньо, або опосередковано; громадян між собою об'єднують спільні цілі, спільні інтереси, одна мета» [2].

Отже, після перемоги України у війні з Росією, українці мають довершити формування себе як політичної нації і збудувати власну державу, створити сильні державні інституції, використовуючи найкращі європейські зразки.

Також вважаємо, що український націоналізм формується, не зважаючи на тиск з боку Російської Федерації, як держави диктатора, з одного боку, і демократичної Європи з іншого. Сучасні політики в Україні та Європі, а також пересічні громадяни, не мають достатньо базових знань про цінності один одного, щоб об'єднатися та інтегруватися. Інтеграція – це завжди двосторонній процес. Сильні національні особливості українців тільки підсилять Європу, стануть поштовхом до її модернізації та подальшого успішного поступу в різних сферах політичного життя.

У питаннях, які стосуються націоналізму, виникає багато різних суперечок і непорозумінь, оскільки дуже часто, як політики, так і громадяни, не розуміють різницю між націоналізмом та нацизмом. Тому перспективою нашого подальшого дослідження має стати обґрунтування цих двох дефініцій, їх глибокий аналіз та встановлення чітких кордонів в їх розумінні.

Література:

1. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / Пер. з англ. Р. Ключко. Харків, 2016. 496 с.
2. Поліщук О. Українська політична нація – міф чи реальність. *Наука. Релігія. Суспільство*. № 1. 2011. С. 177.
3. Сергеева, О. А. Роль этнокультурной и социокультурной маргинальности в трансформации цивилизационных систем. *Общественные науки и современность*. 2002. № 5. С. 104.

НАГЛЯД ТА УПРАВЛІННЯ КОНФІСКОВАНИМИ АКТИВАМИ ТА НАДХОДЖЕННЯ ВІД НИХ

Крамар Р. І.

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри судоустрою, прокуратури та адвокатури
Львівського університету бізнесу та права
м. Львів, Україна*

Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів в Україні було створено у період коли арештовані у кримінальних провадженнях активи вартістю в сотні тисяч гривень по усій країні або залишалось у володінні власника із заборonoю його відчуження, або було вилучене у нього [1, с. 80]. Однак обидві ці ситуації негативно впливають на вартість або капіталізацію та/або інвестиційну привабливість таких активів [2]. Під час вилучення арештованого майна у власника жоден державний орган не має права активно діяти з ним, а може лише утримувати його. Однак, як зазначає О. Любенченко правоохоронні органи часто не мають коштів для зберігання арештованого майна [3, с. 81].

Тому цей вид арешту – це, по суті, арешт та фіксація майна, що перебуває в обігу, що неминуче призведе до знецінення майна. Ця девальвація має негативний вплив на всіх-будь то власник, у разі повернення знеціненого майна після зняття арешту, або держава-у разі повернення знеціненого майна через конфіскацію або спеціальну конфіскацію [4, с. 47].

Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону про АРМА управління активами – це діяльність по збереженню активів, вилучених у кримінальному провадженні, та їх економічної вартості, або продажу таких активів або передачі їх в управління, а також реалізація майна, конфіскованого у кримінальному провадженні [5].

Закон про АРМА передбачає, що «Національне агентство здійснює управління майном, на яке накладено арешт у кримінальному провадженні, в тому числі як спосіб забезпечення позову – виключно щодо позову, пред'явленого для захисту інтересів держави, із встановленням заборони розпоряджатися або використовувати такі активи, вартість яких становить або перевищує двісті розмірів мінімальної заробітної плати, яка встановлена на 1 січня відповідного року, і які можуть бути визнані речовими доказами у кримінальному провадженні» [5].

Рішення про передання активів в управління АРМА не приймається Національним агентством самостійно, тобто АРМА не наділено дискреційними повноваженнями вирішувати долю активів. З позиції П. Морано відкриття процедури управління можливе лише на підставі рішення суду у кримінальному процесі, або згоди самого власника майна [6, с. 11].

Тому наявність чіткої причини управління активами є підставою для відкриття процедури управління, яка називається «спеціалізоване строкове речове право на майно, аналогічне іншим майновим правам на чуже майно, встановлених цивільним законодавством» [6, с. 23].

Незважаючи на те, що підставою ініціювання передачі активів в управління Національного агентства, що здійснюється на підставі ухвали суду, слідчого судді, чи згоди власника майна (ст. 19 Закону про АРМА), менеджмент конфіскованих активів не є заходом кримінально-процесуального змісту, а підприємницьким процесом. Альтернативними та більш подібними за формою, змістом та метою є процедура управління та арешту майна в рамках господарського процесу. Відповідно до положень ч. 1 ст. 56 Закону України «Про виконавче провадження» арешт майна боржника використовується для забезпечення реального виконання судового рішення [8]. При цьому, одним із методів управління арештованим майном є реалізація арештованих активів, що здійснюється шляхом проведення електронних торгів або за встановленою ціною [8].

Процедури Національного агентства для моніторингу ефективності управління вилученими активами також є невід'ємною частиною механізму управління активами. Стаття 22 Закону про АРМА передбачає, що Національне агентство періодично, але не рідше одного разу на місяць перевіряє ефективність управління арештованими активами, переданими ним в управління.

Управитель зобов'язаний надати уповноваженим особам Національного агентства доступ до активів прийнятих в управління для проведення контрольних заходів, а також до документів у сфері управління такими активами та їх ефективного використання. У разі виявлення факту неналежного управління активами або спроби незаконного відчуження активів управителем Національне агентство повідомляє про це правоохоронним органам для проведення перевірки і реагування відповідно до законодавства та невідкладно здійснює зміну управителя зазначених активів [5].

Національне агентство самостійно виконує рішення суду про конфіскацію, спеціальну конфіскацію майна та стягнення активів, що перебувають під його управлінням, або які були продані, понад десять тисяч розмірів мінімальних заробітних плат.

У випадку прийняття рішення про відчуження активи передаються Національним агентством юридичній особі, визначеній на конкурсних засадах для реалізації.

Після набрання законної сили рішенням суду про конфіскацію, спеціальну конфіскацію та стягнення майна з доходів держави у кримінальному провадженні державний орган, направляє їх до органів державної виконавчої служби для примусового виконання.

Порядок співпраці між Національним агентством та Міністерством юстиції України у виконанні ухвал суду про конфіскацію, спеціальну конфіскацію та стягнення майна з доходом держави у кримінальних провадженнях визначається спільним наказом цих органів.

Процедури Національного агентства для моніторингу ефективності управління вилученими активами також є невід'ємною частиною механізму управління активами. Стаття 22 Закону про АРМА передбачає, що Національне агентство періодично, але не рідше одного разу на місяць перевіряє ефективність управління арештованими активами, переданими ним в управління.

Управитель зобов'язаний надати уповноваженим особам Національного агентства доступ до активів прийнятих в управління для проведення контрольних заходів, а також до документів у сфері управління такими активами та їх ефективного використання. У разі виявлення факту неналежного управління активами або спроби незаконного відчуження активів управителем Національне агентство повідомляє про це правоохоронним органам для проведення перевірки і реагування відповідно до законодавства та невідкладно здійснює зміну управителя зазначених активів [5].

Використання активів, які були арештовані, але рішення про конфіскацію яких ще не прийнято, призводить до серйозних етичних і фінансових проблем. Основна етична проблема полягає в наступному: якщо прокурорам, суддям, працівникам правоохоронних органів дозволено в будь-який момент скористатися будь-яким автомобілем або іншим засобом пересування, заарештованим на попередньому етапі розслідування, у них може бути відсутнім стимул для роботи над завершенням справи про конфіскацію.

З огляду на складний характер та правовий статус активів, які в майбутньому можуть підпорядковуватися управлінській діяльності АРМА, необхідно сформулювати нормативні акти для визначення методів управління, обмежень та методів, що використовуються АРМА для підвищення ефективності активів. Окрім цього, деталізоване адміністративно-правове законодавство в подальшому дасть потенційним управителям змогу зрозуміти природу ефективності управління та передбачити витрати, які можуть бути понесені під час бізнес-процесу управління арештованими активами.

Попри те, що відчуження активів та майнових прав власника є значним обмеженням його основоположних прав і свобод, гарантії якого встановлені та захищені в Конституції України, позитивним

моментом вбачається наявність елемента публічності процесу реалізації активів, одержаних незаконним шляхом, яка забезпечується низкою заходів.

Література:

1. Ростовська К. В. Проблемні питання взаємодії суб'єктів формування та суб'єктів реалізації державної антикорупційної політики. *Правова позиція*, № 2 (21), 2018. URL: http://212.1.86.13/jspui/bitstream/123456789/3244/1/ilovepdf_com-80-84.pdf
2. Vorivodina, A. R. (2015). Constitutional and Legal Support of State-Owned Property Management in the Republic of Kazakhstan. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6 (5S3), 188. Retrieved from <https://www.richtmann.org/journal/index.php/mjss/article/view/7761>
3. Lubenchenko O. E. (2020). Organization and Methodological Support of Financial Monitoring in an Auditing Firm: New Requirements. *Statistics of Ukraine*, 90(4), 81-91. [https://doi.org/10.31767/su.4\(91\)2020.04.09](https://doi.org/10.31767/su.4(91)2020.04.09)
4. J. Dombrow and G. K. Turnbull, "Trends in real estate research, 1988–2001: what's hot and what's not," *The Journal of Real Estate Finance and Economics*, vol. 29, no. 1, pp. 47–70, 2004.
5. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10 листопада 2015 року № 772-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 1. Ст. 2.
6. P. Morano, F. Tajani, and M. Locurcio, "Multicriteria analysis and genetic algorithms for mass appraisals in the Italian property market," *International Journal of Housing Markets and Analysis*, vol. 11, no. 2, 2018.
7. A practical anti-corruption guide for businesses in Singapore / Corrupt Practices Investigation Bureau Lengkok Bahru, Singapore 2017. 52 p.
8. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року № 1404-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Красицька Л. В.

*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу забезпечення інтеграції
академічної та університетської правової науки
та розвитку юридичної освіти
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Проблематика питань запобігання та протидії домашньому насильству є актуальною для будь-якої країни сучасного світу, в тому числі й для України. Як зазначається в Соціальному звіті Міністерства соціальної політики України за 2020 рік, протягом 2020 року суб'єктами взаємодії зафіксовано 211 362 звернень з приводу домашнього насильства, що на 61,9% більше, у порівнянні з аналогічним періодом 2019 року (130 514 звернень), з них: від дітей надійшло 2 765 звернень; від жінок – 180 921 звернень, що становить 85,6% від загальної кількості; від чоловіків – 27 675 звернень, що складає 13,1% від загальної кількості звернень. На обліку в органах Національної поліції з приводу вчинення домашнього насильства перебувало 81 968 осіб [1, с. 50–51].

Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII визначено організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства [2]. Згідно з ч. 4 ст. 22 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» під час розгляду судом та/або органом опіки та піклування спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, визначення місця проживання дитини, відібрання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька дитини, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на законних підставах або не на основі рішення суду, обов'язково беруться до уваги факти вчинення домашнього насильства стосовно дитини або за її присутності [2]. Вбачається, що ці нормативні положення є вкрай важливими для правозастосовної практики і їх доцільно було б внести також і до Сімейного кодексу

Україні від 10 січня 2002 р. й викласти їх в окремії статті 19-1 «Врахування фактів вчинення домашнього насильства стосовно дитини або за її присутності при вирішенні судом та/або органом опіки та піклування сімейних спорів».

Законом України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» від 20 червня 2022 р. № 2319-IX [3] ратифіковано із заявами і застереженням Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, вчинену 11 травня 2011 р. в м. Стамбулі (далі – Конвенція) [4]. Україна ратифікувала Конвенцію з таким застереженням: «Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Україна залишає за собою право не застосовувати положення пункту 2 статті 30 Конвенції до приведення національного законодавства у відповідність із зазначеними положеннями Конвенції». Згідно з пунктом 2 статті 30 Конвенції належна державна компенсація присуджується тим, хто постраждав від тяжких тілесних ушкоджень або порушення здоров'я, настільки, наскільки шкода не покривається з інших джерел, як-от: правопорушником, страхуванням або державним медичним і соціальним забезпеченням. Це не перешкоджає Сторонам вимагати повернення наданої компенсації від правопорушника, за умови належного забезпечення безпеки жертви [4]. Це застереження є доцільним, враховуючи, що національне законодавство України не містить положень щодо механізму відшкодування шкоди, завданої ушкодженням здоров'я, якщо шкода не покривається правопорушником, страхуванням або державним медичним і соціальним забезпеченням.

Стаття 3 Конвенції містить визначення поняття «гендер», що означає соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків [4]. Таке визначення поняття «гендер» жодним чином не нав'язує гендерної ідеології українському суспільству і не шкодить сімейним та родинним цінностям, враховуючи, що це поняття означає очікувану (бажану) суспільством поведінку як від жінки, так і від чоловіка, тобто від осіб різної статі.

Проаналізуємо ще й інші законодавчі ініціативи щодо вдосконалення правового механізму запобігання та протидії домашньому насильству. Так, у законопроекті «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» щодо вдосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству» (реєстр. № 6074) (далі – Законопроект № 6074) запропоновано внести зміни до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII, визначивши, що до спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству належить профілактична робота в сім'ї, де виявлено факт домашнього насильства, шляхом проведення процедури «Блакитні картки». Процедура «Блакитні картки»

проводиться уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України у сім'ї, де виявлено факт домашнього насильства, з метою профілактики, направленої на викорінення насильства в конкретній сім'ї, та не пов'язана із провадженням у кримінальній справі. Процедура «Блакитні картки» проводиться шляхом заповнення формулярів: 1) У разі виявлення насильства, поліцейські заповнюють формуляр «А» з обставинами справи; 2) Формуляром «В» поліцейські інформують потерпілу особу щодо подальших дій, так як та може знаходитись у сильному стресі і не запам'ятати те, що говорять поліцейські; 3) Формуляр «С» заповнюється щодо особи, яку підозрюють у скоєнні насильства в сім'ї, та складається індивідуальний план заходів допомоги їй; 4) У формулярі «D» обґрунтовується необхідність участі підозрілого в корекційно-навчальних програмах [5]. Вивчаючи досвід роботи Польщі у даній сфері, як зазначає суб'єкт законодавчої ініціативи в Пояснювальній записці до Законопроекту № 6074, вбачається за доцільне розглянути можливість запровадження в Україні процедури «Блакитні картки», яка узагальнить інформацію щодо особи, яка стала жертвою насильства та слугуватиме підставою для притягнення особи, що вчинила таке насильство, до відповідальності [5]. Аналіз Законопроекту № 6074 надає підстави для висновку про те, що пропозиція Законопроекту № 6074 щодо визначення такого спеціального заходу протидії домашньому насильству, як профілактична робота в сім'ї, де виявлено факт домашнього насильства, шляхом проведення процедури «Блакитні картки» за своєю сутністю («профілактична робота») не є новим спеціальним заходом щодо протидії домашньому насильству, а співпадає із спеціальним заходом щодо протидії домашньому насильству – взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи, визначеним п. 3 ч. 1 ст. 24 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Проведення процедури «Блакитні картки» шляхом заповнення формулярів «А», «В», «С», «D» є способом фіксації домашнього насильства, який запроваджено в Польщі, проте в Україні з урахуванням національного законодавства України розроблено Порядок взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України, затверджений наказом Міністерства внутрішніх справ України 25 лютого 2019 р. № 124.

Пункт четвертий Законопроекту № 6074 містить таку пропозицію: «Після заповнення постраждалою особою формуляру «В», передачі його працівникові органів Національної поліції України та подання у визначених випадках заяви, слугуватиме підставою для притягнення кривдника до відповідальності». Аналіз змісту цієї пропозиції свідчить, що вона містить не тільки юридико-технічні помилки викладення тексту, а й не враховує юридичну підставу притягнення особи до відповідальності, якою є наявність в діянні особи-кривдника складу

правопорушення, а не заповнений формуляр »В», як зазначається в тексті Законопроект № 6074. Вбачається, що доцільно відхилити Законопроект № 6074, оскільки він не враховує національні особливості правового регулювання відносин щодо порядку і процедури фіксування правопорушень у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, містить юридико-технічні помилки викладення тексту.

Підсумовуючи, можна зазначити, що ратифікація Верховною Радою України Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами свідчить, що Україна підтримує європейські стандарти захисту прав людини, недопущення будь-якої дискримінації жінок, встановлює правові механізми захисту жінки та чоловіка від домашнього насильства.

Література:

1. Соціальний звіт за 2020 рік. Київ, 2021. 61 с. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/20083.html> (дата звернення: 02.10.2022).

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 04.10.2022).

3. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Закон України від 20 червня 2022 р. № 2319-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text> (дата звернення: 04.10.2022).

4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11 травня 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 04.10.2022).

5. Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» щодо вдосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству» (реєстр. № 6074). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27779> (дата звернення: 05.10.2022).

ОБМЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОНОПОЛІЇ НА ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ: НОВІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кузнецов В. В.

*доктор юридичних наук, професор,
виконуючий обов'язки провідного наукового співробітника
відділу дослідження проблем взаємодії держави
та громадянського суспільства
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Триваюча широкомасштабна агресія Російської Федерації (РФ) проти України впливає на різні сфери державної політики. Одним з наслідків цього є фактична втрата монополії держави на застосування сили. Цей процес у нашій державі розпочався не сьогодні (історичний досвід свідчить, що право народу на самооборону існувало і реалізовувалося українцями задовго до утворення держави) [7], пригадаймо, хоча б трагічно відомі події 2014 року – початок військової агресії з боку РФ проти України. А саме, коли тисячі наших громадян зі зброєю, без санкції держави, почали активно протидіяти цій військовій агресії. Отже, Український народ через позадержавні інституції (волонтерів і добровольців) поніс субсидіарну відповідальність за виконання цих функцій, передбачених ч. 1 ст. 17 Конституції України, в якій захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [7]. На той момент держава, фактично, «закрила очі» на втрату своєї монополії на застосування сили. Це пояснювалося тим, що органи державної влади, зокрема і Збройні Сили України (ЗСУ), не були функціонально спроможні виконати свої найважливіші функції. Відносна стабілізація на військовому фронті російсько-української війни призвела до зміни ставлення держави до наданої індульгенції цивільним особам щодо озброєного захисту України. Вже в 2017 році п'ятий Президент України Петро Порошенко стверджував, що «монополію на застосування сили має тільки держава, навіть коли вона демократична» [15]. Слід пригадати й електронну петицію «Навести порядок з обігом зброї, а порядок – це закон», розміщену 22 травня 2019 р. на вебсайті офіційного інтернет-представництва Президента України Георгієм Учайкіним від громадської організації «Українська асоціація власників зброї», яку Володимир Зеленський розглянув та відхилив. На думку Президента України, легалізація обігу зброї

в Україні була б наразі передчасною [11]. Однак поява нових загроз з боку РФ призвела, з одного боку, до початку обмеження монополії держави на застосування сили, з іншого – до розширення законних спроможностей громадян щодо захисту Вітчизни. На думку Макса Вебера, така «монополія» не може бути абсолютною й вона полягає в тому, що держава є єдиним джерелом легітимачії будь-якого фізичного примусу або примусового рішення (наприклад, закон може дозволяти особі застосовувати силу для захисту себе або своєї власності, але це право має бути встановлене державою) [10]. Пригадаймо ст. 65 Конституції України, яка визначає захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України обов'язком громадян України. Тобто, коли ми згадуємо громадян України, то це є обов'язок, який офіційно може бути реалізований через службу, наприклад, у ЗСУ, інших військових формуваннях, правоохоронних органах, територіальній обороні. Якщо громадянин України як цивільна особа не перебуває на службі у відповідних підрозділах і самостійно знищує агресора, то це його право (частково це право закріплено в ч. 2 ст. 27 Конституції України, яка надає можливість кожній людині захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань). Таке право громадян на застосування сили вже відомо вітчизняному кримінальному законодавству. Воно було реалізовано до 24 лютого 2022 року через обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння (Розділ VIII Загальної частини Кримінального кодексу (КК) України). Однак такі обставини, очевидно, розраховані на мирний час (окрім нової ст. 43-1 КК України «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України») і не могли враховувати всі особливості воєнного стану [12, с. 28–29].

Участь цивільних осіб у захисті України переважно передбачає застосування вогнепальної зброї. Аналіз нормативних актів дозволив визначити два рівні доступу цивільних осіб до вогнепальної зброї для відсічі збройної агресії РФ: загальний та спеціальний [8, с. 105–107].

Загальний визначений законами України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 3 березня 2022 р. № 2114-IX та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії режиму воєнного стану» від 15 березня 2022 р. № 2124-IX.

Спеціальний визначений Законом України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 р. № 1702-IX та Порядком застосування членами добровільних формувань територіальних громад особистої мисливської зброї, стрілецької зброї, інших видів озброєння та боєприпасів до них під час виконання завдань територіальної оборони від 29 грудня 2021 р. № 1448.

Різниця між вказаними рівнями полягає у: суб'єктах, які отримують можливість з вогнепальною зброєю давати відсіч збройної агресії

РФ; зняряддях захисту; умовах правомірності застосування зброї. Хронологічно виникнення спочатку спеціального, а потім загального рівнів обумовлено зростанням загрози агресії з боку РФ та небажанням органів державної влади дати доступ цивільним особам до можливості здійснювати необхідну оборону за допомогою вогнепальної зброї.

Отже, надзвичайно трагічні події в Україні змусили органи державної влади переглянути, хоча і тимчасово, позицію щодо обігу вогнепальної зброї серед цивільного населення. У перші дні вторгнення в Україні, за словами Голови Національної поліції України Ігоря Клименка, поліція видала близько 18 тисяч одиниць зброї [6].

23 лютого 2022 року народні депутати України через прийняття у першому читанні проекту Закону України «Про право на цивільну вогнепальну зброю» (№ 5708 від 25 червня 2021 р.) не змогли законодавчо розширити для цивільних осіб можливість володіння та користування вогнепальною зброєю [16]. Наразі 3 червня 2022 року народний депутат України Федір Веніславський висловив позицію, що вважає доцільною легалізацію в Україні автоматичної вогнепальної зброї, а не тільки короткоствольної [14]. Також він повідомив, що на засіданнях профільного парламентського комітету зараз точаться дискусії, яким має бути законопроект про легалізацію зброї перед розглядом Верховною Радою України у другому читанні [14]. Ці дані свідчать про надзвичайну актуальність та перспективність питання легалізації вогнепальної зброї в Україні. До того ж міністр внутрішніх справ України Денис Монастирський в інтерв'ю американському телеканалу «Bloomberg News» заявив: «Повномасштабна війна проти України показала, що десятки тисяч одиниць зброї, які влада роздала силам оборони, – прямий доказ того, що українці вміють «володіти зброєю». Для мене це підстава вважати, що можна дозволити українцям купувати та зберігати зброю для захисту власної домівки. Однак вона має бути лише за чітких критеріїв дозволу та визначеної відповідальності. Післявоєнний заклик здати зброю не буде почутий, оскільки більшість українців і надалі почуватимуться небезпечно» [9].

Ця проблематика актуалізувалася в умовах воєнного стану, коли вогнепальна зброя та боєприпаси стали «звичайним» зняряддям захисту Вітчизни.

Слід зауважити, що сьогодні залишається відкритим питання щодо застосування цивільними особами як трофейної зброї, так й іншої нелегалізованої (якою особа володіє без законних підстав) зброї. Як відомо, існують численні випадки вилучення (захоплення) у представників агресора цивільними особами не тільки вогнепальної зброї, але й бойової техніки (наприклад, «за повідомленням Полтавської облради в області у місцевих жителів вилучили понад 7 тис. одиниць зброї, боєприпасів, дві броньовані машини й 11 танків. Розпочато 92 (проти 72 за попередній період) кримінальні провадження за фактами незаконного придбання та зберігання зброї, до суду

передано 47 обвинувальних актів. Разом з тим у регіоні загалом на 35% знизився рівень злочинності, в тому числі на 29,6% зменшилась кількість тяжких (з 2166 до 1525) кримінальних правопорушень» [18]. Замість заохочення щодо добровільної здачі такої зброї, держава навпаки за рахунок кримінально-правових репресій намагається покарати цивільних осіб. Одночасно з цим, 17 вересня 2022 року заступник міністра внутрішніх справ України Ігор Бондаренко висловив сподівання, що у законопроекті № 5708 «Про право на цивільну вогнепальну зброю» буде передбачена модель легалізації трофейної або віднайденої зброї. На його думку, «якщо громадянин у законний спосіб здобув зброю, яка не є власністю держави України, він повинен мати можливість залишити її собі» [1].

Також наші громадяни стають заручниками ситуації, коли держава в умовах крайньої необхідності, обумовленої активною військовою агресією РФ проти України, почала видавати їм вогнепальну зброю без дотримання офіційних процедур, які, між іншим, переважно почали з'являтися лише через тиждень після наближення військ РФ до м. Києва (Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» та наказ МВС України «Про затвердження Порядку отримання вогнепальної зброї і боєприпасів цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав» набрали чинність лише 7 березня 2022 р.).

У зв'язку з цим, аналіз судових рішень та спілкування з фахівцями дозволило визначити такі основні проблеми правозастосування: 1) державні органи влади відносяться до незаконного поводження зі зброєю та боєприпасами як до звичайного кримінального правопорушення, що не залежить від воєнного стану, від даних про суб'єктів правопорушення, які фактично захищали (захищають) Україну, від мети такої діяльності; 2) фактична видача представниками влади вогнепальної зброї та боєприпасів без дотримання процедури (якої у перші дні активної фази широкомасштабної російсько-української війни, фактично, ще не було) не отримує належної правової оцінки; 3) судові органи стають заручниками законодавства, тиску правоохоронних органів та змушені застосовувати ст. 263 КК України; однак, усвідомлюючи реальну ситуацію та розуміючи мотивацію цивільних осіб, відбувається або призначення менш суворого покарання (наприклад, затверджується угода про визнання винуватості та призначається службове обмеження для військовослужбовців [2] чи штраф [5]), або зупиняють судові провадження у зв'язку із проходженням обвинуваченим військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період/період воєнного стану, до його звільнення з військової служби [4], або на підставі ст.75 КК України звільняють від відбування покарання з іспитивним строком [3].

Такі обставини свідчать про необхідність нормативного вирішення цих питань, оскільки вони підривають довіру громадян до рішень

держави у сфері захисту України, що створює відомі ризики для національної безпеки.

Підсумовуючи викладене, пропонуємо, по-перше, прийняти законопроект «Про право на цивільну вогнепальну зброю» (№ 5708 від 25 червня 2021 р.), який легалізує вогнепальну зброю, що вже є у громадян у період воєнного стану; після нашої перемоги слід передбачити інший механізм легалізації вогнепальної зброї (наприклад, використовуючи європейський досвід викупу зброї у громадян) [17].

По-друге, передбачити в ст. 263 КК України нову частину четверту у такій редакції: «Не підлягає кримінальній відповідальності за вчинення дій, передбачених частиною першою або другою цієї статті, в умовах воєнного стану, особа, у якій органи влади вилучили зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої, якими не було вчинено інші кримінальні правопорушення».

По-третє, у Законі України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» слід визначити серед знарядь відсічі агресії з боку РФ трофейну зброю або іншу нелегалізовану зброю.

Література:

1. В Україні розглядають можливість легалізації трофейної зброї. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/v-ukrayini-rozglyadayut-mozhlyvist-legalizatsiyi-trofejnojy-zbroyi/>

2. Вирок Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 9 вересня 2022 р. URL: [phttps://reyestr.court.gov.ua/Review/106146777](https://reyestr.court.gov.ua/Review/106146777)

3. Вирок Придніпровського районного суду м. Черкаси від 20 квітня 2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104017494>

4. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 15 червня 2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104765170>

5. Вирок Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 12 серпня 2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105704229>

6. Глава Нацполіції назвав умову для легалізації зброї в Україні. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/13/novyna/suspilstvo/hlavana-czpolicziyi-nazvav-umovu-lehalizacziyi-zbroyi-ukrayini> (дата звернення: 22.09.2022)

7. Коломієць В. Війна без контракту і за свій рахунок. URL: https://rus.lb.ua/blog/vitalii_kolomiets/505649_viyna_bez_kontraktu_i_sviy_rahunok.html (дата звернення: 22.09.2022)

8. Кузнецов В. В., Сийплові М. В. Правові аспекти легалізації обігу та застосування цивільними особами вогнепальної зброї для відсічі збройної агресії Російської Федерації. *Krakowskie Studia Malopolskie*. № 3. 2022. С. 102–121.

9. Монастирський Д. Потрібно дозволити українцям купувати та зберігати зброю для захисту власної домівки. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/news/denis-monastirskii-potribno-dozvoliti-ukrayincyam-kupuvati-ta->

zberigati-zbroyu-dlya-zaxistu-vlasnoyi-domivki (дата звернення: 22.09.2022)

10. Монополія на насилля. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B%D1%96%D1%8F_%D0%BD%D0%B0_%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%BB%D1%8F (дата звернення: 22.09.2022)

11. Навести порядок з обігом зброї, а порядок – це Закон : відповідь на електронну петицію № 22/053416-еп. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/53416> (дата звернення: 22.09.2022)

12. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін. ; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернея. Київ : Норма права, 2022. 278 с.

13. Одноліток Т. В МВС розповіли, над якими завданнями працюють для легалізації зброї в Україні. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/society/legalizaciya-zbroji-u-mvs-poyasnili-detali-novini-ukrajini-11898024.html> (дата звернення: 22.09.2022)

14. Одноліток Т. В МВС розповіли, над якими завданнями працюють для легалізації зброї в Україні. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/society/legalizaciya-zbroji-u-mvs-poyasnili-detali-novini-ukrajini-11898024.html> (дата звернення: 22.09.2022)

15. Президент заявив про монополію на застосування сили. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/03/20/7138692/> (дата звернення: 22.09.2022)

16. Про право на цивільну вогнепальну зброю : проект Закону України (реєстр. № 5708 від 25 червня 2021 р.). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27190> (дата звернення: 22.09.2022)

17. Спільне патрулювання та перехідні поліцейські сили – досвід реінтеграції сербських анклавів у Хорватії. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/spil-ne-patrulivannia-ta-perekhidni-politseys-ki-syly-dosvid-reintehratsii-serbs-kykh-anklaviv-u-khorvatii/>

18. У місцевих жителів Полтавщини вилучили 11 танків і дві бронемашини. *ESPRESO.TV*. URL: <https://espreso.tv/u-mistsevikh-zhiteliv-poltavshchini-viluchili-11-tankiv-i-dvi-bronemashini> (дата звернення: 22.09.2022)

ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я У ПРИЗМІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

Логвиненко Б. О.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Вектор на входження України до Європейського Союзу (далі – ЄС) сьогодні є очевидним та підтримується практично усім суспільством. Однією з успішних засад європейської інтеграції є адаптація вітчизняного законодавчого масиву до стандартів, прийнятих в демократичних державах Європи. Звичайно, тут можна навести у приклад окремі позитивні новачі, спрямовані на удосконалення політики недискримінації, захисту прав соціально вразливих верств населення, протидії булінгу тощо.

Втім, потрібно вести мову також про комплексне удосконалення законодавства, системний підхід до його змін і доповнень, прийняття якісно нових нормативно-правових актів. І саме за цим напрямком сьогодні спостерігається низка критичних моментів.

Однією з проблемних складових суспільного життя продовжує бути сфера охорони здоров'я. Саме їй властиві: недосконала система адміністрування, недостатнє фінансування, велика кількість нереалізованих проєктів і реформ, значні корупційні ризики, недосконала система професійної освіти медичних працівників, прогалини у праві та недосконале правове врегулювання окремих напрямків, слабе впровадження електронного урядування на місцях та багато інших проблем.

На наше переконання, перш за все тут потрібно вести мову про перспективи удосконалення національного (медичного) законодавства про охорону здоров'я, його систематизацію, оновлення та приведення у відповідність до стандартів ЄС.

Право на охорону здоров'я гарантоване кожному статтею 49 Конституції України, а також опосередковано згадується у низці інших статей (3, 27, 50) [1].

Нагадаємо, що ключовим нормативно-правовим актом у сфері охорони здоров'я на сьогодні лишається Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 [2] (далі – Основи). Основи визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, регулюють суспільні відносини у цій сфері з метою забезпечення гармонійного розвитку

фізичних і духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров'я, попередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності, поліпшення спадковості [3, с. 11].

Поряд із акцентом на важливості Основ як титульного Закону у сфері охорони здоров'я, необхідно також згадати Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19.10.2017 року, яким були втілені у життя положення про запровадження в Україні системи медичного страхування та програми медичних гарантій для фізичних осіб [4].

Разом із тим, сьогодні постає питання про те, як має розвиватися національне законодавство про охорону здоров'я? І тут ми визначили три пріоритетні вектори, за якими можуть розвиватися події у майбутньому.

Перший вектор. Він пов'язаний із доповненням та удосконаленням Основ й продовженням їх чинності в якості титульного закону у сфері охорони здоров'я. головним мінусом тут виступає їхня моральна застарілість – Закон розроблявся у відповідності до бюджетно організованої системи охорони здоров'я і був прийнятий ще у 1992 році, коли доктрина людиноцентризму ще не знайшла належного відображення у національному праві. Також, запропонований вектор є доволі раціональним з позицій економічності у його реалізації. Доопрацювання Основ не завжди тягне за собою необхідність внесення змін і доповнень у кореспондовані із ними нормативно-правові акти. Серед недоліків такої перспективи, слід назвати одночасне існування чималої кількості законодавства, яким врегульовано ті чи інші аспекти, пов'язані із охороною здоров'я та медичною діяльністю.

Другим вектором є кодифікація медичного законодавства України. Тут також є власні *pro et contra*. Так, потрібно вказати на те, що медичні кодекси були прийняті у низці держав, серед яких: Республіка Казахстан з Кодексом «Про здоров'я народу та систему охорони здоров'я» від 07.07.2020 [5] та Республіка Таджикистан з Кодексом «Про охорону здоров'я» від 30.05.2017 № 1413 [6]. На національному рівні питання про доцільність прийняття медичного кодексу підіймається ще з початку 2000-х років. Щодо доцільності розробки і прийняття медичного кодексу України І.Я. Сенюта влучно відмічає про те, що такий кодекс: «...зможе комплексно охопити регулюванням усі правовідносини у сфері медичного обслуговування, а відтак зменшить прогалини й контрверзії в нормативному забезпеченні. Провести інвентаризацію нормативно-правової бази й залежно від обраної законодавчої стратегії приймати чи удосконалювати чинні акти. Нормативна техніка, що застосовується сьогодні органами влади, не витримує жодної критики. Отож, професійність має превалювати перед лобізмом інтересів і турбулентністю. Важливо, аби в пориві агонального нормотворення не настав колапс системи» [7]. Тут ми цілком погоджуємось із доцільністю системного

удосконалення національного медичного законодавства, але звертаємо увагу на те, що кодифікація «всього і всіх» є більш властивою пострадянським державам.

Третій вектор. Він полягає у зверненні до досвіду держав-учасниць ЄС в пошуку найбільш оптимальної законодавчої основи для врегулювання відносин у сфері охорони здоров'я. Тут потрібно врахувати велику увагу європейських законодавців до питань медичної етики, зокрема, належного врегулювання складних біоетичних проблем: евтаназії, сурогатного материнства, зміни статевої належності тощо. Саме цей шлях ми вважаємо найбільш складним та найбільш перспективним для впровадження в Україні.

В підсумку потрібно наголосити на тому, що європейська інтеграція не передбачає автоматичного набуття членства у ЄС. Відповідні прагнення держави – кандидата мають бути підкріплені реальними демократичними трансформаціями, транспарентністю системи публічного адміністрування, діалогом держави та інституцій громадянського суспільства. Без створення ефективної правової основи, зокрема, у сфері охорони здоров'я вести мову про відповідність демократичним ідеалам ЄС не можна. Втім, можливо і необхідно консолідувати зусилля фахівців з медичного права на ниві законопроектної роботи у цьому напрямку.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України* від 23.07.1996. 1996 р., № 30, стаття 14.

2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення 08.10.2022).

3. Науково-практичний коментар до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» / Борис Логвиненко. Київ: ВД «Дакор», 2021. 272 с.

4. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>

5. On public health and healthcare system: Code of the Republic of Kazakhstan. 07.07.2020. № 360-VI. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39793804&pos=4;-106#pos=4;-106

6. Code of health care of the Republic of Tajikistan. 30.05.2017. № 1413. URL: <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=97585>

7. Сенюта І. «Вважаю за необхідне розробити й прийняти Медичний кодекс України». *Юридична Газета*. 2020. № 13 (719). URL: <https://yur-gazeta.com/interview/vvazhayu-za-neobhidne-rozrobityi-y-prinyuati-medichniy-kodeks-ukrayini.html>

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ» У КОНТЕКСТІ ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Магновський І. Й.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та філософії права
Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

На шляху до європейської спільноти децентралізація публічної влади в Україні є одним із головних напрямів модернізації її суспільного ладу в контексті власного соціально-економічного зростання. Адже посилення реальних можливостей територіальних громад та сформованих ними органів місцевого самоврядування сприятиме наданню регіональному та муніципальному рівням публічного управління максимального обсягу повноважень та реальних можливостей їх реалізації для ефективного вирішення суспільно важливих завдань на місцях.

Ураховуючи вказане вище, дослідження із новітніх позицій поняття і сутності розуміння категорії «децентралізація» та її особливостей сприятиме запровадженню подальших тенденцій реформи у сфері децентралізації державної влади задля створення ефективної моделі публічного управління в Україні, а звідси й актуалізує дану тематику й потребує відповідних напрацювань.

Аналіз наукової літератури засвідчив існування різних підходів до визначення поняття «децентралізація»: енциклопедичний словник визначає це поняття як передачу функцій управління від центральних органів влади місцевим органам, розширення кола повноважень органів нижчого підпорядкування управління за рахунок вищих; юридична енциклопедія – як процес розширення і зміцнення прав та повноважень адміністративно-територіальних одиниць або нижчих органів та організацій за одночасного звуження прав і повноважень відповідного центру [1, с. 168]; енциклопедія державного управління – як спосіб територіальної організації влади, за якого держава передає право на прийняття рішень із визначених питань або у визначеній сфері структурам локального або регіонального рівня, що не належать до системи виконавчої влади і є відносно незалежними від неї [2, с. 167]; Великий глумачний словник сучасної української мови – як систему управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління; скасування або послаблення централізації [3, с. 218].

Відтак, за слушним визначенням М. О. Баймуратова, децентралізація у рамках публічної влади – це спосіб переміщення влади,

повноважень із центру керованої системи на її периферію і зміцнення політико-правової самостійності периферійних підсистем – у випадку унітарної України – місцевих органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування (муніципальних утворень) [4, с. 272].

Дослідниця Т. І. Гладка визначає децентралізацію як процес передачі повноважень та бюджетів на їх здійснення від державних органів влади органам місцевого самоврядування, щоб забезпечити ефективність функціонування всіх владних структур, підвищення якості надання суспільних послуг та активізації розвитку регіонів [5, с. 16].

Підкреслюючи роль та значення децентралізації як чинника забезпечення конституційної стабільності в Україні, колектив науковців на чолі з Р. Плющем зазначає, що децентралізація – це запорука ефективного територіального розвитку, шлях до демократизації, справжнього народовладдя [6, с. 227].

На думку А. Умланд, саме децентралізацію слід розглядати як процес, що зміцнює країну, протидіє федералізації та сепаратистським тенденціям. Як показав світовий досвід, значний ефект для розвитку економіки регіону та згуртованості країни в цілому має успішна реалізація проєктів територіального розвитку, які здійснюються та втілюються територіальними громадами. Посилення спроможності громади дієвим чином впливати на суттєві характеристики якості свого життя – основа сталого розвитку громади на засадах інклюзивності [7].

Мета децентралізації, констатують Н. В. Агафонова, Ю. В. Данилюк та Х. В. Приходько, полягає в оптимізації територіальної та організаційно-правової основ функціонування держави – відтворення ефективної системи публічного управління державного, регіонального та місцевого рівнів, здатної швидко реагувати на мінливі умови життя, потреби та проблеми сучасного суспільства [8, с. 145].

На переконання А. Єрмолаєва та інших, метою децентралізації є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація повною мірою положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності й фінансової самодостатності місцевого самоврядування [9, с. 44].

На думку А. В. Коваленко, сутність децентралізації зводиться до політико-правових елементів взаємовідносин громади і держави, що утворюють особливий правовий режим, і це надає місцевим органам самостійність й ієрархічну незалежність від органів і державного управління, і самоврядування [10, с. 374].

У сучасній правовій теорії децентралізація розглядається не лише у вузькому розумінні як принцип публічного управління, а і як спосіб організації державної влади. Особливість такого підходу, стверджують дослідники, вбачається у самостійному вирішенні питань місцевого значення окремими адміністративно-територіальними одиницями, а не

центральними органами державної влади. Власні завдання місцеві органи влади повинні реалізовувати в межах встановлених чинним законодавством повноважень. Доречними в цьому аспекті, будуть думки зарубіжних вчених щодо можливості втручання у діяльність уповноважених органів і посадових осіб лише з метою здійснення нагляду за законністю у передбачених законом випадках [11, с. 24].

Обґрунтоване визначення децентралізації, з позиції політико-правових засад децентралізації влади, сформоване А. С. Матвієнко та підтримане Т. О. Карабін. На їх переконання, децентралізація є не одноразовою передачею владних повноважень від органів державної влади до органів місцевого самоврядування, а комплексним процесом, що включає такі елементи, як питання спроможності органів державної влади передати, а органів місцевого самоврядування – отримати й ефективно розпорядитися владними повноваженнями; визначення обсягу повноважень; механізм взаємодії органів державної влади і органів місцевого самоврядування; питання адміністративно-територіальної реформи тощо [12, с. 3; 13, с. 440].

Водночас І. Ф. Ляпін обґрунтував доцільність розуміння децентралізації влади у вузькому, широкому та традиційному значеннях. Під децентралізацією публічної влади у вузькому значенні, на думку вченого, слід розуміти спосіб перерозподілу влади в межах, обсягах та формах, визначених у встановленому порядку, – від центральних органів влади на нижні рівні влади. Децентралізація публічної влади в широкому значенні полягає у різних формах розподілу публічної влади. У традиційному значенні децентралізацію публічної влади слід розуміти як спосіб перерозподілу державної влади шляхом передачі повноважень органів центральної влади на виконавчі органи влади на місцях та здійснення контролю за їх діяльністю в межах наданих їм повноважень [15, с. 152].

Найбільш широке трактування децентралізації серед зарубіжних науковців, указує В. І. Козак, можна знайти в американського дослідника А. Розенбаума, який наголошує на тому, що децентралізація – це зміцнення владних одиниць, що не належать до центральної влади; організація процесу ефективного управління й органів місцевого самоврядування, і органів влади проміжного рівня; дієвий механізм стримувань і противаг у середині влади; інструмент захоплення до урядування громадян та громадських організацій, полігони для розвитку демократичних навичок і практики [16, с. 3–4].

Зважаючи на вказане вище, децентралізація є складним комплексним процесом, котрий має на меті, зазначає А. В. Коваленко, формування нової якості державної влади, створення нових інститутів влади, повніше залучення громадян до управління територіями свого проживання, розвиток приватної ініціативи та, як наслідок, удосконалення життєвого простору громадян. Це своєрідна розбудова громадянського суспільства (створення політичної, фінансової, адміністративної інфраструктури) самою державою шляхом передачі

платникам податків права розпоряджатися сплаченими коштами на власний розсуд і під власну відповідальність [17, с. 4–5].

Як бачимо, серед науковців не існує єдиної позиції щодо розуміння децентралізації влади. Так А. Озмен дотримується позиції про те, що децентралізація є антонімом до централізації влади, завданням якої є концентрація влади в одному центрі. Відповідно, децентралізація влади, у сучасному розумінні, є передачею управлінських функцій щодо планування, прийняття рішень, фінансових ресурсів, від центрального уряду місцевим органам влади, а також функціонування професійних організацій та громадських організацій за межами публічного адміністрування [18, с. 417].

Отже, децентралізація, за своєю сутністю, полягає у передачі частини владних повноважень органам місцевого самоврядування, тобто тим, що обираються громадою на місцях. Саме від методів, способів передачі, обсягу повноважень, розподілу завдань і функцій залежить обрана модель децентралізації. Як показує практика, сталої моделі децентралізації не існує.

Таким чином, ураховуючи всю складність теоретико-правових підходів щодо тлумачення поняття «децентралізація», можемо констатувати, що децентралізація як противага централізації являє відповідний спосіб у процесі якого відбувається зміщення/перехід владних повноважень із центру до місцевих органів самоуправління, із правом прийняття рішень у межах своєї компетенції визначеного кола питань власного розвитку певної території задля забезпечення балансу між загальнодержавними інтересами і життєвими потребами населення регіонів та їх територіальних громад, що є необхідною умовою ефективного функціонування демократичної держави й динамічного розвитку громадянського суспільства.

Література:

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1999. Т. 2 : Д – Й. С. 744.
2. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; наук.-ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 8 : Публічне врядування / наук.-ред. кол. : В. С. Загорський (голова), С. О. Телешун (співголова) та ін. С. 712.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2001. 1696 с.
4. Децентралізація в Україні: законодавчі новації та суспільні сподівання / передне слово Голови Верховної Ради України В. Б. Гройсмана. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 413 с.
5. Гладка Т. І. Децентралізація влади в Україні як засіб посилення демократії та підвищення її стабільності. *Державне управління:*

удосконалення та розвиток. 2015. № 12. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=937> (дата звернення: 23.09.2022).

6. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні : колект. монографія / кол. авт. ; за заг. ред. Р. М. Площа. Київ : Рідна мова, 2016. 744 с.

7. Умланд А. Чотири геополітичні виміри децентралізації України. *Дзеркало тижня*. 11.01.2019 URL.: https://dt.ua/internal/chotiri-geopolitichni-vimiri-decentralizaciyi-ukrayini-299352_.html (дата звернення: 23.09.2022).

8. Агафонова Н., Данилюк Ю., Приходько Х. Актуальні проблеми децентралізації в Україні: від європейських стандартів до національного плану дій. *Децентралізація в Україні: законодавчі новації та суспільні сподівання* / перед. слово Голови Верхов. Ради України В. Б. Гройсмана. Київ : Ін-т законодавства Верхов. Ради України, 2015. С. 145–165.

9. Децентралізація влади та реформа місцевого самоврядування в Україні / А. Єрмолаєв, В. Лупацій, В. Потапенко та ін. *Нова Україна*. Київ : Інститут стратегічних досліджень, 2015. 44 с.

10. Коваленко А. В. Органи місцевого самоврядування у системі державного контролю з питань захисту прав споживачів. *Теорія та практика державного управління*. 2012. Вип. 4. С. 374–379.

11. Jerzy Korczak, Piotr Lisowski, Adam Ostapki. *Ustoj samovradu terytorialnego: materialy dydaktyczne*. Wroclaw: Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. 2013. 440 s.

12. Матвієнко А. С. Політико-правові засади децентралізації влади в контексті адміністративної реформи в Україні : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2010. 23 с.

13. Карабін Т.О. Проблеми децентралізації виконавчої влади в Україні та можливі напрями їх вирішення. *Форум права*. 2012. № 4. С. 439–444.

14. Ляпин И. Ф. Конституционные особенности децентрализации государственной власти в Российской Федерации. *Вестник Нижегородского университета им. Н. М. Лобачевского*. 2015. № 1. С. 152–154.

15. Козак В. І. Аналіз наукового доробку у визначенні децентралізації як явища. *Державне будівництво*. 2017. № 1. С. 1–12.

16. Коваленко А. В. Місцеве самоврядування: природа, ознаки, межі. *Право України*. 1997. № 2. С. 3–5.

17. Alper Ozmen. Notes to the concept of decentralization. *European Scientific Journal*. April. 2014. Edition. vol. 10. P. 415–424.

КВІНТЕСЕНЦІЯ ТЕРОРИЗМУ ЯК ВИКЛИК ГЛОБАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

Марко С. І.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

Трансформаційні перетворення, викликані воєнними діями на території України, виступили первинною до перерозподілу світового порядку, важелів впливу та векторів забезпечення геополітичних інтересів з безпековим наголосом. Адже, держава Україна виборює право на власне існування у боротьбі з ворогом, який використовує агресивні терористичні методи. Тероризм виступає перманентною загрозою, викликом світовій спільноті.

Тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [1].

Геополітична складова виступає домінуючою у трактуванні дефініції тероризму.

Сучасна модель глобалізації уможливила поширення міжнародного тероризму та міжнародної злочинності, зокрема у кіберпросторі, наркоторгівлі, торгівлі людьми, релігійного та ідеологічного фундаменталізму та екстремізму, підживлюваного з-за кордону сепаратизму, нелегальної міграції, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, розповсюдження зброї масового ураження [2].

Модель сучасного тероризму – це стійка форма екстремістського впливу, що має типові для даного регіона риси, обумовлені самотутністю та локальним характером суспільного розвитку. Моделі сучасного тероризму представлені особливими способами підриву підвалин держави та суспільства, нападу на населення, заперечення морально-етичних та юридичних норм ведення збройного протистояння та війни [3].

Тероризм – це вияв конкретних суспільно небезпечних дій, до яких доцільно віднести: насильницькі дії над особою; серйозне пошкодження майна; створення загрози життю особи (крім особи, яка вчиняє дію); створення серйозного ризику для здоров'я або безпеки населення або частини населення; дії, спрямовані на серйозні перешкоди або серйозні порушення роботи електронної системи [4].

Тероризм, у сучасних його проявах, має певні властиві ознаки, зокрема: нівелювання географічних кордонів; значна кількість жертв терористичних загроз; перерозподіл фінансових ресурсів; демографічна криза (міграційні процеси); кореляція психологічного стану громадян; політичні акценти; інноваційні технології; зміцнення зв'язків з представниками організованої злочинності. Донедавна, найбільшу терористичну загрозу становили ісламістські та джихадські злочинні угруповання на кшталт «Ісламської держави», «Аль-Каїди», «Боко Харам» та ін.

Проте, Російська Федерація, розпочавши віроломну війну проти України, порушивши не лише українсько-російські обопільні угоди і договори, а й власне законодавство та низку міжнародно-правових актів, перед усім людством затаврувала себе як держава-агресор і як країна-загарбник, а її політичне керівництво остаточно виявило себе як угруповання міжнародних злочинців і спонсорів світового тероризму [5]. Найбільшою терористичною загрозою для України виступає злочинна поведінка держави-агресора.

Терористична активність в Україні має характерні прояви:

- використання «класичної» тактики терору (вибухи, залякування, диверсії тощо) не тільки в районі проведення антитерористичної операції, а й у інших регіонах України;
- застосування важкої зброї, у т. ч. проти мирного населення;
- використання цивільного населення як «живого щита», наприклад, ведення вогню з житлових кварталів населених пунктів, розміщення зброї біля шкіл, лікарень, дитячих садків тощо;
- переслідування громадян за інші політичні або релігійні переконання;
- жорстоке поводження із полоненими (українськими військово-службовцями, громадянами України та іноземними громадянами) тощо;
- перешкоджання діяльності міжнародних, у т. ч. гуманітарних, організацій;
- активний пропагандистсько-психологічний маніпулятивний вплив на молодь, яка проживає на тимчасово окупованих територіях;
- активне використання мережі Інтернет (пропаганда, вербування, фінансування тощо) [6, с. 17-19].

Пріоритетами боротьби з тероризмом є запобігання фінансуванню, виявлення та припинення терористичної діяльності, усунення та мінімізація її наслідків, антитерористичне забезпечення об'єктів можливого терористичного посягання, інформаційне, наукове та інше забезпечення боротьби з тероризмом, розвиток міжнародного співробітництва у відповідній сфері [7].

З метою мінімізації ризиків тероризму, на нашу думку доцільно сформувати уніфіковану дієву глобальну модель протидії терористичним загрозам, з врахуванням крос-культурних особливостей та потенційних загроз національній безпеці.

Література:

1. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р., № 638-IV. Дата оновлення: 12.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 01.10.2022).
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення: 01.10.2022).
3. Смазнова І. С. Філософсько-правовий аналіз тероризму та боротьби з ним: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2007. 18 с.
4. Terrorism. The Crown Prosecution Service. URL: https://www.google.com/search?q=terrorism&rlz=1C5CHFA_enUA915UA915&oq=terrorism&aqs=chrome..69i57j35i39i362l6j69i59i450l2.104j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8 (дата звернення: 23.09.2022).
5. Гай-Нижник П. Українська національна ідея: соборні чинники та визначальні засади. *Трансформація української національної ідеї*. Київ: Наш формат, 2019. С.143–171.
6. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналіт. доповідь / [Резнікова О.О., Місюра А.О., Дрьомов С.В., Войтовський К.С.]; за заг. ред. О.О. Резнікової. К.: НІСД, 2017. 60 с.
7. Про Концепцію боротьби з тероризмом: Указ Президента України від 05.03.2019 р., № 53/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text> (дата звернення: 01.10.2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-55>

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ

Марценюк Л. В.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та менеджменту
Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна*

Залізничний транспорт відіграє велику роль в життєзабезпеченні України, особливо в період війни, тому потрібно докласти зусиль аби забезпечити безперебійне функціонування цього виду транспорту як всередині країни, так і у міждержавному сполученні.

В науковій літературі є достатньо теоретичних напрацювань стосовно інтеграції сусідніх країн в транспортному сполученні.

Наприклад, в статті [1] автор наголошує, що ініціатива урядів в транспортному секторі під назвою «Один шлях» сприяє локальному економічному зростанню залучених країн.

Стосовно реформування залізничного транспорту України, автори в статті [2] наполягають, що євроінтеграція повинна відбуватися поступово, тому що Україна не готова до шоківих реформ.

Науковці в статті [3] вказують на привабливості саме залізничного транспорту у міждержавному перевезенні вантажів, зокрема у Спільній економічній зоні Європейського Союзу. В статті [4] йде мова про необхідність впровадження високошвидкісного руху для підвищення конкурентоспроможності пасажирських залізничних перевезень в міждержавному сполученні та на мережах залізниць ЄС. Побудова сучасних транспортних ХАБів, на думку науковців [5] є дієвим засобом підвищення конкурентоспроможності залізниць в пасажирському секторі. Науковцями встановлено, що економічний розвиток країни багато в чому визначається успіхами її транспортно-логістичної сфери. Залучення залізниць до глобальних ланцюгів поставок як всередині країни, так і у міждержавному сполученні, зараз є дуже актуальним [6].

В 2022 році фінансовий стан Укрзалізниці значно погіршився. І цьому є об'єктивні причини. Повномасштабне вторгнення росії в Україну призвело до падіння інвестиційного рейтингу нашої країни та відповідно і усіх провідних галузей, включаючи залізничний транспорт. Обсяги вантажоперевезень стрімко падають, а саме вантажні перевезення завжди були для залізничного відомства основним джерелом доходів. Разом з тим, враховуючи на те, що росіяне захопили українські порти та не дають вивозити українську продукцію на експорт повною мірою, ці вантажі було переорієнтовано на залізничний транспорт. Саме залізницею здійснюється перевезення основних обсягів вітчизняного експорту. Цей вид транспорту також забезпечує перевезення вантажів для потреб ЗСУ, доправляє гуманітарні вантажі (загальний обсяг перевезень вже перевищив 100 тис. тон), обслуговує потреби виробничих підприємств та здійснює їх релокацію (переміщено більше 600 підприємств). Щодо обсягів пасажирських перевезень, то вони теж зменшилися. Тут хотілося б відзначити, що саме Укрзалізниця з початку війни, з 24 лютого 2022 року, організувала перевезення пасажирів з різних куточків України безкоштовно, евакуаційними поїздами, послугами яких скористалися майже чотири мільйона пасажирів.

Суттєві збитки несе Укрзалізниця внаслідок руйнування інфраструктури та рухомого складу із-за обстрілів та бомбардування російською армією українських залізниць (з початку повномасштабного вторгнення росії пошкоджено або втрачено контроль на 6 тисячах кілометрів колій залізниці, зруйновано півсотні мостів, перестали функціонувати десятки вокзалів та станцій) [7].

Незважаючи на всі складнощі, саме Укрзалізниця стала тією важливою ланкою, що надійно з'єднала Україну з європейськими країнами. Але тут потрібно сказати, що є об'єктивні причини, внаслідок яких швидкість перетину кордону пасажирів та вантажів поки що є низькою, адже вона обмежується різною шириною залізничної колії, різними габаритами рухомого складу України та ЄС, неспроможністю залізничної транспортної системи сусідніх країн обслуговувати великі обсяги вантажних перевезень.

Розвитку залізничних перевезень з Румунією, Туреччиною та Болгарією сприятиме прокладання європейської колії за маршрутом Вадул – Сірет – Чернівці. Значні перспективи в забезпеченні безперешкодного залізничного сполучення з Польщею та країнами Балтії має продовження 1435 мм залізничної колії від м. Ковеля до м. Луцька, а також від станції Мостиська до м. Львова. Крім того, існує можливість відновлення та введення в експлуатацію ділянок вузької колії, що вже працюють, на Закарпатті та ділянки від Польщі через м. Ягодин [8]. Західні партнери України мають намір реалізувати низку інфраструктурних проєктів, які сприятимуть нарощуванню обсягів залізничних перевезень українських вантажів, а саме: у *Польщі* розпочалося відновлення ділянки залізничної колії Перемишль – Нижанковичі, Поблизу польського м. Замосць у червні 2022 р. відкрито потужний контейнерний термінал, обладнаний залізничними коліями стандарту 1435 та 1520 мм. Крім того, існує можливість продовження широкої колії із м. Славкува до м. Гданська; *Румунія* ремонтує ширококолейне залізничне полотно на ділянці Джурджулешти – Галац; *Хорватія* пропонує використовувати свої порти на Адріатичному узбережжі для здійснення перевезень українського зерна до країн Північної Африки; *Словаччина* планує створити залізничний транспортний коридор з України до річкового порту в м. Братиславі. У червні 2022 р. країни – учасниці логістичного об'єднання «Ініціатива трьох морів» (3SI) заявили про можливість залучення України до реалізації своїх інфраструктурних проєктів.

Окрім різниці у ширині колії, ще одним важливим елементом, що дозволяє забезпечити безперервність залізничних перевезень між Єврозоюзом та Україною, є тягова мережа. Незважаючи на широке розмаїття систем електропостачання тягової мережі залізниць у країнах ЄС, там не виникає серйозних проблем з об'єднанням залізничної інфраструктури цих країн у єдину систему, оскільки перевізники мають сучасні локомотиви, здатні працювати на різних типів напруги. Щодо України, то тут використовуються різні системи напруги, що обмежує можливості використання тих самих локомотивів на всій території України, але сучасні багатосистемні локомотиви могли б допомогти вирішити цю проблему.

27 липня 2022 року Європейська Комісія внесла зміни до індикативних мап Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T),

включивши і українські логістичні шляхи. Безумовно, це рішення є стратегічним кроком у процесі інтеграції України в ЄС та сприятиме реалізації ініціативи «Шляхи солідарності» щодо експорту української аграрної продукції та доставки гуманітарної допомоги в Україну.

Ще раз підкреслимо, що доступність залізничних перевезень критично важлива для галузі. Окрім технічних бар'єрів адаптації українських залізниць до ЄС маємо невідповідність українського законодавства в сфері залізничного транспорту вимогам Директив ЄС. Тому серед важливих кроків уряду та керівництва транспортної галузі – якнайшвидше удосконалення існуючої нормативно-правової бази в сфері залізничного транспорту. Згідно з Додатком XXXII до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом з іншої сторони, Україна має імплементувати в національне законодавство 7 директив та 4 регламенти Європейського Союзу у сфері залізничного транспорту. Кожен з цих документів стосується важливих аспектів функціонування залізничного транспорту та спрямовані на створення умов для розвитку конкурентного середовища на ринку залізничних перевезень, що дозволить задовольнити усіх стейкхолдерів залізниць.

Література:

1. Shengnan Ma. Growth effects of economic integration: New evidence from the Belt and Road Initiative. *Economic Analysis and Policy*. Vol.73. 2022, P. 753–767. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0313592622000042> (Last accessed: 02.10.2022).
2. Grushevska K., Notteboom T., Shkliar A. Institutional rail reform: The case of Ukrainian Railways. *Transport Policy*. Vol. 46. 2016. P. 7–19. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0967070X15300676>_ (Last accessed: 02.10.2022).
3. Gerhátoová Z., Zitrický V., Gašparik J. Analysis of Industry 4.0 elements in the transport process at the entrance of the train from Ukraine to Slovakia. *Transportation Research Procedia*. Vol. 55. 2021. P. 165–171. DOI: 10.1016/j.trpro.2021.06.018
4. Calzada-Infante L., Adenso-Díaz B., García Carbajal S. Analysis of the European international railway network and passenger transfers. *Chaos, Solitons & Fractals*. Vol. 141. 2020. DOI: 10.1016/j.chaos.2020.110357
5. Martseniuk L., Kandel B., Kovalenko-Marchenkova Y. Passenger transport HUBs: thematic overview. *Philosophy, Economics and Law Review*. Vol. 2, № 1. 2022. P. 76–87. DOI: 10.31733/2786-491X-2022-1-76-87
6. Lytvynenko L., Kalmanbetova G., Shevket O., Kara I., Gerlitz L., Popova Y. Prospects of using the urban railway for logistics support of urban areas. *Transportation Research Procedia*. Vol. 63. 2022. P. 1199–1204. DOI: 10.1016/j.trpro.2022.06.125

7. Релокація бізнесу: Уряд розповів про поточні результати: веб-сайт. URL: https://biz.ligazakon.net/news/211536_relokatsya-bznesu-uryad-rozprov-pro-potochn-rezultati (дата звернення: 03.10.2022).

8. Канада допоможе відновити залізничну інфраструктуру України: веб-сайт. URL: <https://railexpoua.com/novyny/kanada-dopomozhe-vidnovyty-zaliznychnu-infrastrukturu-ukrainy/> (дата звернення: 03.10.2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-56>

ВПЛИВ МІГРАЦІЇ, У ЗВ'ЯЗКУ З ВІЙНОЮ, НА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ

Маршалек К. О.

аспірантка кафедри публічного права

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

м. Дніпро, Україна

24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала широкомасштабний збройний напад на Україну із застосуванням своїх сухопутних, військово-повітряних та військовоморських сил. Російські сухопутні війська вторглися на територію України в десяти областях (Київській, Чернігівській, Житомирській, Харківській, Сумській, Донецькій, Луганській, Запорізькій, Херсонській та Миколаївській) за підтримки пов'язаних із Російською Федерацією озброєних груп, а російські військово-повітряні та військово-морські сили завдали ударів крилатими ракетами по всій території України. Початок повномасштабної війни Російської федерації проти України 24 лютого 2022 року призвів до переміщення населення якпо Україні, так і закордон.

За 7 місяців війни міжнародними організаціями такими як ООН, зафіксовано близько 10 мільйонів перетинів кордону.

Згідно з дослідженнями ІОМ (the International Organization for Migration), що проводилось серед населення України 6.7 мільйона осіб змінили місце проживання всередині країни [2].

Різні міжнародні організації публікують різні дані щодо внутрішньо переміщених осіб, середній показник внутрішньо переміщених осіб становить понад 7 мільйонів осіб.

Також невідома ситуація одо кількості осіб о залишилися чи перемістились на тимчасово окупованих територіях, за даними різних державних органів та міжнародних організацій кількість таких осіб може перевиувати 1.5 мільйони осіб.

Також беручі до уваги загальну мобілізацію в Україні, за даними Міністерства оборони України мобілізовано понад 1 мільйон осіб.

Беручі до уваги, вищезазначену ситуацію на даний момент більше 20 мільйонів осіб з різних причин змінили місце проживання, похали з місць постійного перебування або залишилися на тимчасово окупованих територіях.

За різними аналітичними даними, у зв'язку з війною, роботу втратили від 5 млн до 15 млн працездатних громадян України. Розрахувати рівень безробіття під час гарячої фази війни практично.

Більшість внутрішньо переміщених осіб перехали зі східних і центральних регіонів України до Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької, Закарпатської, Волинської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей.

Щодо західних областей України, то від початку війни лиш у Закарпатській області кількість населення зросла майже на 30% [1]. На Львівщину за перші два тижні війни прибули майже 110 тис. внутрішньо переміщених осіб. 400 тис. ВПО обрали Львівську область як нове місце для постійного проживання, що потребує значних додаткових мультиаспектних зусиль на місцевому й центральному рівнях. 60 тис. з них, за словами мера Львова Андрія Садового, вже влаштовані й вирішують питання щодо роботи або навчання. Це означає, що ця категорія ВПО остаточно залишиться у Львові й області, і з часом вони позбудуться статусу біженця, що позитивно позначиться на демографічній ситуації в регіоні.

Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості можна віднести до високолатентних, де частка прихованих – майже 90%, яким притаманні усі види латентності за способом утворення.

Причинами виникнення, скажімо, штучної латентності є сором жертви, побоювання погіршення соціального статусу, небажання відповідати на безтактні, принизливі запитання слідчого про обставини того, що сталося; через погрози злочинця, що сприймаються як реальні, тощо. А в даній ситуації також міграція адже особа залишається без підтримки рідних та близьких в чужому місті або навіть країні.

Так до прикладу, у Львові скерували до суду обвинувальний акт стосовно 25-річного мешканця Київщини, який у червні силою примусив до статевого акту львівянку, яка його прихистила. Як виявилось, отримавши бажане, покидьок не спинився, і погрожуючи жінці ножем, отримав від неї пароль до її телефону та онлайн-банкінгу «Приват24», та перерахував грошові кошти на свою банківську картку. Але й цього гвалтівнику виявилось замало, і він викрав у потерпілої також особисті речі та готівку. Тож нині йому інкримінують одразу зґвалтування, вчинення сексуального насильства, розбою та крадіжки (ч. 1 ст. 152, ч. 2 ст. 152, ч. 2 ст. 153, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 185 Кримінального Кодексу).

Також виявлено факт, коли 18-річну біженку з України жорстоко згвалтували 38-річний тунісець і 26-річний нігерісець. Тепер обоє чоловіків постали перед судом у німецькому Дюссельдорфі. У разі визнання винними Рашиду та Абдуллахі загрожує тривале ув'язнення і депортація. Депутатка Бундестагу Андреа Ліндгольц розповіла Bild, що поліція має докласти більше зусиль, щоб забезпечити захист українських жінок, перевіряючи їхнє житло.

Подібну ситуацію виявлено в італійському м. Берегуардо в провінції Павія троє громадян Румунії жорстоко побили та сексуально познущались із 35-річної українки. Відомо, що 35-річна українка відпочивала із своїми знайомими. Раптово між чоловіками та потерпілою стався конфлікт. Тоді нападники жорстоко побили та намагались згвалтувати жінку. Проте їй вдалось втекти і викликати поліцію.

Також у Польщі затримали чоловіка, якого підозрюють у згвалтуванні біженки з України. Поліція міста Вроцлав, Польща, повідомила про затримання 49-річного чоловіка, якого підозрюють у згвалтуванні біженки з України. За попередньою інформацією, чоловік по інтернету заманив 19-річну українку пропозиціями допомогти. За даними місцевої влади, підозрюваному загрожує 12 років тюрми за цей «брутальний злочин».

Інший випадок – особа обіцяла 16-річній дівчині-біженці роботу та кімнату, втім представники влади вчасно втруtilись у ситуацію.

Третій випадок – на кордоні з Польщею у містечку Медика. Підозри викликав чоловік, що пропонував допомогу лише жінкам та дітям. Коли його почали допитувати поліцейські, він заплутався у свідченнях [4].

Отже, можна зробити висновок що внутрішньо переміщені особи та особи, що тимчасово переїхали до інших країн, мають крайнє незахищений статус. Через збройний напад Російської Федерації на Україну доступ до послуг для жертв сексуального насильства скоротився. Нестача комплексних, довгострокових послуг для жертв сексуального насильства, зокрема, медичного обслуговування, реабілітації та психосоціальної підтримки перешкоджатиме процесу одужання, спричинятиме затримки в повідомленні про такі випадки та може завадити зусиллям щодо притягнення порушників до відповідальності в майбутньому.

Література:

1. З України вже виїхали майже 5,5 мільйона біженців – ООН. ТСН. 30 квітня 2022 року URL: <https://tsn.ua/ato/z-ukrayini-vzhe-viyihali-mayzhe-5-5-milyona-bizhenciv-oon-2050408.html>.

2. Дослідженнями IOM (the International Organization for Migration) URL: <https://www.iom.int/>

3. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 лютого – 31 липня 2022 року URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-09-23/ReportUkraine-1Feb-31Jul2022-ua.pdf>

4. Біженці з України ризикують стати жертвами експлуатації та торговців людьми – ООН URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/bizhenci-z-ukrainy-zhertvy-ekspluatacii-poperedzhae-oon/6482979.html>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-57>

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Михайлова І. Ю.

*кандидат юридичних наук, доцент,
виконуючий обов'язки провідного наукового співробітника відділу
дослідження проблем взаємодії держави і громадянського суспільства
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Прагнення України стати повноправним членом Європейського Співтовариства вже понад 20 років супроводжується намірами змінити та удосконалити національне законодавство задля приведення його до норм та стандартів ЄС, в тому числі в галузі пенсійного забезпечення, що в подальшому повинно сприяти підвищенню рівня матеріального добробуту пенсіонерів.

Зокрема, ще 14 вересня 2000 року Указом Президента України № 1072 було схвалено програму інтеграції України до Європейського Союзу [1], в якій визначалися основи нового вітчизняного пенсійного законодавства відповідно до європейських стандартів. Як підготовчий етап, до короткострокових пріоритетів (2000–2001 роки) було віднесено розробку та прийняття нормативно-правової бази для вдосконалення вже існуючої солідарної системи та запровадження накопичувальної й добровільної пенсійних систем, а до середньострокових (2002–2003 роки) та довгострокових (2004–2007 роки) пріоритетів було віднесено власне вже фактичне запровадження та функціонування накопичувальної пенсійної системи та системи недержавного пенсійного страхування.

Отож, передбачалось реформування однорівневої системи пенсійного забезпечення і запровадження змішаної трирівневої, яка повинна була розпочати своє повноцінне функціонування до 2007 року включно. Не зважаючи на те, що змішана пенсійна система запрацювала з 1 січня 2004 року, накопичувальний рівень досі не запроваджений і домінуючою залишається солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. З огляду на це, розміри пенсій українців дуже

низькі і наразі не відповідають європейським стандартам та не можуть забезпечити навіть середній рівень життя, тому запровадження накопичувального рівня є неминучою необхідністю для України для збільшення сукупного коефіцієнта заміщення заробітної плати пенсією як головного індикатора достатності пенсійних виплат та ефективності функціонування пенсійної системи, адже мільйони людей похилого віку в Україні наразі отримують пенсії нижче реальної вартості життя і ця тенденція посилюється. Так, за даними Пенсійного фонду України середній розмір пенсії станом на 01 жовтня 2022 року становить 4 539,36 грн., а мінімальний – 2027 грн. [2].

Очевидно, що необхідно зменшувати навантаження на бюджетні ресурси Пенсійного фонду України, тому важливо оптимізувати витрати усіх рівнів вітчизняної пенсійної системи шляхом запровадження другого рівня для формування обов'язкових особистих пенсійних накопичень, але наразі у зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації та воєнними діями на території України, це зробити вкрай важко і практично неможливо, тому запровадження другого накопичувального рівня пенсійного забезпечення попередньо прогнозується лише після завершення війни.

Ще однією проблемою реформування пенсійної системи України в умовах євроінтеграції є забезпечення гендерної рівності чоловіків та жінок пенсійного віку. В цьому аспекті важливе значення відіграє підписання 21 березня 2014 року Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, яка вступила в силу 1 вересня 2017 року [3]. Ця Угода зобов'язує Уряд України покращити якість людського життя, посилити рівень соціального захисту та модернізації систем соціального захисту, зокрема щодо якості, доступності та фінансової стабільності, скоротити бідність та посилити соціальну єдність тощо. Таким чином, Україна взяла на себе відповідальність забезпечити поступове наближення до права, стандартів та практики ЄС у сфері зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей, як зазначено у Додатку XL до цієї Угоди. Так, Україні, враховуючи положення Директиви 79/7/ЄЕС про поступову імплементацію принципу рівності чоловіків і жінок у сфері соціального забезпечення від 19 грудня 1978 р. [4], яка належить до низки Директив ЄС, положення яких потребують першочергового впровадження в українське законодавство, необхідно забезпечити принцип рівності чоловіків і жінок, які мають право на пенсію.

Чинне пенсійне законодавство хоча й спрямоване на забезпечення рівних умов для жінок і чоловіків в частині призначення пенсій та їх виплати, але окремі його положення залишаються дискримінаційними. До прикладу, пенсійна реформа, яка відбулась в 2011 році запровадила поступове (щопівроку), підвищення пенсійного віку жінок з 55 років

до 60 років, для того, щоб зрівняти з пенсійним віком чоловіків, а починаючи з 1 жовтня 2017 року запроваджено гнучкий «коридор» виходу на пенсію (60, 63, 65 років) для усіх осіб пенсійного віку незалежно від статі. Але, не дивлячись на це, умови виходу на пенсію різняться за гендерною ознакою, зокрема страховий стаж необхідний для призначення мінімальної пенсії за віком для чоловіків становить на 5 років більше, ніж для жінок.

На думку М. І. Боднарук, А. В. Бурки, установлення єдиного порогу пенсійного віку та необхідного страхового стажу для жінок і чоловіків важливе для забезпечення реальної гендерної рівності у трудових і пенсійних правах [5, с. 435]. В той же час, автори звертають увагу на те, що усунення різниці в пенсійному віці чоловіків і жінок може і не привести до очікуваних результатів, якщо не усунути чинники гендерного дисбалансу, що притаманні сфері зайнятості [5, с. 437].

На наш погляд, оскільки розмір пенсії залежить від заробітку під час офіційної зайнятості особи, де зберігається гендерна нерівність, жінки на пенсії отримуватимуть значно нижчі за розміром пенсійні виплати, не дивлячись на те, що пенсійний вік наразі однаковий і для жінок, і для чоловіків. Зокрема, в Державній стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року звертається увага на те, що про нерівні економічні можливості жінок і чоловіків свідчать низька економічна активність жінок, розрив в оплаті праці жінок і чоловіків (середня оплата праці чоловіків на 20,4% перевищує оплату праці жінок), що спричинено вертикальною та горизонтальною сегрегацією на ринку праці [6].

Отже, вітчизняна пенсійна система, не відповідає повною мірою сучасним вимогам українського суспільства та європейським стандартам в галузі пенсійного забезпечення, тому потребує радикальних реформ стосовно удосконалення чинного законодавства в напрямках запровадження обов'язкової накопичувальної системи пенсійного страхування та підвищення матеріального рівня пенсіонерів, а також впровадження заходів спрямованих на забезпечення принципу рівності чоловіків та жінок пенсійного віку щодо рівних умов призначення та виплати їм пенсій.

Література:

1. Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 14.09.2000 р. № 1072/2000. *Офіційний Вісник України*. 2000.

2. Середній розмір призначеної пенсійної виплати та питому вагу пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у загальній їх чисельності станом на 01.10.2022 року URL: <https://www.pfu.gov.ua/2154348-serednij-rozmir-pryznachenoj-pensijnoyi-vyplaty-ta-pytomu-vagu-pensioneriv-za-rozmiramy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-u-zagalnij-yih-chyselnosti-standom-na-01-10-2022-roku>.

3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. том 1. стор. 83.

4. Council Directive 79/7/EEC of 19 December 1978 on the progressive implementation of the principle of equal treatment for men and women in matters of social security URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31979L0007>.

5. Боднарук М. І., Бурка А. В. Запобігання та протидія дискримінації в пенсійній системі України. *Modern researches: progress of the legislation of Ukraine and experience of the European Union* : Collective monograph. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020. Р. 1. Р. 426-441.

6. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки: розпорядження КМУ від 12.08.2022 р. № 752-р *Офіційний вісник України*. 2022. № 70. Стр. 96. Стаття 4248.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-58>

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Мігрін Б. О.

*курсант II курсу Навчально-наукового інституту права та ПФПНП
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: Максимова М. К.

*викладач кафедри адміністративного права,
процесу та адміністративної діяльності*

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

В сучасному світі, ми можемо спостерігати, що для більш ефективного та правового забезпечення виконання повноважень та завдань, що були наданні публічній адміністрації була створена система принципів та настав, згідно з якими органи публічної адміністрації мають здійснювати свою діяльність, а саме надання допомоги у сфері обслуговування та надання послуг громадянам, котрі потребують їх.

Сама система складається з низки важливих принципів, котрі закріпленні на конституційному та законодавчому рівні:

- верховенства права;

- *верховенства закону;*
- *рівності всіх суб'єктів перед законом;*
- *стабільності правопорядку;*
- *нормативної обґрунтованості правових рішень;*
- *охорони прав громадянина;*
- *єдності розуміння і застосування права;*
- *нагляду, контролю за виконанням закону та невідворотності відповідальності;*
- *єдності.*

Кожен із цих принципів відіграє важливу роль у здатності правильно функціонувати суб'єктам публічної адміністрації, котрі повинні дотримуватись цих принципів та настанов, що закріплені в нормативно-правових актах, але ми зустрічаємося з такою проблемою, що в деяких суб'єктах виникає проблема у функціонуванні та порушенні цих принципів. Але щоб розгледіти цю проблему необхідно розуміти саму систему суб'єкта публічного адміністрування та завдання. Тому спочатку ми розглянемо систему важливих суб'єктів публічного адміністрування, а саме: органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

За слушною думкою, видатного професора Олександра Ігоровича Рогача, ми можемо розуміти, що ключовою ознакою будь-якого органу публічної адміністрації – є діяльний принцип, а саме – принцип здійснення публічного адміністрування. А його основу становлять органи, для яких публічне адміністрування є важливим видом діяльності, і на щастя це – органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, котрі мають можливості, а головне засоби, для ефективного здійснення цього принципу. Оскільки органи виконавчої влади за теорією адміністративного права поділяються на три рівні: вищі, центральні та місцеві. А саму систему органів виконавчої влади складають *міністерства, державні служби, державні агентства, державні інспекції, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом*. В той самий час, система місцевого самоврядування складають такі ієрархічні органи, а саме:

- *територіальна громада;*
- *сільська, селищна, міська рада;*
- *сільський, селищний, міський голова;*
- *виконавчі органи сільської, селищної, міської ради;*
- *староста;*
- *районна та обласні рада, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст;*
- *органи самоорганізації населення.*

Також теорія адміністративного права пояснює нам, що до системи органів виконавчої влади, слід відносити не тільки систему органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, а також суб'єкти делегованих повноважень, діяльність яких спрямована на забезпечення

належного гарантування вказаними суб'єктами прав, свобод та законних інтересів, фізичних і юридичних осіб у публічній сфері, а також ефективну реалізацію громадянами свого адміністративно-правового статусу. Тому слід взяти до уваги, що суб'єктам які мають делеговані повноваження дотримуються тих самих, як і органи публічної адміністрації. Але передача цих повноважень здійснюється з метою збільшення ефективності та правомірність органам, котрі виконують функцію надання послуг, оскільки головна мета передачі повноважень – передача проблем певного значення окремим органам, котрим буде більш ефективно та доцільно виконувати свою функцію, а саме – надання послуг та обслуговування громадян.

Але кожна ця система має чіткий ієрархічний порядок, згідно з яким, кожен має виконувати свою функцію та дотримуватися принципам, котрі руководять діяльність, але під час виконання покладених на них повноважень та завдань ми можемо зустрітись з тим, що певні представники порушують принципи та створюють загрозу для існування систем. Ця небезпека виражається в тому, що громадяни поступово втрачають довіру та повагу до органів публічної адміністрації, оскільки представники цих органів нерідко були притягнуті до правопорушень, наслідками яких були збільшення невдоволення громадян у наданні послуг та допомоги, прояви корупції, порушення нормативно-правових актів, а також у перевищенні своїх повноважень і некомпетентності.

Ці діяння призводило до того, що структурній системі було спричинена шкода, яка виражається у некомпетентності певних представників органів, котрі несли за собою ще одну шкоду, а саме недовіру до органів публічної адміністрації. Сама недовіра виникає через таке поняття, як “бюрократія”, що мало лише негативний ефект, який можна було спостерігати у канцелярщину, зволікання, тяганину, зневажливе ставлення до суті справи під виглядом додержання формальності, під час якої і вчинялися основні порушення, що виклали злобу та недовіру від фізичних та юридичних осіб. А також через неспроможність вчасно та в правильному згідно чинного порядку оформлення паперів, оскільки під час бюрократичного процесу, який може тривати не один день, неділю чи місяць, оскільки суб'єктивна сторона чиновників впливає на їх спроможність працювати з паперами, аніж принципи, які направляють на основний напрямок діяльності із паперами, що необхідні для надання послуг та дотриманні основного завдання органів публічної адміністрації.

Тому, задля вирішення цього, на мою думку, слід скласти певну систему, котра повинна бути відбирати компетентних людей, котрі будуть дотримуватися головних принципів функціонування публічної адміністрації та виконувати свої обов'язки, шляхом суцільного дотримання чинного законодавства та правильного вирішення справ та надання послуг від органів публічної адміністрації, шляхом

дотримання принципу бюрократизму в поєднанні з принципами верховенства права та законності, бо гнила система призведе до краху ідеї верховенства права та законності під час виконання своїх повноважень. А також, покращення навчальних програм та закладів освіти, котрі здійснюють підготовку майбутніх фахівців, оскільки знання та необхідні повинні бути набуті та відточені до звички, оскільки в бюрократичній діяльності, необхідно знати та розуміти всі тонкощі, котрі можуть виникнути під час роботи з документами, особливо в такій спеціальності.

Література:

1. Державне управління: теорія і практика / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Авер'янова В. Б. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 432 с.
2. Дерезь В. А. Органи виконавчої влади України та управлінські відносини : монографія. Київ : Юридична думка, 2007. 180 с.
3. Крупчан О. Д. Органи виконавчої влади: питання компетенції : монографія. Київ : КНЕУ, 2012. 255 с
4. Авер'янов В. Б. Виконавча влада і адміністративне право. Київ : Ін-Юре, 2002. 668 с
5. Шахов С.В. Система адміністративного права : теоретико-правовий аналіз її мети, компонентів та зв'язків. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 2. Т. 4. С. 199-208.
6. Шахов С.В. Ефективність норм адміністративного права: питання теорії та практики: монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 348 с.
7. Потравка Л. О. Синергетична парадигма публічного управління. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 22. С. 221-225.
8. Особливості публічного управління та адміністрування : навч. посіб. / Бакуменко В.Д., Бондар І.С., Горник В.Г. та ін. Київ : Ліра-К, 2016. 256 с.

**ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ,
ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ
НАРКОТИЧНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ
В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ**

Мороз В. П.

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач Навчально-наукової лабораторії з дослідження проблем
протидії організованим злочинності та корупції
Навчально-наукового інституту права та ПФПП
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Сучасна державна політика щодо профілактики наркотичної залежності та правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів є важливим напрямком протидії правопорушенням, які посягають на здоров'я громадян, суспільну мораль, суспільний порядок і громадську безпеку. Профілактичні заходи сприяють не тільки виявленню правопорушень, а й встановленню та усуненню причин і умов, які їм сприяють. Саме тому методи і засоби боротьби відповідних уповноважених органів повинні модернізуватися під впливом різноманітних кримінологічних факторів. Важливим завданням є визначення пріоритетних напрямків для протидії правопорушенням, які вчиняються у сфері незаконного обігу наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Ключовим питанням залишається визначення цінності здійснення адміністративних профілактичних заходів, адже вжиття кримінально-правових засобів, як-от: виявлення кримінального правопорушення, осіб, винних у його вчиненні, викриття правопорушення, проведення досудового розслідування, притягнення до кримінальної відповідальності, призначення покарання за результатами судового розгляду в принципі є малоефективним за умови наявності мети у профілакуванні правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Кримінально-правові засоби впливу на осіб, схильних до вживання наркотичних засобів і речовин є найбільш суворими в системі заходів державного примусу, що в подальшому спричиняє необхідність здійснення пенітенціарних заходів. Незважаючи на широкий спектр кримінально-правових засобів, до яких звертаються у своїй роботі правоохоронні органи, актуальною залишається профілактична робота, яка сприяє запобіганню вчиненню правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

У міжнародному товаристві активно здійснюється прогнозування економічних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів в адміністративному аспекті. Однак оцінка економічних і соціальних наслідків зловживання та торгівлі наркотичними речовинами, їх аналогами та прекурсорами передбачає, по-перше, наявність результату щодо масштабу проблеми, а по-друге, наявність певної концептуальної ясності щодо характеру наслідків цієї діяльності. Наскільки відомо, жодна з цих вимог не виконується. Оцінки масштабів незаконного виробництва, розповсюдження та споживання наркотиків дуже різняться і часто залежать від методології та орієнтації спостерігача. Робота зі встановлення міжнародних порівняльних стандартів для вимірювання економічних і соціальних наслідків зловживання наркотичними речовинами знаходиться на етапі розвитку, і, враховуючи складний характер проблеми, розвивається досить повільно, зважаючи на темпи поширення споживання наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів. У той час як очевидні «переваги» споживання для наркоманів, як правило, тимчасові та швидко замінюються значною втратою здоров'я і фінансовим тягарем для суспільства, безсумнівно, є значні прибутки для постачальників і торговців забороненими наркотиками. Про це чітко свідчить готовність постачальників і торговців діяти на нелегальних ринках. Однак країни-виробники та країни-торгівці, як правило, платять високу соціальну та політичну ціну за короткострокові економічні вигоди. В рамках даного дослідження слід зауважити, що зберігання, споживання наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів навіть у невеликих дозах пов'язане із зростанням рівня економічних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів [4, с. 71].

Одним із проблемних питань є проблема розповсюдження наркотичних засобів у військових частинах на лінії фронту, в складний час для України. Таким чином, є необхідність консолідованої взаємодії між командуванням частин Збройних сил України, військовою службою правопорядку, яка уповноважена на доступ до військових частин, та поліцією з можливістю залучення працівників поліції та кінологів для виявлення осіб з числа військових, фіксації таких факти вживання наркотичних засобів та запровадження превентивних заходів в даній сфері.

Отже, питання здійснення контролю у сфері незаконного обігу наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів, то воно є актуальним в рамках профілактики економічних правопорушень у цій сфері. На нашу думку, попередження економічних правопорушень стане значно ефективним у випадку звернення до практики накопичення досвіду про окремі проєкти і процедури отримання, пересилання, зберігання, поширення наркотичних засобів і речовин. Так, розуміння специфіки вчинення адміністративних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних речовин, їх аналогів та прекурсорів пов'язане із обсягом

навної інформації про технологічні процеси, які застосовують в підпільних нарколабораторіях для виготовлення наркотичних засобів. Крім цього, дані знання будуть корисними в ситуації проведення перевірок хіміко-фармацевтичних та сільськогосподарських підприємств, які у своїй діяльності пов'язані з використанням наркотичних речовин або культивуванням нарковмісних рослин.

Визначено проблеми з подальшою концепцією їх вирішення що передбачає внесення змін до законодавства та роботу в напрямку створення баз даних, для класифікації ідентифікаційних ознак організованих злочинних груп, що здійснюють розповсюдження наркотичних засобів та психотропних речовин в шкільних та навчальних закладах та створюють наркотрафіки з цією метою;

Проведення відповідних досліджень, щодо проведення моніторингу відповідними фахівцями щодо законодавчих колізій в сфері протидії обігу наркотичних засобів, виявлення організованих злочинних груп.

Визначення конструктивних недоліків щодо діяльності в напрямку ефективних механізмів виявлення та ідентифікації осіб, які розповсюджують наркотичні засоби через чат боти, інші інтернет ресурси, шляхом «закладок». Необхідність створення інструментів для протидії організованим злочинним групам до складу яких входять особи в сфері розповсюдження наркотичних засобів. Визначення локальних та регіональних місць з найбільшим відсотком сіток наркотрафіків організованих злочинних груп, що здійснюють розповсюдження наркотичних засобів в умовах військового стану в Україні(прифронтові території, використання поштових відправлень через мережу поштових відділень, наркокурерів) [2].

Визначення напряму системної підготовки кваліфікованих поліцейських, шляхом проведення тренінгів в рамках підвищення кваліфікації на базі ДДУВС (третінги орієнтовані в рамках модулів підвищення кваліфікації для оперативних працівників кримінальної поліції, Департаменту боротьби з наркозлочинністю, Департаменту стратегічних розслідувань, кіберполіції, слідчих підрозділів)

Література:

1. Про Національну поліцію: Закон України в редакції від 15.06.2022 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 01.08.2022).

2. Управління боротьби з незаконним обігом наркотиків. *Портал МВС*: офіційний веб-сайт. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/access-to-public-information/perelik-normativno-pravovix-dokumentiv-za-napryamami-diyalnosti/upravlinnya-borotbi-z-nezakonnim-obigom-narkotikiv> (дата звернення: 01.08.2022).

3. Public Administration and the Protection of Private Rights: Questioning Its Recognition and Application Under Ukrainian Law. *Ius*

Humani. Law Journal, 11(1), 29-41. *Revista de Derecho*. Vol. 11 (2022), pp. 29-41. <http://www.iushumani.org/index.php/iushumani/article/view/294>

4. Tullis, 1995, *op.cit.*, pp.70-74, 84. Henrick J. Harwood, «Analytical principles and issues in making cost of illness estimates for substance abuse», paper prepared for the International Symposium on the Economic and Social Costs of Substance Abuse, held at Banff, Alberta, Canada, 11–13 May 1994, p. 1.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-60>

ПРАВО НА ШТУЧНЕ ПЕРЕРИВАННЯ ВАГІТНОСТІ: ЗАКОНОДАВСТВО ПОЛЬЩІ

Наливайко Л. Р.

*доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
проректор
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Лебедєва Ю. В.

*аспірант
Науково-дослідного інституту державного будівництва
та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України,
викладач кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Право на штучне переривання вагітності належить до репродуктивних прав особи, регламентоване багатьма міжнародними актами та національним законодавством. Більшість країн Європейського Союзу демонструють найвищі показники за кількістю ліберальних законів у сфері переривання вагітності, утім, жінки все ще стикаються з перепонами у доступі до даної процедури через окремі нормативні обмеження. Правозахисні організації, у свою чергу, надають чисельні рекомендації з метою належного забезпечення прав жінок [1]. Утім, практика дедалі більше відображає різноманітність та складність ситуацій пов'язаних з реалізацією особою цього соматичного права.

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод не містить прямого закріплення права жінки на переривання вагітності, утім статтею 8 Конвенції закріплено право особи на повагу до приватного та сімейного життя, що широко тлумачиться Європейським судом з прав людини і включає окремі репродуктивні права людини, зокрема право на вирішення питання народження чи ненародження дітей [2].

Зазначимо також, що положення статті 6 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок регламентує право особи вільно та відповідально вирішувати питання щодо кількості дітей та проміжків часу між їх народженням і право на доступ до інформації, освіти, а також засобів, які дозволяють реалізувати це право [3].

Питання, пов'язані з правом на переривання вагітності у Польщі піддаються численним аналізам з точки зору права та демографічної політики. Так, у Законі Республіки Польща від 7 січня 1993 р. «Про планування сім'ї», охорону людського плоду та умови допустимості переривання вагітності (стаття 4a.1) було регламентовано, що переривання вагітності може бути здійснене лікарем, якщо: вагітність становить загрозу для життя або здоров'я вагітної жінки; пренатальні тести або інші медичні показання вказують на високу ймовірність тяжкого та незворотного ураження плода або невиліковного небезпечного для життя захворювання; є обґрунтована підозра, що вагітність настала внаслідок забороненої дії (зґвалтування та/або інцесту) [4].

Утім, постановою Конституційного суду від 22 жовтня 2020 року пункт 2 статті 4a Закону від 7 січня 1993 р. «Про планування сім'ї, охорону людського плоду та умови допустимості переривання вагітності» було визнано таким, що не відповідає положенням статей 30, 31 та 38 Конституції Республіки Польщі [5]. Так, у польському законодавстві лишилося лише дві підстави для законного переривання вагітності: якщо вагітність становить загрозу життю або здоров'ю вагітної жінки; якщо є обґрунтована підозра, що вагітність настала внаслідок забороненої дії. Тож, новий закон унеможливило проведення абортів у разі важких вад розвитку плода.

В обґрунтування Конституційний суд вказав, що «ймовірність тяжкої та незворотної вади плода або невиліковного захворювання, які загрожують його життю, є недостатньою підставою для допустимості вбивства особи у внутрішньоутробному періоді розвитку» [5]. Проте, вказівка на потенційний тягар дефектів дитини носить евгенічний характер. Важливо, що Закон передбачає покарання осіб, які безпосередньо провадять аборт, допомагають у цьому чи схиляють до цього вагітну жінку, але не самої жінки.

23 червня 2022 року Сейм Польщі відхилив громадський законопроект щодо безпечного переривання вагітності, яким пропонувалося дозволити аборти до 12-го тижня. Законопроект, підписаний більше ніж 200 тисячами осіб, передбачав, зокрема, можливість переривання вагітності в рамках послуг, що фінансуються Національним фондом охорони здоров'я, до 12-го тижня її тривалості, без опитування пацієнтки про причину проведення, а також можливість переривання вагітності після 12-го тижня при виявленні вад розвитку плода або якщо вагітність є результатом забороненої дії.

Так, проєкт пропонував декриміналізувати проведення абортів, тобто скасувати кримінальні норми, що передбачають відповідальність

лікарів та третіх осіб за переривання вагітності або допомогу у цьому; запровадити санкції для медичних організацій за необґрунтовану відмову від переривання вагітності; покладав на директорів лікарень обов'язок наймати субпідрядників у разі відмови від проведення абортів з міркувань совісті лікарів, які працюють в установі; розширював програму пренатальних тестів, у тому числі тесту, що дозволяє оцінити ймовірність народження дитини з генетичним захворюванням, для всіх вагітних. Утім, проти законопроекту проголосували 265 осіб, проти – 175, утрималися – 4 депутати Сейму Польщі [6].

Вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що з 1 жовтня в країні набуло чинності положення, згідно з яким лікар зобов'язаний вносити відомості про вагітність пацієнтки до Медичної інформаційної системи. Так, згідно з регламентом, доступ до відомостей, внесених до інформаційної системи, надано не тільки лікарю, що вносив відповідні відомості, а й іншим співробітникам лікарні або поліклініки, якщо це необхідно для проведення діагностики або забезпечення безперервності лікування. За словами лікарів та міністерства, це робиться для забезпечення захисту життя та здоров'я жінки та її дитини [7].

Зазначимо, що через розглянуті обмеження, Республіка Польща входить до групи країн із найсуворішими вимогами до переривання вагітності. Так, наразі аборт у Польщі можливий у двох випадках: коли вагітність становить загрозу життю або здоров'ю жінки або коли вона спричинена забороненою дією. Окрім цього, викликає сумніви необхідність фіксування даних про вагітність особи, якщо такі відомості не пов'язані із відповідною медичною послугою.

Окрему увагу вважаємо за необхідне приділити аналізу підстав для законного переривання вагітності. Так, Всесвітня організація охорони здоров'я (Далі – ВООЗ) наголошує на необхідності широкого тлумачення “загрози життю жінки” з урахуванням того, що як медичні, так і соціальні умови можуть бути небезпечними для життя особи [8]. Крім того, важливим є забезпечення державою термінового переривання вагітності, якщо така вагітність є небезпечною для життя особи. Так, регламентація проведення абортів за станом здоров'я, стосується випадків загрози як фізичному, так і психічному здоров'ю жінки.

Світові медичні стандарти вже давно включають розширене визначення поняття «здоров'я», розуміючи під останнім не лише фізичне здоров'я, а й психічне та соціальне благополуччя. Статуси ВООЗ визначають здоров'я як «стан повного фізичного, психічного та соціального здоров'я, а не лише відсутність хвороби» [9].

Щодо переривання вагітності, що настала внаслідок зґвалтування та/або інцесту, то у цьому випадку, однак, виникає питання доступу до абортів, яке пов'язане з тягарем доведення того, що вагітність сталася внаслідок зґвалтування чи інцесту. ВООЗ визнала, що ці вимоги можуть призвести до затримок у дозволі жінкам пропускати законодавчі обмеження щодо вагітності, тим самим не даючи їм доступу до абортів.

У зв'язку з цим, ВООЗ закликає країни забезпечити, щоб у випадку зґвалтування або кровозміщення особа мала доступ до абортів на підставі скарги, не вимагаючи судово-медичних доказів чи експертизи [8].

Важливим у цьому питанні є позиція Європейського суду з прав людини у справі «П. і С. проти Польщі», в якій суд постановив, що Польща несе відповідальність за негарантування доступу до легальних послуг з переривання вагітності підліткам, які завагітніли внаслідок зґвалтування. Європейський суд з прав людини визнав, що перешкоджання доступу до легальних послуг з переривання вагітності у випадку вагітності в результаті зґвалтування може бути жорстким, нелюдським або таким, що принижує гідність [10].

Підсумовуючи, зазначимо, що міжнародні органи з прав людини неодноразово закликали Польщу покращити якість доступу жінок до медичного обслуговування, зокрема до послуг у галузі репродуктивного здоров'я. Польщу також закликали забезпечити доступ до штучного переривання вагітності в тих випадках, коли останнє є законним, та забезпечити, щоб воно не обмежувався відмовою від його проведення з міркувань совісті лікаря. Міжнародні експерти наголошують, що закони, які обмежують проведення абортів збільшують материнську смертність та кількість захворювань, але не знижують рівень абортів. Так, вважаємо, що на особливу увагу заслуговують рекомендації міжнародних установ з прав людини в аспекті покращення доступності переривання вагітності у Польщі.

Література:

1. Наливайко Л. Р., Грицай І. О., Дніпров О. Неурядові правозахисні організації в Україні: навч. посіб. для студентів ВНЗ : навч. посіб. 2014. 432 с.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (укр/рос). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.

4. Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży : Ustawa of 07.01.1993 no. Dziennik Ustaw nr 17 poz. 78 : as of 30 November 2021. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19930170078>.

5. Trybunał Konstytucyjny: Planowanie rodziny, ochrona płodu ludzkiego i warunki dopuszczalności przerywania ciąży. Trybunał Konstytucyjny: Trybunał Konstytucyjny. URL: <https://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/wyroki/art/11300-planowanie-rodziny-ochrona-płodu-ludzkiego-i-warunki-dopuszczalności-przerywania-ciazy>.

6. Redakcja GazetaPrawna.pl. Projekt liberalizujący przepisy aborcyjne odrzucony przez sejm. GazetaPrawna.pl – biznes, podatki, prawo, finanse, wiadomości, praca. URL: <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8475752,liberalizacja-prawa-aborcynego-odrzucona-przez-sejm.html>.

7. Wyborcza.pl. Wyborcza.pl – Najświeższe wiadomości od Gazety Wyborczej. URL: <https://wyborcza.pl/7,75398,28973270,obowiazkowy-rejestr-ciaz-wchodzi-w-zycie-lekarz-wpisze-dane.html?disableRedirects=true>.

8. ICPD and Human Rights. United Nations Population Fund. URL: <http://surl.li/dfwrs>.

9. Constitution of the World Health Organization. World Health Organization (WHO). URL: <https://www.who.int/about/governance/constitution#:~:text=The%20Constitution%20was%20adopted%20by,are%20incorporated%20into%20this%20text>.

10. P. and S. v. Poland of European Court of Human Rights. no. 57375/08, 30.10.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B»itemid%3A%5B%5C%20002-7226%5D%7D>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-61>

УКРАЇНСЬКЕ ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ

Нестеренко Г. О.

*доктор філософських наук, професор,
професор-стипендіат*

*Рейн-Майнського університету прикладних наук
м. Вісбаден, Німеччина*

Термін «громадянське суспільство» – непересічний. Його вживають і в побутових розмовах, але більшою мірою – на цю тему написано величезну кількість наукових, і при тому досить глибоких концептуальних розробок.

Зважаючи на існуючі наукові дискусії [1, с. 178-179], уточнимо, що в цій роботі термін «громадянське суспільство» використовується для позначення недержавленої частини суспільства, різноманітних соціальних угруповань, активність яких сприяє розвитку демократії на благо народу та країни. Це спільнота (спільноти) активних громадян, які мають на меті і намагаються творити власну націю-державу. Демократизм, активність, небайдужість, готовність брати відповідальність не лише за особисте життя, а й за долю демократичної держави –

такими є ознаки того феномену, що носить назву «громадянське суспільство». В умовах війни, в якій метою ворога є не лише захоплення територій, але й знищення української держави та ідентичності, – розширюється спектр актуальних питань, пов'язаних із цим соціально-політичним та соціокультурним явищем.

Саме громадянське суспільство в його найрізноманітніших проявах є тим основним суб'єктом, який у різні епохи намагався звільнити землі від іноземного гніту та творив українську державу. (Це і опозиційні політичні постаті, і поети-дисиденти, і партизани Другої Світової війни, і воїни УПА, і ті освітяни та інші діячі просвіти, які передавали дітям знання про спроби будівництва української державності в різні історичні періоди).

З початком повномасштабної російської агресії у 2022 р. активізувалась міграція громадян України в Європу та інші частини світу. Тобто частина тих активних громадян, які так чи інакше впливали на творення власної держави України, масово опинилися за кордоном. Найчастіше – це їхній власний вибір, обумовлений міркуваннями безпеки та захисту життя і здоров'я себе, дітей або батьків. Але чи припинили вони боротися за свободу України та її суб'єктність у кордонах 1991 р.? Як ми бачимо зі статистики та щоденних новин про волонтерство й масові активності українців у різних країнах світу – ні, не припинили.

Варто підкреслити, що говорячи про громадянське суспільство, яке під час війни опинилось за межами України, маються на увазі біженці, переселенці (-ок) в ті чи інші зарубіжні країни, які самі керували цим процесом, а не були депортовані, наприклад, окупаційними властями, тобто вивезені загарбниками з метою знищення української нації. Тобто ключовим у визначенні сутності громадянського суспільства лишається проактивна громадянська позиція та усвідомлений вибір подальшого вектору, пов'язаного зі збереженням української держави та національної ідеї.

За статистикою, з початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України, в країнах Європи зареєстровано найбільше – 7 710 924 біженців із України. 4 386 102 особи зареєструвалися для тимчасового захисту або за аналогічними схемами надання притулку й захисту в Європі [2]. Це дані Управління Верховного комісара ООН у справах біженців – агентства системи Організації Об'єднаних Націй, що займається захистом і підтримкою біженців, сприяє їх інтеграції в чужій країні, добровільному поверненню на батьківщину чи переселенню до третьої країни за потреби.

І ці цифри, як прогнозується [3], можуть стати ще більшими на фоні терористичних дій РФ, а саме після проведення псевдореферендумів у вересні 2022 р. в окупованих областях України з метою їх анексії, після масованих обстрілів усєї України у жовтні 2022 р. Як пише О. Карасапан, «масштаб і швидкість напливу [біженців] та велика кількість тих, хто повертається, є безпрецедентними», навіть якщо

світовий досвід показує, що «біженці не припиняють повністю повертатися в будь-який момент» [4].

Вражаючій кількості біженців за кордоном посприяли і численні пільгові програми в різних країнах, сприятлива політика Євросоюзу, зокрема, оперативна реакція міністрів ЄС, які безпрецедентно швидко (вже 4 березня) домовились активувати Директиву про тимчасовий захист вперше з моменту її прийняття в 2001 р., тим самим забезпечивши миттєвий захист громадянам України. У перші місяці війни абсолютно в усіх країнах ЄС відмічалась підтримка біженців місцевим населенням, всебічні намагання допомогти. Так, дослідження, проведене IPSOS, демонструє, що війна в Україні підвищила суспільну відкритість по відношенню до людей, які рятуються від війни чи притискання [5].

Цифри, поза сумнівом, вражаючі. Масштаб тимчасового переселення в пошуку порятунку від війни – не мислимий донині. Як зазначається на Операційному інформаційному порталі з підтримки діяльності УВКБ ООН, який було створено для обміну інформацією з метою сприяння координації надзвичайних ситуацій, пов'язаних із біженцями – «ситуація з українськими біженцями», загальна цифра в сім мільйонів становить 15,9% від 44-мільйонного довоєнного населення України [2].

Серед біженців багато активних громадян своєї країни, які беруть постійну участь у мітингах та демонстраціях на підтримку України, збирають медикаменти, одяг та обладнання для воїнів, по можливості переводять кошти на потреби армії або мешканців окупованих територій, активно вчать мову для працевлаштування, організують навчання дітей у німецьких школах і допомагають їм навчатись в українських, організують за кордоном українські школи та бібліотеки. Вони об'єднуються у неформальні спільноти для підвищення ефективності своїх дій, і намагаються робити все можливе для допомоги Батьківщині та збереженню соціального капіталу нації, – а, отже, проявляють усі ознаки громадянського суспільства за межами країни. Відповідного статистичного дослідження на цю тему знайти не вдалося, це щоденні спостереження автора з березня по жовтень 2022 р. у Німеччині та спілкування з колегами з інших країн. Цікавим напрямом досліджень у цьому руслі було б проведення порівняльного аналізу поведінки українських біженців у різних країнах і з'ясування питання щодо кореляції цієї поведінки з тим, яка країна була обрана для прихистку, а також із тим, яке саме соціальне забезпечення надається в цій країні біженцям.

На активність громадянського суспільства України поза її межами вказують і плани багатьох біженців щодо повернення додому. Загалом, за таких фантазмагоричних, не відповідних ХХІ ст. обставин, українці вчать не планувати. Але певна частина планів озвучується щоденно: «коли ми повернемося додому», «вдома після війни ми зробимо» ... тощо. Як демонструє дослідження, третина біженців сподівається повернутися до України – на фоні того, що лише 19% не мають планів щодо цього [6].

Формат цих тез не дає можливості комплексно осмислити теоретико-прикладне питання організації громадянського суспільства поза межами України. Метою цієї роботи є здійснення першого кроку – означити контури та зафіксувати цю проблему як таку, що потребує наукового розв'язання. Адже раніше це питання в наявних розвідках не виокремлювалось.

В усі часи існувала за кордоном українська діаспора, яка утворювалась внаслідок війн, переслідувань і криз, і вона повсякчас намагалась розвивати українськість за місцем свого проживання. Але тільки зараз ми живемо в часи існування власної держави, не будучи підкореними іншим. Тому сьогодні українське громадянське суспільство і за межами України має більше ступенів свободи для самовираження та позиціонування себе в іншому соціально-політичному та економічному просторі та на фоні інших мігрантів. В українців є всі шанси, про що свідчать і публікації та заяви про те, що українці змінили стереотипний портрет біженця у світі [7].

«Українське громадянське суспільство долучається до війни?» – пише Т. Якоби [8], і це абсолютно справедливо як про громадянське суспільство всередині України, так і за її кордонами. Українці змінили стереотипний «портрет» типового біженця, який більшою мірою займається власною родиною та хоче роками жити за рахунок держави. Більшість українців конкретними діями підтримують свою Батьківщину. Можна, звісно, дослідити, який відсоток біженців лишаються осторонь підтримки української державності або культури. Але це порівняння не матиме наразі смислу. Адже в будь-якому випадку, у порівнянні українського громадянського суспільства версії 2022 р. з версією, наприклад, 1949 р., – сучасне українство однозначно перемагає. Воно яскраво репрезентує цілому світу свою осібну націю та країну, яка впевнено заявляє світу про свою ідентичність, і засвідчує постійну готовність її відстоювати. Як і захищати своєю стійкою ідентичністю весь демократичний світ. Адже демократизм – це сутнісна риса громадянського суспільства як феномена. І він же є ментальною ознакою, іманентно властивою українцям.

Отже, є багато свідчень, що українське громадянське суспільство не обмежується державними кордонами України. Воно існує і поза ними, і війна інтенсифікувала його прояви. Проведений аналіз дозволяє виокремити такі питання, які потребують нагального (у першу чергу, емпіричного) вивчення: які були ключові мотиви виїзду українських біженців за кордон та які чинники детермінують їх поведінку зараз, які активні дії здійснюються ними для перемоги та збереження цілісності української держави, чим можуть сприяти влади приймаючих країн в реалізації цих ініціатив, як змінюється ставлення місцевих мешканців і що ми можемо робити для збереження позитивного ставлення, які є перешкоди і як можна їх нівелювати, які ініціативи розгортаються в різних країнах для розвитку національної самосвідомості українських

дітей та підлітків та які можливі заходи для подальшого розвитку спадковості українського громадянського суспільства.

Література:

1. Нестеренко Г.О. Принципи та механізми самовідтворення української політичної нації: дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.03. Київ, 2009. 429 с.

2. Operational Data Portal: Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 20.10.2022).

3. ЄС має бути готовим прийняти більше українців напередодні зими – єврокомісар. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3593080-es-mae-but-i-gotovim-prijnati-bilse-ukrainciv-naperedodni-zimi-evrokomisar.html> (дата звернення: 15.10.2022).

4. Karasapan O. Ukrainian refugees: Challenges in a welcoming Europe. URL: <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2022/10/14/ukrainian-refugees-challenges-in-a-welcoming-europe> (дата звернення: 18.10.2022).

5. The world is becoming more compassionate towards refugees because of Ukraine. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2022/06/support-for-refugees-rises-amid-ukraine-war-exodus-u-n-high-commissioner-for-refugees-says> (дата звернення: 17.09.2022).

6. Survey of Ukrainian War Refugees. URL: <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/kurzmeldungen/EN/2022/04/survey-ukraine.html> (дата звернення: 08.09.2022).

7. Українці повністю змінили портрет біженця у світі. URL: <https://33kanal.com/news/190199.html> (дата звернення: 17.09.2022).

8. Jacoby T. Mobilizing to Win. Ukrainian civil society pitches in for the war effort. URL: <https://www.city-journal.org/ukrainian-civil-society-mobilizing-to-win> (дата звернення: 08.09.2022).

**ГРОМАДСЬКІ РАДИ: ФОРМА КОМУНІКАЦІЇ
ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ,
ЩО ПОТРЕБУЄ ЗМІН**

Окша Н. В.

заступниця директора

*Департаменту інформації та взаємодії з громадськістю,
завідуюча відділом*

*Секретаріату Кабінету Міністрів України,
аспірантка*

*Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»
м. Київ, Україна*

Відповідно до Керівних принципів щодо громадської участі у прийнятті політичних рішень, схвалених у 2017 році Комітетом міністрів Ради Європи [1] органи публічної влади, неурядові організації та громадянське суспільство в цілому можуть створювати платформи для налагодження постійного діалогу та участі. Зокрема, такими платформами можуть виступати регулярні громадські слухання, громадські форуми, консультативні ради та ін. В Україні створення консультативних та дорадчих органів при органах державної влади – колегій, експертних, науково-технічних, громадських рад та ін. – поширена практика.

Громадські ради при органах виконавчої влади – одна з форм комунікації органів державної влади та громадськості. Відповідно до Типового положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації, затвердженому постановою Кабінету Міністрів від 3 листопада 2010 р. № 996, громадська рада – це тимчасовий консультативно-дорадчий орган, утворений для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної, регіональної політики [2]. Станом на 1 липня 2022 року відповідно до зазначеної постанови Кабінету Міністрів громадські ради діють при 66 органах виконавчої влади [3].

Незважаючи на достатньо тривалу історію існування громадських рад, питання ефективності їх діяльності порушується майже від початку. Про це, зокрема, свідчать і численні зміни до нормативно-правових актів, що врегульовують порядок їх формування та засади діяльності, і результати аналізу їх функціонування, взаємодії з органами виконавчої влади, при яких вони утворені. Питання доцільності існування громадських рад у сучасному форматі неодноразово дискутувалося

під час публічних заходів представниками органів державної влади, інститутів громадянського суспільства, науковцями.

Типовим положенням передбачений достатньо складний механізм створення громадських рад, він потребує значних зусиль як від органів виконавчої влади, так і інститутів громадянського суспільства, що подаються до складу громадських рад. Під час пандемії Covid-19 у 2020–2021 роках, а також повномасштабного вторгнення російської федерації у лютому 2022 року відповідний процес значно ускладнений. У зв'язку з чим Урядом передбачено можливість продовження роботи діючих громадських рад до закінчення воєнного стану та протягом шести місяців після цього [4]. У цій ситуації значно спростити процес формування нового складу рад допомогло би рейтингове електронне голосування, але у зв'язку з військовими діями розроблення відповідного програмного забезпечення, яке б могли використовувати всі органи виконавчої влади, відкладено.

Водночас, спрощення процесу формування складу громадських рад не вирішує проблему фаховості їх членів, а також реального представництва ними думки громадськості. Крім того, як свідчить аналіз взаємодії громадських рад з відповідними органами виконавчої влади, активність рад є недостатньою. Так лише близько третини громадських рад надають органам виконавчої влади пропозиції за результатами обговорення проблемних питань у сфері компетенції відповідних органів або проектів нормативно-правових актів [5].

На нашу думку, враховуючи мету створення громадських рад – сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної, регіональної політики, вона може бути реалізована через створення тимчасових (для вирішення конкретних питань та напрацювання певних проектів рішень) та постійних (для обговорення широкого кола питань у сфері компетенції відповідного органу виконавчої влади) консультативно-дорадчих органів.

За результатами роботи експертних консультативно-дорадчих органів, які можуть діяти як на тимчасовій, так і на постійній основі, можуть бути підготовлені пропозиції щодо вирішення проблемного питання, проекти відповідних рішень. Враховуючи це, до членів таких органів мають висуватися вимоги щодо відповідного експертного рівня.

Для ведення постійного діалогу між органами виконавчої влади та представниками громадянського суспільства з різних питань, що належать до компетенції відповідного органу виконавчої влади, можуть створюватися постійно діючі майданчики (громадські форуми, громадські платформи тощо). Формою роботи таких майданчиків мають бути регулярні зустрічі для обговорення проблемних питань у сфері діяльності органу виконавчої влади. Членство у таких багатосторонніх форумах може бути фіксованим, наприклад, за заявочним методом приєднуються усі бажаючі організації.

Отже, існуючий механізм громадських рад в Україні потребує перегляду, у тому числі враховуючи необхідність тісної взаємодії з громадянським суспільством у процесі відновлення України.

Література:

1. Керівні принципи щодо громадської участі у прийнятті політичних рішень : рішення Комітету міністрів Ради Європи від 27.09.2017 № СМ(2017)83-final.

2. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996 / База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/996-2010-%D0%BF> (дата звернення: 02.10.2022).

3. Інформація про взаємодію органів виконавчої влади з громадськими радами протягом II кварталу 2022 року / Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/rubrik_grom-rad/info-gromrad-ovv-2022-2.pdf (дата звернення: 02.10.2022).

4. Про внесення зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.08.2022 № 909 / База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2022-%D0%BF#n10> (дата звернення: 02.10.2022).

5. Інформаційно-аналітичні матеріали / Громадські ради / Громадянське суспільство і влада / Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/gromadski-radi/informacijno-analitichni-materiali> (дата звернення: 02.10.2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-63>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Олійник А. М.

*аспірант кафедри кримінального права і процесу
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

Згідно з даними Transparency International, Україна отримала 32 бали зі 100 можливих в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) за 2021 рік. Цей показник знизився на один бал, і тепер

Україна у СРІ посідає 122 місце зі 180 країн [1]. Вказане свідчить про необхідність подальшого посилення державної антикорупційної політики, а також удосконалення профільного законодавства.

Одним із пріоритетних напрямків у запобіганні корупції згідно Антикорупційної стратегії на 2021-2025 роки, затвердженої Законом України від 20.06.2022 № 2322-ІХ, визначена охорона здоров'я [2]. Дослідження рівня корупції свідчать, що громадяни мають найбільший «корупційний досвід» саме при отриманні медичних послуг. Згідно з даними стандартного опитування охорона здоров'я посідає для населення за пріоритетністю боротьби з корупцією (у порядку спадання) друге місце (38%) після судової системи (52%) [2].

Відповідно до статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» (далі – Закон) до суб'єктів, на яких поширюється його дія, віднесені усі категорії працівників органів та закладів охорони здоров'я, незалежно від форми власності та наявності статусу службової особи. Фундаментальною та всеохоплюючою для усіх них є заборона використовувати свої службові повноваження або своє становище та пов'язані з цим можливості з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, у тому числі використовувати будь-яке державне чи комунальне майно або кошти в приватних інтересах (ст. 22 Закону) [3]. Порушення даної вимоги, власне, становить суть усіх корупційних кримінальних правопорушень.

Особливістю сфери охорони здоров'я є характерна багатогранність здійснюваних функцій та наявність широкого кола різних категорій суб'єктів, виходячи із виконуваних повноважень та завдань (державні службовці, керівники та їх заступники закладів охорони здоров'я, інші службові особи, лікарі, середній медичний персонал, обслуговуючий та технічний персонал тощо), а відповідно і можливість різноманітних проявів корупції, які з врахуванням конкретної ситуації та правового становища працівника впливають на кримінально-правову кваліфікацію корупційного правопорушення. Наприклад, неоднакову правову природу та наслідки можуть мати корупційні діяння, які вчинені службовою особою закладу охорони здоров'я у зв'язку із виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій (за сприяння укладення договору, прийняття на роботу, проведення публічних закупівель тощо), медичним чи іншим працівником закладу охорони здоров'я з приводу обстеження чи лікування пацієнта, догляду за ним (в розумінні «подяки» за якість, «синдром уваги»), а також членами лікарсько-консультативної комісії, медико-соціальної експертної комісії з приводу встановлення групи інвалідності, військово-лікарської комісії щодо визначення стану придатності для призову на військову службу тощо.

На підставі аналізу складу корупційних кримінальних правопорушень, пов'язаних із підкупом, можна виокремити такі категорії суб'єктів кримінального правопорушення серед працівників закладів охорони здоров'я, правовий статус (становище) яких є визначальним для

кримінально-правової кваліфікації діяння за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди:

- службові особи державних та комунальних закладів охорони здоров'я, органів влади у сфері управління охороною здоров'я (є суб'єктом діяння, передбаченого ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»);

- службові особи приватних закладів охорони здоров'я незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»);

- працівники, які не є службовими особами, закладів охорони здоров'я, незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також особи, які працюють на користь таких закладів (ст. 354 «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації») [4].

Таким чином, наявність статусу службової особи в контексті конкретного діяння працівника закладу охорони здоров'я, а також форма власності юридичної особи, є визначальними факторами для правильної кримінально-правової кваліфікації корупційного діяння.

До службових осіб закладів охорони здоров'я, однозначно, відносяться ті працівники, які обіймають посаду, пов'язану із виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій (керівник юридичної особи, його заступники, головний бухгалтер, медичний директор, керівники структурних підрозділів, керівники ділянок та напрямів роботи тощо).

Лікарі, інші медичні та фармацевтичні працівники під час здійснення своїх безпосередніх професійних функцій (профілактика, діагностика, лікування тощо), за загальним правилом, не є службовими особами та не виконують організаційно-розпорядчих обов'язків. Медичні працівники також не здійснюють функцій держави чи місцевого самоврядування в розумінні Закону (хоча посадові особи державних та комунальних закладів охорони здоров'я у передбачених випадках до таких прирівнюються).

Водночас, огляд судової практики засвідчив відсутність чіткого та однозначного розуміння питання, чи відносяться до службових осіб медичні працівники під час здійснення ними професійних функцій. Так, у правозастосовній практиці отримання лікарем державного чи комунального закладу охорони здоров'я неправомірної вигоди за видачу листка тимчасової працездатності, медичного висновку, сертифікату огляду, встановлення групи інвалідності тощо, як правило, кваліфікують за ст. 368 КК України, рідше за ч.ч. 3, 4 ст. 354 КК України.

У спеціальній літературі пропонується під організаційно-розпорядчими функціями розуміти не лише управлінські обов'язки щодо керівництва колективом, ділянкою робіт тощо, але й вчинення юридично значущих дій. Проте, можна погодитися із позицією О.О. Дудорова, який вважає, що поширювальне тлумачення законодавчого звороту

«організаційно-розпорядчі функції» є неприйнятним. Відповідно, згадані функції слід зводити саме й лише до керівництва службовою діяльністю підлеглих чи певною галуззю або ділянкою роботи, а при визнанні тієї чи іншої особи службовою – суб'єктом злочину, передбаченого ст. 368 КК України, не повинен братися до уваги такий критерій, як повноваження вчиняти по службі юридично значущі дії, що породжують виникнення, зміну або припинення правовідносин [5, с. 92].

Водночас, професійна діяльність лікарів, яка супроводжується вчиненням юридично значущих дій (встановлення фактів та видача медичних документів, які впливають на виникнення, зміну чи припинення певних прав та обов'язків) з точки зору породжуваних юридичних наслідків в певній мірі виходять за межі класичної професійної медичної функції, а корупційні зловживання у таких випадках завдають більшої шкоди суспільним відносинам. Вказане потребує, на наш розсуд, окремої кримінально-правової оцінки.

Висновки. Огляд судової практики засвідчив відсутність однозначного підходу до кримінально-правової кваліфікації корупційних кримінальних правопорушень, що вчиняються лікарями та іншими медичними працівниками у зв'язку із здійсненням професійних обов'язків. У зв'язку з цим чіткого законодавчого закріплення потребує визначення змісту організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, як критерію встановлення статусу службової особи, а також вирішення питання кримінально-правової оцінки юридично значущої діяльності працівників, що здійснюють професійні функції.

Література:

1. Без прогресу – Україна в Індексі сприйняття корупції-2021. Transparency International. URL: <https://ti-ukraine.org/news/bez-progresu-rezultat-ukrayiny-v-indeksi-spryinyattya-koruptsiyi-2021/> (дата звернення: 05.10.2022)
2. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки: Закон України від 20.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#n93> (дата звернення: 05.10.2022)
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n24> (дата звернення: 05.10.2022)
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5.04.2001. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.10.2022)
5. Дудоров О.О. Проблеми кваліфікації злочину, передбаченого статтею 368 Кримінального кодексу України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. Вип. 1. С. 80–98.

**ПРОФЕСІЙНА САМООРГАНІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ**

Островська Б. В.

*доктор юридичних наук,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
взаємодії держави і громадянського суспільства
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна,
зовнішній науковий співробітник кафедри європейського та
міграційного Європейського права юридичного факультету
Фрібурзького університету
м. Фрібург, Швейцарія*

З початком воєнних дій на території України громадянське суспільство продемонструвало надзвичайно високий рівень згуртованості, свою здатність до самоорганізації, взаємодопомоги, гостре почуття обов'язку та відповідальності. Важко переоцінити вклад волонтерів та благодійних організацій у допомогу постраждалим громадянам та захист інтересів держави.

Безпрецедентні масштаби злочинів проти цивільного населення послужили потужним поштовхом до пошуку дієвих механізмів захисту порушених прав людини та притягнення до міжнародно-правової відповідальності держави-агресора. Зокрема ці злочини стосуються примусових депортацій, масових зникнень, тортур, згвалтувань, вбивств, знищення майна. Відповідно до положень Конвенції про права людини на основоположні свободи 1950 р. як дієвого міжнародного інструменту захисту прав людини, вони стосуються ст. 2 (право на життя), ст. 3 (заборона катування), ст. 5 (право на свободу і особисту недоторканність), ст. 6 (право на справедливий суд), ст. 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), ст. 14 (заборона дискримінації), а також ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції (право мирно володіти своїм майном) та інших [1]. При цьому варто наголосити на відсутності проведення розслідування по факту таких порушень.

З початку повномасштабного російського військового вторгнення мільйони українських громадян стали жертвами таких порушень. Частина з них стали внутрішньо переміщеними особами, інші – покинули територію України, отримавши тимчасовий статус захисту. При цьому більшість із них не обізнані у питаннях захисту та поновлення своїх порушених прав, а також обмежені у доступі до правової допомоги.

Варто зазначити, що рівень доступності безоплатної державної правової допомоги в період війни різко зменшився, оскільки виникла гостра проблема кадрів через відсутність необхідної кількості кваліфікованих працівників. При цьому платні юридичні послуги є недосяжними для абсолютної більшості українських громадян. Наразі альтернативна їм безоплатна правова допомога від українських юристів-волонтерів, що перетворилася у справжній юридичний фронт, стала одним із головних напрямків боротьби з агресором у відповідь на зухвалі й систематичні порушення прав людини. Одним із таких прикладів є правова ініціатива від неурядової громадської організації «We are from Ukraine», де десятки українських юристів об'єднали свої професійні зусилля для допомоги постраждалим від російської збройної агресії громадянам України у зверненні до ЄСПЛ та подальшому юридичному супроводі їх справ [5]. Необхідно також відзначити участь юристів у зборі доказів для міжнародного розслідування порушень державою-агресором міжнародного права та передачі їх прокурору Міжнародного кримінального суду.

Слід звернути увагу на деякі ключові моменти, що стосуються звернення до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), які є найбільш проблемними:

– Насамперед, це проблема недотримання строків звернення, яка виникає у зв'язку з вимушеною міграцією, що створює додаткові перешкоди у доступі до правосуддя для захисту та поновлення порушених прав людини. Наразі 4-місячний строк подачі заяви є необхідним критерієм її прийнятності (відповідно до ст. 35 Конвенції). Крім того, критично високий рівень психічного напруження та посттравматичний синдром є додатковими гальмівними факторами для доступу до правової допомоги українських громадян як всередині країни, так і за її межами. А в поєднанні з юридичною необізнаністю в особливостях процедур захисту своїх порушених прав як на національному, а тим більше на міжнародному рівні, вони створюють додаткові обмеження.

– З початком та ескалацією воєнних дій на Україні доступ постраждалих осіб (заявників) до доказів є часто обмеженим, а іноді – неможливим.

– Проблема відсутності належного фінансування оплати поштових послуг спричинила припинення відправки поштової кореспонденції, зокрема й українськими судами. При цьому строк доставки поштових відправлень (формулярів заяв) з України до ЄСПЛ є важко прогнозованим. Водночас така заява має бути надіслана суду саме у паперовому вигляді з оригіналами підписів заявника та представника. Важливим запровадженням ЄСПЛ є створення спеціального каналу всієї подальшої електронної комунікації з представником заявника через eComms. Відповідно виникають аналогічні проблеми (викликані об'єктивними

часовими й просторовими факторами) в отриманні представником оригіналів довіреності з підписом заявника.

– Важливою передумовою захисту прав людини у ЄСПЛ є вичерпання всіх доступних засобів правового захисту, що також є критерієм прийнятності справи. Однак під час війни доступ громадян України до ефективного суду та розслідування в РФ відсутній. В цьому випадку дана процедура не застосовується, а констатується порушення ст. 13 Конвенції 1950 р. (право на ефективний засіб правового захисту), враховуючи російський окупаційний контроль над українськими територіями [1].

Важливі юридичні наслідки має припинення членства РФ в Раді Європи, а саме її виключенням з Парламентської асамблеї та Комітету міністрів 16 березня 2022 р. При цьому РФ перестала бути Високою договірною стороною Конвенції, починаючи з 16 вересня 2022 р. Відповідно до «Резолюції Європейського суду з прав людини про наслідки припинення членства Російської Федерації в Раді Європи у світлі статті 58 Європейської конвенції з прав людини», він постановив, що може розглядати заяви проти РФ щодо дій чи бездіяльності, які можуть становити порушення цієї Конвенції лише у тому випадку, що вони мали місце до 16 вересня 2022 р. (п. 2). При цьому ЄСПЛ заявив про негайне скасування попередньо встановленого ним призупинення розгляду всіх заяв проти РФ згідно з рішенням Голови Суду від 16 березня 2022 року (п. 3) [4].

23 червня 2022 р. українським урядом до ЄСПЛ було подано позов проти РФ, який сформовано у міждержавну справу «*Ukraine v. Russia*» (X) (заява № 11055/22), яка стосувалася звинувачень у масових і грубих порушень прав людини, вчинених РФ під час військових операцій на території України, починаючи з часу їх повномасштабного вторгнення з 24 лютого 2022 р. [2]. Наразі готується друга міждержавна справа, що стосується наявності ефективного контролю РФ над окупованими територіями України. Визнання ЄСПЛ факту підконтрольності російським військам цих територій підтвердить зобов'язання РФ нести всю повноту відповідальності за дотримання/порушення прав людини на основі принципу *ratione loci*.

В контексті міжнародної доказової бази надзвичайно важливою є доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні А/77/533 від 18 жовтня 2022 р., подана відповідно до параграфу 11 (f) резолюції 49/1 Ради з прав людини щодо ситуації у сфері прав людини в Україні, що склалася через російську агресію. Зазначена комісія у складі трьох експертів застосовує стандарт доказування на основі сукупності перевіреної інформації – «висновок на обґрунтованих підставах». Одним із найважливіших прикінцевих пунктів Доповіді робить наголос на тому, що «Комісія продовжуватиме свою роботу відповідно до підходу, орієнтованому на інтереси жертв, який вона тлумачить не лише як незаподіяння шкоди жертвам, але й,

безумовно, як надання рекомендацій щодо форм притягнення до відповідальності, що доповнюють кримінальну відповідальність, у тому числі заходів визнання, репарацій, реабілітації, відновлення та, що важливо, гарантій неповторення» (п. 115) [3].

Література:

1. Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950. URL: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts&c>
2. Inter-State case *Ukraine v. Russia (X)*: receipt of completed application form and notification to respondent State. ECHR 220 (2022) 28.06.2022. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=003-7372751-10076076>
3. Reports A/77/533: Independent International Commission of Inquiry on Ukraine – Note by the Secretary-General. 18 October 2022. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/reports/a77533-independent-international-commission-inquiry-ukraine-note-secretary>
4. Resolution of the European Court of Human Rights on the consequences of the cessation of membership of the Russian Federation to the Council of Europe in light of Article 58 of the European Convention on Human Rights. 22/03/2022. URL: https://echr.coe.int/Documents/Resolution_ECHR_cessation_membership_Russia_CoE_ENG.pdf
5. We Are from Ukraine. URL: <https://www.facebook.com/legalsupportukraine>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-65>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ДЕРЖАВІ

Паршин Ю. І.

*доктор економічних наук, професор,
старший науковий співробітник навчально-наукової лабораторії
з дослідження проблем протидії організованим злочинності та корупції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Громадянське суспільство необхідно розглядати з позиції того, що воно є насамперед партнером правової держави, оскільки без його активного громадянського позиціонування є неможливим функціонування інститутів демократії [1].

Значимо, що громадянське суспільство є системою громадських структур які необхідні для його нормального функціонування. Такі структури за своїм охопленням можна класифікувати від мікроструктур

до макроструктур, наприклад сім'я, громадські організації, партії, професійні союзи спілки, держава тощо. При цьому слід зауважити, що чим ширше коло цих соціальних утворень і оптимальніші умови їх саморегуляції, тобто дієздатності, тим міцнішим є громадянське суспільство.

Його структури (національні, політичні, економічні, релігійні, наукові, освітні тощо) мають свою соціальну базу, умови формування, відображають сутність сучасних суспільних відносин, зв'язків, станів, будучи їх необхідним виразом і завжди зорієнтовані майбутнє.

У то же час, для особистості в умовах харизми, виникає ситуація ніби вона є поза структурою громадянського суспільства. Таку особистість треба розглядати як елемент більш складної конструкції яка потрібна системі для її подальшого розвитку, а не як окрему людину-громадянина. І саме для таких елементів треба створювати систему соціально-правового захисту, сутність якої полягає у охороні та розмежування їх інтересів. При цьому на перший план висувуються економічні структури, які організовані на базі приватної власності та їх антиподи – профспілки, але не окремих працівників.

У системі громадянського суспільства держава проявляється у двох формах: як суб'єкт господарювання і як владна структура. Як владна структура держава в системі громадянського суспільства виступає як елемент, якому відведено об'єднувальну роль. Основними функціями при цьому є розмежування інтересів, забезпечення самостійності, безпека та життєдіяльність структур громадянського суспільства. Тобто виникає необхідність у теоретичному аналізі функцій держави в мінливих умовах сьогодення. Очевидним є такий напрям у діяльності держави, як забезпечення стабільності функціонування складових частин громадянського суспільства, а саме виконання державою загально соціальної функції.

Зазначимо, що держава у відносинах із профспілками може виступати або як майнова, господарська структура громадянського суспільства, або як представник певних державних підприємств, установ, організацій. Держава у ринкових умовах на може бути загальним гарантом виконання майнових зобов'язань, прийнятих на себе будь-яким власником засобів виробництва.

Також слід зауважити, що поряд із загальною соціальною функцією держава виконує і правоохоронну функцію, що має за мету забезпечення законності та правопорядку у суспільстві. Ці обидві функції мають внутрішній характер, а зовнішня доповнює їх в аспекті захисту громадянського суспільства від зовнішнього нападу та руйнування, а також встановлення відносин добросусідства з іншими державами, структурами інших громадянських суспільств і сприйняттям їхнього досвіду.

Системний та комплексний аналіз сучасних соціально-правових проблем слід проводити з повним розумінням структури та перспектив розвитку громадянського суспільства. Громадське суспільство повинно

ґрунтуватись на чинному законодавстві про працю, що переважно визначає правове становище працівника.

Необхідно підкреслити, що держава, як владна структура встановлює мінімум гарантій у сфері працевлаштування, збереження трудових відносин, оплати праці, її режиму та відпочинку, а також інших соціальних виплат. З іншої сторони фактично зміцнюється захисна роль тих структур громадянського суспільства, які протистоять власнику засобів виробництва, а не державі як владній структурі, а також беруть участь у встановленні порогових гарантій у сфері праці та відпочинку, і що знаходить своє закріплення у колективних договорах та інших угодах. Зазначимо також, що визначається тенденція обмеження правового стану працівника і на рівні трудових правовідносин. Контрактна форма прийому на роботу в умовах наростання безробіття надає власнику можливість знижувати до мінімуму всі передбачені надання на адресу працівника. В таких умовах завищується коло обов'язків та інших умов, що виробляються наймодавцем і насамперед з урахуванням інтересів власника засобів виробництва.

Проблеми професійної підготовки та відповідності у період становлення громадянського суспільства є також турботою самого працівника. Весь тягар забезпечення фізичної, інтелектуальної та моральної готовності працівника до праці все частіше сприймається як обов'язок самого виконавця. Наймодавець самоухиляється від усіх обов'язків, які безпосередньо не пов'язані з організацією процесу праці та збуту його результатів, а отже, підприємцю не вигідні будь-які інвестиції, зокрема й у професійну підготовку, формування особистості виконавця, оскільки працівник цікавить його передусім як якісна робоча сила.

Зазначимо, що у період становлення громадянського суспільства значно модифікується виховна функція трудового права, що, безумовно, має стати об'єктом пильної уваги інших структур громадянського суспільства, зокрема і законодавця.

Література:

1. Громадянське суспільство в Україні. Взаємодія органів виконавчої влади з громадськістю. URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/hromadianske-suspilstvo-v-ukraini-vzaiemodiia-orhaniv-vykonavchoi-vlady-z-hromadskistiuv-7c2ca41c-c4e7-4679-82b2-61d48836a0cd> (дата звернення: 25.09.2022).

НЕПРЯМА ЕКСПРОПРІАЦІЯ У МІЖНАРОДНОМУ ІНВЕСТИЦІЙНОМУ ПРАВІ: КОНСТРУКТИВНІ ОЗНАКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ

Петруненко Я. В.

доктор юридичних наук,

професор кафедри адміністративного та господарського права

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

Сучасний міжнародно-правовий контекст допускає законність експропріації, у випадку дотримання критеріїв, що враховуватимуть права іноземного інвестора. В той же час, держави нерідко користуються заходами, що є еквівалентними до експропріації та допускають фактичну втрату власності над інвестицією (отримання вигоди від здійсненої інвестиції), хоча титул на володіння над річчю може не втрачатись. Способів для уникнення сплати належної компенсації іноземному інвестору багато, втім виявлення, коли саме мало місце порушення права власності особи, а коли захист суспільних інтересів держави – надскладний процес, що потребує детального дослідження в кожному конкретному випадку. Власне, мова йде про те, чи буде потенціал прав власності на їхні інвестиції захоплений урядами держав-реципієнтів чи іншим чином суттєво знецінений ефектом регулятивних заходів приймаючої держави. З огляду на вищезазначене, експропріація залишається не тільки основною проблемою для іноземних інвестицій, але також є загальноприйнятою темою в міжнародному праві.

Отже, іноземна інвестиція може бути експропрійована прямо чи опосередковано. Пряма експропріація «зазвичай є відкритою та навмисною, у якій держава бере участь прямо, це арешт об'єктів, що перебувають у власності іноземних держав, або обов'язкова передача права власності» [6]. І навпаки, непряма експропріація може відбуватися за набагато складніших або неясних обставин, коли іноземні інвестори не можуть отримати вигоду від своїх інвестицій, незважаючи на те, що їхні юридичні права власності на їхні інвестиції залишаються недоторканими. Так, навіть за умови, що державні заходи не передбачають отримання фінансової чи іншої вигоди для держави, це все одно можна вважати непрямою експропріацією. У арбітражному рішенні по справі *Starrett Housing v. Iran* підтверджується вищевикладене твердження та зазначено, що: «міжнародне право визнає, що заходи, вжиті державою, можуть втручатися в права власності до такої міри, що ці права стали настільки марними, та вони повинні

вважатися експропрійованими, навіть якщо держава не має на меті експропріювати їх, і право власності на власність формально залишається за первісним власником» [7].

Пряма експропріація була в центрі уваги ранніх досліджень під час постколоніалізму епохи з початку 1960-х років. У той час мали місце часті націоналізації, які були «призначені для відновлення контролю над національною економікою від компаній колишніх колоніальних держав» [8, с. 363]. Наразі приймаючі держави зрідка вживають заходи, які явно є прямою експропріацією [1]. Сьогодні експропріація набула опосередкованого характеру. Будучи більш поширеним і стримуючим фактором для іноземних інвестицій, ніж пряма експропріація [2, с. 151], вона замінила пряму експропріацію як центральну точку як на теоретичному, так і на практичному рівнях [5, с. 215]. Мартін Домке передбачив таку еволюцію поведінки приймаючої держави в 1961 році: «Пряма передача права власності більше не може бути основним типом «відібрання» власності в техніці сучасної націоналізації. Існують різні інші засоби...»прикритої» націоналізації через нормативні акти іноземних урядів» [3, с. 585, с. 587-590].

Є дві основні причини, які пояснюють, чому пряма експропріація приймаючими державами зараз відбувається не часто. По-перше, міжнародне інвестиційне законодавство розвинулося, щоб надати іноземним інвесторам право на потенційно значну компенсацію, яку виплачують приймаючі держави, де іноземні інвестиції були експропрійовані. По-друге, захід приймаючої держави, який є прямою експропріацією, призведе до несприятливого розголосу та ризику того, що іноземні інвестори перенесуть свій бізнес до інших держав [2, с. 151].

Непряма експропріація, як правило, передбачає «повне або майже повне позбавлення інвестицій, але без офіційної передачі права власності чи повного вилучення» [4]. На відміну від прямої експропріації, визначення непрямої експропріації є нечітким і її ідентифікацію в окремих фактичних обставинах провести важко. Це значною мірою пояснюється тим, що уявний намір діяльності приймаючої держави полягає в регулюванні внутрішніх справ у звичайному ході правової реформи та управління бізнесом, а не в експропріації іноземних інвестицій. Міжнародні інвестиційні угоди та арбітражні рішення загалом не змогли сформулювати чітке та загальновизнане визначення непрямої експропріації або підхід до визначення її виникнення та, таким чином, відрізнити її від некомпенсованих законних державних регуляторних заходів. Приймаючі держави та іноземні інвестори залишаються невизначеними щодо того, коли відбувається непряма експропріація. Ця дилема перешкоджає максимізації іноземних інвестицій і сприяє руйнуванню міжнародного інвестиційного права.

Підсумовуючи викладене, за результатами проведеного дослідження представляється можливим сформулювати наступні **висновки**.

Зокрема, держави традиційно відбирали майно в іноземців шляхом прямої експропріації, тобто шляхом відкритих адміністративних чи законодавчих заходів, які оголошували про рішення держави позбавити іноземного інвестора власності. Такі прямі експропріації, однак, стали менш частими, тоді як кількість так званих «непрямих експропріацій» зростає: ці останні заходи характеризуються державним втручанням, іноді формалізованим як законодавчі акти загального застосування, іноді як адміністративні чи податкові заходи, які призводять до знищення або значної ерозії активів інвестора без прямого вилучення майна.

Підхід пропорційності представляється недостатнім для збереження різниці між непрямою експропріацією та регулятивною експропріацією в міжнародному інвестиційному праві. Представляється, що регулятивна експропріація є тотожною прямої експропріації, коли приймаючою державою дотримуються критерії законності проведення експропріації, крім того явно вираженою є суспільна необхідність, не підлягає оспоренню, в тому числі іноземним інвестором. Вимоги іноземного інвестора мають бути задоволені негайною, належною, повною компенсацією за здійснені інвестиції та відсутня потреба в оскарженні рішення про перехід майна в державну власність. В інших випадках, коли підставою для вилучення власності є прийняті нормативно-правові акти, що порушують режим найбільшого сприяння інвестиційної діяльності іноземних інвесторів, не мають обґрунтування суспільної необхідності щодо їх прийняття та мають на меті позбавлення особи титулу володіння на майно без виплати компенсації – такі дії можуть бути кваліфіковані як непряма (прихована) експропріація.

Література:

1. Bernhard von Pezold and others v. Republic of Zimbabwe, ICSID Case No. ARB/10/15. Award from July 28, 2015. URL: <https://jsumundi.com/fr/document/decision/en-bernhard-von-pezold-and-others-v-republic-of-zimbabwe-award-tuesday-28th-july-2015> (дата звернення 21.09.2022)
2. Dolzer Rudolf, Schreuer Christoph. Principles of International Investment Law. Oxford, New York. Oxford University Press. 2008. 433 p.
3. Domke M. Foreign Nationalizations: Some Aspects of Contemporary International Law. 55 Am. J. Int'l L. 1961. P. 585, P. 587-590.
4. Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II URL: http://unctad.org/en/Docs/unctaddiaeia2011d7_en.pdf (дата звернення 22.09.2022)
5. Heiskanen V. The Doctrine of Indirect Expropriation in Light of the Practice of the Iran-United States Claims Tribunal. 8 *J. World Inv. & Trade*. 2007. P. 215-231.
6. Isakoff P. Defining the Scope of Indirect Expropriation for International Investments, 3 *Global Bus. L. Rev.* 191. 2013. URL: <http://engagedscholarship.csuohio.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1033&context=gblr> (дата звернення 19.09.2022).

7. Starrett Housing Corporation, Starrett Systems, Inc. and others v. The Government of the Islamic Republic of Iran, Bank Markazi Iran and others. IUSCT Case No. 24. Interlocutory Award (Award No. ITL 32-24-1) – 19 déc. 1983. URL: <https://jusmundi.com/fr/document/decision/en-starrett-housing-corporation-starrett-systems-inc-and-others-v-the-government-of-the-islamic-republic-of-iran-bank-markazi-iran-and-others-interlocutory-award-award-no-itl-32-24-1-monday-19th-december-1983> (дата звернення 21.09.2022)

8. Sornarajah M. The International Law on Foreign Investment. 3d. ed. 2010. 556 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-67>

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ВІДПОВІДІ НА НИХ

Печеранський І. П.

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та педагогіки
Київського національного університету культури і мистецтв
м. Київ, Україна*

Загальновідомо, що термін «цифровізація» (англ. «digitalization») вперше використав американський інформатик М. Негропonte у 1995 р. Сьогодні ним оперують у широкому (перехід усіх аспектів економічного та соціокультурного життя на цифрові платформи, драйвер цивілізаційного розвитку) та вузькому (переведення інформації у цифрову форму) значеннях. При цьому, «двигунами» цифрової трансформації постають великі дані (BigData), Інтернет речей (Internet of Things), технології штучного інтелекту та машинного навчання (Artificial Intelligence and Deep Learning), сучасні біоінженерні технології (Biotech), цифрові двійники (digitaltwins), віртуальна та доповнена реальність (augmented and additivereality), квантовий комп'ютер (Quantum computing), нейромережні технології, «розумні» комплекси та пристрої (smarteverything), системи кібер-безпеки (Cybersecurity), передові матеріали та енергетичні технології та ін.

У 2022 р. впевнено можна констатувати, що цифровізація охопила бізнес, виробництво, науку, соціальну сферу, освіту, побут людей. Вона дісталася навіть до сфер прав людини, громадянського суспільства, взаємин держави і громадян. Останнім часом глобальна мережа перетворилася на середовище реалізації прав, свобод та обов'язків,

державно-владних функцій, що дає підстави вбачати у ній алгоритм соціального розвитку на сучасному етапі.

Поряд з очевидними перевагами цифровізації (створення нових продуктів, послуг і навіть вражень, підвищення операційної ефективності і продуктивності, доступності актуальної та достовірної інформації, надання сучасних технологій для її обробки) важливо за допомогою соціально-філософського аналізу змінити та розширити контекст розгляду, що дозволяє виявити ризики і загрози цифрових інновацій в світлі проблематики прав людини та громадянина.

Дійсно, завдяки амбівалентності відносин й багатовимірності зв'язків у рамках цифрового середовища вдається певною мірою покращити ситуацію з захистом прав особистості та спростити реалізацію окремих прав людини, тоді як висока швидкість і доступність поширення інформації у глобальній мережі на прикладі лавиноподібних «fake news» суттєво ускладнює реалізацію права на отримання достовірної інформації. Або звернемо увагу на сферу соціального обслуговування, включаючи системи соціальних виплат, де однією з задач цифрової держави є зіставлення даних з різних джерел для виявлення обману та правопорушень з боку заявників, що також пропонує безмежні можливості для стеження та втручання у приватне життя. Не кажучи про те, що використання алгоритмічних систем у сфері соціального захисту, як і в інших випадках автоматичного (напівавтоматичного) прийняття рішень, може призвести до цифрової дискримінації окремих громадян.

Найуспішніші транснаціональні ІТ-корпорації – Google, Apple, Facebook і Amazon – зберігають великий обсяг персональних даних користувачів, що створює прецедент для порушення базових прав людини, тим більше, що їхні бізнес-моделі та рішення, які приймаються на їх основі, глибоко інтегровані в життя звичайних людей, що дозволяє накопичувати, обробляти та монетизувати персональну інформацію мільярдів [4].

Або ж проблема кібербулінгу, яка вимагає вирішення і правової відповіді, адже йдеться про організований витік в процесі обробки персональних даних або допустимий рівень втручання у приватне життя людини. Так, у низці країн у пандемійному 2020 р. технології «розумних міст» використовувалися для збору даних про громадян, інформування заражених та контролю їх карантину. Чим більше є даних для подальшого аналізу завдяки технологіям, тим застосування останніх ефективніше для боротьби з пандемією. Але багато урядів виступили з критикою активного застосування цих технологій через надмірне втручання у особисте життя громадян.

Серед основних загроз для прав громадян, спричинених цифровізацією, виділяють наступні: кібератаки та комп'ютерне шахрайство, направлені проти людини, держави та бізнесу; кібербулінг, троллінг та інші агресивні діяння у цифровому середовищі проти громадян;

інформаційні війни задля контролю над цифровим простором й масовою свідомістю; боротьба між транснаціональними цифровими платформами та окремими державами, яка відчутно порушує право на недоторканність приватного життя та ін.

Зарубіжні дослідники пропонують різні варіанти вирішення існуючої проблеми. Лунають заклики про важливість розробки способів захисту від маніпуляцій в мережі Інтернет, створення моделі управління Інтернетом усіма зацікавленими державами, забезпечення рівного доступу кожного до інформації та інформаційних технологій, підвищення інформаційної культури користувачів для оцінки власних ризиків онлайн, необхідне створення механізму захисту прав користувачів у мережі Інтернет.

Американські дослідники А. Бом, Е. Джордж, Б. Сіферс і Ш. Лу вважають, що потрібна правова база для усунення потенційних ризиків конфіденційності персональних даних, яка повинна захищати недоторканність приватного життя користувачів, встановлюючи для правоохоронних органів чіткі правила, котрі визначають, коли та з якою метою вони можуть отримати доступ до інформації [1].

На думку Дж. Скотта, необхідно розробити набір базових правил як на федеральному (національному), так і на місцевому рівнях, що дозволять контролювати передові технології, які використовуються урядами. Саме на федеральному рівні потрібно закріпити базовий захист громадян від надмірного державного моніторингу соціальних мереж та інших доступних даних [3].

Реалізація цих пропозицій передбачає величезну роботу законодавців і безлічі інших структур. Багато закордонних дослідників, міркуючи на спробах вирішення означених проблем на національному рівні, вважають, що тут потрібні консолідовані дії всієї міжнародної спільноти. Приміром, П. Бош у статті «Закон про конфіденційність даних: міжнародна перспектива» вважає, що з метою забезпечення захисту даних у ситуації взаємодії різних правових культур та концептуального розуміння конфіденційності, необхідне міжнародне правове регулювання. Культурні відмінності, що впливають на сутнісне розуміння завдань в ході вивчення, диктують необхідність розробки спільного для всіх поняття конфіденційності [2].

Отже, цифрова трансформація, як має нечувані перспективи, так і тягне за собою загрози правам людини, що потребує вироблення нових заходів щодо їхнього захисту. А це вимагає у XXI ст. вивчення випадків порушення прав людини в цифровому суспільстві та окреслення шляхів ефективного реагування на потенціал усіх драйверів Четвертої промислової революції. При цьому, варто усвідомити, що цю проблему не можна вирішити шляхом простого заперечення чи застосування традиційних методик. Фахівці в різних галузях знань повинні мобілізувати весь свій досвід, щоб адекватно реагувати на ризики та загрози для громадянського суспільства, що несе в собі цифровізація.

Література:

1. Bohm A.S., George E.J., Cyphers B., Lu S. Privacy and Liberty in an Always-On, Always-Listening World Review. *The Columbia Science and Technology Law*. 2017. Vol. 19. No. 1. P. 1–45.
2. Boshe P. Data Privacy Law: An International Perspective. *Information and Communications Technology Law*. 2015. Vol. 24. No. 1. P. 118–120.
3. Scott J.D. Social Media and Government Surveillance: The Case for be Er Privacy protections for Our Newest Public Space. *Journal of Business & Technology Law*. 2017. Vol. 12, No. 2. P. 151–164.
4. ‘The Great Hack’ expert warns that Facebook data-grabbing puts ‘power overpeople’. RT. URL: <https://www.rt.com/news/465602-great-hack-facebook-data-grab/https://rm.coe.int/algorithms-and-human-rights-en-rev/16807956b5>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-68>

ПОДОЛАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ ПРОТИПРАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ НАБЛИЖЕННЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ БЕЗПЕКИ

Пиріг І. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Початок ХХІ ст. у всьому світі зазнав значних змін у політичній та соціально-економічній сферах. Низка факторів, таких як фінансово-економічна криза, пандемія сприяли поширенню злочинних проявів, збільшенню таких його видів як транснаціональна організована злочинність, кіберзлочинність, торгівля людьми, нелегальна міграція, міжнародний тероризм. Трагедією не тільки українського народу, а й всього громадянського суспільства стала війна проти України, розв’язана тоталітарним режимом Російської Федерації, що призвела до сплеску сепаратизму та екстремізму, порушенню існуючих норм міжнародного права.

Криміногенна ситуація в Україні на сьогодні залишається складною. Окрім кримінальних правопорушень загальнокримінальної спрямованості, кількість яких не зменшилась, додалися нові види злочинів. За даними Офісу Генерального прокурора за період повномасштабного вторгнення станом на 18.10.2022 року зареєстровано 40601 воєнних та 18020 злочинів проти національної безпеки [1]. Зважаючи на це, протидія

злочинності є на сьогодні актуальним та одним з основних завдань, перш за все, правоохоронних органів.

Однак, зусилля державних органів у напрямку протидії злочинності в умовах війни не будуть мати належного ефекту без підтримки громадянського суспільства та його активної участі у подоланні зазначених негативних явищ. Зосередимо увагу на основних формах та методах участі громадянського суспільства у подоланні протиправної діяльності. В науці існує багато визначень поняття «громадянського суспільства», що не мають принципової різниці за змістом. Більш точним, на нашу думку, є визначення І. А. Сердюка, який визначив «громадянське суспільство»: як «сукупність позадержавних, позаполітичних відносин (економічних, соціальних, культурних, моральних, духовних, корпоративних, сімейних, релігійних), що складаються між вільними та рівноправними людьми й їх об'єднаннями, котрі прямо чи опосередковано здійснюють установчу та контрольну функції щодо формування й діяльності органів публічної влади, і яким соціальна, правова держава забезпечує юридичні можливості бути власником, брати активну участь у політичному житті, а також надання матеріальної допомоги тим громадянам, кому вона необхідна» [2, с. 53].

Подолання протиправної діяльності здійснюється у різний спосіб, одним з яких є запобігання злочинам, під яким у кримінології розуміється «особливий вид соціального управління, покликаний забезпечити безпеку правоохоронюваних цінностей, який полягає у розробці і реалізації цілеспрямованих заходів щодо виявлення і усунення причин та умов злочинності, а також здійснення запобіжного впливу на осіб, схильних до протиправної поведінки» [3, с. 78]. Запобігання злочинів є основою більш широкого поняття, яким є кримінологічна політика держави, яка, на думку В. В. Василевича є одним з ключових пріоритетів у забезпеченні безпеки країни. Поряд з участю держави у формуванні кримінологічної політики, вчений виділяє громадянське суспільство як самостійного суб'єкта. Державна кримінологічна політика є «скоординована діяльність усіх гілок влади й інституцій громадянського суспільства, спрямована на виявлення та усунення причин та умов (детермінантів) злочинів, прогнозування можливих змін у криміногенній ситуації, розроблення та коригування стратегічних напрямів управління системою кримінальної юстиції», – зазначає науковець [4, с. 91].

Основними формами запобіжної діяльності правоохоронних органів є: повна реєстрація і своєчасне розкриття злочинів, а також розшук злочинців; ведення справ запобіжного обліку на осіб, схильних до вчинення злочинів та інших правопорушень; індивідуальні бесіди з особами, схильними до правопорушень; вжиття необхідних заходів до осіб, схильних до правопорушень (запобігання, штраф, адмінарешт, конфіскація, позбавлення прав, направлення на примусове лікування, встановлення адміністративного нагляду, притягнення до кримінальної відповідальності); проведення різноманітних рейдів з метою затримання

правопорушників; виявлення причин і умов злочинності та їх усунення; розробка комплексних планів профілактики злочинності на території обслуговування; інформування державних органів про стан злочинності, причини та умови, що її детермінують; координація діяльності і надання методичної допомоги громадським формуванням у профілактиці злочинів; проведення правової пропаганди серед населення [5, с. 203]. Безумовно, громадянське суспільство не може виконувати аналогічні функції. Оптимальним варіантом співвідношення функцій правової держави і громадянського суспільства взагалі є їх конструктивна взаємодія. Правова держава діє не заради самозбереження державної влади, а заради тих людей, чії права, свободи і гідність вона покликана юридично забезпечувати та економічно підтверджувати. Результатом взаємодії правової держави і громадянського суспільства повинно бути не антагоністичні відносини, пов'язані з розширенням політичного, економічного, правового впливу однієї сторони цих відносин за рахунок зменшення влади іншої, а створення системи загального добробуту та соціального захисту, яка конститується з боку правової держави та громадянського суспільства [6, с. 139].

Громадянське суспільство може як сприяти протидії вчиненню кримінальних правопорушень, так і протидіяти розслідуванню. Діям громадськості щодо протидії розслідуванню приділено увагу у дослідженні В. М. Плетенця. На думку вченого, особи, які володіють впливом на суспільну думку (засоби масової інформації, фонди, організації, громадські діячі, служителі церкви, активісти, блогери та інші), можуть суттєво ускладнити діяльність уповноважених осіб під час досудового розслідування [7, с. 115-117].

Громадянське суспільство на наш погляд, може сприяти подоланню вчиненню кримінальних правопорушень наступними способами. Перша група полягає у сукупності дій, що проводяться у тісній взаємодії та координації з правоохоронними органами. До них можна віднести: безпосереднє виявлення громадянами окремих осіб або груп з анти-суспільною поведінкою, схильних до вчинення протиправних дій та сповіщення про них правоохоронним органам; надання інформації у правоохоронні органи щодо виявлених вчинених злочинів або тих, що готуються та їх учасників; затримання особи, яка вчинила правопорушення та доставлення її в органи поліції; роз'яснення з боку громадських організацій неможливості порушення законодавчих норм, пропаганда здорового образу життя, духовних цінностей суспільства тощо шляхом систематичного поширення інформації через пресу, телебачення, інтернет з метою формування ідеологічної, політичної, економічної свідомості людей; індивідуальна профілактика протиправної поведінки на рівні формування особистості в сім'ї, що може виникнути через порушення цілісності сімейного осередка (сім'ї за відсутності одного з батьків), порушення соціальних стосунків між членами сім'ї (сварки, брехня, грубі стосунки, ворожнеча, вживання ненормативної

лексики тощо), наявність у сім'ї антисуспільних проявів (п'яцтво, вживання наркотиків, насильство, моральна розбещеність тощо) та інше. Зазначена група способів протидії злочинності з боку громадянського суспільства є такою, що відповідає європейським та світовим нормам.

Однак останнім часом спостерігається діяльність громадянського суспільства, що, на нашу думку, багато в чому пов'язана з соціально-політичною ситуацією в країні та воєнним станом. Мова йде про окремі прояви активності громадськості, що виходять за межі законних дій, але на їх думку, є дієвими та можуть призвести до бажаних результатів в умовах певної бездіяльності правоохоронних органів. Так, починаючи з 2014 року поширення набуло такі форми протидії вчиненню злочинів в сфері службової діяльності, незаконному збагаченню тощо, як обливання «підозрюваних» різними рідинами: розчином йоду, зеленки, кислотами, лугами, фарбами, обсипання борошном, вкидання в сміттєві баки, підпалювання шин та ін. Оскільки такі дії сприймалися позитивно більшістю громадськості та не мали належної правової оцінки з боку поліції, їх почали сприймати як волевиявлення суспільства, хоча нічого спільного з поняттям правової демократичної держави, вони не мали.

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях спостерігались випадки грабежів з боку мирного населення напівзруйнованих магазинів, офісів, квартир. Для запобігання такої протиправної діяльності та за фактичної відсутності поліції представники громадськості об'єднувались у групи для патрулювання території. Наслідком діяльності таких груп часто ставали побиття так званих «мародерів», прив'язування їх липкою стрічкою до стовпів, дерев. Зрозуміло, що така діяльність з протидії злочинності не може сприйматись позитивно у демократичній країні з європейськими ціннісними орієнтирами. Дійсним волевиявленням громадської думки та протидією вчиненню кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку були і є відкриті виступи та демонстрації на тимчасово окупованій території громадян України, які, незважаючи на погрози загарбників, зупиняють їх та наближають перемогу українського народу.

Література:

1. Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ станом на 18.10.2022 р. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/>
2. Сердюк І. А. Методологічний аналіз інтерпретацій поняття «громадянське суспільство». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 49-54.
3. Кримінологія і профілактика злочинів: курс лекцій. у 2 кн. Особлива частина. Александров Ю. В., Гаврилишин А. П., Джужа О. М. та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2000. 201 с.

4. Василевич В. В. Стратегічні напрями кримінологічної політики України. *Протидія злочинності і корупції: міжнародні стандарти та досвід України*: збірник тез міжнародної конференції (м. Харків, 22 вересня 2021 р.). Харків: Юрайт, 2021. С. 87-92.

5. Кримінологія : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

6. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017 ; Ліра ЛТД. 480 с.

7. Плетенець В. М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії осудовому розслідуванню : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 424 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-69>

ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ ПРОБЛЕМИ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО ПОЛОЖЕННЯ

Плетенець В. М.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

В українському суспільстві сформувалось неприйнятне ставлення до насильства, що знаходить найжорсткішої реакції нетерпимості до їх проявів. В якості прикладу може бути наведена справа про тортури, побиття та гвалтування, за результатами якої на лаві підсудних опинились п'ятеро поліцейських, серед яких і начальник Кагарлицького відділу поліції [1].

Щодня збройної агресії РФ проти України жертвами сексуального насильства стають дедалі більше осіб, у першу чергу ті, які перебувають на окупованих територіях, що призвело до формування проблеми державного рівня з їх виявлення й подолання.

Слід зазначити, що попри те, що Україна прийняла демократичне законодавство у сфері прав і свобод людини, однак, в умовах соціально-економічної та політичної кризи, занепаду культури і моралі, немає дієвих механізмів захисту цих прав, що призводить до їх масових і систематичних порушень, а іноді просто до неможливості їх здійснення.

Для побудови демократичної правової держави в Україні необхідно боротися з правовим нігілізмом, правовим інфантилізмом, а також явищем відродження правової свідомості, яке проявляється насамперед у злочині [2, с. 129]. Наведене визначає потребу напрацювання державними інституціями механізму розв'язання в умовах воєнного стану проблеми встановлення розглядуваних фактів з юридичною їх оцінкою й наданням необхідної допомоги постраждалим.

Відповідно до Римського статуту, на основі якого працює суд, до сексуального насильства під час війни відносять: зґвалтування; сексуальне рабство; примус займатись проституцією; примусова вагітність; примусова стерилізація; інші форми, такі як погрози насильством, пошкодження; статевих органів, тортури [3].

Потребує уваги факт закінчення й до суду першого провадження про зґвалтування вчиненого російським військовим в березні 2022 р. в Броварському районі Київської області [4].

Оприлюднення Офісом генерального прокурора на державному рівні факту закінчення кримінального провадження спрямоване на: – стимулювання постраждалих до викриття фактів сексуального насильства; – демонстрацію дієвості правоохоронної системи держави в реалізації принципу невідворотності покарання для правопорушників та відновлення порушених прав потерпілих; – профілактику вчинення подібних дій і т. ін.

Водночас, не зважаючи на діяльність правоохоронних органів у зазначеному напрямку, відомості про сексуальне насильство, що демонстрували б його стан на сьогодні в Україні відсутні.

Правова оцінка сексуального насильства вказує на високий рівень небезпеки як соціально-правового явища, яке має багатогранні негативні наслідки, пов'язані з порушенням основних прав людини, характером і тенденціями розвитку театру військових дій, а також, в цілому, з динамікою самого військового конфлікту. [5, с.223]. Сексуальне насильство над цивільним населенням, що набуло масового характеру, обумовило необхідність пошуку шляхів вирішення проблеми надання допомоги жертвам. Так, на сайті урядового порталу України від 25 березня 2022 року опубліковані рекомендації щодо дій у випадку сексуального насильства, пов'язаного з війною[6], переорієнтовано вже існуючі та сформовано нові громадські організації, зокрема: Євромайдан SOS [7], Ла Страда Україна [8], ЮрФем[9], Центр громадянських свобод [10] та інші. Останній, у співпраці з міжнародними партнерами виконує провідну роль у виявленні та документуванні для притягнення до відповідальності за вчинення воєнних злочинів РФ проти українського народу та ін., за що став одним із лауреатів Нобелівської премії миру [11].

Україна не мала подібних масштабів розглядуваних явищ, звідси й неготовність, без досвіду фахівців інших країн з відповідною практи-

кою, до їх результативного розв'язання. Відповідно, для забезпечення надання ефективної допомоги постраждалим від насильства, скоєного російськими військовими на окупованих територіях України, до нашої держави прибули представники Фонду Нобелівського лауреата Деніса Мукwege та Глобального Фонду допомоги постраждалим від сексуального насильства пов'язаного з конфліктом [12]. У результаті цього по всій країні були відкриті центри для надання психологічної, медичної, медикаментозної та правової допомоги громадянам, котрі стали жертвами сексуального насильства під час російського вторгнення [13]. Використання передового іноземного досвіду є, на нашу думку, логічним та закономірним кроком у подоланні наслідків сексуального насильства.

Варто відзначити, що страх та недовіра жертв згвалтувань обумовлює необхідність прийняття заходів із забезпечення їх безпеки, без чого шанс на отримання інформації про насильство щодо них, зводиться до мінімуму. Таким чином проведення розслідування за участі постраждалих від сексуального насильства стає можливим після повернення втраченого відчуття особистості, контролю своїх можливостей, зокрема й тіла безпеки, а також усвідомлення відповідними учасниками перспектив відновлення порушених прав та притягнення до відповідальності винуватців тощо [14, с. 231].

Про міжнародний характер участі у виявленні та формуванні матеріалів про військові кримінальні правопорушення вчинені в Україні свідчать різні джерела. Так, вказана діяльність активно реалізовується українськими та міжнародними прокурорами Міжнародного кримінального суду (МКС) [15].

Наведене, значною мірою, спрямовано на покращення юридичної допомоги – діяльності юристів, яка орієнтована на верховенство права в Україні [16, с. 125].

Потребує уваги й той факт, що провідні сенатори обох партій досягли угоди щодо законопроекту, який розширить дію закону про військові злочини 1996 року та наділить американські суди юрисдикцією щодо справ, пов'язаних із зв'язками, скоєними за кордоном, навіть якщо жодна із сторін не є громадянином США [17]. Це визначає, що учасники вчинених військових злочинів за кордоном, по прибуттю до Сполучених Штатів можуть бути притягнуті до відповідальності за ці дії Міністерством юстиції.

Зазначене демонструє те, що закон міжнародних збройних конфліктів достатньо кодифікований і має потужні правові механізми міжнародного контролю [18, с. 8].

Таким чином наведене нами показує напрацювання механізму виявлення й фіксації вчинених РФ на території України воєнних злочинів взагалі й сексуального характеру зокрема для їх юридичної оцінки як державними так і міжнародними інституціями. Подолання значної кількості проблем взагалі та насильства сексуального характеру

зокрема, що постали перед громадянським суспільством нашої держави в умовах воєнного положення можна оцінювати як факт становлення української Нації.

Література:

1. Каткування і згвалтування у поліцейському відділку: що із «кагарлицькою справою»? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kagarkyk-katuvannya-policiya-zgvaltuvannya/31000398.html>

2. Leheza, Y., Filipenko, T., Sokolenko, O., Darahan, V., & Kucherenko, O. (2020). Ensuring Human Rights in Ukraine: Problematic Issues and Ways of their Solution in the Social and Legal Sphere. *Cuestiones Politicas*, 37(64), 124-136. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3764.10>

3. Михайло Загородній Як діяти у разі сексуального насильства під час війни? Інструкція. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/03/25/247975/>

4. ОГПУ направив до суду першу справу щодо згвалтування під час війни російським військовим. URL: <https://www.unian.ua/war/ogpu-napraviv-do-sudu-pershu-spravu-shchodo-zgvaltuvannya-pid-chas-viyni-rosiyskim-viyskovim-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11847753.html>

5. Rufanova, V., Shablustyi, V., Spilnyk, S., Sydorenko, N., & Mozol, S. (2022). Conflict-related sexual violence as a threat to peace and security of the world. *Amazonia Investiga*, 11(53), 220-226. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.53.05.22>

6. Єдиний веб портал органів виконавчої влади України Що робити у випадку сексуального насильства, пов'язаного з війною. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/shcho-robity-u-vypadku-seksualnogo-nasilstva-povyazanogo-z-vijnoyu>

7. Сайт Євромайдан SOS URL: <https://ccl.org.ua/ru/tools/evromajdan-sos/>

8. Сайт Ла Страда Україна URL: <https://la-strada.org.ua/>

9. Сайт ЮрФем.ua URL: <http://jurfem.com.ua/>

10. Сайт Центр громадянських свобод URL: <https://ccl.org.ua/>

11. Нобелівська премія миру присуджена всім людям в Україні – Центр громадянських свобод. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3588906-nobelivska-premia-miru-prisudzена-vsim-ludam-v-ukraini-centr-gromadanskih-svobod.html>

12. 28-29 квітня відбуваються зустрічі представників урядових структур з обговорення питань протидії сексуального насильства, вчиненого російськими військовими в Україні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/28-29-kvitnya-vidbuvayutsya-zustrichi-predstavnikov-uryadovih-struktur-z-obgovorennya-pitan-pyrotidii-seksualnogo-nasilstva-vchinenogo-rosijskimi-vijskovimi-v-ukrayini>

13. В Україні планують відкрити центри для допомоги жертвам сексуального насильства. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/>

3474159-v-ukraini-planuut-vidkriti-centri-dla-dopomogi-zertvam-seksualnogo-nasilstva.html

14. Плетенець В.М. Сексуальне насильство в умовах воєнного стану в Україні: становище й шляхи підвищення ефективності його виявлення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка* : Науковий журнал. Випуск № 2 (98). Івано-Франківськ, 2022. С. 227-237.

15. Tara John, Oleksandra Ochman and Sandi Sidhu, CNN Russian troops use rape as ‘an instrument of war’ in Ukraine, rights groups allege URL: <https://edition.cnn.com/2022/04/22/europe/ukraine-sexual-violence-allegations-russia-cmd-intl/index.html>

16. Volodymyr Tertyshnik, Andrii Fomenko. Legal assistance and protection in criminal proceedings: international standards and integrative doctrine. *Philosophy, economics and law review*. Volume 1, no. 2, 2021. P. 123-134.

17. Charlie Savage. Russian Atrocities Prompt Bipartisan Push to Expand U.S. War Crimes Law URL: <https://www.nytimes.com/2022/05/16/us/senate-bill-war-crimes-ukraine.html>

18. Pyrih, Ihor; Bidniak, Hanna; Pletenets, Viktor. Armed conflicts in the economic, social and legal context of the present: causes, regularities and contradictions. *Economic Annals-XXI*. 2019, Vol. 175 Issue 1/2, pp. 4-9. URL: https://web.archive.org/web/20200307031323id_/http://soskin.info/userfiles/file/Economic-Annals-pdf/DOI/ea-V175-01.pdf.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-70>

ДЕОНТОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ПЕДАГОГА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Савіщенко В. М.

доктор юридичних наук, доцент,

директор

*Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Українське суспільство, зіткнувшись із військовою агресією російської федерації, змінило своє буття. В умовах війни актуалізувались процеси відродження національного духу українського права, згуртованості суспільства, піднесення патріотизму, утвердження демократичності внутрішніх суспільних відносин, соціальної справедливості. Національний дух українського права формувався тисячоліття, і незважаючи на спроби

«стерти» українську культуру й ідентичність, одвічне прагнення свободи, рівноправності, миру сьогодні стали внутрішнім поштовхом для боротьби з ворогом, незламності кожного українця і розвитку громадянського суспільства. Тому на порядок денний вийшли проблеми морального вибору представників професій із високим ступенем відповідальності, до яких ми відносимо педагогів, юристів, правоохоронців та ін.

Нині створено низку наукових праць, присвячених актуальним питанням професійної етики. Деонтологічні проблеми юридичної діяльності, підготовки майбутніх юристів і правоохоронців вивчали С. Алексєєв, М. Айзенберг, О. Бандурка, І. Бенедик, В. Власюк, В. Горшеньов, С. Гусарєв, Л. Наливайко, С. Сливка, В. Сокурєнко, О. Тихомиров, В. Черней та ін.; психолого-педагогічні основи формування професійної компетентності вивчали О. Головіна, О. Дубасєнук, М. Дяченко, П. Зеєр, І. Зимня, С. Калашникова, О. Пометун, Н. Ничкало, Ж. Таланова та ін.. За останні роки у вітчизняній педагогічній науці здійсненні розвідки з проблем педагогічної деонтології М. Васильєвою, формування правової культури та компетентності майбутніх правоохоронців В. Ільїною, М. Підберезьким, В. Рижиковим, О. Федорєнко, Г. Яворською та ін. Проте комплексного вивчення феномену деонтологічної культури як фактора розвитку громадянського суспільства не здійснено. Водночас, реалізація проєкту розвитку національного державотворення ставить перед нашим суспільством надскладні завдання, що зумовлені тривалим нехтуванням проблем якості вищої освіти, правового нігілізму, низької деонтологічної культури. Така ситуація, безумовно, визначає актуальність розробки професійних етичних кодексів та присяг як фундаменту духовно-світоглядних, ціннісних орієнтирів юриста, лікаря, педагога.

Спостереження засвідчують, що агресор на окуповані території України, перш за все, відправляє армію вчителів з метою викривити свідомість дітей, сформувані хибні «свої» ідеали, цінності і переконання. На жаль, до такої зрадницької, колабораційної діяльності долучаються й деякі місцеві вчителі.

Виходячи з цього, в основу розробки нової класифікації професій в умовах техногенного, цифрового суспільства, з погляду деонтології, ми поклали критерій «високий рівень деонтологічного потенціалу професії», який виявляється у показниках: обов'язок складати професійну обітницю (обов'язок професійного служіння), професійні цінності та принципи, імператив професійного обов'язку, імператив професійної відповідальності, високий рівень насиченості професійної діяльності ситуаціями морального вибору.

Імператив професійного обов'язку та відповідальності набуває не тільки морального змісту, закріплюючись у текстах присяг, обітниць, правилах і кодексах професійної етики, а й юридичного значення. Тексти професійних присяг, обов'язок їх дотримуватися та відповідальність за порушення присяги закріплено в нормативних

документах: для народних депутатів та Президента України – в Конституції України; для юристів та правоохоронців – у Законах України «Про Національну поліцію», «Про судоустрій і статус суддів», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про прокуратуру», «Про нотаріат»; для державних службовців – у Законах України «Про державну службу», «Про запобігання корупції»; для військових – у Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» та Постанові Верховної Ради України «Про текст Військової присяги»; для працівників органів місцевого самоврядування – в Законі України «Про службу в органах місцевого самоврядування», для лікарів – в Указі Президента України «Про Клятву лікаря». Однак в педагогічних професіях деонтологічні норми досі не набули нормативного закріплення, що негативно впливає на педагогічну практику.

Аналізуючи освітнє законодавство з точки зору деонтології, можна зробити висновок: по-перше, що лише один із принципів педагогічної етики «академічна доброчесність» знайшли в ньому відображення; по-друге, відсутнє тлумачення терміну «педагогічна етика», не визначено його зміст. Разом з цим, ст. 54 Закону України «Про освіту» [1] нормативно закріплює обов'язок педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників дотримуватися педагогічної етики. Наукова платформа педагогічної етики давно сформульована фундаторами освітньої справи, вченими світового рівня: Анрі Валлоном, Хуан Луїс Вівесом, Левом Виготським, Йоганом Фрідріхом Гербартом, Вільгельмом фон Гумбольтом, Жан-Овідієм Декролі, Фрідріхом Адольфом Вільгельмом Дістервегом, Ян Амос Коменським, Янушем Корчаком, Джоном Локком, Антоном Макаренком, Марією Монтессорі, Йоганном Генріхом Песталоцці, Жаном Піаже, Софією Русовою, Жан-Жаком Руссо, Василем Сухомлинським, Костянтином Ушинським, Селестеном Френе, Рудольфом Штайнером та ін. Педагогічною наукою визначені предмет, об'єкт, категорії та принципи педагогічної етики. Проте ці наукові здобутки не враховані в освітньому законодавстві, більше того, вчитель може бути притягнутий до відповідальності за порушення педагогічної етики, норми якої не мають юридичного визначення. Таким чином, базовий Закон України «Про освіту» необхідно доповнити нормами, які б чітко визначали зміст педагогічної етики, текст професійної присяги та порядок її складання.

З метою розвитку деонтологічної культури педагогів, посилення значущості та ефективності їх етичної підготовки доцільно доповнити п. 3 ст. 58 Закону України «Про освіту» наступним «Педагогічну та науково-педагогічну діяльність у закладах освіти здійснює особа, яка склала присягу педагога України такого змісту:

«Я, (ім'я та прізвище), урочисто присягаю у своїй педагогічній діяльності дотримуватися принципів педагогічного гуманізму, доброчесності, особистісної орієнтації, громадянськості й патріотизму, усі знання і сили віддавати педагогічній справі, дотримуватися правил

педагогічної етики, не вчиняти дій, що порочать звання педагога, гідно продовжувати найкращі традиції світової і вітчизняної педагогіки, з високою відповідальністю виконувати покладені на мене педагогічні обов'язки, постійно вдосконалювати педагогічну майстерність, власним прикладом утверджувати високі ідеали добра, краси, творчості, свободи і гідності, бути вірним присязі».

Нормативне закріплення тексту присяги педагога та обов'язку її складати змінить траєкторію підготовки майбутніх педагогів, посилюючи її деонтологічну складову, глибину усвідомлення принципів педагогічного гуманізму, доброчесності, особистісної орієнтації, громадянськості й патріотизму. Процес підготовки майбутніх педагогів до складання професійної присяги має передбачати формування таких цінностей, якостей, мотивів і принципів, як любов до дітей, доброзичливість, чуйність, делікатність, милосердя (емпатія), шірість, справедливість, добро.

Враховуючи, що на посади педагогічних та науково-педагогічних працівників можуть бути призначені особи як з педагогічною освітою, так і без неї пропонуємо вдосконалити освітнє законодавство, по-перше, стосовно осіб з педагогічною освітою таким чином: до ст. 58 Закону України «Про освіту» додати зобов'язальні норми наступного змісту:

1) Присягу педагога України повинні складати усі випускники закладів вищої освіти, які здобули вперше вищу, фахову передвищу чи професійну (професійно-технічну) освіту за педагогічною спеціальністю (педагогічну освіту);

2) Присягу педагога України складається в урочисто в присутності науково-педагогічного складу закладу вищої освіти (факультету) і представників громадськості;

3) Текст Присяги педагога України зачитується і повторюється випускниками колективно. Після цього виконується Державний гімн України;

4) Підписаний випускником текст Присяги педагога України зберігається в його особовій справі. У дипломі робиться позначка про складання Присяги педагога України, текст якої вкладається в диплом.

По-друге, стосовно осіб без педагогічної освіти вдосконалити освітнє законодавство пропонуємо додавши до ст. 58 Закону України «Про освіту» норму наступного змісту: «Особи, які отримали дозвіл продовжити працювати на відповідних посадах педагогічних, науково-педагогічних працівників після їх успішної атестації повинні урочисто складати Присягу педагога України на засіданнях педагогічних (вчених) рад закладу освіти. Текст присяги педагога України підписується педагогічним, науково-педагогічним працівником і зберігається в його особовій справі, а її копія видається педагогічному, науково-педагогічному працівнику.

У запропонованому тексті Присяги педагога України, як і в чинному Законі України «Про освіту», передбачається обов'язок і відповідаль-

ність за дотримання правил педагогічної етики. Тому пропонуємо затвердити текст правил педагогічної етики Всеукраїнським з'їздом учасників освітнього процесу та їх об'єднань, попередньо розглянувши його на всіх рівнях органів громадського самоврядування у сфері освіти.

Важливо, щоб вчитель, вихователь, викладач – педагог був провідником європейських цінностей, виховував справжніх патріотів і членів громадянського суспільства. А це, передусім, вимагає посилення деонтологічної підготовки, складання професійних присяг, як основи духовно-культурологічного світогляду.

Література:

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38-39, ст.380.

2. Nalyvaiko, L., & Martseniuk, L. (2021). Determination of the expedience of the use of business games in the education of students of higher education institutions, including – future police staff. *Visegrad journal on human rights*. № 1, pp. 118-126.

3. Holovina O., & Kamenova, D. (2021). Critical and logical thinking formation as the educational competence in the modern training system for lawyers. *Scientific journal «Philosophy, Economics and Law Review»*. Vol. 1(2), pp. 25-37.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-71>

ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ І НАТО НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Санкович М. В.

*вчитель методист суспільствознавчих дисциплін
Яблуніцький ліцей Поляницької сільської ради
Надвірнянського району Івано-Франківської області
с. Яблунця, Україна*

Що може дати Україні вступ до НАТО?

Жодна з нових держав-членів НАТО не в змозі самостійно гарантувати такий рівень безпеки, який дає співробітництво в межах НАТО. Територіальна цілісність і захищеність України в разі вступу до НАТО перебуватиме під потужним захистом. Його надаватиме уся військова, політична й економічна потуга країн НАТО, загальне населення яких становить 850 мільйонів і які забезпечують понад 60% світових оборонних витрат.

За Вашингтонським договором будь-який напад на членів НАТО у Європі чи Північній Америці розглядається як «напад на всіх», і кожна з держав-членів зобов'язалася надавати допомогу союзникам. Цей договір поширюється на території всіх держав, що його підписали, а також на острови та на кораблі і літальні апарати усіх учасників Договору в Атлантичному океані на Північ від тропіка Рака (23°07' північної широти), а також у разі нападу на війська будь-якого союзника НАТО в Європі.

НАТО має у своєму розпорядженні як національні збройні сили своїх членів, так і інтегровані збройні сили під прямим управлінням НАТО. Загальна кількість усіх сил членів НАТО сягає близько 3,9 млн. військових.

Україна зможе зменшити кількість власних збройних сил, оскільки буде покладатися не лише на саму себе, але й на союзників по НАТО. Таким чином буде розвантажена економіка країни. А кошти, що будуть спрямовані на розвиток обороноздатності країни дозволять сформувати малочисельну, але ефективну і боєздатну професійну армію, що відповідатиме сучасним світовим стандартам. Українська армія буде формуватися у співпраці з кращими арміями світу.

Безпека НАТО будується на таких „китах”: діалог і співпраця між собою та з нечленами НАТО, підтримка колективної безпеки, запобігання конфліктам, контроль за кризовими ситуаціями, згорання війни на початковій стадії її виникнення, збереження територіальної цілісності всіх членів НАТО, солідарність, рівна безпека тощо.

Вступ до НАТО стає сигналом для закордонних інвесторів, що країна стабільна і їй можна довіряти, у її економіку можна вкладати свої кошти, країна є безпечною – адже вона знаходиться під парасолькою НАТО. Такий крок уже справив позитивний вплив на інвестиційний клімат у нових країнах-членах. Наприклад у Словаччині потік інвестицій протягом її шляху до НАТО зріс від 24 332 млн. словацьких крон у 1994 році до 417 020 млн. крон у 2005 році.

Вступ до НАТО сприяв вступові країн Центрально-Східної Європи до Європейського Союзу. Оскільки обидві організації діють на засадах спільних цінностей свободи, права і демократії, то багато з тих реформ, що проводяться під час вступу до НАТО стають у нагоді при набутті членства в ЄС. Адже підготовка до членства в НАТО створюється не лише військових питань, але й економічних, політичних, соціальних і правових. До НАТО вступає не лише армія, а вся країна.

Для чого Україні НАТО?

Стратегічна концепція НАТО, затверджена главами держав і урядів 1999 р., у Статті 37 зазначає, що «Україна посідає особливе місце в євроатлантичному просторі безпеки і є важливим і цінним партнером у справі розвитку стабільності та спільних демократичних цінностей. НАТО зобов'язується й надалі зміцнювати своє особливе партнерство з Україною на засадах Хартії НАТО – Україна... Альянс й надалі

підтримуватиме суверенітет і незалежність України, її територіальну цілісність, демократичний розвиток, економічне процвітання та її неядерний статус, що їх НАТО вважає важливими чинниками стабільності та безпеки в Центральній і Східній Європі, а також у Європі загалом.

Поширення гарантій НАТО на країни Центрально-Східної Європи розширило зону геополітичної визначеності в Східній Європі і, навпаки, зменшило зону “вакууму безпеки” та ризик зіткнення між великими державами. Адже абсолютна більшість збройних конфліктів часів «холодної війни» відбувалася саме на території країн, що належали до «третього світу», тобто до тих країн, чия геополітична орієнтація, вибір між орієнтацією на Захід і на СРСР, був змінною величиною.

Україна завдяки своїм розмірам, стратегічному геополітичному розташуванню та військовим можливостям здатна посісти гідне місце в системі загальноєвропейської безпеки, що відповідатиме масштабу та можливостям країни. Завдяки інтеграції України до НАТО політична Європа набуває в цілому завершених форм. Поза політичною Європою залишиться лише Росія, що є євразійською державою, та поки що “васальна” щодо Росії Білорусь. Далі розширення Європи можливе лише в разі залучення держав Кавказу. Отож, найімовірніше, вступ до НАТО України, Грузії та, можливо, Азербайджану буде «останньою фазою» розширення Європи. Така завершеність сприятиме зменшенню конфліктного потенціалу в Європі, оскільки суперечності між євроатлантичною спільнотою і Росією вже не матимуть такого підґрунтя, як невизначеність геополітичної належності інших держав. Вступ України до НАТО зніме проблему силового протистояння в Чорному морі, оскільки зробить його, фактично, внутрішнім морем країн-членів НАТО.

Чому для НАТО важливо зменшення рівня корупції і високий рівень демократії в Україні?

Організація Північноатлантичного договору заснована на спільних цінностях та здобутках цивілізації, зокрема у сфері внутрішньої політики. Норми, яких мають дотримуватися члени НАТО у своїй внутрішній політиці, закладено у преамбулі Вашингтонського договору. Це «демократія, індивідуальні свободи і верховенство закону».

Рівень корупції і панування народовладдя в Україні напряму залежать від дотримання і виконання норм чинного законодавства. У правовій базі України є належне забезпечення верховенства закону, що виключає корупцію, та демократії.

Проблеми демократії і верховенства права в країнах-членах розглядаються в НАТО, по-перше, з точки зору необхідності забезпечення надійності союзника; по-друге, з позиції дотримання належного рівня солідарності, який легше досягається між країнами зі схожими політичними режимами.

Країну з авторитарним чи тоталітарним політичним режимом Північноатлантичний альянс не розглядає як партнера, так само надійного, як і демократичні країни. Адже в демократичних державах

зовнішня політика перебуває під впливом громадської думки. У свою чергу, громадська думка не може змінюватися так швидко, як забаганки осіб, що керують авторитарними чи тоталітарними режимами. Таким чином, присутність в Альянсі або серед країн-партнерів тоталітарних чи авторитарних держав зашкодила б солідарності країн-членів та надійності НАТО.

Бажання держав-претендентів на членство в НАТО гарантувати свою безпеку заохочує їх дотримуватися демократичних норм і верховенства закону.

Література:

1. Офіційний веб-сайт НАТО URL: <http://www.nato.int>.
2. Центр інформації та документації НАТО в Україні. URL: <http://www.nato.int/docu/other/ukr/ukraine.htm>.
3. Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції України URL: <http://www.nceai.gov.ua>.
4. Україна-НАТО URL: <http://www.ukraine-nato.gov.ua>.
5. Ясники (інформаційні матеріали щодо вступу України до НАТО). Київ, Фонд «Демократичні ініціативи», без дати видання.
6. Довідник НАТО. – Брюссель, 2006.
7. Дементієвська Н. П. Стратегії розвитку навичок критичного мислення учнів при оцінюванні ресурсів Інтернету. Київ, 2008.
8. Портал Олега Соскіна URL: <http://www.soskin.info>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-72>

РОЗВИТОК ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ІНСТИТУТАМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ (ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД)

Сидоренко Н. С.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри управління та адміністрування,
тимчасово виконуючий обов'язки завідувача
кафедри управління та адміністрування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

У XXI столітті загалом, та в останнє десятиліття, Україна зіткнулася з безліччю загроз її безпеці: військовий напад РФ у 2022 році, гібридна затяжна війна з 2014 року, анексія Криму в 2013 році. У зв'язку з цим сучасні вітчизняні дослідники справедливо вважають, що адекватна

відповідь на загрози та виклики національній безпеці об'єктивно вимагають активізації структур громадянського суспільства щодо її забезпечення.

Як суб'єкти політичного процесу, асоціації громадян можуть цілком успішно розробляти та реалізовувати політичні технології взаємодії з державними установами у сфері захисту національних інтересів та відстоювання національних пріоритетів. Тому доцільним є розгляд зарубіжного досвіду розвитку взаємодії між інститутами громадянського суспільства та органами публічної влади.

Основою для дослідження даного питання стали праці багатьох вітчизняних вчених у сфері взаємодії державної влади й громадянського суспільства, як: Н. Сидоренко [1], С.Шевченка [1], І. Дробуш [2], Б. Глотов, [3], Н.Оніщенко [4], В. Тимків [6] та ін.

Для аналізу даного явища, початково необхідно визначити понятійний аспект дослідження. Так, на думку Н.Сидоренко, публічна служба – це діяльність уряду для людей, що живуть у межах території власної юрисдикції, яка реалізовується безпосередньо через державний сектор [5, с. 73].

В. Тимків наводить таке визначення: «публічна служба – це політична та професійна діяльність громадян України в органах державної влади, органах місцевого самоврядування і їх апаратах та інших недержавних органах, на які законами покладено виконання публічних функцій держави» [6, с. 73].

Щодо поняття громадянського суспільства, то згідно з С. Селівановим, це – широка поліфонічна сфера, яка представляє можливість індивідам відстоювати свої права, інтереси [7, с. 103].

І.Жаровська вважає, що розвиток громадянського соціуму є його життєдіяльністю, зумовлену системою норм права, а також морально-естетичними цінностями та деякими правилами неформального характеру [8, с. 33].

Наведені вище визначальні трактування дозволяють припустити, що громадянське суспільство, де особистість виступає ключовою фігурою соціальних відносин, є постійним супутником правової держави і є відкритою саморегульованою соціальною системою. Воно є цілим, що складається з частин, пов'язаних між собою таким чином, що в результаті виникають властивості, характерні єдиному цілому. У результаті громадянське суспільство існує у вигляді структури найвищого органічного типу, де елементи, що входять до неї, не можуть функціонувати один без одного, а сама структура передбачає появу нових та зникнення застарілих елементів.

У контексті взаємодії інститутів громадянського суспільства, С. Шевченко зауважує, що: «динамічні зміни, які відбуваються в суспільстві, зумовлюють необхідність застосування в державному управлінні, ВНЗ нових управлінських концепцій та інструментів: делегування владними структурами оцінних та управлінських

повноважень професійній громадськості» [9, с. 348]. Таким чином, наголошуючи на важливості такої взаємодії у сучасному світі.

Досвід розвинутих країн показує, що на сьогодні у світі, велике значення набувають інститути солідарності та спільної підтримки, зростає актуальність підвищення громадянської активності та вдосконалення взаємодії державних структур та громадськості.

В умовах, коли суспільству необхідно брати участь в обговоренні та прийнятті рішень, державно-громадське управління є одним із принципів управління, заснованим на розподілі повноважень між учасниками управління з метою забезпечення спільної, заснованої синергії органів державної влади та громадських структур, які представляють інтереси суспільства, спрямованої на вдосконалення функціонування держави.

Існує багато прикладів організації взаємодії держави та громадянського суспільства у зарубіжній практиці, наприклад:

- вивчення державного бюджету та поширення інформації щодо реалізації етапів державних закупівель, що дозволяє скоротити вартість контрактів, збільшити кількість учасників торгів;

- законотворчу участь громадськості;

- організація взаємодії держави та суспільства на основі проведення референдумів національного, регіонального значення;

- консультації з громадянами щодо розвитку міст та районів у рамках тем міської інфраструктури, транспорту, соціальних послуг [10, с.102].

Також позитивним досвідом є надання майданчиків для інтерактиву між громадянами та адміністративним апаратом, у таких воркшопах учасники оцінюють плюси та мінуси думок один одного за різними проблемними напрямками, які висловлюються відкрито, що дозволяє отримати загальну оцінку пропозицій [11; 12; 13].

Варіантом реалізації громадсько-державного управління є круглі столи, де ініціативні громадяни висловлюються з різних питань, а також мають можливість внести свої пропозиції. Значну вагу мають громадські збори, коли під час дебатів затверджують довгостроковий бюджет. Наприклад, у Швейцарії фінансовий бюджет на 4–8 років приймається під час референдуму, у Франції зацікавлені особи також можуть вносити свої пропозиції з питань бюджетування. У Південній Кореї проводиться незалежний аналіз бюджетної політики, а у США яскравим прикладом контролю бюджетних коштів є програми Каліфорнії, California Budget Project, у Польщі видається Бюлетень державного бюджету (Quarterly Bulletin of Public Finances), а в Мексиці – Програма бюджетних державних видатків (Budget and Public Expenses Program), також у цій країні існує програма громадського спостереження за державними закупівлями – Social Witnesses on Public Procurement programme [14, с. 202].

Подання суспільству етапів процесу державних закупівель дозволило скоротити вартість контрактів та збільшити число учасників торгів. В Австралії прийнято Хартію чесного бюджету – Charter of Budget Honesty – закон, націлений на вдосконалення звітності щодо проведення фіскальної політики, контролю державних витрат та їх ефективності [14, с. 204].

Розкриття інформації щодо бюджетного аналізу громадських організацій, членів парламенту, ЗМІ та інших зацікавлених осіб, забезпечує можливість самостійних досліджень та підвищує ефективність громадського контролю, а отже сприяє розвитку взаємодії між інститутами громадянського суспільства та органами публічної влади.

Література:

1. Shevchenko, Serhii, and Natalia Sidorenko. E-government and ICT as instruments of corruption prevention in the context of the global trend of public service transparency. *Public administration aspects* 8.5. 2020. p. 72-81. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/815> (дата звернення 10.06.2022)

2. Дробуш І. Соціальні інтереси територіальних громад в контексті формування громадянського суспільства та децентралізації влади. *Публічне право*. 2015. № 2. С. 50-57.

3. Глотов, Б., Сидоренко Н. Генеза та етапи становлення організації державної влади в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. С.13-23.

4. Оніщенко Н. М. Розвиток національно правової системи в контексті запитів громадянського суспільства. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2018. № 3(5). С. 4–9.

5. Сидоренко, Н. С. Інтерпретація поняття публічна служба з урахуванням зарубіжного досвіду. *Аспекти публічного управління*. 2016. № 35-36. С. 71-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2016_35-36_10 (дата звернення 11.06.2022)

6. Тимків В. Понятійні аспекти становлення публічної служби в Україні. *Інвестиції: теорія і практика*. 2012. No 3. С. 70-73. URL: <https://cutt.ly/dnfdS38>(дата звернення 12.06.2022)

7. Селіванов С. В., Обушна Н. І., Хаджираєва С. К. Розвиток кадрового потенціалу державної служби в Україні в умовах реформ: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : Каравела, 2019. 293 с.

8. Жаровська І. Публічні та приватні інтереси у механізмі сучасної державної влади. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2010. Вип. 525. Правознавство. С. 33–36.

9. Шевченко С.О.. Державно-громадський механізм управління якістю вищої освіти: відповідь на виклики часу. 2011. С. 348-349.

10. Hall N. When do refugees matter? The importance of issue salience for digital advocacy organizations. *Interest Groups and Advocacy*. 2019. Vol. 8. Iss. P. 102.

11. Buletsa S., Drozd O., Yunin O., Mohilevskiy L. Medical error: civil and legal aspect. *Georgican medical news*. 2018. № 3 (276). p. 156-161. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/23514> (дата звернення 11.06.2022).

12. Fomenko A., Yunin O., Shevchenko S. Legal Framework for Competitive Selection for Positions of Civil Servants under the Legislation of Ukraine and European Countries. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2019. Vol: 22. URL: <https://www.abacademies.org/articles/legal-framework-for-competitive-selection-for-positions-of-civil-servants-under-the-legislation-of-ukraine-and-european-countries-8615.html> (дата звернення 11.06.2022)

13. Smith S., Phillips S. D. The Changing and Challenging Environment of Nonprofit Human Services: Implications for Governance and Program Implementation. *Nonprofit Policy Forum*. 2016. Vol. 7. P. 202-204

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-73>

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВА НА ЖИТТЯ ТА ПРАВА НА ГІДНІ УМОВИ ЖИТТЯ

Степаненко К. В.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Термін «європейські стандарти прав і свобод» включає в себе сформульовані в міжнародних актах, ратифікованих країнами-членами Ради Європи та інших європейських організацій, вимоги до мінімального рівня реалізації прав і свобод людини у внутрішньодержавній правозастосовчій практиці, що забезпечується міждержавним контрольним механізмом [1, с. 54]. Європейські міжнародно-правові стандарти щодо захисту права на життя та права на гідні умови життя становлять разом з існуючими універсальними нормами в сфері прав людини загальну систему норм, які розглядаються державами-членами як загальнолюдська цінність. Трагування основних прав і свобод людини, у тому числі права на життя та права на гідні умови життя, в актах європейських організацій ідентично тому, як це викладається в універсальних конвенціях, прийнятих в рамках ООН, дозволяє кваліфікувати норми таких актів як міжнародні стандарти прав і свобод особистості, які підлягають обов'язковій реалізації державою шляхом імплементації в законодавстві.

На універсальному рівні *право на життя* передбачено в ст. 6 Пакту про громадянські і політичні права: «Право на життя є невід'ємним правом кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя» [2]. У стандарт захисту права на життя входять і норми, що регулюють застосування смертної кари. Вона може призначатися тільки «за найтяжчі злочини відповідно до закону, який діяв під час вчинення злочину і який не суперечить вимогам цього Пакту і Конвенції про попередження злочину геноциду і покарання за нього» [2]. Вирок у вигляді смертної кари може виноситися тільки компетентним судом. Смертна кара не застосовується щодо вагітних жінок, а вирок не виноситься за злочини, вчинені особами, молодшими за 18 років. Крім того, Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього забороняє дії (включаючи, звичайно, і зміну національного законодавства), що здійснюються з наміром знищити, повністю або частково, яку-небудь національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку.

Для з'ясування змісту та особливостей реалізації міжнародного регіонального стандарту права на життя слід чітко розуміти положення ч. 1 ст. 2 Європейської Конвенції. Конвенція, як і Протокол № 6, не мають на меті безумовний захист життя як такого або гарантію певної якості життя, мова йде про те, що держава зобов'язана вжити усіх заходів для того щоб захистити особу від довільного позбавлення життя. Можна зустріти інші тлумачення захисту Конвенцією права на життя: «стаття 2 не закріплює саме право на життя, а покладає на владу держав обов'язок захищати право кожного на життя і містить заборону на навмисне позбавлення життя» [3, с. 15], «держава зобов'язана докласти всіх зусиль для забезпечення свободи жити і без потреби не втручатися в користування цією свободою» [3, с. 17] тощо. Беручи до уваги висловлені думки, аналізуючи положення Конвенції стосовно права на життя, можна прийти до висновку, що положення ст. 2 Конвенції передбачає як негативні (не допускати випадків безпідставного позбавлення життя), так і позитивні (охороняти життя осіб, які перебувають під їх юрисдикцією) зобов'язання держави. Воно спрямоване не тільки на те, щоб законодавчо забезпечити недоторканність життя, уникнути зловживань з боку третіх осіб, а й забезпечити застосування превентивних заходів в тому разі, коли людина самостійно ставить своє життя в небезпечне становище [1, с. 80].

Така категорія як *«гідні умови життя людини»* використовується в сучасному світі як право людини та характеристика правової держави. В ст. 48 Конституції України передбачено, що кожен громадянин України має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло [4]. Право на гідні умови життя людини спрямоване на забезпечення її честі і гідності, надійного захисту прав та основних свобод, тобто забезпечення права на гідне життя можливе тільки за умови створення

реальних правових і організаційних механізмів щодо реалізації всього комплексу прав і свобод, включаючи такі невідчужувані та непорушні права людини як право на життя, особисту гідність і свободу.

Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово звертався до змісту абзацу 4 преамбули Конституції України, а саме слів «гідних умов її життя». Зокрема Судом вже застосовано такі конструкції, як «достатній рівень життя для себе і своєї сім'ї», «право на достатній життєвий рівень», «забезпечення добробуту всіх громадян», «(додаткові) гарантії соціального захисту», «достатні умови життя», «гідний рівень життя людини», «створення належних умов для утримання та виховання дітей». Конституційний Суд України вважає, що зазначені положення Основного Закону України зобов'язують державу створити ефективну систему соціального захисту різних категорій осіб, яка сприяла б узгодженню рівня їхнього життя з реалізацією права на достатній життєвий рівень для них та їхніх сімей шляхом надання відповідного соціального забезпечення. Заходи соціального захисту мають втілювати ідеї соціальної солідарності та справедливості, бути спрямовані на охорону і захист особи при настанні можливих соціальних ризиків [5]. Головна проблема полягає у тім, що соціально-економічні права людини визнаються невідчужуваними, але їх рівень залежить від рішень держави, які вона вважає прийнятними для забезпечення цієї категорії прав. Як зауважує І. Онищук, визначення кола невідчужуваних прав людини на основі Конституції України є проблематичним, оскільки вона закріплює невід'ємні права людини разом із соціальними, економічними та культурними, які не мають належать до категорії невідчужуваних, але можуть бути визнані такими лише в майбутньому [6, с. 181].

Європейські стандарти щодо захисту права на життя та права на гідні умови життя співвідносяться із уніфікованими глобальними індексами рівня життя і якості життя. На рівні європейської нормотворчості слід виділити документ Європейської комісії за демократію через право (Венеційської комісії) «Rule of Law Checklist» («Мірило верховенства права»), затверджений на 106-й пленарній сесії Венеційської комісії (11-12 березня 2016 р.), який використовується як інструмент, що допомагає вимірювати якісні показники верховенства права, у тому числі на основі індикаторів забезпечення гідних умов життя кожному громадянину в державах-членах Ради Європи.

Отже, європейські стандарти щодо захисту права на життя та права на гідні умови життя являють собою сформульовані в міжнародних актах, ратифікованих країнами-членами Ради Європи та інших європейських організацій, вимоги до мінімального рівня реалізації цих категорій прав людини у внутрішньодержавній правозастосовчій практиці, що забезпечується міждержавним контрольним механізмом. Право на життя та право на гідні умови життя пов'язані між собою необхідністю з боку держави забезпечити безпеку та високі стандарти

життя людині, яка прагне відчувати себе вільно та реалізувати власний потенціал. При цьому вкрай важливим залишається не тільки закріплення європейських стандартів щодо захисту цих прав у національному законодавстві, а й створення дієвих засобів, спрямованих на реальне забезпечення права життя та права на гідні умови життя для кожного громадянина, що накладає на органи публічної влади обов'язок набувати відповідні навички, орієнтуючись на кращі практики європейських країн.

Література:

1. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник. Дніпро : ДДУВС, 2019. 184 с.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043
3. Гомиен Д. Путеводитель по Европейской Конвенции о защите прав человека. Совет Европы. Страсбург : Изд. Совета Европы, 1994. 136 с.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 р. *Офіційний вісник*. 2014. № 19. Ст. 583).
5. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII від 22 травня 2018 року № 5-р/2018. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/448-pravo-na-dostatniy-zhyttyevyy-riven>
6. Onyshchuk I. Formalization of human rights to dignified living conditions in international and national legal acts. *Philosophy, economics and law review*. Volume 1, no. 2, 2021. P. 172-182. DOI :10.31733/2786-491X-2021-2-172-182

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИМ НАРОДОМ ПОВНОВАЖЕНЬ ВЛАСНИКА

Стригунов О. М.

аспірант

*Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Мамутова Національної академії наук України»*

м. Київ, Україна

Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [1, ст. ст. 13, 14, 41, 142]. Аналогічні Конституційним положення закріплені у Господарському кодексі України та є Конституційними основами правового господарського порядку [3, ст. 5, 148].

До змісту права власності входять належні Власникові права володіння, користування та розпорядження своїм майном. Суб'єктами права власності є Український народ та інші учасники цивільних відносин, визначені статтею 2 ЦК України, а саме фізичні особи та юридичні особи. Учасниками цивільних відносин є: держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права. Усі суб'єкти права власності є рівними перед законом. Власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд та має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. Усім власникам забезпечуються рівні умови здійснення своїх прав [2, ст. ст. 317-320].

Тобто Український народ, наряду з державою Україна, територіальними громадами та іншими суб'єктами є окремим самостійним суб'єктом права власності та учасником відповідних відносин. Його відокремлено від фізичних осіб та юридичних осіб, у тому числі й територіальних громад.

Не можна не погодитись з думкою Харченка В.Б., що на відміну від права володіння, як змісту відносин власності Українського народу, щодо права користування та розпорядження його майном належного правового механізму їх реалізації немає. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності Українського народу відповідно до закону, поряд з цим від імені Українського народу

права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Такий механізм здійснення права власності фактично ототожнює реалізацію права користування та розпорядження об'єктами права власності Українського народу з об'єктами, щодо яких здійснюються повноваження органами державної влади та органами місцевого самоврядування і які їм належать на праві державної або комунальної власності. Референдум як спосіб волевиявлення народу міг би вирішити проблему здійснення народом прав власності. Згідно повідомлення Інформаційного управління Апарату Верховної Ради України [7] про те, що 26 січня 2021 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про народовладдя через всеукраїнський референдум», з'ясував, що ним визначено основні принципи проведення всеукраїнського референдуму. Так, за цим Законом, предметом всеукраїнського референдуму можуть бути питання загальнодержавного значення. Харченко В.Б. стверджує, що питання визначення порядку користування і розпорядження об'єктами права власності Українського народу має загальнодержавне значення, повинно та має вирішуватися шляхом проведення всеукраїнського референдуму. Водночас цей Закон ані не був підписаний Президентом України ані повернутий ним до Верховної Ради України для повторного розгляду, що унеможливорює врегулювання змісту відносин права власності Українського народу шляхом проведення всеукраїнського референдуму [4, ст. 91-92].

Перчеклій І. також вважає, що безпосередня реалізація Українським народом своїх правомочностей власника можлива через Всеукраїнський референдум як провідну форму прямої демократії. Вченим запропоновано провідні форми реалізації права власності Українського народу на природні ресурси – безпосередня, опосередкована та похідна. Безпосередня форма – вчинення як самостійних дій власника, пов'язаних з реалізацією ним правомочностей володіння, користування і розпорядження природними ресурсами. Опосередкована форма – вчинення органами державної влади та місцевого самоврядування дій, спрямованих на забезпечення реалізації правомочностей Українського народу щодо володіння, користування і розпорядження природними ресурсами. Похідна форма – набуття суб'єктивного права власності фізичними та юридичними особами на ті чи інші природні об'єкти (земельні, лісові ділянки та ін.) в межах та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [8, с. 120-121].

Наведене вище є лише поверховими частинами існуючих проблем реалізації Українським народом повноважень власника, вирішення яких може тривати невизначений час.

З огляду на викладене стурбованість викликає недоступність реалізації народом такого повноваження власника, як отримання доходу від власності, особливо якщо розглядати Український народ як сукупність усіх громадян держави, кожен з яких має право на частку такого доходу.

Візьмемо приклад надр, які належать усьому народові України. Спеціально створений центральний орган виконавчої влади – Державна служба геології та надр України реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, видає, зупиняє та анулює в установленому порядку спеціальні дозволи на їх використання та ін. Рентна плата за користування надрами стягується органами державної податкової служби України, після надходить до бюджетів за місцезнаходженням об'єкту (ділянку надр) або за місцем обліку платника рентної плати [5, ст. 252].

Надалі суми рентної плати, отримавши статус бюджетних коштів, витрачаються згідно затверджених планів [6, ст. 1, 2]. Але ж бюджетні видатки та витрати охоплюють лише частину українських громадян (соціально незахищені верстви населення, пенсіонери, працівники бюджетних установ, організацій та ін.), а не усіх без винятку громадян як складову частину Українського народу. Відповідно, решта населення нашої держави, яка також складає невід'ємну складову Українського народу, взагалі нічого не отримує від рентних платежів за використання належними останньому надрами. Що крім грубого порушення права власності породжує соціальну несправедливість та напруженість у суспільстві.

Вирішити це питання можливо введенням в Україні безумовного базового доходу, сформованого з ренти за використання природних ресурсів. Так, вченими Н.М. Ковтун, Л.Л. Шкіль, Н.В. Венцель досліджувалися позитивні приклади Німеччини, США, Бразилії, Індії, Уганди та ін. щодо впровадження безумовного базового доходу [9, ст. 80]. Це сформувало ефективний та справедливий механізм перерозподілу матеріальних благ, а також стало способом досягнення принципів соціальної справедливості. Так, наприклад на Алясці за ініціативи та сприяння губернатора республіканця Дж. Хаммонда у 1976 році створено фонд «Alaska Permanent Fund», щоб забезпечувати належний добробут майбутнім поколінням, у який мало надходить 25% прибутків від видобування нафти для подальшого розподілу між жителями Аляски у вигляді відсотку з дивідендів фонду, управлінням яким забезпечували незалежні фінансові корпорації [10].

У зв'язку з викладеним вважаю за доцільне подальшу розробку та впровадження в Україні безумовного базового доходу, сформованого від використання природних ресурсів, як шлях усунення порушення права власності Українського народу на отримання доходу від свого майна.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996 р., № 30, ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003 р., №№ 40-44, ст. 356.

3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003 р., № 18, № 19-20, № 21-22, ст. 144.

4. Харченко В.Б. «права власності українського народу як категорія конституційного, цивільного та кримінального права» *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп.учасників наук.-практ. конф., присвяч. 96-й річниці від дня народження О.А. Пушкіна (Харків, 21 травня 2021 р).

5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. *Голос України* від 04.12.2010 № 229, / № 229-230.

6. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. *Голос України* від 04.08.2010 № 143.

7. Прийнято Закон «Про народовладдя через всеукраїнський референдум» / *Новинний центр* : сайт. 26.01.2021. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/-202047.html>.

8. Перчеклій І. «Проблеми визначення форм реалізації права власності українського народу на природні ресурси» *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. стор. 116-123.

9. Ковтун Н.М., Шкіль Л.Л., Венцель Н.В. «Безумовний базовий дохід як фактор нівеляції соціальних ризиків в умовах модернізації них викликів industry 4.0» *Вісник Житомирського державного університету ім. І.Франка. Філософські науки*. Вип. 1(89), 2021.

10. Goldsmith Scott. The Alaska Permanent Fund Dividend: A Case Study in Implementation of a Basic Income Guarantee // 13th Basic Income Earth Network Congress, Sao Paulo, Brazil. July 2010. P. 1–25. E-resource. Access mode: https://iseralaska.org/static/legacy_publication_links/bien_xiii_ak_pfd_lessons.pdf (Last accessed: 22.01.2021).

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЙОГО РОЛЬ У ПРАВОТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ

Тернавська В. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
Київського регіонального центру*

*Національної академії правових наук України
доцент кафедри охорони праці та навколишнього середовища
Київського національного університету будівництва і архітектури
м. Київ, Україна*

Філософія громадянського суспільства стара як цей світ: зародившись у недрах античної філософії, пройшовши крізь терни Темних віків, політико-правові ідеї про сутність громадського активу в суспільстві і державі поступово набули узагальнених рис і в Західному, і в Східному світах. У науковій літературі існує велика кількість визначень поняття громадянського суспільства та його ознак, які узагальнено можна звести до трьох найбільш важливих, а саме: демократичність громадянського суспільства; його соціальна спрямованість; урегульованість соціально справедливим правом [1, с. 13]. Саме на демократичності ми хочемо зупинитись більш детально.

Демократія інтерпретується у спеціалізованій науковій літературі як «форма організації суспільства, його державно-політичного устрою, що ґрунтується на визнанні народу джерелом влади, послідовному здійсненні принципу рівності і свободи людей, їх реальної участі в управлінні справами держави і суспільства» [2, с. 61]. Конституція України визначає український народ носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні, який в цілому чи в особі окремих громадян та їх об'єднань мають право брати участь в управлінні державними справами безпосередньо чи делегуючи частину своїх суверенних прав органам державної влади та органам місцевого самоврядування (стаття 5, 38) [3]. Так, участь у сфері державного управління опосередковується через інститут виборів, у сфері судочинства – через інститут присяжних засідателів, однак у сфері правотворчості це право є суто декларативним. Українські правознавці у більшості одностайні у думці, що право не може існувати і розвиватися як абсолютно незалежне явище від функціонування громадянського суспільства [4], оскільки залежно від рівня участі інститутів громадянського суспільства у правотворчому процесі залежить безпосередньо відображення у праві інтересів різних соціальних груп [5, с. 44]. Цілком поділяємо думку тих правознавців, які стверджують, що ефективність

правотворчості повинна зумовлюватися наявністю найвищого рівня легітимності як у суспільстві, так і в очах закордонних партнерів, що передбачає використання потенціалу безпосередньої правотворчості народу [6, с. 19]. Однак, переходячи від теорії до практики, можемо лише прикро констатувати, що інститути громадянського суспільства де-факто усунуено від прямої участі у правотворчому процесі. За Конституцією України право законодавчої ініціативи належить Президенту України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України, натомість про народну законодавчу ініціативу у Конституції не йдеться, хоча така практика є достатньо поширеною в країнах розвиненої демократії і в країнах перехідного типу. Зокрема, Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 р. наділяє правом законодавчої ініціативи депутатів, Сенат, Президента та Раду Міністрів, але ч. 2 ст. 118 визначає належність законодавчої ініціативи також групі не менш ніж 100 тис. громадян, що мають право обиратися до Сейму [7]. Можливо український законодавець мав намір виправити таку прогалину, прийнявши Закон України «Про нормативно-правові акти», де у ст. 3 проекту Закону № 0922 від 12 грудня 2012 р. суб'єктами нормотворення насамперед визначено громадян України відповідно до Конституції та законів України [8]. Однак даний законопроект так і не потрапив до другого читання. В цілому, щодо участі громадянського суспільства у правотворчості досить гостро і влучно зазначив А. Колодій, вважаючи, що «органи державної влади та органи місцевого самоврядування не бажають обмежувати себе законодавчими актами, саме тому до сих пір не прийнято законодавчих актів про всеукраїнський та місцеві референдуми, всенародні опитування (плебіцити), а тому серйозно вести мову про наявність в Україні демократії або ж нормативних основ для її розвитку, є безпідставним»[9, с. 43-44].

На сьогодні громадяни і об'єднання громадян можуть вносити проекти законів до парламенту лише через суб'єктів права законодавчої ініціативи, використовуючи механізми інституту лобізму. Громадяни можуть брати участь у роботі над вже внесеними проектами законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів під час громадських слухань, що проходять у комітетах Верховної Ради України, в органах виконавчої влади і в органах місцевого самоврядування, та вносити свої усні і письмові пропозиції. У 2015 р. на підставі Указу Президента України 25 серпня 2015 р. № 501/2015 з'явився новий інститут народної правотворчої ініціативи – інститут електронної петиції, метою якого є залучення інститутів громадянського суспільства до процесу підготовки та прийняття рішень органами державної влади, органами місцевого самоврядування. Однак, за сім років інститут е-петиції не виказав своєї ефективності, оскільки багато народних законопроектів збирало 25 тис. голосів громадян, але лише поодинокі народні ініціативи бралися до уваги законодавцем, як, наприклад, Закон України «Про внесення зміни до Закону України «Про громадянство

України» від 28 січня 2016 р. № 957-VIII, яким було встановлено спрощений порядок прийняття до громадянства України іноземців та осіб без громадянства, які проходять військову службу у Збройних Силах України, захищаючи її суверенітет та територіальну цілісність [10]. Вважаємо, що лише прийняття відповідного закону про е-петиції, де буде визначено поняття даного інституту, порядок внесення даних петицій, їх втілення в життя та відповідальність органів публічної влади за невиконання волі народу, дозволить повноцінно функціонувати даному інституту народної правотворчості.

Підсумовуючи вищезазначене, можна з впевненістю сказати, що вплив інститутів громадянського суспільства на державу в особі органів публічної влади у процесі правотворчості та безпосередня їх участь у цьому процесі є важливим чинником рівня демократії в країні та інструментом забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Запровадження дієвої правотворчості громадянського суспільства, його інститутів, є одним із важливих завдань конституційно-правової політики України. Натомість недовіра до власного народу української влади, яка усунула громадянське суспільство від участі у правотворчості, є цілком безпідставною, оскільки нічого кращого українське суспільство не вимагає. Суть політики, яку сповідує активна частина українського суспільства, полягає у створенні належних умов для вільного та всебічного розвитку особистості в Україні, викоринення чи хоча б зменшення впливу негативних явищ на кшталт корупції, злочинності, соціальної нерівності і несправедливості, що впливають на стан основоположних прав і свобод людини і громадянина в Україні, можливості їх фактичної реалізації для кожного громадянина України. Тому громадянське суспільство в Україні активно вимагає своєї безпосередньої участі у правотворчому процесі.

Література:

1. Колодій А. Громадянське суспільство та правова держава: проблеми і шляхи розбудови. *Право України*. 2010. № 7. С. 12-17.
2. Юридична енциклопедія: в 6 т./редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1999. Т. 2: Д–Й. 744 с.
3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Дідич Т. О. Поглиблення взаємодії держави та громадянського суспільства як передумова вдосконалення правотворчості в Україні. *Право і громадянське суспільство*. 2013. № 3 (4). URL : <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-4-2013>
5. Берназюк Я. О. Форми участі інститутів громадянського суспільства у нормотворчому процесі. *Конституційно-правові академічні студії*. 2017. № 1. С. 43-51.

6. Дегтяр Р. О., Рябченко Т. О. Класифікація форм участі громадян у правотворчості. *Правові засади функціонування публічної влади щодо забезпечення інтелектуального розвитку та безпеки суспільства* : матер. Міжнар. Наук.-практ. Конф., м. Суми, 19-20 травня 2016 р. 375 с. (С. 19-26).

7. Конституція Республіки Польши. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/poland.pdf>

8. Про нормативно-правові акти : проект Закону України № 0922 від 12.12.2012 р. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=0922&skl=8

9. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. Випуск 3. 2012. С. 42-46.

10. Про внесення змін до статті 9 Закону України «Про громадянство України» щодо встановлення спрощеного порядку прийняття до громадянства України іноземців та осіб без громадянства, які проходять військову службу у Збройних Силах України : Закон України від 28.01.2016 р. № 957-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 9. Ст. 93.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-76>

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ДЕРЖАВИ І ЛЮДИНИ У ТВОРЧОСТІ П.Д. ЮРКЕВИЧА

Тимошенко В. І.

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу організації
наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

До розробки ідей громадянського суспільства звертався видатний український політико-правовий мислитель, релігійний філософ Памфіл Данилович Юркевич (1826–1874). Народився він у Полтавській губернії в сім'ї сільського священника, освіту одержав у Переяславській духовній семінарії та Київській духовній академії, працював професором, а потім деканом історико-філологічного факультету Московського університету.

Методологія пізнання держави у П.Д. Юркевича орієнтована на розкриття зв'язку держави і суспільства, на визначення відносної самостійності цих явищ. Державу розглядав як особу, що відсторонена від приватних інтересів, тим самим підкреслював, що суспільство є відносно самостійним. Політичне життя, на його думку, не повинно

поглинати життя соціальне, а контроль з боку держави за будь-якими проявами індивідуальності не повинен бути повним і безумовним. Держава є творінням суспільства, тому вона повинна виправдовувати його сподівання, бути моральною опорою суспільству, захищати від зла [1, с. 79]. Разом з тим, підкреслював, що держава не покликана охороняти всіх від будь-якого зла. Вона хоч і має право визначати права всіх, але не всі права. Тим самим мислитель позначав межі втручання держави в особисте життя людини, насамперед у сферу моральності та сферу суспільних відносин.

Основне призначення держави П.Д. Юркевич бачив у тому, щоб виступати арбітром у вирішенні різних суспільних суперечностей (соціально-економічних, політичних, національних, релігійних та ін.), створювати для суспільства такі умови розвитку, за яких враховувалися б інтереси кожної особистості (за його словами «приватні інтереси»). Це є свідченням ліберально-демократичної політичної орієнтації мислителя.

П.Д. Юркевич не лише розмежовував суспільство і державу. Визнаючи значення приватної власності для розвитку суспільних відносин, вважав за необхідне зменшити забороняючий потенціал впливу держави на суспільство в економічній сфері. На його думку, держава повинна не створювати утиски і перепони суспільству, а стимулювати своєю турботою реалізацію всіх його можливостей, а також інтересів осіб, що до нього входять.

Взаємовідносини держави і людини вчений аналізував виходячи із діяльності людини в державі, що проявляється у двох напрямках: індивідуальному, або приватному; спільному для всіх осіб у державі. Людина, на його думку, може існувати лише як моральна особистість. Це така особистість, яка поважає людську гідність іншої людини, поважає чужі права і виконує свої обов'язки, вносить мир і злагоду у відносини людей, має інші позитивні якості. Саме моральні особистості складають суспільство. Моральна особистість – це не одинична істота, а цілісне творіння, яке у взаємодії з державою уособлює суспільство. З одного боку, особистість підпорядкована суспільству, а з іншого – створюються умови для прояву її індивідуальності. Разом з тим, П.Д. Юркевич переконаний, що не лише суспільство та особистість, а й держава і особистість можуть перебувати у стані гармонічної взаємодії, коли кожна з них виконує свої обов'язки. Особистість, як морально організований індивід, виконує закони держави, а держава в особі державної влади видає закони у розрахунок на власне їх виконання та з врахуванням інтересів особистості. У іншому випадку між державою й особистістю виникають конфлікти, які згубно позначаються на розвитку всього суспільства [2, с. 225, 254].

П.Д. Юркевич наголошував, що природне право і природний стан існує там, де регулювання суспільних відносин відбувається без насильства з боку державної, або будь-якої іншої влади, тобто панує

ідея права, яка добровільно визнається членами суспільства [3, с. 169]. Ця ідея може бути втілена лише у високорозвиненому суспільстві, що має належний рівень освіти та культури. Умовою розвитку держави вважав саме виховання та освіти народу. Освіта не може бути зведена до вузької спеціалізації, а має бути різносторонньою. Учений стверджував, що кожна людина унікальна, унікальна її доля. Слова людини, її думки, справи зароджуються в особистому, розвиненому та уособленому житті, за яке людина сама відповідає. Абсолютизація розумового начала в людині заперечує значущість її внутрішнього світу, веде до формалізму і догматизму у вихованні [4].

На думку П.Д. Юркевича, поняття вільної волі є головним при оцінці правових наслідків діянь людини. Воля тісно пов'язана з бажаннями та інтересами людини. Право має захищати лише такі інтереси, які відповідають природі людини і спрямовані на реалізацію її сутності. Взаємна повага і визнання ідей розумної істоти в людині та морального достоїнства особистості в суспільстві є основною підставою права.

Мислителя турбувала проблема особистої безпеки в суспільстві. Особа не може перебувати в безпеці там, де панує сваволя, де людина цілком залежить від держави. Водночас безмежна свобода людини також загрожує безпеці, вона має бути обмежена нормами права. Вольність є визначальною рисою людини, але вона не може бути абсолютною, завжди залежить від конкретних умов. Зокрема під час війни чи природних катаклізмів безмежна воля може зашкодити як людині, так і суспільству загалом.

Отже, необхідною умовою розвитку природного права за П.Д. Юркевичем є вільне суспільство. Ідеї природного права втілюються в нормах права позитивного лише там, де суспільство створює умови для їх реалізації. Це можливо лише у випадку наявності дієвого громадянського суспільства. Громадянське суспільство створює умови для автономії особистості, яка свідомо приймає участь у прийнятті законів і добровільно підкоряється ним. Закони, які людина визнала найвищою цінністю, є законами розуму, підставою природного і позитивного права. Лише в діалозі та взаємодії членів суспільства виробляються конкретні ідеї та принципи, що втілюються в праві позитивному. Таким чином, громадянське суспільство закликає державу до відповідальності та звітності перед громадянами, відіграючи при цьому не лише посередницьку, а й важливу формотворчу роль у плані виховання певної політичної культури та вдосконалення механізмів взаємодії між людиною і державою.

Література:

1. Юркевич Памфіл. З рукописної спадщини [Текст] / упоряд., пер. укр. мовою та комент. М. Ткачук. Київ : КМ Academia : Пульсари, 1999. 332 с. : іл. (Християнські філософи).

2. Тихонов В.Н. Идеи П.Д.Юркевича о государстве и праве в контексте современности : Монография / МВД Украины, Луган. акад. внутр. дел им. 10-летия независимости Украины; [Научн. ред. д-р юрид. наук, проф. О.Ф.Скакун]. Луганск : РИО ЛАВД, 2003. 304 с.

3. Юркевич П. Історія філософії права. Конспект лекцій ординарного професора П.Д. Юркевича. Москва, 1868. / Переклад з рос. *Юркевич П. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник*. Київ : Ред журналу «Український світ», 1999. С. 14–230.

4. Магац Т. Философско-правовые идеи в трудах Памфила Юркевича и их влияние на формирование философии права как науки. URL: <http://legeasiviata.in.ua/archive/2017/1-2/27.pdf>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-77>

РОЗВИТОК ПРОЦЕДУРИ ВЗАЄМНОГО УЗГОДЖЕННЯ ЩОДО УНИКНЕННЯ ПОДВІЙНОГО ОПОДАТКУВАННЯ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Тимченко Л. Д.

*доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу дослідження
міжнародної податкової конкуренції
Науково-дослідного інституту фінансової політики
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Кононенко В. П.

*доктор юридичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин,
міжнародної інформації та безпеки
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

Європейська рада 23.06.2022 р. ухвалила рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі (далі – ЄС). Це історичне рішення відкриває перед Україною широкі можливості та водночас покладає на українську владу додаткові зобов'язання щодо виконання вимог з адаптації законодавства України до права Європейського Союзу та здійснення докорінних політичних, соціально-економічних, правових та інституційних реформ, спрямованих на розбудову розвинутої і сталої демократії та ринкової економіки [1].

В Постанові Верховної Ради України «Про Звернення Верховної Ради України до держав-членів Європейського Союзу та інституцій Європейського Союзу щодо підтримки надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до ЄС» від 19.06.2022 р., йдеться, що надання Україні статусу кандидата та подальша інтеграція до ЄС стане важливим кроком для побудови мирної та процвітаючої Європи [2].

Верховна Рада України закликала національні парламенти, уряди держав-членів та інституції ЄС сприяти відбудові України, зокрема пошкоджених та зруйнованих внаслідок збройної агресії росії проти України об'єктів інфраструктури, медичних установ, житла та шкіл, а також продовженню процесу модернізації держави з метою подальшого поглиблення політичної та економічної інтеграції України з Європейським Союзом [2].

Як зазначено в ч 2 ст. 127 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, кожна Сторона докладає необхідних зусиль для забезпечення впровадження міжнародних стандартів регулювання та нагляду у сфері фінансових послуг та для боротьби з ухиленням від сплати податків на всій її території [3].

Поштовхом для активнішого формування наднаціональної законодавчої бази стосовно уніфікації податкових механізмів учасників євроінтеграції стало завершення формування єдиного внутрішнього ринку. Також, з метою створення сприятливих передумов для поглиблення інтеграції та активізації транскордонної інвестиційної діяльності ще в 1990 р. було ухвалено дві директиви щодо гармонізації корпоративного оподаткування, котрі набрали чинності в 1992 р.: Директиву Ради 90/434/ЄЕС щодо спільної системи оподаткування, що застосовується у випадках злиття, поділу, переведення активів та обміну акціями, коли товариства знаходяться в межах юрисдикції різних країн-учасниць і Директиву Ради 90/435/ЄЕС щодо спільної системи оподаткування, яка застосовується до материнських і дочірніх компаній, які знаходяться в межах юрисдикції різних країн-учасниць. Ці директиви усунули можливість багаторазового оподаткування прибутку транснаціональної компанії за рахунок дотримання країнами, в яких знаходяться материнські компанії, низки податкових норм [4, с. 13-14]. У 1990 р. також була ухвалена Конвенція про уникнення подвійного оподаткування у зв'язку з коригуванням прибутків пов'язаних осіб (Арбітражна конвенція). Ця Конвенція регламентувала механізми уникнення подвійного оподаткування та полегшила пошук взаємоприйнятних рішень спірних питань, котрі виникають між податковими органами країн ЄЕС (ЄС) при оцінці активів пов'язаних осіб та компаній, які зливаються [4, с. 14].

Проблема уникнення подвійного оподаткування є важливою для України не тільки з огляду на її прагнення інтегруватись до ЄС, як

зазначено в Рекомендаціях з реалізації Плану дій з BEPS¹ (мінімальні стандарти) Міністерства фінансів України, усунення можливостей для міжнародного ухиляння від сплати податків та уникнення оподаткування, а також ефективно та дієво запобігання подвійному оподаткуванню є важливими для розбудови міжнародної податкової системи, що підтримує економічне зростання та стійку глобальну економіку [5].

Взаємодомовленість країн про запровадження заходів, розроблених для урегулювання питань в сфері оподаткування згідно з Планом дій щодо розмивання оподаткованої бази й виведення прибутку з-під оподаткування (BEPS), повинне створювати базу з уникнення подвійного оподаткування.

План дій BEPS – це міжнародний проект Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та країн G20 з розробки заходів протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування [6]. Тому невід’ємною складовою роботи з питань Плану дій BEPS є вдосконалення механізмів урегулювання процедури взаємного узгодження.

Відповідні положення містяться в ст. 25 Модельної податкової конвенції ОЕСР та ст. 25 Типової конвенції ООН про уникнення подвійного оподаткування у відносинах між розвиненими державами та державами, що розвиваються передбачають механізм, незалежний від звичайних засобів правового захисту, доступних за внутрішнім законодавством, за допомогою якого компетентні органи договірних сторін можуть розв’язувати розбіжності чи труднощі щодо тлумачення чи застосування Конвенції за взаємною згодою.

Процедура досягнення взаємної домовленості є критично важливою для належного застосування та тлумачення податкових угод, зокрема, щоб забезпечити права платників податків, які мають право на пільги за угодою, чи не підлягають оподаткуванню в будь-якій з держав-договірних сторін.

Експерти ОЕСР зазначають, що взаємоузгоджувальна процедура на основі договорів про уникнення подвійного оподаткування «дозволяє уповноваженим сторонам (компетентним органам) від урядів договірних держав взаємодіяти з наміром вирішення міжнародного податкового спору. Такі спори включають як подвійне оподаткування (юридичне і економічне), так і неузгодження в тлумаченні та застосуванні податкового договору» [7, р. 8].

Сутність взаємоузгоджувальної процедури М. Ломбардо визначає як спеціальний механізм за рамками внутрішнього права для вирішення спорів на взаємній основі, тобто шляхом укладення угоди між компетентними органами договірних держав у випадках, якщо податок стягується або може бути стягнуто не у відповідності з положеннями податкового договору, з метою забезпечення узгодженого застосування

---

¹ BEPS – від англ. «Base Erosion and Profit Shifting».

та тлумачення відповідного податкового договору в обох договірних державах [7, р. 459]. Відповідно до ст. 108-1.1.1. Податкового кодексу України, якщо особа вважає, що в результаті дії або рішення контролюючого органу України або відповідного органу влади іншої країни вона піддається чи піддаватиметься оподаткуванню, що не відповідає положенням міжнародного договору України про уникнення подвійного оподаткування, вона може, незалежно від засобів правового захисту, передбачених цим Кодексом, подати заяву про розгляд справи за процедурою взаємного узгодження в відповідному порядку [8].

Як зазначає М. Кармаліта, в умовах російсько-української війни, коли руйнується інфраструктура, знищуються домівки, гинуть українські військові та мирні жителі, ускладнюються або навіть розриваються торговельні зв'язки, активність багатьох платників податків максимально обмежується. Тому гостро стоїть питання податкових стимулів і дерегуляції економічної діяльності [9, с. 569]. Отже, процедура взаємного узгодження сприяє не тільки уникненню подвійного оподаткування, усуненню можливостей для міжнародного ухиляння від сплати податків, але й захисту інтересів суб'єктів підприємництва і дерегуляції економічної діяльності. А також є важливим для розбудови міжнародної податкової системи, що підтримує економічне зростання та стійку глобальну економіку.

Література:

1. Про деякі заходи щодо виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції: Постанова Верховної Ради України від 29 липня 2022 р. № 2483-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2483-20#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

2. Про Звернення Верховної Ради України до держав-членів Європейського Союзу та інституцій Європейського Союзу щодо підтримки надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до ЄС: Постанова Верховної Ради України від 19.06.2022 № 2298-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2298-20#Text> (дата звернення: 26.09.2022).

3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n204 (дата звернення: 26.09.2022).

4. Крисоватий А. І. Податкові трансформації в ЄС та податкова політика України в контексті євроінтеграції : монографія / А. І. Крисоватий, В. М. Мельник, Т. В. Кошук; за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 236 с.

5. Рекомендації з реалізації Плану дій з BEPS (мінімальні стандарти). URL: [https://www.mof.gov.ua/storage/files/2017_Roadmap_BEPS_UKRAINE_ua\(1\).pdf](https://www.mof.gov.ua/storage/files/2017_Roadmap_BEPS_UKRAINE_ua(1).pdf). (дата звернення: 20.09.2022).

6. План дій BEPS. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2020_BEPS.pdf (дата звернення: 26.09.2022).

7. Lombardo, M. The Mutual Agreement Procedure (Art. 25 OECD MC) – A Tool to Overcome Interpretation problems? Fundamental Issues and Practical Problems in Tax Treaty Interpretation. Ed. by M. Schilcher and P. Wening. Wien: LINDE, 2008. P. 457–480.

8. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 26.09.2022; 26.09.2022).

9. Кармаліта М. Процедура попереднього узгодження ціноутворення у контексті динамічного розвитку міжнародного оподаткування. Фінанси, економіка, право vs війна [Електронне видання]: збірник тез Міжнародного конгресу (м. Ірпінь, 27 квітня 2022 р.). Ірпінь : Державний податковий університет, 2022. С. 567-570.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-78>

ДЕКІ ПИТАННЯ ЩОДО КАТЕГОРІЇ «ВІРТУАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ» У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Токарева В. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права*

*Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

У філософії зазначається, що інформаційно комунікативні технології значною мірою розширили можливості для конструювання особою власного образу, іміджу, біографії, ідентичності. Принципові плюралістичність, фрагментарність, децентрація, наповненість симулякрами сучасного інформаційного суспільства розмивають, розчиняють ідентичність людини в багатьох значеннях, заганняючи його в безвихідь нескінченної низки пошуку, набуття та втрати самості [1].

Простір Інтернету надав особам можливість видавати себе за будь-кого, що дозволяє спілкуватися майже з будь-ким у світі, надіваючи різні маски, визначаючи різні ролі та обираючи різні ідентичності. Віртуальна особа представляє собою певною мірою гру, попри не завжди така гра своєї ролі [2].

Безумовно, віртуальна особа формується як самостійна та може не співпадати з суб'єктом реальних правовідносин. Для позначення образу який не має оригіналу або який втратив його з часом, французькі філософи Ж Дельоз, Бодрійяр пропонують застосовувати термін симулякр.

За визначенням Ж Дельоза, симулякр – це копія копії, нескінченно деградувавши ікона, нескінченно слабка подоба, ми втрачаємо суть, тобто різницю у природі між симулякром та копією. Копія – це образ, наділений подібністю, симулякр – це образ без подібності. У віртуальному середовищі, особа у її радикально штучно створеній версії здається копією без оригіналу, симулякром (нереферентною копією особи, яка відсилає до гіперреальності) [3].

Симулякри є сконструйованим звабленим символічним за своїм характером об'єктом, орієнтованим на задоволення бажань споживача. Це неправдива подібність, умовний знак чогось, що функціонує в суспільстві як його замітник. Як наслідок, сучасність є епохою загальної симуляції, яка створює гіперреальність і охоплює усі сфери життя особистості, котра звикла в епоху постмодернізму не відрізняти справжнє від вимислу. Реальність закінчилася, поступившись місцем симулятивній гіперреальності симулякрів [4].

Тож, і явище віртуальної особи не є настільки новим, як стверджують окремі дослідники та певною мірою вже декілька тисячоліть проявляється у мистецтві, а саме у театрі, кіно та літературі [5]. А такі художники як, Э. Уорхол, К. Ольденбург, Р. Раушенберг, Р. Ліхтенштейн та інші, більшість з яких буди медійними особами, в процесі своєї презентаційної діяльності створювали симулякри самих себе – у картинах, у поведінці та медійному просторі, тощо [6].

На думку С.А. Решеніна В Інтернеті створення симулякрів в більшості випадків несе лише характер гри або розваги. З даним висловлюванням не можна погодитися. Так, Богдановіч и Беслей, стверджують, що можливість створення фіктивної віртуальної ідентичності потенційно у повністю фіктивному середовищі, широко застосовується та є загальновідомим. Створення віртуальної ідентичності може бути мотивоване засадами дотримання анонімності або бажанням розваг. З огляду на те, що така віртуальна особа може бути видалена, не залишивши сліду, концепція існування такої віртуальної ідентичності суперечить критеріям сталості та фізичної реальності, які очікуються у будь-якому процесі ідентифікації, що пов'язує фізичну особу з низкою цифрових даних. Використання множинних «віртуальних посвідчень» має регулюватися законодавством про фізичну особу [7].

На відміну від фізичного світу, де закон обмежує свободу вибору власних ознак для ідентифікації, ця свобода існує у користувачів Інтернету без обмежень та заборон. Коли особ перебуває у Інтернеті, вона може вільно презентувати себе та обирати власні характеристики та ознаки [8]. Наразі, застосування програмного забезпечення володіє значними потенціалом порушення прав осіб та використання його для вчинення шахрайства що доступно майже для будь-якої особи яка бажає, начебто вогнепальну зброю можна було б придбати у будь-якому магазині продуктів. За допомогою сучасних технологій таких як, розпізнавання особи, мови, обчислення персональних даних, тощо,

стало можливим створити відео із відомим політичними діячам, де промовляє те, чого ніколи не говорив, або створити аудіо розмову будь-якої особи. Підробки зображення, відео, мови або документів із використанням нейронних мереж, що дозволяє виготовляти фейк який не відрізняються від реальності отримало назву – Deep-fake [9].

Дійсно, Інтернет значний час наділяв осіб правом вільного вибору та зміни масок, ідентичності, псевдонімів під якими особа презентує себе та ідентифікує, що створювало ілюзорність анонімності в мережі. Так, у 90 роки популярним був афоризм, що стосувався карикатуру у журналі «Нью-Йоркер»: «В Інтернеті ніхто не знає, що ви собака», яка вже майже забулася. Наразі відношення до анонімності зазнає змін, що обумовлене умовами ідентифікації, зміною у ступні збирання та обробки персональних даних. Водночас, сучасні тенденції навпаки зводяться до презентації особи в цифровому просторі [10]. Проте, наразі, все більшість правовідносин в мережі Інтернет потребують проходження процедури автентифікації, адже можливість зміни імен або псевдоніму, ставить питання з правової точки зору, оскільки така свобода нівелює загальні засади дії цивільного права. Так, наприклад, у Південній Кореї, гравці мають ввести свої національні ідентифікації норми для участі у онлайн грі [11].

Тому, з урахуванням можливостей вільного конструювання особи в Інтернеті слід розмежовувати віртуальну особу в мережі Інтернет в якості презентації власної фізичної особи у віртуальному середовищі, яке співпадає із ідентичністю реальної фізичної особи та фейкову віртуальну ідентичність в мережі Інтернет, яка не співпадає з реальною фізичною особою або є цифровим двійником існуючої фізичної особи, що створюється для цілеспрямованого введення в оману та шахрайства.

З огляду на зазначене, конструювання віртуальної особи в мережі Інтернеті може як повністю співпадати із проекцією фізичною особою у реальному світі, у разі реєстрації на офіційних державних порталах, отримання держаних та фінансових послуг, та поряд з цим створюватися для вчинення злонамірених дій та шахрайства.

Література:

1. Соловьева Л.Н. Цифровая идентичность как новый вид идентичности человека информационной эпохи. *Общество: философия, история, культура*. 2018. 12 (56). С. 40-43.

2. Hodgson V. Issues for Democracy and Social Identity in CMC and Networked Learning, in *Networked Learning: Perspectives and Issues*, (eds) Steeples C, Jones C, Springer Verlag, London, 2002. pp. 229-242.

3. GILLES DELEUZE, *THE LOGIC OF SENSE* 257 (1990).

4. Харитоновна О.І. Дещо про симулякри і нову реальність. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12202/Харитоновна%20ЛЕНА%20_Дещо%20про%20симулякри%20і%20нову%20реальність%2008-11.pdf?sequence=1&isAllowed=y

5. Решенин С.А. Виртуальная личность как актор и элемент социальной структуры виртуальных сетевых сообществ. *Вестник Кемперовского государственного университета*. 2013. № (2-1). С. 243-248.

6. Львов А.А. Ж. Бодрийяр: от производства эстетического к обществу потребления. *Общество. Среда. Развитие (Terra Humana)*. 2013. 4 (29). С. 183-188.

7. Bogdanowicz M., Beslay I., Cyber-security and the future of identity. IPTS report, September, 2002. URL: <http://www.jrc.es/home/report/english/articles/vol57/ICT4E576.htm>

8. Halperin, Ruth and Backhouse, James. A roadmap for research on identity in the information society. *Identity in the Information Society*, 2008. № 1 (1). DOI: 10.1007/s12394-008-0004-0.

9. Лаптева Т.О. Методи виявлення та припинення розповсюдження недостовірної інформації в Інтернеті *Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 2 грудня 2021 р. / наук. керівник конф. О. А. Баранов; упоряд.: В. М. Фурашев, С. О. Дорогих. Київ–Одеса : Фенікс, 2021. С. 290-293.*

10. Супрун Г. Г. Ідентичність індивіда в цифрову епоху соціальних комунікацій. *Філософські обрії*. 2020. № 43. С. 85-94.

11. Korea Produces Safer Online Registration Guidelines URL: <http://english.chosun.com/w21data/html/news/200610/200610020023.html>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-79>

ГРОМАДСЬКА ЕКСПЕРТИЗА ЗАКОНОПРОЕКТІВ ТА ПРОЕКТІВ ІНШИХ ПРАВОВИХ АКТІВ В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Томкіна О. О.

*кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
взаємодії держави та громадянського суспільства
Київського регіонального центру України
Національної академії правових наук України
м. Київ, України*

Забезпечення відповідності законів та інших нормативно-правових актів адекватному стану сучасного суспільства, а також легітимзації реформ, що впроваджуються суб'єктом правотворчої діяльності, значною мірою залежить від участі в правотворчому процесі інститутів громадянського суспільства.

Ступінь та розвиненість форм участі громадськості в правотворчості відображає стан демократії в державі і виступає одним із ключових показників Індексу демократії країн світу (Democracy Index).

Тож громадська експертиза проектів нормативно-правових актів є різновидом громадської експертизи діяльності органів публічної влади України як складового механізму демократичного управління державою. Як вірно зазначено, результати такої експертизи виражають реальне ставлення населення чи соціальної групи, до фактів, подій, явищ, процесів, що стосуються потреб та інтересів соціальної певної спільності [1, с. 86, 87].

Громадська експертиза нормативно-правових актів має багато-аспектне значення: як (а) спосіб реалізації конституційного права громадян на участь в управлінні державними справами; (б) інструмент механізму громадського контролю за публічною владою; (в) форма соціального партнерства держави і суспільства; (г) діяльність (процес), метою якої є аналіз та оцінка проекту акта на предмет їх відповідності інтересам суспільства і підготовка висновків для прийняття рішень стосовно проекту акта; (д) чинник запобігання негативним наслідкам прийняття неякісних правових актів; (е) умова ефективної реалізації громадянами своїх прав та свобод, виконання обов'язків, тощо.

Громадська експертиза законопроектів та проектів інших нормативно-правових актів сприяє не тільки демократизму, відкритості і соціальній спрямованості правотворчого процесу, а й розвитку самого суспільства, яке через залученість у цей процес формується відповідальним і більш освіченим.

Громадська оцінка проектів нормативно-правових актів здобуває в Україні все більший розвиток. Це важливий аспект європейської інтеграції України. Особливу роль така оцінка відіграє в період дії правового режиму воєнного стану в Україні. Нові реалії потребують активізації інтелектуального потенціалу всього українського суспільства для об'єктивної оцінки соціальних та інших чинників і ризиків прийняття законів цього часу.

Аналіз практики проведення окремих видів громадських експертиз проектів нормативно-правових актів показав високу готовність інститутів громадянського суспільства брати активну участь у підвищенні якості законів та ефективності правового регулювання (зокрема, антикорупційна експертиза законопроектів до І-го читання експертами громадської організації «Інститут законодавчих ідей», гендерно-правова експертиза законопроектів експертками Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем», ін.).

Водночас доводиться констатувати, що попри безпосереднє закріплення у законодавстві України права на проведення деяких видів громадських експертиз проектів нормативно-правових актів, стан правового регулювання інституту громадської експертизи показує неповноту (фрагментарність) його правового забезпечення. В законо-

давстві відсутня цілісна концепція громадської експертизи як такої, а також єдині організаційно-правові засади її проведення: поняття громадської експертизи, її принципи, об'єкти та суб'єкти здійснення, вимоги до останніх, форма і юридичний статус висновку громадської експертизи, механізм її реалізації в правотворчому процесі, тощо.

Потреба в удосконаленні правового забезпечення інституту громадської експертизи проектів нормативно-правових актів в Україні назріла давно. В історії вітчизняної законотворчості вже мали місце законодавчі ініціативи щодо врегулювання основ проведення такої експертизи, оформлення її результатів та правових наслідків (проект Закону України «Про громадський контроль» реєстр. № 4697 від 14.04.2014 р., проект Закону України «Про громадський контроль» реєстр. № 2737-1 від 13.05.2015 р., проект Закону України «Про правові та організаційні засади громадського контролю та громадського діалогу в Україні» реєстр. № 5458 від 30.04.2021 р., проект Закону України «Про громадський нагляд» реєстр. № 5621 від 04.06.2021 р.).

Але вказані законодавчі ініціативи не завершенні прийняттям закону.

Відзначимо, що громадська експертиза поширена у Великобританії, де відбувається апробація проектів нормативно-правових актів відповідно до Зводу правил консультацій з громадськістю. На різних стадіях розробки проектів законів проводяться консультації з громадськістю в Бельгії, Литві, Польщі, Португалії, Угорщині, Фінляндії, Швеції та ін. країнах [2].

Україна також прагне до підвищення якості своїх нормативно-правових актів та забезпечення демократичності правотворчого процесу. Наразі в Україні діє спеціальний Інтернет-ресурс (<https://itd.rada.gov.ua/services/pubd>), що призначений для громадського обговорення законопроектів і комунікації суб'єктів законотворчого процесу (суб'єктів права законодавчої ініціативи, державних інституцій, громадських організацій, наукових установ, експертів громадян, ін.) з метою вдосконалення національного законодавства України.

Важливим кроком на цьому шляху є прийняття за основу 16 листопада 2021 року проекту Закону України «Про правотворчу діяльність» (реєстр. № 5707 від 25.06.2021) [3]. Так, у частині п'ятій статті 4 цього законопроекту пропонується визначити спеціальну категорію суб'єктів – «заінтересовані суб'єкти» правотворчої діяльності, під якими розуміються суб'єкти, на яких вплине прийняття (видання) нормативно-правового акта, та який стосується прав, свобод, інтересів чи обов'язків таких осіб. До заінтересованих суб'єктів цей законопроект відносить, зокрема, громадські об'єднання, професійні спілки та їх об'єднання, творчі спілки та їх об'єднання, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення тощо.

Разом з цим у переліку експертиз проекту нормативно-правового акту (стаття 38 цього законопроекту) громадська експертиза

не згадується, хоча цей перелік є відкритим, а в наступних положеннях законопроекту йдеться про можливість проведення «незалежної експертизи експертними організаціями з числа наукових, освітніх, міжнародних та інших організацій відповідного профілю, експертами з числа вчених і фахівців».

Вказаним законопроектом також пропонується регламентувати інститут публічних консультацій (стаття 39), а також опитування громадської думки щодо змісту і дії нормативно-правових актів (стаття 62). Проте інститут громадської експертизи проектів нормативно-правових актів є самостійною формою громадського контролю, яка повинна мати власний правовий режим, що регулюватиме її як спеціальну процедуру. На відміну від консультацій і опитувань громадської думки, громадська експертиза інституціоналізується саме в експертному середовищі громадянського суспільства, а це означає фаховий аналіз соціальних проблем, що порушуються проектом акта.

Таким чином, розвиток в Україні інституту громадської експертизи проектів нормативно-правових актів доцільно підсилити повноцінним правовим забезпеченням її організації і проведення.

Загальні положення щодо проведення такої експертизи доцільно передбачити у вищезазначеному проекті Закону України «Про правотворчу діяльність», а в разі подальшої роботи парламенту над законопроектами щодо громадського контролю, – також і в останніх (з огляду на їх предмет).

Література:

1. Вітвіцький С. С. Громадська експертиза як оптимальна форма громадського контролю / С. С. Вітвіцький. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 1. С. 84-89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2018_1_13
2. Експертиза законопроекту як обов'язкова передумова його логічної, змістовної завершеності та юридико-технічної досконалості. Національні проблеми та шляхи їх подолання з урахуванням відповідного зарубіжного досвіду. URL: <http://lawdrafting.org/expertise/>
3. Про правотворчу діяльність: проєкт Закону України реєстр. № 5707 від 25.06.2021 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355

ОБҐРУНТУВАННЯ МОДЕЛІ ВИЩОЇ ВЛАДИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Трещов М. М.

*доктор наук з державного управління, доцент,
професор кафедри управління та адміністрування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Одне з головних питань у формуванні механізмів державного управління – як організувати вищу владу в країні. Окрім двох основних способів структурування відносин між виконавчою та законодавчою гілками влади, парламентаризму та президентства, напівпрезидентської форми правління, або подвійної системи виконавчої влади, останнім часом переважно розглядаються як президентська або парламентська форми правління, залежно від обсягу президентської та парламентської влади. Основні відмінності між чистими формами парламентаризму та президентства полягають у тому, чи обирається голова виконавчої влади, виборцями чи законодавцями, і чи визначається фіксований термін перебування на посаді. Ці визначальні характеристики підкреслюють основну відмінність між двома формами правління: чиста парламентська система – це система «взаємної залежності» між виконавчою та законодавчою владою, а чиста президентська система – це система «взаємна незалежність» між двома гілками влади.

Незалежна Україна пройшла тривалий і складний процес конституційних переговорів: як буде збалансована законодавча та виконавча влада в новій конституції; хто в кінцевому підсумку контролюватиме масштабні економічні та політичні реформи незалежної держави.

Конституційний процес в Україні характеризувався зміною уподобань щодо природи конституції.

На тепер загальновідомо, що Україна є парламентсько-президентською республікою. До 2014 року в наша держава характеризувалася президентсько-парламентською формою правління. Однак, це питання залишається досі дискусійним, оскільки немає чіткого закріплення на законодавчого рівні форми правління в Україні.

Про «парламентсько-президентську республіку» не має жодного слова в Основному Законі – Конституції України, як і раніше не було жодної норми, що містила визначення «президентсько-парламентська республіка». Відповідно, така ситуація є перманентним каталізатором дискусій у фахових колах щодо форми правління в Україні.

Коли Україна була на порозі незалежності, високий рівень невизначеності щодо майбутнього країни сприяв прагненню різних фракцій до більш парламентсько-президентської системи.

Підстави стверджувати про зміну форми правління в Україні після 2014 року дають зміни, внесені до Конституції, у основі яких – скорочення повноважень Президента і збільшення повноважень Верховної Ради.

Обґрунтовуючи нашу думку щодо форми правління в сучасній Україні одразу виключимо один із варіантів – суперпрезидентську республіку. Так, можливо, у період президентства Л. Кучми були певні ознаки цієї форми правління, які також намагався відновити В. Янукович. Але Україні, як ми можемо стверджувати, все ж втриматися і не піддатися вкоріненню залишків імперіалізму, які дісталися у спадок після розпаду СРСР.

Суперпрезидентська форма правління чітко проявляється в російській федерації, де політична влада сконцентрувалася в ексклюзивних «супер» президентських повноваженнях. Якщо у випадку України така концентрація влади не збереглася, то російська президентська влада була стійкою перед спробами посилити силу парламентської влади в 1990-х роках. Не залишає сумнівів, що в росії – суперпрезидентський режим в еталонному його вигляді: роль Думи як незалежного законодавчого органу зменшується разом із припиненням ефективною опозиції; суди ніколи не були незалежним; регіональні губернатори призначаються президентом; свободу ЗМІ знищено; громадянське суспільство слабке і знаходиться під тиском влади; заборонені мирні публічні акції тощо. Разом із тим бачимо, що Україна нині діаметрально протилежна росії, що апріорі виключає схожі моделі вищої влади, а отже і наявність рис суперпрезидентства в Україні.

Повноваження президента в Україні коливалися з часом: конституційні реформи «помаранчевої революції» передали владу парламенту в 2004 році, а їх скасування повернуло владу президенту в 2010 році. Коливання рівня концентрації влади в Україні залежало від уподобань політичних еліт, залежно від того, як ці еліти сприймали свої політичні перспективи утримання влади, зумовлене відносним балансом між основними політичними силами та тиском громадського сектора. Україна все ж має доволі збалансовану політичну конкуренцію, що стримує надмірну концентрацію влади у руках президента.

Якщо із тим, що в Україні відсутня надмірна концентрація президентської влади, більш-менш зрозуміла, то дискусія щодо двох форм правління в Україні точиться досі. Питання про парламентсько-президентську чи, все ж таки, президентсько-парламентську республіку залишається відкритим як у експертних колах, так і в суспільстві.

Свідченням останнього, наприклад, можна назвати появу електронних петицій на платформі офіційному інтернет-представництві Президента України, із закликами повернутися в до президентсько-

парламентської форми правління: «Чому не повернути нашу Україну до президентсько-парламентської республіки!» [1]; «Президентсько-парламентська республіка Україна!» [3].

Результати аналізу положень Конституції України [2] дали підстави нам стверджувати, що за фактом на тепер більша частина повноважень зосереджена у руках парламенту. Коаліція (зараз – монобільшість) пропонує президенту кандидатуру прем'єр міністра, президент її вносить до парламенту, а народні депутати голосують. Президент пропонує Верховній Раді міністрів оборони та закордонних справ, прем'єр міністр – решту членів Кабінету міністрів України. Також народні депутати контролюють роботу міністрів, голосують за призначення та відставку генерального прокурора. Парламент 300 голосами може змінювати Конституцію, призначати дату виборів президента, затверджувати та змінювати державний бюджет і багато іншого. З початком нового скликання Верховної Ради уряд іде у відставку.

Зараз у президента, згідно з Конституцією, набагато менше повноважень. Він пропонує Верховній Раді кандидатури прем'єр міністра і двох міністрів, очільників Служби Безпеки України та Національного банку. Президент може накласти вето на ухвалені парламентом закони, якщо вони не стосуються поправок до Конституції, однак вето Верховна Рада може подолати.

Але на один аспект слід звернути увагу, хоча зараз в Україні законодавчо парламент має більше повноважень, ніж президент, він має більшість у Верховній Раді. З 2019 року фактично президентська партія «Слуга народу» отримала 242 мандати у Верховній Раді, створивши монобільшість. Таким чином, Президент В. Зеленський має потужні важелі впливу на парламент через монобільшість, відповідно – і на уряд.

Незважаючи на зазначений аспект, парламентська арена в Україні все ж стала значним центром влади. Недоліком залишається слабкість самих політичних інститутів в Україні, розповсюдженість, так званих, політичних проєктів, що й породжує відповідні сумніви щодо ваги парламентського важеля у формі правління та дає підстави до появи тез щодо президентсько-парламентської республіки.

Формулюючи загальний висновок щодо нашої позиції в питанні моделі вищої влади в Україні виокремимо такі головні тези:

1. Переконані, що Україна на разі не є суперпрезидентською республікою, що аргументовано на діаметрально протилежному прикладі росії.

2. Наявність окремих положень в Конституції України та монобільшості «президентської» політичної партії «Слуга народу» у Верховній Раді створює прецеденти для визначення форми правління в Україні як президентсько-парламентської.

3. Чинна нормативно-правова основа передбачає для парламенту більшу вагу повноважень, що дає підстави стверджувати про Україну як парламентсько-президентську республіку.

Література:

1. Галас А.О. Чому не повернути нашу Україну до президентсько-парламентської республіки!? : електронна петиція. Офіційне інтернет-представництво Президента України. 2020. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/99954>.
2. Конституція України : закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://cutt.ly/3fQqGJG>.
3. Новаківський М.О. Президентсько-парламентська республіка Україна! : електронна петиція. Офіційне інтернет-представництво Президента України. 2019. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/55502>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-81>

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА МІСЦЯМИ НЕВОЛИ

Триньова Я. О.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права
та кримінології
Академії державної пенітенціарної служби, адвокат
м. Київ, Україна*

Наразі в Україні не існує закону, який би визначав поняття «громадський контроль». Його визначення можна зрозуміти з теорії права та проекту закону, що був поданий до Верховної ради України сім років тому.

Згідно ст. 1 проекту закону України від 13.05.2015 № 2737-1 громадський контроль – це суспільна діяльність громадських об'єднань, предметом якої є здійснення нагляду за відповідністю діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб Конституції України, законам України, іншим нормативно-правовим актам та за дотриманням ними державної дисципліни; об'єктами громадського контролю є органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи; суб'єкти громадського контролю – зареєстровані в установленому законом порядку громадські об'єднання, до мети діяльності яких статутом віднесено здійснення громадського контролю [3].

Статтею 24 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) передбачено можливість без спеціального дозволу (акредитації) в будь-який час безперешкодно відвідувати установи виконання покарань для здійснення контролю та проведення перевірок (за бажанням – у супроводі

до трьох медичних працівників для медичного огляду засуджених та до двох представників засобів масової інформації) зокрема для таких осіб, яких можна віднести до представників громадськості: голова, заступник голови та члени спостережної комісії, які здійснюють організацію громадського контролю за дотриманням прав і законних інтересів засуджених під час виконання кримінальних покарань; сільський, селищний, міський голова або спеціально уповноважені ними представники (не більше п'яти осіб) – на території відповідної місцевої ради; члени громадських рад при центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, та його територіальних підрозділах – на відповідній території [2].

Зазначені суб'єкти громадського контролю, разом із представниками засобів масової інформації, під час відвідування установ виконання покарань вправі безперешкодно, без обмеження в часі, із забезпеченням максимального сприяння працівниками та адміністраціями установ виконання покарань пересуватися територією установ виконання покарань, здійснювати аудіо- та відеозапис та поширювати отриману інформацію, ознайомлюватися із звітністю, у тому числі й статистичною, проводити ревізії, здійснювати інспектування, подавати усні або письмові запити, перевіряти додержання законодавства, оскаржувати протиправні дії (бездіяльність) посадових та службових осіб установ виконання покарань, вимагати негайного припинення таких дій (бездіяльності) та притягнення до відповідальності винних осіб (з наступним вичерпним письмовим повідомленням відповідної особи про вжиті (не вжиті) заходи відповідальності протягом 10 днів з дня отримання відповідної вимоги), ознайомлюватися з особовими справами засуджених, іншими документами тощо, спілкуватися з будь-якими працівниками установ виконання покарань та засудженими (у тому числі на умовах анонімності) [2].

Для забезпечення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 01.04.2004 № 429 «Про затвердження положень про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах» створюються спостережні комісії. Положення визначає завдання, функції, повноваження та порядок утворення спостережних комісій місцевими держадміністраціями, а у разі делегування таких повноважень – виконавчими комітетами міських (за винятком міст районного значення) рад [4].

Проте всі наведені суб'єкти громадського контролю дотичні до органів влади. А це свідчить про припустимість певної ймовірної упередженості при здійсненні контролю та наданні висновків широкій громадськості.

Утворення спостережних комісій виконками та держадміністраціями з одночасним обов'язковим включенням до них представників громадських організацій представляло собою за задумом законодавця

оптимальну форму поєднання зусиль влади та громадськості. Влада має реальну можливість надати фінансування та організаційно-технічне забезпечення здійснюваних заходів, надати форму владних приписів рішенням спостережної комісії, а громадські організації мають для цього не тільки фінансові можливості, а і вільний час та бажання. Крім цього, спостережні комісії є своєрідною зв'язувальною ланкою між владою, суспільством та засудженим (звільненим) [1].

Однак вважаю, що навіть в такому виді симбіоз громадськості з владою не принесе очікуваної ефективності, адже не може особа приймати неупереджене рішення проти органу влади, за умови, що її фінансує та допомагає організаційно також орган влади, хоча б і самоврядний.

Для здійснення ефективного громадського контролю за дотриманням прав засуджених, громадським організаціям (що не входять в склад спостережних комісій та рад), їх представникам, слід надати право без спеціального дозволу в будь-який час безперешкодно відвідувати установи виконання покарань.

За чинним законодавством інші особи, до яких можна віднести представників громадськості, крім тих, які була наведені, в тому числі і правозахисні організації, а також близькі родичі засуджених можуть відвідувати установи виконання покарань за спеціальним дозволом адміністрації цих установ або органів управління зазначеними установами. Це означає, що такого дозволу можна і не отримати, особливо до установ, в яких існують незадовільні умови тримання засуджених.

Звісно, що навіть в такому обмеженому вигляді в межах реформування кримінально-виконавчої системи, в порівнянні із КВК радянської доби, запровадження принципу участі громадськості в діяльності органів та установ виконання покарання було достатньо великим кроком вперед. Очікувалось, що через підвищення ролі громадських організацій у створенні належних умов відбування покарання, покращиться забезпечення дотримання прав і свобод людини, відбудеться сприяння соціальної адаптації громадянам після звільнення, поліпшиться проведення виховних заходів, і відповідно здійснюватиметься запобігання здійснення нових кримінальних правопорушень.

Однак як зазначалось, умови здійснення контролю громадськості за правами засуджених слід передивитись, підняти їх на більш високий демократичний рівень. Разом із цим необхідно розуміти, що мають бути переглянуті існуючі «стандарти» реагування органами правопорядку на факти заяв про виявлені представниками громадськості правопорушення. Оскільки тільки через дотримання принципу невідворотності державно-правового реагування на факт вчинення правопорушення можна сподіватись на поновлення відчуття соціальної справедливості у потерпілої особи і всього суспільства. А справедливе реагування на правопорушення є дієвою загальною превенцією і запорукою забезпечення безпечного існування суспільства – основної мети діяльності кримінальної юстиції.

Література:

1. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань та шляхи його удосконалення. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_30687 (дата звернення 23 Вересень 2022).
2. Кримінально-виконавчий кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення 23 Вересень 2022).
3. Проекту закону України від 13.05.2015 № 2737-1 «Про громадський контроль». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH2411AA?an=3> (дата звернення 23 Вересень 2022).
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2004 № 429 «Про затвердження положень про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429-2004-%D0%BF#Text> дата звернення 23 Вересень 2022.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-82>

ЩОДО ПРОБЛЕМ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Улянченко Ю. О.

*ад'юнкт кафедри конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

У сучасному суспільстві величезну роль відіграє інформація. Саме вона є якісним ресурсом впливу на людську свідомість, суспільство, діяльність політичних суб'єктів, національну безпеку. Поширення інформації стало надзвичайно швидким явищем, а доступ до неї став повсякденною справою кожної людини, як через глобальну мережу Інтернет, так і через засоби масової інформації. Слід зазначити, що триваюче вторгнення Росії в Україну пролило нове світло на роль Інтернету під час збройних конфліктів у цифрову епоху.

За цих умов інформаційна війна стає дедалі ефективним засобом ведення політичного протистояння, оскільки цей вид війни не потребує людських жертв, надзвичайних матеріальних затрат, як цього вимагає звичайна війна, та є в деякому сенсі більш швидким та прихованим засобом досягнення певної мети [1].

Під інформаційною війною ми розуміємо активне ведення інформаційного протистояння, яка передбачає проведення різних інформаційних заходів з нанесенням шкоди інформаційній сфері

конкуруючої сторони і захисту власної інформаційної сфери та захисту власної інформаційної безпеки.

Тому слід вважати, що основним завданням у інформаційній війні є:

- створення атмосфери бездуховності, негативного ставлення до культури та історичної спадщини у суспільстві конкурента чи ворога;
- маніпулювання громадською думкою і політичною орієнтацією населення держави з метою створення політичного напруження та стану, близького до хаосу;
- дестабілізація політичних відносин між партіями, об'єднаннями та рухами з метою розпалення конфліктів, стимулювання недовіри, підозри, загострення ворожнечі, боротьба за владу;
- провокування соціальних, політичних, національно-етнічних і релігійних зіткнень;
- провокування, застосування репресивних дій з боку влади щодо опозиції;
- зниження рівня інформаційного забезпечення органів влади та управління, інспірація помилкових управлінських рішень;
- уведення населення в оману щодо роботи державних органів влади, підрив їх авторитету, дискредитація їх дій;
- ініціювання страйків, масових заворушень, інших акцій протесту та непокори;
- підрив міжнародного авторитету держави, її співпраці з іншими державами;
- створення чи посилення опозиційних угруповань чи рухів;
- дискредитація фактів історичної, національної самобутності народу; зміна системи цінностей, які визначають спосіб життя і світогляд людей;
- применшення та нівелювання визнаних світових досягнень у науці, техніці та інших галузях, перебільшення значення помилок, недоліків, наслідків хибних дій та некваліфікованих урядових рішень;
- формування передумов до економічної, духовної чи військової поразки, втрати волі до боротьби та перемоги;
- представлення свого способу життя як поведінки та світогляду майбутнього, які мають наслідувати інші народи;
- підрив морального духу населення і, як наслідок, зниження обороноздатності та бойового потенціалу;
- здійснення іншого деструктивного ідеологічного впливу;
- нанесення шкоди безпеці інформаційно-технічної інфраструктури (машинно-технічним засобам, програмному забезпеченню, засобам та режиму захисту від несанкціонованого витоку інформації);
- захист від іншого деструктивного і інформаційно-психологічного та інформаційно-технічного впливу [2].

Виходячи з цього, можливо припустити, що загальною метою сучасної інформаційної війни є досягнення зміни у соціальних та інформаційних

ційних процесах управління державою у відповідності з поставленими завданнями на проведення операції (бойових дій).

Велике значення в умовах війни України з Росією відіграють об'єкти інформаційної війни. Загалом об'єкт – це те, на що спрямовано певну діяльність, тобто те, на що суб'єкт інформаційної війни намагається вплинути з метою досягнення позитивного для нього результату [3]. Отже, головним об'єктом, на якому зосереджується безпосередній інформаційний вплив є громадська думка та свідомість окремої людини. Необхідно зазначити, що інформаційна війна розпочалася ще задовго до загострення ситуації, що перетворилася у збройне протистояння. Форми, методи, технології та засоби її ведення, з одного боку, вважаються простими, навіть примітивними, з другого – ця війна була давно спланована, розроблена й досить успішно реалізована. Принаймні, українській владі, суспільству, громадському сектору та журналістам довелося докласти значних зусиль, щоб протистояти пропагандистському тиску російських ЗМІ.

Інформаційна війна Росії проти України призвела до того, що більше половини опитаних росіян готові воювати з українцями. Вірусом ненависті насамперед заражені молоді люди, які ніколи не були в Україні і не мають контактів із її громадянами. Старших людей лякають «бандерівцями-головорізами, які прийшли до влади». Це результат планомірної тотальної брехні, яка розробляється ідеологами Кремля, транслюється телебаченням» [4].

Отже, аналізуючи вищесказане, можна дійти висновку, що в період інформаційної війни, особливо в умовах військового стану, ворог може маніпулювати свідомістю суспільства та загрожувати національній безпеці України. Тому необхідна адекватна інформаційна протидія. А саме: врахування методологічних основ ведення інформаційної війни в сучасних умовах, визначення напрямів застосування інформаційних засобів та аналіз їх впливу на державні системи управління та різні соціальні структури. Особливості національної культури противника допоможе у розробки нових методів захисту своїх інформаційно-технічних і соціальних систем від інформаційної зброї противника та послаблення його інформаційного впливу при веденні інформаційної війни і як наслідок здобуття перемоги у війні.

Література:

1. Калініченко Б.М. Інформаційна війна: чинники ескалації і засоби протидії: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова Київ, 2020. 9 с.
2. Петрик В. Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи. *Юридичний журнал*. 2009. № 5. С. 122-134.
3. Малик Я. Інформаційна війна і Україна. *Науковий вісник*. 2015. Вип. 15. URL : http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk15/fail/Malyk.pdf.

4. Штогрін І. Називай агресію «захистом»: принципи інформаційної війни проти Росії. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25293307.html> (дата звернення 11.10.2020).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-83>

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ШЛЯХ УКРАЇНИ ДО ЄС

Федорченко Н. В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри загальноюридичних дисциплін,
цивільного права та правового забезпечення туризму
Київського університету туризму, економіки і права,
головний науковий співробітник відділу дослідження проблем
взаємодії держави та громадянського суспільства
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України*

Федорченко В. К.

*доктор педагогічних наук, професор,
Заслужений працівник культури України,
ректор
Київського університету туризму, економіки і права,
президент
Асоціації навчальних закладів України
туристського і готельного профілю,
м. Київ, Україна*

Громадянське суспільство це безумовно ідея, для якої засіб стає метою вивчення в рамках соціальних та політичних наук. Безумовно і сама інституція, і соціально-наукова категорія є продуктом європейської цивілізації. Це твердження не є реанімацією суто євроцентристського погляду на соціальні зміни, погляду який був характерний теорії модернізації повоєнних часів, але так само необачно було жертвувати європейським досвідом. Згідно останньої модернізації, громадянське суспільство як його елемент, зароджувався у рамках різних цивілізацій, а не виключно європейської. І хоча зрозуміло, що сучасна демократія та громадянське суспільство неможливо поєднати прямим і безперервним вектором з античним полісом, зв'язок між ними також існує.

Отже, почнемо зі списку імен мислителів, без яких дискурс про громадянське суспільство є неможливий. Це безумовно Аристотель, Цицерон, Макіавеллі, Токвіль, Гегель, Маркс та інші.

Ще в першій третині 19-го століття геніальний французький мислитель Алексіс де Токвіль кілька років провів у США, вивчаючи систему виправних установ та посадових осіб у цій країні. Досвід США у цій сфері був значним і вартим уваги з точки зору європейців. Продуктом подорожі до Америки став звіт про в'язниці у США розмірами з книгу.

Безумовно, головним внеском у суспільну думку є монументальна книга Токвіля «Демократія в Америці», яка і досі зберігає свою актуальність. Токвіль надавав великого значення політичному життю США, добровільним, неурядовим асоціаціям, зокрема професійним [3].

Здавалося б відповідь є самоочевидна – Євросоюз це спільнота демократії, яка можлива за наявності громадянського суспільства, тому, що громадянське суспільство, яке згідно більшості дефініцій розглядається як суспільство активних громадян, які мають доступ до публічної сфери та добровільно об'єднуються заради реалізації своїх інтересів – відтак, євроінтеграція потребує в першу чергу громадянського суспільства.

На жаль, у суспільних процесах немає нічого однозначно та апріорі позитивного. Дослідження американських вчених Ділана Рілі та Шіріл Берман показують на прикладі піднесення фашизму та нацизму, що фашисти в Італії та нацисти в Німеччині мали успіх не в останню чергу завдяки своїй здатності скористатися та нав'язати свою гегемонію активним громадянським суспільствам, які мали потужні традиції у цих країнах. Це сталося внаслідок глибокої соціальної, політичної та ідеологічної поляризації цих суспільств.

Відтак, громадянське суспільство є важливим компонентом успішної євроінтеграції, але за умови, що воно функціонує у рамках суспільства, де домінує політична культура компромісу та діалогу. У прогресивному суспільному розвитку, яким є модернізація, немає «чарівного» інгредієнта, що гарантує успіх. Паралельно з громадянським суспільством важливими є і рівень економічного розвитку, і показники соціальної нерівності, а відтак наближення до ідеалу соціальної справедливості, і безумовно плюралістична та толерантна демократія, яка базується на активній участі громадян у політичному процесі.

Громадянське суспільство в Україні, як і в інших країнах під владою державного соціалізму (комуністичних режимів), формувалося у вигляді організацій, які сповідували, просували та відстоювали цінності вільного громадянства, національної ідентичності, прав людини та демократії, тобто цінностей, які ми асоціюємо з Європейським Союзом [1, с. 1-30; 2, с. 103].

Цей історичний контекст допомагає зрозуміти метаморфози громадянського суспільства в незалежній Україні. З одного боку громадянське суспільство часто протиставляють державі, що формулу запропонував Ендрю Арато часів польської «Солідарності». На іншому полюсі перебував Чарлз Тіллі зі своєю ідеєю важливості сильної держави, яка створює основи для соціального порядку, а потім самообмежується чи обмежується громадянським суспільством і у такий спосіб постає

сучасна демократія. Думки Ч. Тіллі є важливі для розуміння реальної динаміки держав і власне для постання модерної держави, але він переоцінив «позитив» держави, відтак недооцінював загрози авторитаризму.

Свого часу професор Нью-Йоркського університету в Абу-Дабі Георгій Дерлуг'ян слушно зауважив, що в Україні відбуваються революції, рушійною силою яких є громадянське суспільство, але наслідки цих революцій не є такими революційними – тобто масштабними та радикальними – як це можна було б очікувати.

Для того щоб громадянське суспільство могло скористатися плодами своєї активності, необхідно аби держава володіла ресурсом, який американський соціолог Майклман називає інфраструктурною владою. Це влада, яка здатна у демократичний спосіб бути всеприсутньою та реструктурувати взаємини всередині громадянського суспільства. Яскравим прикладом такої влади є регулятивна функція Європейського Союзу, яка навіть визначає форму та розмір бананів, що допускаються для продажу на ринках Євросоюзу.

Українці проявили свою здатність об'єднуватися та демонструвати громадянську ініціативу в критичні періоди своєї історії – безумовно йдеться про Майдани та про захист від російської агресії, особливо після масштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року. Неймовірно активним та ефективним став волонтерський рух, який суттєво сприяє Збройним Силам України.

Надзвичайно важливим є зберегти цю креативність соціальної дії – це термін німецького соціолога Ганса Йоаса – українців у час після перемоги над агресором, оскільки процес євроінтеграції є кропіткою роботою з еволюційної системної трансформації соціуму на всіх рівнях його функціонування з метою приведення інституційної матриці України у відповідність з практиками та законами Євросоюзу.

Українське суспільство демонструє волю до життя і, відповідно, перед викликами агресії згуртовується і об'єднується та надає всебічну допомогу.

Література:

1. Tilly C. Trust and Rule. *Theory and Society*. 2004. Vol. 33. № 1. P. 1-30.
2. Weber M. Political Writings. Cambridge : Cambridge University Press, 1994. P. 103.
3. Алексіс де Токвіль Про демократію в Америці. Переклад із французького Києва – 1999. Електронна версія книги: <http://litopys.org.ua/tocq/toc.htm>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ДЕЯКИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Фокіна А. О.

аспірантка

Навчально-наукового інституту права

імені князя Володимира Великого

Приватного вищого навчального закладу «Вищий навчальний заклад

«Міжрегіональна Академія управління персоналом»,

головний спеціаліст відділу забезпечення діяльності керівництва

Міністерства Секретаріату Державного секретаря

Міністерства юстиції України

м. Київ, Україна

Актуальність дослідження обмеження політичних прав і свобод громадян обумовила ситуація, в якій перебуває наше суспільство і в умовах якої громадяни України можуть бути обмежені в деяких конституційних правах і свободах у зв'язку із запровадженням особливого правового режиму на території України.

Ступінь дослідження проблеми щодо обмеження прав і свобод людини та громадянина. Серед вчених питання вивчали, зокрема, Р. І. Мельник, А. М. Мерник, О. В. Скрипнюк, А. С. Славко, Ю. О. Фігель, Т. П. Чубко та інші. Разом з тим, практика застосування обмеження конституційних прав людини в Україні була відсутня і не досліджувалася вказаними авторами.

Сутність дослідження. Розгляд питання обмеження прав і свобод громадян України заслуговує на окрему увагу у зв'язку з Указом Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» (в редакції від 23.05.2022 року) [1], який затверджено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 [2].

Статтею 64 Конституції України встановлено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків запровадження воєнного або надзвичайного стану, в яких можуть бути встановлені окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. При цьому, не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції [3].

Як зазначають автори наукового коментаря до Конституції України, обмеження прав і свобод людини – це передбачений Конституцією та законами України режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального зупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих Основним Законом прав і свобод в інтересах забезпечення прав

інших людей, а також забезпечення національної безпеки й оборони України [4, с. 484].

Згідно з пунктом 5 частини 1 статті 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (в редакції від 15.06.2022 року) [5] в Указі Президента України про введення воєнного стану в Україні зазначаються, зокрема вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Таким чином, нормативну основу обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина в поточній ситуації в Україні, в тому числі політичних прав і свобод громадян, складають Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та Указ Президента України про введення воєнного стану.

Пунктом 3 Указу Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» (в редакції від 23 травня 2022 року) встановлено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, може бути обмежено конституційні права і свободи, передбачені ст. ст. 30, 31, 32, 33, 34, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 53 Конституції України, а також введено тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та в обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Тим самим в Указі глави держави вказаний вичерпний перелік прав і свобод людини і громадянина, які обмежуються на період дії воєнного стану в Україні. До цього переліку потрапили також і окремі політичні права. Так, зокрема, у період дії Указу Президента України про введення воєнного стану *політичні права і свободи громадян*, закріплені у статтях 38 і 39 Конституції, *можуть бути обмежені* на всій території України. Це означає по-перше, обмеження *права громадян брати участь в управлінні державними справами*, тобто права а) брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, б) обирати та бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування, в) рівного доступу до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування. По-друге, обмеження права громадян збиратися мирно та проводити збори, мітинги, походи і демонстрації.

Разом з тим, у частині 2 статті 64 Конституції України встановлений вичерпний перелік прав, які *не можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану в Україні*. Серед цих прав вказано *право на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб*, закріплене статтею 40 Конституції України. Як вбачається зі змісту даного конституційного положення,

право на звернення можуть реалізувати «усі», тобто не тільки громадянин України, а будь-яка людина. Попри режим воєнного стану, кожна людина може в Україні реалізувати своє право на звернення та звернутися усно чи письмово до органів державної влади, і це право не може бути обмежене, враховуючи вимогу статті 64 Конституції.

Крім того, згідно з частинами першою та другою статті 24 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», відповідно до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права у разі введення воєнного стану Україна негайно повідомляє через Генерального секретаря ООН державам, які беруть участь у цьому пакті, про обмеження прав і свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом, та про межу цих відхилень і причини прийняття такого рішення. У повідомленні зазначається також дата припинення дії відповідних відхилень від зобов'язань, передбачених Міжнародним пактом про громадянські та політичні права [5].

Указом Президента України від 12.08.2022 року № 573/2022 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» (затверджений 15.08.2022 року) [6], політичні права громадян України, встановлені статтями 38 і 39 Конституції України, обмежуються включно до 21.11.2022 року.

Узагальнюючи викладене, робимо такі **висновки** щодо обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах дії режиму воєнного стану в Україні.

1. Обмеження прав і свобод мають тимчасовий (строковий) характер;

2. Встановлено вичерпний перелік прав і свобод, які обмежуються, серед яких під обмеження підпадають і політичні права громадян, закріплені у статтях 38, 39 Конституції України;

3. Щодо жодного з тих прав, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану згідно з частиною другою статті 64 Конституції України, в тому числі політичних прав, на даний час будь-яких обмежень нормативного характеру не встановлено.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2> (дата звернення: 08.07.2022).

2. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лют. 2022 р. № 2102-ІХ. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 08.07.2022).

3. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР (в редакції від 01.01.2020). *База*

даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 08.07.2022).

4. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2011. 1128 с.

5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII (в редакції від 15.06.2022). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 08.07.2022).

6. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 12 серп. 2022 р. № 573/2022. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573/2022#n5> (дата звернення: 04.09.2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-5>

ГРОМАДЯНСЬКЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО: СИНЕРГІЯ ГУМАНІЗМУ, ПРАВА, ТЕХНОЛОГІЙ

Чиж І. С.

*кандидат юридичних наук,
науковий співробітник*

Інституту держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України,

професор кафедри журналістики та мовної комунікації

Національного університету біоресурсів і природокористування

України

м. Київ Україна

Нобелівський комітет на початку жовтня ц. р. оголосив лауреатів Премії миру. Як повідомляє офіційний сайт [1], «Лауреати премії миру представляють громадянське суспільство у своїх країнах. Вони протягом багатьох років пропагували право критикувати владу та захищати основні права громадян. Вони доклали зусиль, щоб задокументувати військові злочини, порушення прав людини та зловживання владою, демонструють важливість громадянського суспільства для миру та демократії», – зазначили у комітеті. Особливо важливо і знаково, що серед лауреатів Премії миру – українська правозахисна організація «Центр громадянських свобод», заснований у Києві 2007-го року. Головна мета організації – зміцнення українського громадянського суспільства та тиск на владу, щоб зробити Україну повноцінно демо-

кратичною державою. «Після вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року Центр громадянських свобод бере участь у виявленні та документуванні військових злочинів Росії проти українського цивільного населення. У співпраці з міжнародними партнерами центр відіграє новаторську роль у притягненні винних до відповідальності за скоєні злочини», – наголошують представники Нобелівського комітету.

Премію Сахарова за свободу думки від Європейського парламенту за 2022 рік присуджено народу України. «Хороброму українському народу, який представляють президент країни, обрані лідери та громадянське суспільство», – сказано про переможця[2]. «Премія Сахарова «За свободу думки» 2022 року присуджується українському народу. Вона підкреслює зусилля президента України Володимира Зеленського разом із роллю окремих людей, представників ініціатив громадянського суспільства, державних і громадських інституцій, зокрема Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Юлії Паєвської – засновниці евакуаційного медичного підрозділу «Ангели Тайри», Олександри Матвійчук – правозахисниці і голови організації «Центр громадянських свобод», руху громадянського опору «Жовта стрічка» та Івана Федорова, мера Мелітополя, що зараз знаходиться під російською окупацією».

«Українці борються за те, у що вірять. Борються за цінності, захищають демократію, свободу та верховенство права. Ризикують своїм життям. Ніхто більше за Україну не заслуговує на премію, вітання хороброму народу України», – наголосила президентка Європарламенту Роберта Меццола.

Це визнання особливої ролі народу України в утвердженні демократії і захисті свободи базується на міцному історичному фундаменті. Треба наголосити на виразному українському сліду сповідування і утвердження гуманістичних цінностей, формування правосвідомості, фундаментального внеску у революційні технологічні прориви.

Григорій Сковорода, Памфіл Юркевич, Віктор Глушков... Лише три постаті з-поміж багатьох українців, чий внесок у світову культуру, теорію і філософію права, кібернетику, як відкриття ери цифрової цивілізації, є величезним.

Великий Гуманіст і мислитель Григорій Сковорода, 300-річчя якого вшановується цьогоріч, ніс знання і цінності своєму народові, як мандрівний філософ і просвітитель, і вони з роками стають усе більш актуальними та пророчими для України і українців.

Ще у XIX столітті філософсько-правові погляди видатного українського мислителя Памфіла Юркевича (1826–1874 рр.), висловлені у його дослідженнях у царині держави і права [3], так чи інакше обертаються навколо категорій «свободи думання», «підкорення розумові», «совісті», «умоглядної сутності» і т. ін. Досліджуючи історію права від найдавніших часів, ґрунтовно розглядаючи філософське вчення про право від Анаксимандра і Геракліта, Сократа, Платона і Арістотеля

до Цицерона, Гоббса, Спінози, Локка, Руссо; від Піфагорійської школи і софістів до епікурейської стоїчної шкіл та римського права, – усе це можна розглядати як авторитетне свідчення видатного вченого про особливу роль інформації, зокрема, правової, філософської думки у становленні і розвитку держави і права, особистості і суспільства, ідей справедливості й моральності [3, с. 162–163].

Визнаючи інформацію («думку») як найважливіший фактор прогресу, у тому числі і у розвитку права, П. Юркевич зазначає: «...у давнину думка рухалася за фактом, за життям, а в новий час життя – за думкою... Так, вивчення римського права сприяло падінню феодальної системи й утворенню монархії. Коли 1690 року з'явився Локків трактат про уряд, англійський парламент заговорив незвичайною мовою, і це одразу ж було помічено. Книгу Руссо всі партії назвали Євангелієм революції, й ця назва цілком правильна: усю республіканську конституцію було запозичено із вчення Руссо про природне право. Коли Вольтер, учень Ляйбніца, поставив право в залежність під прогресу – «perficte te i psum» («удосконалюй самого себе»), то його теорія стала поштовхом до того, що уряди німецьких держав швидко почали міняти позитивне право, особливо там, де воно затримувало культуру. Нарешті, коли Кант розвинув ідею чистого формального права, то з цього виникли подвійні явища: 1) Римське право дістало невластиву йому вартісність природного права, загальнолюдського, а не [тільки] римського, місцевого; 2) Виникла ідея правової держави, яка мала б на меті лише оберігання права, не маючи іншої мети – релігії, культури. Ця ідея правової держави виявляється ще й досі як певна сила переконань...» [3, с. 164].

Міркування П. Юркевича звучать актуально і сьогодні, через півтора століття, бо вони наочно, на багатому науковому матеріалі демонструють, як інформація змінювала не тільки індивідуумів чи соціальні групи, а й суспільні формації, давала поштовх потужному розвитку прогресу. Обмін інформацією є неодмінною умовою розвитку цивілізації.

Видатний український учений Віктор Глушков стояв біля витоків інформаційно-технологічної революції, теоретично і практично реалізуючи проривні здобутки інформатизації, яка нині визначає особливості ери 21 століття, та вперше підготувавши і видавши українською мовою ще 1973 року «Енциклопедію кібернетики»[4].

Треба зауважити, що інформація є глобальною проблемою сучасності, бо саме від неї залежить успішний розвиток суспільства. Крім того, інформаційна взаємодія різних груп людства – найважливіша форма соціальної взаємодії. Саме від цього залежить суспільний поступ. Інформаційний чинник в останні роки спричинив революційні зміни. Зараз увесь світ включений в єдину інформаційну систему, причому вона працює фактично в режимі реального часу. Інформація для людства є не тільки умовою, але й стимулом до дії,

деінформація та інформаційний хаос викликають почуття невпевненості і безсилля. Велику роль у самопочутті суспільства відіграє також міра задоволення потреби в інформації. У нездоровому суспільстві, як правило, є почуття інформаційного голоду.

Варто наголосити, що тільки вільний рух інформації, юридично гарантована інформаційна діяльність є базовим чинником реального демократизму у суспільстві та якісним показником існуючих прав і свобод людини і громадянина. Без вільного слова не буває вільної людини [5].

Сучасне суспільство потребує відповідних інформаційних прав-відносин, а технології мають бути лише інструментом, що допомагає людству рости і розвиватися. Саме тому, на наш погляд, назріла потреба ввести в науковий обіг термін «інформаційне громадянське суспільство» з акцентом на інформаційно-правовій складовій і, як тотожність, «громадянське інформаційне суспільство» з пріоритетністю гуманістичного громадянського складника. Усе інше, пов'язане з поширенням сучасних цифрових технологій та комп'ютеризації, очевидно, підпадає під визначення «інформатизація»[6, с. 310–311, 314].

Проявами синергії громадянської позиції, базованої на конституційному праві прямої демократії, та інформаційно-комунікативних можливостей стали порівняно недалеко віднесені у часі, – події на українському Майдані Незалежності. Від студентської «Революції на граніті» і аж до Революції Гідності – вияв самоорганізації і прямої демократії, в основі яких є комунікація та інформаційно-спонукальний чинник. Тобто, процеси становлення громадянського суспільства забезпечуються інформаційною складовою. При тому, слід наголосити, що практика використання інформації, пізнавально-інформаційна активність людини – риса порівняно молода відносно загального віку людства. Властивість людини пізнавати світ, отримувати, переробляти і поширювати інформацію формувалася історично. Впродовж цілих епох традиційним було втаємничення знань від широких мас певними зацікавленими групами (жерцями, монахами). Можна з певністю стверджувати: втаємничення інформації завжди (і навіть сьогодні, в інформаційну епоху) було і є інструментом упокорення. Однак, це може лише уповільнити прогрес, проте не здатне його зупинити. Поширення інформації набуло якісно нових ознак в історично зумовленому процесі удосконалення механізмів комунікації, перш за все, і головним чином, з виникненням преси.

Сьогодні інформатизація дісталася навіть найглухіших закутків планети, і телефони у африканських племен, про що казав світлої пам'яті С. Хокінг, явище звичне[7]. Та чи можна назвати інформаційними такі спільноти, котрі, вражені гуманітарною катастрофою, тяжко бідують, вмираючи нерідко від голоду і епідемій?..

З іншого боку, якими б «демократичними» і привабливими не були конституційні приписи та законодавчі декларації, у закритому суспільстві, де правда підмінена фейком і фейк віднесено до рангу державної

інформаційної доктрини та політики, воно приречене, а держава, яка сповідує інформаційну закритість та обмеження, рано чи пізно змушена буде або демократично трансформуватися, або піти у небуття. Таке чекає Росію після ганебної поразки у ганебній війні проти України.

Література:

1. Оголошено лауреатів Нобелівської премії миру. *Слово і діло*: аналітичний портал. URL:[http://www.slovoidilo.ua/2022/10/07/novyna/suspilstvo/oholosheno-laureativ-nobelivskoyi-premiyi-mygu#:~:text \(дата звернення: 07.10.2022\)](http://www.slovoidilo.ua/2022/10/07/novyna/suspilstvo/oholosheno-laureativ-nobelivskoyi-premiyi-mygu#:~:text=(дата%20звернення%3A%2007.10.2022).) .

2. Премію Сахарова від Європарламенту присудили народу України. *Новинарня – новини України що воює*: веб-сайт. URL: <https://novynarnia.com/2022/10/19/premiyu-saharova-2022-vid-yevroparlamentu-prysudyly-narodu-ukrayiny/>. (дата звернення – 19.10.2022).

3. Юркевич Памфіл. Історія філософії права; Філософія права; Філософський щоденник. 2-ге вид. Київ : Ред. журн. «Український світ», 2000. 756 с.

4. Глушков В. М. Кибернетика, вычислительная техника, информатика: в 3 т. Киев : Наукова думка, 1990. Т. 3. 655 с

5. Чиж І. С. Гарантія свободи. Без вільного слова не буває вільної людини: (за матеріалами радіоциклу «Конституцією гарантовано»). Київ : Навчальна книга, 2004. 334 с.

6. Чиж І. С. Конституційне право на поширення інформації як умова формування інформаційного громадянського суспільства. *Альманах права. Правова аналітика: доктринальні підходи та галузеві виміри*. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2018. Вип. 9. С. 310–315.

7. Настало самое опасное время для нашей планеты... О чем нас предупреждал Хокинг? lifter.com.ua: веб-сайт. URL: <https://lifter.com.ua/3301/Stiven-Hoking-v-ugase-Nastalo-samoe-opasnoe-vremya-dlya-nashey-planeti> (дата звернення: 15.07.2020).

ВЗАЄМОВПЛИВ ЗМІН В АРХІТЕКТОНІЦІ ЗМІ ТА ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ В УКРАЇНІ

Чорний О. О.

*кандидат філософських наук,
науковий співробітник*

*Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Через широкомасштабне вторгнення російських військ в Україну у лютому 2022 р. і переходу країни на воєнний стан внутрішні політичні процеси, які до цього відрізнялися бурхливістю та інколи непередбачуваністю, майже призупинилися. Втім, після перемоги над зовнішнім ворогом країну чекатиме, зокрема, відновлення боротьби політичних сил за можливості владної участі у процесах відновлення країни. Зрештою, в країну повернуться виборчі процеси. При цьому політичні сили матимуть налагоджувати комунікації з електоратом, отже, звернутися до арсеналу інструментів та засобів масових комунікацій. На відміну від затишшя у внутрішньополітичному просторі, в архітектоніці масових комунікацій відбулися та відбуваються суттєві зміни. Їх реалістична і своєчасна оцінка та врахування значною мірою впливатиме на результати діяльності політичних акторів.

Із набуттям Україною незалежності на початку 90-х рр. минулого століття два головних чинники – підприємництво і демократизація політичного життя – сприяли революційним змінам у царині засобів масової інформації (ЗМІ). Внутрішня структура цієї сфери залишалася впродовж двох десятиліть майже незмінною: її формували друковані ЗМІ, телебачення та радіо. Але у кожному з цих сегментів відбувалося, з одного боку, вибухове зростання кількості джерел інформації (видань, каналів, станцій), а з іншого боку – збільшення різноманітності їх контенту як у формі політичного плюралізму, так і через виникнення нових жанрів (ток-шоу, дебати на телебаченні, прес-конференції тощо).

У порівнянні із телеканалами газети потребують менших капіталовкладень і меншою мірою впливають на формування суспільних позицій і настроїв. Тому роль олігархії на ринку друкованої преси у порівнянні із її впливом на телебачення була відносно меншою, а рівень концентрації відносно низьким: топ-4 за рейтингом друкованих видань охоплювали 18,6% читачької аудиторії [1]. Представники громадянського суспільства були у змозі знайти можливості для заснування таких газет, як «Дзеркало тижня» і «День», які, звичайно, не були абсолютно політично незалежними, втім, не контролювалися олігархами.

Наприкінці 2010-х рр. науково-технічний прогрес створив два чинники, які сприяли згортанню ринку загальнонаціональних газет.

По-перше, у гонитві за читачем газети почали переходити на повнокольоровий друк, що, разом із неминучим збільшенням вартості сировини на тлі світової фінансово-економічної кризи призвело до зростання виробничих витрат і, відповідно, вартості газет. Але попит на газети був знижений не стільки зростанням цін на них, скільки змінами у структурі видатків пересічних українців – збільшенням витрат на харчування та комунальні послуги.

По-друге, масове розповсюдження смартфонів зі стандартами цифрового зв'язку 3G-4G надало масовій аудиторії можливість безкоштовного отримання інформації у мережі інтернет. Пересічні українці були не готові сплачувати за ту якість інформації, яку могли запропонувати газети за свою ціну.

Певну роль у зменшенні аудиторії читачів центральних газет зіграли демографічні процеси в країні: частка представників покоління, яке складало традиційну аудиторію читачів газет, природним шляхом зменшувалася.

Газети були змушені створювати веб-сайти своїх видань, що сприяло своєрідному канібалізму по відношенню до власних друкованих версій.

У 2010-ті роки в Україні відбулося тотальне згортання ринку загальнонаціональної друкованої преси. У 2011 р. припинила виходити «Газета по-киевски» (хоча й вважалася за статусом міською, виходила п'ять-шість разів на тиждень російською мовою, мала п'ять регіональних версій загальним щотижневим накладом 1,2 млн. примірників). У 2018 р. газета «Факти и комментарии» (аудиторія складала більше 1,3 млн. ос.) перейшла із щоденного режиму друку до щотижневого. У 2019 р. вийшов останній випуск газети «Сегодня» (сукупний тираж – 230 тис. примірників, аудиторія більше 500 тис. ос.). Друковані версії щотижневика «Дзеркало тижня» і газети «День» попрощалися із читачами у 2019 та 2022 рр. відповідно. Останні два з перелічених видань хоча й не відрізнялися великими накладом, проте мали стійку аудиторію прихильників із інтелектуальних кіл. Отже, станом на літо 2022 р. в Україні вже не існувало жодної всеукраїнської суспільно-політичної друкованої газети крім «Голосу України» та «Урядового кур'єру», які є виданнями органів державної влади.

Водночас, сотні регіональних друкованих видань комунальної і недержавної форми власності продовжили своє існування. По-перше, в обласних центрах і менших за розмірами населених пунктах читачі традиційно надавали перевагу місцевій пресі, по-друге, частина цих видань отримують дотації з місцевих бюджетів. Розмір дотацій залежить не тільки від ефективності наповнення місцевих бюджетів, але й від політичної волі органів місцевого самоврядування і, зрештою, соціальної активності громад.

Отже, зміни на ринку друкованої преси призвели до його певної деолігархізації і збільшенню на ньому потенціалу громадянського суспільства. Беззаперечно, місцева преса зазвичай знаходиться під впливом або навіть контролем регіональних еліт. Але останні представляють у протистоянні з громадянським суспільством зовсім іншу вагову категорію ніж національна олігархія, а подекуди, наприклад, місцеві бізнес-еліти, самі є частиною громадянського суспільства.

На відміну від сфери друкованих ЗМІ, телевізійний ринок станом на 2019 р. набув високої концентрації капіталу. Чотири основних власники – «StarLight Media» (О. Пінчук), «1+1 медіа» (І. Коломойський), «Inter Media» (Д. Фірташ) та «Медіа Група Україна» (Р. Ахметов) – охоплювали 76,25% аудиторії [1].

Низка різних за причинами та характером подій, що відбулися за останні три роки, радикально змінила український загальнонаціональний телевізійний простір:

- 2 лютого 2021 р. Президент України В. Зеленський ввів у дію рішення РНБО, яке припинило цифровий ефір телеканалів «NewsOne», «ZIK» та «112 Україна», підконтрольних проросійському пулу українських олігархів і політиків;

- 11 липня 2022 р. у зв'язку з набуттям чинності антиолігархічного закону Р. Ахметов оголосив про вихід з медіабізнесу та передачу ліцензій телеканалів «Україна» та «Україна 24» державі;

- восени 2022 р. «4 канал», власником якого був колишній нардеп, загиблий колаборант О. Ковальов, набув перспективу стати державним;

- від 26 лютого 2022 р. після широкомасштабного вторгнення Росії на телебаченні був запущений інформаційний телемарафон «Єдині новини» – у цілому виправдана в умовах воєнного стану акція, але уніфікація контенту із часом неминуче призвела до зниження уваги аудиторії до телебачення;

- 4 квітня 2022 р. на виконання Указу Президента України та рішення РНБО Концерн радіомовлення, радіозв'язку та телебачення вимкнув «Еспресо», «Прямий» та «5 канал» із цифрового ефіру;

- в результаті російського військового вторгнення було зруйновано сотні тисяч житлових помешкань, і малоімовірно, що придбання телевізора буде пріоритетним для українців, що втратили все своє майно разом із житлом;

- невідомо, скільки вимушених переселенців із 1,2 млн., які станом на середину осені 2022 р. залишаються за кордоном, повернуться в Україну і відновлять аудиторію українського ефірного та кабельного телебачення;

- загальна фінансово-економічна ситуація в країні, відтік олігархічного капіталу з телеканалів у післявоєнній перспективі матимуть своїм наслідком тотальний дефіцит ресурсів для створення та придбання розважального контенту і скорочення телевізійної аудиторії.

Втім, «святе місце порожнім не буває»: соціальні мережеві платформи «YouTube», «Telegram», «Facebook», «Twitter» стали для мільйонів українців пріоритетним джерелом суспільно-політичної інформації, приваблюючи не тільки оперативністю і плюралізмом думок, але й технічною доступністю.

Частина звільнених з телеканалів журналістів намагаються створити нові телеканали на громадських засадах. Сотня працівників заборонених рішенням РНБО телеканалів Т. Козака у 2021 р. придбали телеканал «Перший незалежний». Близько 200 колишніх працівників медіагрупи Р. Ахметова у 2022 р. зареєстрували телекомпанію під назвою «Ми – Україна». Частина телеведучих заснували власні канали або співпрацюють на платформі «YouTube».

Якщо раніше для охоплення масової аудиторії за допомогою телеканалу або газети були необхідні багатомільйонні капіталовкладення і зусилля сотень фахівців, то зараз невелика група одностайців або навіть одна особа у змозі здійснювати такий вплив за допомогою побутових мультимедійних засобів: окремі Ютуб-блогери мають сотні тисяч підписників на свої канали, які забезпечують їм інколи більше мільйону переглядів одного відео-випуску.

27 грудня 2019 р. у Верховній Раді України з метою наближення українського законодавства до правової бази Євросоюзу був зареєстрований законопроект № 2693-д «Про медіа». Символістично, що наприкінці серпня 2022 р., у розпал війни, Верховна Рада поспішила ухвалити його у першому читанні. Турбота про євроінтеграцію була б зрозумілою та вчасною, якби не зміст окремих статей законопроекту. На думку Комітету захисту журналістів у Європі і Центральній Азії, цей законопроект «серйозно загрожує свободі преси в країні, посилюючи державний контроль над інформацією в той час, коли громадяни потребують її найбільше» [2]. У разі ухвалення закон розширить повноваження Нацради з питань телебачення і радіомовлення, дозволяючи їй регулювати онлайн-та друковані видання, анулювати реєстрацію і ліцензію будь-якого ЗМІ, блокувати онлайн-ЗМІ без рішення суду, тощо. Аналогічної оцінки дотримується НСЖУ, який у своєму аналізі (до речі, опублікованому у Телеграмі), стверджує, що лише 10% законопроекту безпосередньо стосуються зобов'язань, які Україна взяла на себе як кандидат на вступ до ЄС: «Решта свідчить про бажання влади більше впливати на ЗМІ: виносити заборони, штрафувати, закривати їх» [Там само].

Наближення України до перемоги у війні природно наближає відновлення електорального процесу, тому увага правлячої політичної сили до можливостей впливу на ЗМІ є зрозумілою. Втім, той опір, який навіть в умовах воєнного стану вчиняє спробам посилення авторитаризму громадянське суспільство свідчить про те, що воно теж готується до відновлення політичного процесу. Зміни в архітектоніці українських ЗМІ, які відбулися останніми роками, настільки радикальні, що політичні сили, які виявляться нездатними їх врахувати, будуть приречені на поразку.

Література:

1. 75% медіа України належить політикам і олігархам – моніторинг. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/10/11/7123339/> (дата звернення: 11.10.202).

2. «Серйозно загрожує свободі преси». СРП закликає українських депутатів відмовитися від закону про медіа. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-cpj-zakon-pro-media/32033397.html> (дата звернення: 12.10.2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-87>

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРИСКОРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Шандрик В. І.

*кандидат наук з державного управління,
директор*

*Товариство з обмеженої відповідальністю «В. С. Проект»
м. Одеса, Україна*

Глобальним світовим трендом переходу сучасних держав до епохи інформаційного суспільства стає цілеспрямована трансформація національних систем публічного управління на цифрову основу. Провідні країни розглядають цифровізацію як певний драйвер нових парадигм і концепцій публічного врядування та пріоритетне загальнонаціональне стратегічне завдання. Адже «цифрова трансформація є суттю змін, що відбуваються у розвитку суспільства. Вона охопила всі країни, усі сфери суспільного та людського життя, стала завданням та напрямом соціального та економічного прогресу» [1, с. 132].

В новому цифровому світі зароджується й нове розуміння сутності процесів публічного врядування, яке базується не на бюрократичному адмініструванні чи навіть клієнт-орієнтованому підході «сервісної держави», а на баченні системи органів публічного управління як цифрової технологічної платформи мережєвих взаємозв'язків та взаємодій держави, її інституцій та громадян і організації громадянського суспільства. Відповідні трансформації систем публічного врядування відбуваються в форматі оцифровки процедур і документів поточної діяльності, переведення значної їх частини в формат електронних сервісів, формування великих баз даних та оперування ними – поширенню феномену цифровізації в широкому його розумінні.

Ці процеси все більше входять в простір публічного управління України як один з найефективніших драйверів прискорення європейської інтеграції нашої держави, адже «цифрові технології, а також пов'язана з ними управлінська та громадська діяльність утворюють цифрову сферу сучасного соціуму, від якої в нинішніх умовах визначальним чином залежить його економічний і інноваційний потенціал, соціальний прогрес, ефективність управління, здійснення демократичних процедур, освіта, рівень людського розвитку, національна безпека і обороноздатність та багато іншого» [2, с. 141].

Цифровізація змінює саму систему публічного врядування як упорядкованої сукупності центральних і регіональних органів державної виконавчої влади та обласних, районних і місцевих органів місцевого самоврядування, покликаних реалізовувати державні функції впорядкування й регулювання суспільно-політичної, економічної та культурно-духовної життєдіяльності населення, надавати відповідні публічно-управлінські послуги в рамках Конституції й законодавчих актів держави. Ця система під впливом цифровізації трансформується з ієрархічно-вертикальної та горизонтально-мережеву, що докорінним чином видозмінює владно-адміністративні відносини як між окремими інституціями публічного врядування, так і в самих цих інституціях та їх взаємовідносинах і взаємодії з господарчо-виробничим сектором та інституціями громадянського суспільства.

Вважається, що цифрова трансформація та «цифрове врядування» – «розумний уряд» (за аналогією з новітніми концепціями Smart Home – «розумний будинок» та Smart Town – «розумне місто») переведе переважну більшість державних та публічно-управлінських послуг в суто цифровий формат, що повністю виключить з цього процесу участь державних службовців на будь-якому етапі, автоматизує й значно пришвидшить процес отримання громадянином будь-якої адміністративної послуги. Зміниться й сама філософія державного управління, відхід від адміністрування й широке використання інструментарію «сервісно-орієнтовної взаємодії органів публічної влади та громадянина, яка еволюціонує від інформатизації до цифровізації державного управління та місцевого самоврядування, при цьому концепт «електронне врядування» позиціонується як проміжний етап сучасних управлінських трансформацій» [3, с. 6].

Керівництво України добре розуміє, що цифровізація як процес глобалізаційного характеру несе державам нові можливості «стрибокподібного переходу» до нової цивілізаційної формації, прискорення конституційно закріпленого курсу на європейську інтеграцію. Так, у 2016 році була розроблена програма «Цифрова адженда України 2020», яка була адаптована до з Digital Agenda Європейського союзу та якою передбачався перехід до цифровізації державного управління і економіки країни. Місією цієї програми було проголошено лозунг: «Цифрові технології – основа добробуту України;

сфера, що визначає суть трансформацій у країні – для кращого життя, роботи, творчості, навчання, відпочинку» [4]. Зокрема у ході цифровізації державного управління, на сьогодні в нашій державі вже успішно запроваджено такі ІКТ-платформи як:

– Цифрова трансформація адміністративних послуг, у відповідності до якої понад 120 видів послуг надаються у електронному режимі та є доступними на офіційних вебсайтах суб'єктів публічної влади, які є активно використовують провідні технології цифровізації надання публічних послуг, насамперед, «такі як багатоканальне інформування та залучення громадян; відкриті дані; електронну ідентифікацію громадян; повсюдну аналітику; «розумні» машини та засоби; «інтернет речей»; «цифрові» державні платформи» [5, с. 126–127].

– Єдиний державний веб-портал електронних послуг під назвою «Портал Дія», завдяки якому кожен громадянин України має право на одержання електронних послуг і інформації про себе із державних інформаційних електронних ресурсів.

– Мобільний застосунок Дія (один з перших серед європейських країн), завдяки якому кожен громадянин України отримує доступ до цифрових документів. Цим мобільним додатком станом на початок 2022 року користувалися понад 4,5 млн. громадян [6].

Водночас в сучасних умовах ведення визвольної війни проти російських агресорів Україна вимушено опинилася поза мейнстрімом процесів світової цифровізації систем публічного врядування, тому має терміново надолужувати відставання й скорочувати «цифровий розрив» від провідних держав світу, для чого необхідно ухвалити стратегічні законодавчі документи (концепція, стратегія, дорожня карта, Цифрова адженда України тощо) розробити відповідну державну політику та здійснити повномасштабну цифрову трансформацію в практичній діяльності органів публічного врядування. Зокрема, прискорення подальшого розвитку процесів цифровізації публічного врядування та адміністрування в Україні дозволять суттєво посилити внутрішній людський потенціал нашої країни та підвищити конкурентоспроможність на світових ринках. Перехід до нового «цифрового публічного врядування» призведе до зростання якості діяльності державних служб, зниження необгрунтованого державного втручання, дозволить позбутися корупції, підвищить результативність та ефективність державного управління закладе засади укріплення державної інформаційної безпеки та національної безпеки в цілому – всього того, що стане для нас «перепусткою» до повноправного входження в європейську спільноту.

Література:

1. Квітка С., Новіченко Н., Гусаревич Н. та ін. Перспективні напрямки цифрової трансформації публічного управління. *Аспекти публічного управління* 2020. Том 8. № 4. С. 129–146.

2. Павлов М. Особливості процесу цифровізації публічного управління в розвинутих країнах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 15. С. 140–144.

3. Куйбіда В., Карпенко О., Наместнік В. Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату. *Вісник НАДУ при Президентіві України (Серія «Державне управління»)*. 2018. № 1. С. 5–10.

4. Цифрова адженда України – 2020 («Цифровий порядок денний» – 2020): Концептуальні засади (версія 1.0). URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>.

5. Алєв А. Цифровізація як механізм реалізації сервісної політики держави. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 22. С. 125–129.

6. Реформа державного управління. *Офіційний веб-портал Кабінету Міністрів України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-derzhavnogo-upravlinnya>

7. Сімаков К., Валіна В., Лауніконіс В., Будовій М. Особливості державного управління в умовах цифрової трансформації України. *Економічний вісник Донбасу*. 2021. № 1(63). С. 179–185.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-88>

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ВОЄННА БЕЗПЕКА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Шевчук О. М.

*доктор юридичних наук,
професор, професор кафедри адміністративного права
та адміністративної діяльності*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Забезпечення воєнної безпеки України є найважливішим напрямом діяльності держави. 23 червня 2022 р. лідери 27 країн-членів ЄС ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС. Статус кандидата офіційно запускає процес набуття Україною членства в ЄС. При інтеграції та вступі в Європейський союз, воєнна безпека України має надзвичайно важливе значення для всіх країн Європи, адже умовою євроінтеграції України є також безвізовий режим з країнами Шенгенської зони, тому військова та терористична загроза в Україні може бути загрозою для всієї Європи. Головною метою

Стратегії воєнної безпеки України є завчасно підготовлена та всебічно забезпечена всеохоплююча оборона України на засадах стримування, стійкості та взаємодії, що забезпечує воєнну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність держави відповідно до Конституції України та в межах державного кордону України, сприяє інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір та набуттю членства в НАТО, передбачає активну участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки [1]. Крім того, воєнна безпека є одним з видів національної безпеки, виокремлення якої зумовлено наявністю воєнних небезпек та загроз для України [2, с. 7-8]. Так, 24 лютого 2022 року в Україні введено воєнний стан, причиною чому стала військова агресія російської федерації проти України. Зокрема, продовження повномасштабного вторгнення російської федерації загрожує національній безпеці України та інших держав Балтійського і Чорноморського регіонів, та може спровокувати міжнародний збройний конфлікт у Європі. Це актуалізує тему дослідження щодо питання впливу воєнної безпеки України на розвиток громадянського суспільства, розкриття проблемних питань їх взаємодії, в тому числі і в умовах воєнного стану в Україні.

Окремих питанням громадянського суспільства або дослідженням окремих проблем регламентації забезпечення воєнної безпеки приділяли певну увагу в науковій літературі, зокрема, в напрямках наукового пошуку щодо виокремлення громадянського суспільства як суб'єкта впливу на воєнно-політичні рішення [3], воєнна безпека як чинник стабільності суспільства [4], проблеми та шляхи розбудови громадянського суспільства та правової держави [5], громадянське суспільства в забезпеченні національної безпеки [6] та інші. Однак питання місця й ролі громадянського суспільства в забезпеченні воєнної безпеки України, проблемних питань їх взаємодії, в умовах воєнного стану, не досліджувались з позицій адміністративно-правової тематики, що підкреслює новизну цієї публікації.

З точки зору В. М. Стратонова, воєнна безпека як безпека життєдіяльності суспільства й окремого громадянина є виключно внутрішнім питанням кожної держави, що вирішується через реалізацію зовнішньої функції захисту суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності державного кордону [7, с. 21]. Є точка зору вчених, що під воєнною безпекою слід розуміти «захищеність життєвоважливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від чинників, які породжують небезпеки воєнного характеру для реалізації вказаних інтересів й за якої імовірність війни зводиться до мінімуму. Її прийнятний рівень може бути гарантованим за умов, коли відсутні спонукальні мотиви до застосування військової сили або коли нема необхідності у відновленні балансу сил» [8, с. 530]. Зокрема, Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021 затверджено Стратегію воєнної безпеки України, яке передбачає одне із положень, що задоволення потреб всеохоплюючої оборони України передбачає адаптивне до змін

безпекового середовища та збалансоване з можливостями держави використання людського капіталу, інформаційних, матеріальних, фінансових ресурсів України, їх підсилення ресурсами держав-партнерів. Громадяни України на військовій службі та службі у військовому резерві становлять найбільш цінний оборонний капітал держави [1].

З точки зору В.Я. Тація, «громадянським суспільством вважається, як правило, соціально неоднорідне, структуроване (стратифіковане) суспільство, що є відносно незалежним від держави. Основною рисою такого суспільства є те, що його члени – вільні і рівноправні люди, кожному з яких держава забезпечує юридичні можливості бути власником та брати активну і всебічну участь у політичному житті» [9, с. 88]. У науковій зарубіжній літературі громадянське суспільство зазвичай трактується як «область поза сім'єю, ринком та державою», що охоплює багатьох соціальних суб'єктів [10]. У Європейському Союзі термін «громадянське суспільство» включає в себе «всі недержавні, неприбуткові, безпартійні і ненасильницькі організації, через які люди об'єднуються задля досягнення спільних цілей та ідеалів, будь-то політичних, культурних, соціальних чи економічних». Профспілки та організації роботодавців, так звані соціальні партнери, складають «особливу категорію організацій громадянського суспільства [11].

Воєнна безпека України є однією із засадничих умов реалізації права українського народу на самовизначення, збереження держави Україна та забезпечення її сталого розвитку на основі найвищих цінностей демократії, верховенства права, свободи, гідності, безпеки і процвітання громадян усіх національностей [1]. Взаємозв'язок між стабільністю суспільства і воєнною безпекою має ієрархічний характер. Воєнна безпека особистості, суспільства і держави повинна забезпечуватися постійно [4, с. 125]. У Законі України «Про національну безпеку України» визначено, що воєнна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз (п. 2 ст. 1) [12, с. 125]. Вплив воєнної безпеки на стан суспільства є багатобачним, який обумовлений: як конкретним характером і важливістю її значення для його життєздатності, так і складністю і масштабами інструменту забезпечення воєнної безпеки – підсистеми її забезпечення – що пронизує все суспільство і охоплює три рівні, а саме: (1) громадський (або субстанціональний), (2) державний (або концептуально-координаційний), (3) військовий (виконавчий) [4, с.129].

Отже, воєнна безпека є одним з видів національної безпеки України, виокремлення якої зумовлено наявністю воєнних небезпек та загроз для України. Воєнна безпека є результатом цілеспрямованої державної політики у підтриманні обороноздатності держави. В Україні створюється нова система воєнної безпеки із метою припинення повномасштабного вторгнення російської федерації яке почалось 24 лютого 2022 року та пов'язане із появою нових небезпек та загроз для України. Воєнна безпека

особистості, суспільства і держави повинна забезпечуватися на постійній основі. Повинна також бути впроваджена ефективна інтеграція системи суб'єктів забезпечення воєнної безпеки з громадянським суспільством. Це потрібно здійснювати шляхом реалізації правоосвітніх програм серед окремих груп населення, а також стимулювання фізичних і юридичних осіб, які добровільно беруть участь у заходах із забезпечення воєнної безпеки. Ефективна взаємодія громадянського суспільства в забезпеченні воєнної безпеки сприятиме інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір та набуттю членства в НАТО, та передбачатиме активну участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки.

Література:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n9>
2. Мачинський О. Я., Соколов. А. А. Воєнна безпека України та вплив на неї геополітичних факторів. К.: НІСД, 1997. 163 с.
3. Деремо В. Громадянське суспільство як суб'єкт впливу на воєнно-політичні рішення. *Політичний менеджмент*. 2009. № 1(34). С. 72 – 78.
4. Ковалів М.В., Івах В. О. Воєнна безпека як чинник стабільності суспільства. *Наук. вісник Львівськ. держ. ун.-тету внут-ніх справ. Серія юридична*. 2015. Вип. 3. С. 124 –132 .
5. Колодій А.М. Громадянське суспільство та правова держава: проблеми та шляхи розбудови. *Право України*. 2010. № 7. С. 12 –17.
6. Слюсарчук І. Мітенко О. Роль громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки. *Підприємництво господарство і право*. 2021. № 2. С. 194 – 200.
7. Стратонова В. М. Військові злочини: кримінально-правова, криміналістична та кримінологічна характеристика : колективна монографія / За заг. ред. В. М. Стратонова, Є. Л. Стрельцова. Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2015. 340 с.
8. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади). К.: НАДУ, 2012. 544 с.
9. Конституційне право України. за ред. В.Я. Тація, В.Ф. Погорілка, Ю.М. Тодики. Київ : Український центр правничих студій, 1999. 376 с.
10. The future role of civil society, Geneva: World Economic Forum”: http://www3.weforum.org/docs/WEF_FutureRoleCivilSociety_Report_2013.pdf (дата звернення: 03.10.2022).
11. EUISSS, European Commission, and UNU-CRIS (2010): The Role of Civil Society in Global Governance. URL: http://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/events-127-synthesis-report%20_en.pdf (дата звернення: 03.10.2022).
12. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст. 241.

ВПЛИВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Шемелинець І. І.

кандидат юридичних наук, доцент,

директор аналітичного центру

Київського університету імені Бориса Грінченка

м. Київ, Україна

Процес формування та реалізації державної політики у сфері юридичної освіти в Україні має суттєві особливості у порівнянні із загальним процесом формування політики у сфері вищої освіти. Належність правничих спеціальностей до регульованих спеціальностей передбачає наявність окремих процедур і процесів, не притаманних іншим спеціальностям. Доступ до здобуття юридичної освіти також має свої особливості, а необхідність якнайшвидшого запровадження Єдиного державного кваліфікаційного іспиту зумовлює активну участь у його процесі інститутів громадянського суспільства

Роль громадянського суспільства у процесі формування та реалізації державної політики у сфері юридичної освіти та його вплив на прийняття певних рішень у цій царині є достатньо суттєвим.

Участь громадянського суспільства у вузькому його розумінні, у процесі формування державної політики, має різноманітні форми. Однією з найбільш усталених форм такої участі є функціонування громадських рад (далі – ГР) при відповідних міністерствах. Такі громадські ради діють на підставі постанови Кабінету міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», яким окремо затверджено типові положення про громадські ради та порядок проведення консультацій з громадськістю. Громадські ради, створені зокрема при Міністерстві освіти і науки (далі – МОН) мають інституційно і нормативно підтвержені повноваження. Наприклад ГР при МОН відповідно до окремого Положення [1] зокрема подає МОН обов'язкові для розгляду пропозиції щодо підготовки проектів нормативно-правових актів з питань формування та реалізації державної політики у відповідній сфері, вдосконалення роботи МОН, а також проводить громадську експертизу діяльності МОН, громадську антикорупційну експертизу нормативно-правових актів та проектів, здійснює громадський контроль за врахуванням МОН пропозицій та зауважень громадськості.

Детальне ознайомлення із змістом протоколів засідань ГР при МОН та звіту про діяльність ГР при МОН за 2021 рік дає можливість

говорити про недостатньо високу ефективність діяльності ради та відсутність діяльності у сфері юридичної освіти. Так ГР при МОН у 2021 році переважно була зосереджена на сфері освіти дорослих та сфері загальної середньої освіти. В Плані на 2022 рік також не зазначені проекти нормативно-правових актів у сфері юридичної освіти, щодо яких буде здійснена громадська експертиза та не передбачені проекти актів, які слід розробити та прийняти. У 2022 році ГР при МОН збиралась лтише чотири рази, і розглядали лише законопроекти № 7039 та № 7039-1 стосовно освіти дорослих.

Ефективність діяльності таких рад прямо залежить від наявності достатніх інструментів та організаційній і кадровій спроможності здійснювати окреслені повноваження. Водночас низка повноважень мають бути більш детально пропрацьовані. Зокрема це стосується механізмів здійснення ГР громадської антикорупційної експертизи та громадського контролю.

Діяльність громадських рад при інших міністерствах, зокрема Міністерства внутрішніх справ чи Міністерства юстиції також потребують суттєвого вдосконалення.

Наступною формою участі громадськості у процесі формування та реалізації політики у сфері юридичної освіти є громадське обговорення проектів нормативно-правових актів. Так міністерства, які відповідають за формування державної політики оприлюднюють щорічно план консультацій з громадськістю, а також самі проекти нормативно-правових актів для громадського обговорення.

Ще однією формою є діяльність робочих груп та комісій. Оскільки доступ до здобуття правничої освіти, починаючи з 2016 року має свою специфіку через запровадження Єдиного фахового вступного випробування для вступу на правничу магістратуру. В цьому процесі передбачено було функціонування декілька робочих груп та комісій, які переважно складаються із представників громадянського суспільства. Зокрема наказом МОН № 441 [2] передбачені у цьому процесі діяльність колегіальних органів: робочої групи, яка забезпечує розроблення, рецензування та апробацію (за потреби) тестових завдань з метою формування бази тестових завдань для проведення єдиного фахового вступного випробування, фахової комісії, яка ухвалює правильні відповіді та встановлює мінімальну кількість тестових балів, які за виконання завдань відповідного блоку єдиного фахового вступного випробування (блоків ТЗНПК та Право) може отримати вступник із мінімально допустимим рівнем фахової компетентності (далі – поріг «склав/не склав»). У 2022 році замість ЄФВВ була встановлене проведення Магістерського комплексного тесту, в процесі підготовки якого має брати участь також робоча група, яка організовує розроблення, рецензування та апробацію (за потреби) тестових завдань для проведення МТНК і МКТ (блок тестових завдань МКТ «Право»), розробляє і затверджує їх специфікацію тощо. Діяльність цих колегіальних органів на наш погляд не достатньо регламентована на рівні

нормативно-правового регулювання, не визначено порядок їх формування та міру відповідальності за неналежне здійснення повноважень.

Таким чином можна констатувати, що вплив інститутів громадянського суспільства на процесі формування та реалізації державної політики у сфері юридичної освіти є достатньо суттєвим, а представники інститутів громадянського суспільства залучені до процесу вироблення управлінських рішень та розробки проєктів нормативно-правових актів чи їх аналізу. Водночас потребує вдосконалення нормативно-правове регулювання в частині діяльності громадських рад, а також окремих процедур функціонування робочих груп та комісій в процесі формування державної політики у сфері юридичної освіти.

Література:

1. Про затвердження Положення про Громадську раду при Міністерстві освіти і науки України : наказ Міністерства освіти і науки України № 572 від 25 травня 2021 року. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadka-rada/polojenu/Polozhennya.HR.MON-572-25.05.21_26_05.pdf

2. Про затвердження Порядку організації та проведення вступних випробувань, що проводяться з використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання для вступу на другий (магістерський) рівень вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України № 441 від 5 квітня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0446-19#Text>

3. Про затвердження Порядку проведення у 2022 році магістерського тесту навчальної компетентності та магістерського комплексного тесту : наказ Міністерства освіти і науки України № 574 від 20 червня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0734-22#Text>

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАВ НА ВИНАХОДИ

Ярошевська Т. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Охорона винаходів є важливим чинником становлення та функціонування інноваційної моделі національної економіки. Досвід економічно розвинутих закордонних країн свідчить, що економічне зростання багато у чому визначається політикою держави щодо стимулювання творчої діяльності людини та ефективної системи правової охорони результатів цієї творчості. Сучасна правова охорона винаходів потребує ґрунтовного теоретичного опрацювання, що стає особливо актуальним в умовах інтеграції України до європейських норм, рекодифікацією цивільного законодавства та у зв'язку з введенням воєнного стану в Україні.

Для України вдосконалення законодавства у сфері винахідництва може бути кроком на шляху реструктуризації економіки та її переорієнтації на інноваційний розвиток. Дійова державна політика при цьому повинна не тільки забезпечувати фінансову підтримку наукових розробок та досліджень, а й створювати ефективні механізми, спрямовані на продуктивне використання результатів науково-технічної діяльності. Також поява та вдосконалення нових технологій в змозі істотно вплинути на характер розвитку озброєння, військової та спеціальної техніки [1, с. 46]. Забезпечення належної охорони інтелектуального ресурсу у воєнний час є свідченням підтримки держави національних винахідників, інноваційного бізнесу, а також однією з умов залучення іноземних інвестицій в Україну.

Так, на період дії правового режиму воєнного стану можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини й громадянина, що необхідні для забезпечення можливості здійснення та запровадження заходів правового режиму воєнного стану. Втім, надзвичайно важливо створити правові механізми охорони прав творців та інших зацікавлених осіб на об'єкти права промислової власності у період дії воєнного стану. Саме на державу покладено обов'язок мінімізувати вплив наслідків та негативних факторів дії воєнного стану, зокрема і у сфері винахідництва. Так, 01 квітня 2022 року прийнятий Верховною Радою Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України» [2], який регулює і забезпечує

захист інтересів зацікавлених осіб у сфері інтелектуальної власності у період дії воєнного стану.

Закон передбачає зупинення перебігу строків, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності та строків щодо процедур набуття цих прав, визначених спеціальними законами України у сфері інтелектуальної власності та підзаконними актами. Запропоновано можливість уповноваженим особам подати документи, подання яких вимагається спеціальними законами України у сфері інтелектуальної власності та іншими підзаконними актами, протягом дев'яносто днів від дня скасування воєнного стану, без сплати збору за продовження, подовження чи поновлення відповідних строків. Таким чином, прийняття цього Закону України сприятиме захисту інтересів зацікавлених осіб у винахідницькій сфері у період дії воєнного стану та зменшенню негативного впливу на економічний розвиток в Україні.

Інше проблемне питання – реформування патентного законодавства у сфері біотехнології. Так, визнання біотехнологічної сфери однією із ключових технологій стало світовою тенденцією, з якою суспільство пов'язує розвиток фармацевтичної галузі та появу нових методів діагностики й лікування захворювань. Безсумнівно, винаходи у сфері біотехнології є результатом творчої праці винахідника та глибоких наукових досліджень, винахідницької діяльності й значних капітало-вкладень, здійснюваних у складних лабораторіях.

В Україні давно назріла реформа у сфері біотехнологічних винаходів. Тому було суттєво оновлене патентне законодавство України. Так, на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо реформи патентного законодавства» [3] у Закон України «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі» [4] були внесені значні позитивні зміни, завдяки яким нарешті був забезпечений вихід на ринок дійсно інноваційних лікарських засобів від виробників генеричних компаній та була обмежена фармацевтична монополія.

Розглянемо основні позитивні зміни для виробників генеричних компаній у фармацевтичній галузі.

По-перше, володільць патенту, об'єктом якого є активний фармацевтичний інгредієнт лікарського засобу, більше не зможе розраховувати на автоматичне продовження строку чинності майнових прав на винахід. Наразі строк додаткової охорони не може перевищувати п'яти років, проте буде залежати від фактичної тривалості процедури реєстрації лікарського засобу і засвідчуватиметься сертифікатом додаткової охорони. Ці зміни були спрямовані на боротьбу з різного роду зловживаннями з боку патентоволодільцев, коли патентний захист на ті чи інші форми в європейських країнах давно минув, але в нашій державі він продовжував діяти. І таким чином стримується як розвиток фармацевтичної науки, так і доступність препаратів для українського населення.

По-друге, в спеціальне законодавство у винахідницькій сфері імplementоване так зване «положення Болар», необхідність якого

давно обговорює фармацевтична спільнота. Отже, наразі генеричним компаніям надається можливість проводити розробки та дослідження в період дії патентного захисту на активний фармацевтичний інгредієнт без будь-яких обмежень. Однак державну реєстрацію на свій продукт генерична компанія може отримати тільки на наступний день після закінчення строку дії патенту або сертифіката додаткової охорони.

Таким чином, «положення Болар» дає можливість виробникам генеричних продуктів на активізацію розробок та досліджень в період чинності охоронних документів на активний фармацевтичний інгредієнт. Це сприятиме розвитку фармацевтичної галузі в Україні та суттєво скоротить строк виходу генеричного продукту на ринок, бо після запровадження «положення Болар» компанії-виробники генеричних продуктів зможуть вільно проходити державну реєстрацію. Введення «положення Болар» безумовно сприятиме зростанню обсягів виробництва генеричних продуктів національними фармацевтичними компаніями. Це знизить витрати з бюджету держави на закупівлю життєво необхідних ліків через наявність оптимальної цінової пропозиції серед національних виробників. Крім того, це забезпечить баланс інтересів між споживачами та виробниками лікарських препаратів.

В цілому, зміни сприятимуть розвитку української фармацевтичної галузі, в тому числі розширенню номенклатури виробництва лікарських засобів. Проте чи виграють виробники референтних лікарських засобів, а особливо іноземні компанії, залежить від того, наскільки добросовісно виробники генеричних продуктів скористаються законодавчими змінами.

Отже, можна зробити висновок, що державна політика має підтримувати найбільш важливі галузі виробництва, в яких використання новітніх досягнень технік й технологій може забезпечити одержання найбільшого ефекту та віддачі.

По-перше, наразі для України потрібно сконцентрувати увагу саме на впровадженні воєнних інновацій для захисту України від російської збройної агресії. Поява та вдосконалення інноваційних технологій у цій сфері здатна істотно вплинути на характер розвитку озброєння, спеціальної та військової техніки й, відповідно, на характер війни.

По-друге, вітчизняний ринок у фармацевтичній галузі потребує подальшого реформування. Серед пріоритетних напрямів реформування ринку у цій галузі актуальними є: внесення змін до чинного законодавства щодо удосконалення системи контролю якості лікарських засобів, державного регулювання цін на лікарські засоби, раціональне використання лікарських засобів.

По-третє, держава повинна бути зацікавлена в розвитку біотехнологічної сфери. Так, наразі в Україні існує реальна потреба в розвитку та правовій охороні винаходів у сфері біотехнології не тільки в інтересах творців об'єктів права та їх роботодавців, але і в інтересах

суспільства з метою впровадженню біотехнологічних інновацій та сприянню технічному прогресу.

По-четверте, питання забезпечення українського населення доступними, якісними та безпечними лікарськими засобами мають бути одними із пріоритетних напрямів державної політики, особливо у цей складний для України час [5, с. 325].

Література:

1. Ярошевська Т.В. Трансфер технологій як складова інноваційного розвитку України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. № 1. 2022. С. 46–53.

2. Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 01 квітня 2022 року 2174-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2174-20#Text> (дата звернення 10.10.2022).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформи патентного законодавства: Закон України від 21 липня 2020 р. 816-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/816-20/stru#Stru> (дата звернення 10.10.2022).

4. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15 січня 1993 р. № 3687-XII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7.

5. Ярошевська Т.В. Проблеми охорони прав промислової власності в Україні: монографія. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 372 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-91>

ЦІННОСТІ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ ЛЬВІВЩИНИ

Ясінська А. Ю.

*кандидат політичних наук,
провідний науковий співробітник відділу проблем світового
політичного розвитку*

*Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Специфіка Львівщини полягає в тому, що будучи частиною історично-культурного регіону Галичина, вона завжди вирізнялася власною регіональною свідомістю та ще задовго до державної незалежності представляла західноукраїнську регіональну ідентичність

як певний еталон українськості. Я. Грицак писав, що галичанин не лише свідомий своєї національної ідентичності, але й уважає її за центральну вісь, навколо якої крутиться увесь його світ [1, с. 275]. Зрозуміло, що ця ретрансляція ціннісних орієнтирів та ідентичностей відбувалася зусиллями львівської еліти, зокрема політичної.

Розглядати регіональну ідентичність львівської політичної еліти, перш за все, потрібно крізь призму таких складових як територіальна ідентифікація, регіональна політична ідентичність та регіональні цінності й інтереси, що дозволяє виокремити низку особливостей, які чітко вирізняють область з-поміж інших областей України. Так, територіальна ідентифікація львів'ян часто є домінуючою, що часом (проте не завжди) створює умови для переважання регіональної ідентичності над національною. Словосполучення «львівська ідентичність» засвідчує існування спільності між людьми, що витворюється на основі: а) усвідомлення існування ідеальної «львівськості», тобто певних зразків поведінки та цінностей, які притаманні всім справжнім львів'янам, б) визнання цих цінностей за свої і прагнення поводитися як «справжній львів'янин» [2]. У той же час формування львівської регіональної політичної ідентичності тісно пов'язане з наявністю суб'єктів, зацікавлених у її існуванні, які або реально намагаються підтримувати регіональний імідж або ж заявляють про бажання змін у публічному дискурсі, або ж є певною мірою бездіяльними, що теж впливає (щоправда, негативно) на регіональний імідж. Так само помітну роль, а можливо й визначальну, відіграють регіональні інтереси і цінності, які можуть відповідати загальноукраїнським або ж ні. Цілковито зрозуміло, що специфіка регіональних інтересів та цінностей обумовлюється конкретними історико-культурними особливостями, соціально-економічними чи політичними проблемами.

Історико-культурні та регіональні особливості Львівщини посприяли тому, що уже наприкінці 1980-х рр. регіональна політична еліта яскраво демонструвала «виняткову проукраїнську позицію». Відчуваючи послаблення комуністичного режиму, патріотично налаштовані галичани активно почали створювати надійне підґрунтя для розгортання антикомуністичного національно-визвольного руху у вигляді зародження невідконтрольних КПРС «неформальних» громадських об'єднань. Окрім того, винятковості представникам львівської політичної еліти того періоду додавали спроби поєднати традиційні та запозичені цінності. З одного боку, йдеться про патріотизм, релігійність, високу шану до звичаїв та традицій, патерналістські зв'язки, схильність до націоналістичних поглядів, а з іншого – про прагнення до європейської традиції, демократичних цінностей, плюралізму тощо. Такі цінності стали ключовими при формуванні політичної ідентичності та політичних пререференцій тогочасної львівської еліти. Переважна більшість із них ідентифікувала себе з «демократом», «націоналістом», але аж ніяк не з «комуністом».

Досить показово, що попри прояви палкого державного патріотизму представники регіональної політичної еліти значно частіше декларували свою відданість Львівщині та, безпосередньо, Львову, що відобразилося у низці заяв та інтерв'ю: «Львів – це місто мого становлення як людини, становлення нашої родини, тобто становлення нашого сімейного ества» [3] (І. Юхновський); «Я є президент міста Львова, і я гордий з цього. Насправді коли ти народився у Львові і тебе громада обрала мером Львова – це найвище, що ти можеш мати» [4] (А. Садовий, міський голова Львова (2006–до тепер), січень 2015 р.).

На особистісному рівні представники політичної еліти Львівщини декларували такі цінності як *відповідальність* («Я відповідальний за це місто. Не могу здати повноваження і піти. Його розграбують за півроку» [4] (А. Садовий, січень 2015); «Я для себе це призначення (на посаду голови Львівської облдержадміністрації – А. Я.) сприйняла як випробування, вирок. Спочатку мені стало зле, хоч я жінка неслабка... Але розумію, що хтось мусить це робити» [5] (І. Сех, голова Львівської облдержадміністрації (березень – серпень 2014 рр.), березень 2014 р.); *прагнення до самореалізації* («Я могу бути тільки першим. Для мене не існує інституту радників. У мене таке розуміння – радники пересувають ноги керівнику. Це абсурд» [6] (Л. Буняк, березень 2006 р.); «Моя ціль зовсім інакша. Я хочу запам'ятися в регіоні тим, що, наприклад, «це розпочав Маркіян», «це зробив Маркіян». Це було би на переліку моїх життєвих досягнень» [7] (М. Мальський, голова Львівської облдержадміністрації (липень – грудень 2019 р.), липень 2019 р.); *чесність* («Жодних домовленостей ні з ким у мене принципово не було. Мене можна обдурити раз. Є така річ як інтуїція. Коли спілкуєшся з людиною, то бачиш, пішов би ти з нею в розвідку чи ні» [4] (А. Садовий, січень 2015 р.); *вірність своїм принципам* («Я собі не позволю, щоб хтось по мені їздив» [8] (М. Сендак, голова Львівської обласної ради (2002–2006 рр.), жовтень 2012 р.).

У питаннях професійних відносин ключовими цінностями, на яких наголошували представники регіональної політичної еліти, були *професійність* («На критику потрібно не ображатися, а реагувати» [9] (М. Горинь, березень 2007 р.) та *орієнтація на результат* («Безперечно колеги мені телефонують, коли у когось з них є питання. Якщо вони потребують якоїсь поради чи мудрої думки – я завжди готовий бути корисним» [4] (А. Садовий, січень 2015 р.)).

Місцевому патріотизму у Львові відведено окремо місце в історичному, культурному, традиційному дискурсі. Для львів'ян, а відтак і для політичної еліти, яка представляє інтереси регіону дуже важливо відчувати себе «справжнім» жителем міста та мати емоційну прив'язаність до нього, гордитися ним, демонструвати свій внесок у його розвиток, наслідувати його «міську культуру». Образ «справжнього львів'янина» чітко простежується крізь призму співвідношення

«націоналіст-традиціоналіст». Саме в цьому контексті цілком логічним видається високий рівень підтримки регіональними політичними елітами революційних подій 2004 р. та 2014 р.

Всебічно сприяли та підтримували учасників військових дій на Сході України Львівська обласна рада та Львівська міська рада, запроваджуючи додаткові гарантії їх соціального захисту. Йдеться, перш за все, про низку програм прийнятих органами місцевого самоврядування, зокрема Комплексну програму соціальної підтримки у Львівській області учасників АТО (ООС) та їхніх родин, бійців – добровольців АТО, а також родин Героїв Небесної Сотні на 2021–2025 роки (рішення ЛОР від 18.02.2021 № 53) та Комплексну програму соціальної підтримки окремих категорій громадян Львівської області на 2021–2025 роки (рішення ЛОР від 18.02.2021 № 54) [10].

Підсумовуючи, варто підкреслити, що цінності та ідентичності регіональної політичної еліти Львівщини є аутентичними, частина із них (державний та регіональний/місцевий патріотизм, вірність традиціям, підтримка європейських цінностей) є доволі сталими та беруть свої витoki з інституту парламентаризму Австро-Угорської імперії. На їхнє формування значний вплив мали соціально-економічні умови регіону: прихильність населення до демократичного типу правління, ототожнення себе із європейською цивілізацією, помітна роль греко-католицької церкви в регіоні.

Регіональна політична еліта Львівщини, особливо на поч. 1990-х рр., визначила для себе пріоритет цінностей державництва та патріотизму. Це були ті еліти, які найбільше зробили для відновлення державної незалежності України. Відтак помітними та чітко вираженими ознаками регіональної політичної еліти Львівщини впродовж усього досліджуваного періоду були ідентифікація з партійними брeндами, а також геополітична орієнтація еліти, яка проявлялася у виборі європейської моделі розвитку для України та ослаблення східного вектору взаємодії.

Література:

1. Грицак Я. Страсті за націоналізмом. Грицак Я. Історичні есеї. Київ: Критика, 2004. 344 с.

2. Серeda В., Судин Д. «Львів'янин» – окрема ідентичність чи місце прописки. URL: https://zaxid.net/lvivyanin_okrema_identichnist_chi_mistse_propiski_n1046167

3. Кузік Л. Люди твого міста: Ігор Юхновський. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/lyudy_tvogo_mista_igor_yuhnovskyy_65412.html

4. Жартовська М. Андрій Садовий: Якби я сьогодні подав у відставку, у Львові була би біда. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2015/01/12/7054714/>

5. Ліщенко Ю. Ірина Сех: Це призначення сприйняла як вирок. Інтерв'ю з України. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2014/03/16/iryna-sekh/>

6. Любомир Буняк: «Я нікого в житті ніколи не слухав. Тільки вислуховував». URL: <https://portal.lviv.ua/article/2006/03/23/112407>
7. Онисько О. «Я з іншого покоління, мені грошей вже досить». URL: https://zaxid.net/ya_z_inshogo_pokolinnya_meni_groshey_vzhe_dosit_n1485171
8. Ключак В. Михайло Сендак: «Я собі не позволю, щоб хтось по мені їздив». Трускавецький вісник. URL: <https://protruskavets.org.ua/myhajlo-sendak-ya-sobi-ne-pozvolju-schob-htos-po-meni-jizdyv/>
9. Пакош А. Микола Горинь: «На критику потрібно не ображатися, а реагувати». URL: <https://portal.lviv.ua/uncategorized/2007/03/01/135526>
10. Львів підтримує бійців АТО, реалізуючи місцеві програми соціального захисту. URL: <https://social.lviv.ua/news/lviv-pidtrimuie-biyziv-ato-realizovu/>

НОТАТКИ

НОТАТКИ

НОТАТКИ

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Всеукраїнська науково-практична конференція

м. Київ, 06 жовтня 2022 року

*Матеріали друкуються в авторській редакції.
Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр,
прізвищ тощо несуть автори.*

Підписано до друку 10.10.2022. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 19,76. Наклад 100. Замовлення № 1222-022
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.